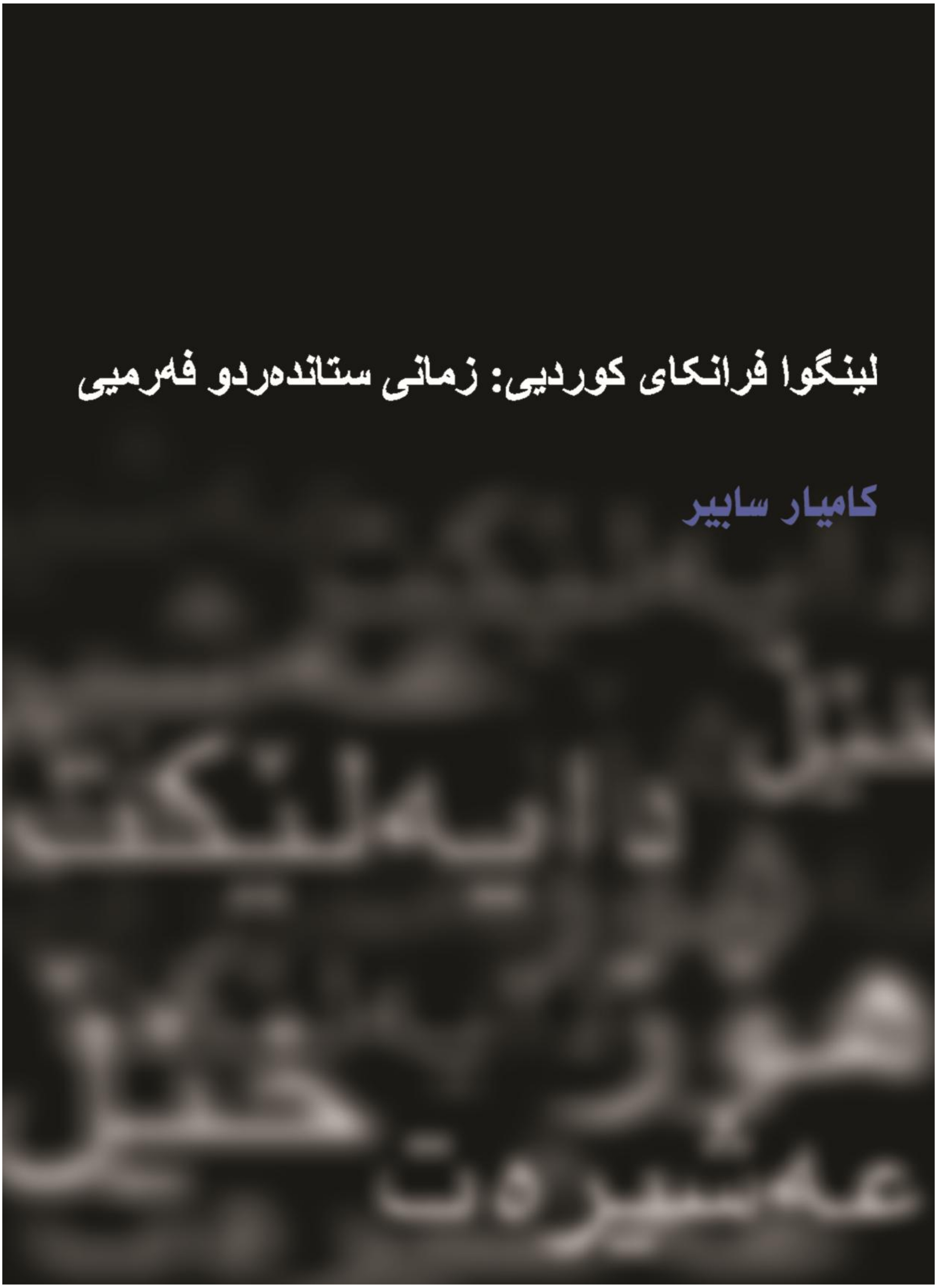
لینگوا فرانکای کوردیی: زمانی ستانده‌ردو فه‌رمیی
کامیار سابیر

ناوی کتێب:

لینگوا فرانکای کوردیی: زمانی ستاندەرد و فەرمیی

Kurdish Lingua Franca: Standard and Official Language

نووسینی:

کامیار سابیر - Kamyar Sabir

ئەم کتێبە ساڵی ٢٠٠٩ لە چاپخانەی رەنج لە سلێمانیی چاپکراوە. ژمارە سپاردنی ١٩٠٨ ی دراوەتێ. پێمباشبوو بەشێوەی پی دی ئێف لەسەر نێت دایبنێم بۆ ئەوەی هەرکەسێ بیەوێ دەستی بگاتێ، بە ئاسانیی دەستی بکەوێت.

هەرکەسێک ویستی بە نووسەری ئەم کتێبەوە پێوەندیی بگرێ، دەتوانێ بەم ئیمەیڵە بیکات.
Kamyar.sabir@hotmail.com

پەیامی ئەم کتێبە:

ئەم کتێبە، کۆمەڵێ وتار و توێژینەوەو چاوپێکەوتنە لە سەر زمانی ستاندەردی کوردیی و گرفت و کێشە سیاسیی و کولتوورییەکانی پرۆسێسی بەستاندەرکردنی زمانی کوردیی لەهەرێمی کوردستاندا. ساڵی ٢٠٠٨ ساڵێکی پڕ لە هەوڵ و تەقەلای گرینگ بوو لە بایەخدان بە ستاندەردایزی زمانی کوردیی لەناو جڤاکی کوردییدا، بەشێکی زۆریش لە رووناکبیران و زمانناسانی کورد، بەشێوازی جۆراوجۆر بەشدارییان لەو هەوڵانەدا کرد. دەیان وتارو توێژینەوەو چاوپێکەوتن لەسەر پرۆسێسی ستاندەردایزی زمانی کوردیی لەکوردستانی عێراقدا، نووسران و ئەنجامدران.

هاوکات دەیان ئارگیومێنتی جۆراوجۆر وروژێنران. لە گەرمەی ئەو هەوڵانەدا، کەمپەیینی " ستاندەردایزی زمانی کوردیی" بە واژۆی ٥٣ کەس لە رووناکبیران و نووسەرانی کورد هاتە پاڵ هەوڵەکانی پێشتر و تەکانێکی زۆر گرینگیی بە باسەکان و بۆچوونە جیاوازەکان دا. پەیامی کەمپەیینەکە راستەوخۆ رووی لەدەسەڵاتی سیاسیی هەرێمی کوردستان بوو، چونکە زۆرینەی واژۆکەرانی ئەو کەمپەیینە لەو بڕوایەدا بوون کە ساغکردنەوەی زمانی ستاندەردی کوردیی، مەسەلەیەکی سیاسییەو پێویستە لە رووی سیاسیی و یاساییەوە بڕیار بدرێ کە زمانی ستاندەردی هەرێمی کوردستانی عێراق چییە و چۆن لەباری سیاسیی و ئیداریی و یاساییەوە بەفەرمیی بناسێنرێ؟

کۆکردنەوەی ئەم نووسین و توێژینەوانە، بۆ ئەوەیە کە بەشێوەیەکی چاپکراو بکەوێتە بەردەستی خوێنەران ، چونکە زۆربەی ئەم باسانە لە رۆژنامەکانی کوردستاندا نووسراون، بۆیە زۆر گرینگە بەشێوەی ژۆرناڵێک، یان کتێبکێ قەبارە مامناوەندیی بکەوێتە کتێبخانەی کوردییەوەو وەک دۆکیومێنتێک بمێنێتەوە. لە دووتوێی ئەم کتێبەدا، پەیامی ٥٣ کەس لەنووسەرانی کوردیش بۆ بەستاندەردکردنی زمانی کوردیی لەهەرێمی کوردستاندا لەخۆ دەگرێ، کە پێشتر بەشێوەیەکی بەربڵاو بڵاوبووەتەوە.

کامیار سابیر
جەنیوەری 2009

بابەتەکانی ئەم کتێبە:

1. پەیامی کۆمەڵێک نووسەر و ئەدیب و ئەکادیمیستی کورد
بابەت/ستاندەردایزی زمانی کوردیی

2. لینگوا فرانکای کوردیی: زمانی ستاندەرد و فەرمیی

3. گفتوگۆیەکی بەرکوڵ، لەگەڵ بەڕێز د.ئەمیری حەسەنپووردا لەسەر ستاندەردایزی زمانی کوردیی

4. نەتەوەو زمانی کوردیی: دایگلۆسیا یان جووتستاندەرد!

5. بەڕوخسەتی مەزنترین زماناسی کورد، مەسعود محەمەد: بۆ پرۆ-دووستاندەردەکانی زمانی کوردیی لە هەر کوێیەک بن

6. فاشیزمی نیۆ-عەشیرەتچییەتیی، بۆ کوێ کورد دەڕەتێنی؟

7. دایەلێکتە ناوچەییەکان: شێرپەنجەی زمانی ستاندەردی کوردیین

8. کوردستانی باشوور یان باشووری کوردستان: هەڵەیەکی سیاسیی کوێرانە

9. ئێستێتیکی زمانی کوردیی: فیاسکۆی بەکارهێنانەکانی

(١)

((پەیامی کۆمەڵێک نووسەرو ئەدیب و ئەکادیمیستی کورد
بابەت/ ستاندەردایزی زمانی کوردیی))

بەڕێز سەرۆکی هەرێمی کوردستان
بەڕێزان سەرۆک و ئەندامانی پارلەمانی کوردستان
بەڕێزان سەرۆک و ئەندامانی ئەنجوومەنی وەزیرانی هەرێمی کوردستان
بەڕێزان وەزیرانی پەروەردە، خوێندنی باڵاو رۆشنبیریی
بەڕێزان ئەندامانی مەکتەبی سیاسیی ی. ن. ک، پ. د. ک، یەکگرتووی ئیسلامیی و حیزبە کوردستانییەکان

پەیامی کۆمەڵێک نووسەرو ئەدیب و ئەکادیمیستی کورد
بابەت/ ستاندەردایزی زمانی کوردیی

هەنووکە، بەهەموو پێوەرە دیرۆکیی و رۆشنبیریی و دیمۆگرافییەکان، شێوەزاری کرمانجیی ناوەڕاست بووەتە زمانی رۆشنبیریی و پەروەردەیی لە هەرسێ پارێزگا گەورەکەی هەرێمی کوردستان (هەولێر، کەرکوک و سلێمانی)، جگە لەوەی بووەتە زمانی هەڤپەیڤینی سیاسیی و کۆمەڵایەتیی لەنێوان پایتەخت و هەموو هەرێمدا، بە دەڤەری بادینان و پارێزگای دهۆکیشەوە. شێوەزاری کرمانجیی ناوەڕاست چیتر لەهجەیەکی لۆکاڵ و میللیی نییە، بەڵکو زمانی هەزاران کتێب و سەتان(سەدان) رۆژنامەیەو بازاڕێکی گەورەی کتێب و خوێندنەوەی لە کوردستاندا دروستکردووەو خەریکە دەبێتە زمانی فیکرو بیرکردنەوە لە بواری فەلسەفەو زانستە سیاسیی و کۆمەڵایەتییەکاندا و هەزاران زاراوەی زانستیی و مرۆیی تێڕژاوە. هەروەها، بەحوکمی واقیعی دیرۆکیی، جیۆگرافیی، سیاسیی و رۆشنبیریی، کرمانجیی ناوەڕاست بووەتە ئەڵقەی پەیوەندیی نێوان کرمانجیی ژووروو و کرمانجیی خواروو بەهەموو شێوەزارە جیاوازەکانیانەوە.

سەرباری کۆششی رژێمی پێشووی بەغداد بۆ پەرتکردنی کورد لەڕێگەی لەتکردنی زمانەکەیەوە، هەروەها سەرباری کارکردن لەسەر هەمان گوتاری شۆڤینیی لەلایەن هەندێ لە رەگەزپەرستە عەرەب و تورکەکانەوە، کە پێیانوایە کورد توانای یەکخستنی ئیرادەی سیاسیی و ستانداردکردنی زمانی خۆی نییە، بەڵام تا ئێستا ئیرادەی کورد، پابەندبوونی خۆی بەو شێوەزارەی زمانەکەیەوە پاراستووەو سەلماندووە.

ئەڵبەتە لەم بارەیەوە هەمووان، بە رۆشنبیرو سیاسیی و پەروەردەکارانەوە، بەرپرسیارییەتی گەورەمان لەسەر شانە، بەڵام بەرپرسیارییەتی مێژوویی لەسەر شانی سیاسییەکان و دەسگا سەروەرییە بالاکانی هەرێمە (وەک سەرۆکایەتی هەرێم، پارلەمان و ئەنجوومەنی وەزیران) کە پێویستە لەئاست هەستیاریی قۆناغەکەدا بن و ئەو حوکمی دیفاکتۆیە بۆ بڕیاری سیاسیی، تەرجەمە بکەن. چونکە مێژوو پێماندەڵێ بڕیارە چارەنووسسازەکان پێویستی بە سیاسەتمەداری دووربین و خاوەن هەستی دیرۆکیی و نیشتمانییە.

بەفەرمیی ناسینی شێوەزاری کارپێکراوی هەنووکەیی لە هەرێمی کورستاندا مانای ئەوە ناگەیەنێ کە شێوەزارەکانی تر، بەتایبەتیی کرمانجیی ژووروو، هەورامانیی و لوڕیی و....تاد، بایەخیان پێنەدرێ، بەڵکو بەپێچەوانەوە پێویستە هاوکات بەشی زانکۆیی و پەیمانگای نیشتمانیی تایبەت بە لێکۆڵینەوەی چڕوپڕی هەموو شێوەزارەکانی زمانی کوردیی دابمەزرێندرێ، بەمەبەستی دەوڵەمەندکردن و موتوربەکردنی ئەو شێوەزارەی کە ئومێد دەکەین لەم قۆناغەدا بە فەرمیی بناسرێ. چونکە وەنەبێ زمانی کارپێکراوی ئێستا زمانێکی ئایدیال و بێ کێماسیی بێت و پێویستیی بەدەوڵەمەندکردن و گەشەپێدان نەبێت، بەڵکو مەبەستمانە تەنها لەڕووی گرامەرو رێنووس و بەکارهێنانی گشتییەوە بەفەرمیی بناسرێ، دەنا لەڕووی وشەسازیی و زارەوەسازییەوە پێویستە زمانێکی کراوە بێ بەسەر هەموو شێوەزارەکاندا. زانستی زماناسییش پێماندەڵێ زمان بوونەوەرێکی مێژووییەو رۆژ بەڕۆژو ساڵ لەدوای ساڵ گەشە دەکات، تا ژمارەی هاوواتاکانیش (مرادفات- synonyms) لە زماندا زۆرتربن مانای دەوڵەمەندیی ئەو زمانە دەگەیەنێ، نەک پەرتبوون و لێکدابڕان. زمانی کوردییش پێویستیی بەهەموو شێوەزارەکانی خۆی هەیەو هیچیانی لێ زیاد نییە.

ئەو زمانەی کە مەبەستمانە بەفەرمیی بناسرێ هەمان ئەو زمانەیە کە زانای خوالێخۆشبوو (تۆفیق وەهبی بەگ) رێنووسی بۆ داناوە، زمانی یەکەمین حکومەتی کوردیی، حکومەتەکەی شێخ مەحمود و کۆماری مەهاباد بوو، پاشان ساڵی 1959 لە کۆنفرانسی گشتیی ماملۆستایان لە شەقلاوە جەخت لەسەر بەفەرمیی ناسینی کراوەتەوە، دواتر سەرکردەی خوالێخۆشبوو بارزانیی یەکەم و پارتیی دیموکراتی کوردستان لەدوای رێکەوتننامەی ئاداری 1970وە پشتگیریی ئەو هەنگاوەیان کردووە، بەتایبەتیی لەبواری پەروەردەدا. هەربۆیە هەنگاوێکی نیشتمانیی و دۆزێکی چارەنووسسازە کە دەسەڵاتی کوردیی ئەو پێشینە مێژوویی و کولتووریی و سیاسییە بە فەرمیی زیندوو بکاتەوەو بیکاتە بڕیاری سیاسیی.

هیچ دەسەڵاتێکی سیاسیی، هەرچەند خاوەن هێزو زەبر بێ ، ناتوانێ بەزۆر زمانێک دابتاشێ یان بەزۆر زمانێک لەناوبەرێت، بەڵکو دەتوانێ ئەو زمانەی، کە حوکمی واقیع دروستی کردووە، بە فەرمیی بناسێنێ و گەشەی پێبدا. پاشان زمان خۆبەخۆ، بەشێوازێکی سروشتیی، بە وشەو فرێزی شێوەزارەکانی تر، دەوڵەمەندتر دەبێ. بۆ ئەو مەبەستە هەندێجار دەسەڵاتی سیاسیی پەنا دەبا بۆ ژێدەرە پیرۆزەکان و کتێبە ئایینییەکان، وەک لە ستاندەردایزی هەردوو زمانی عەرەبیی و عیبرییدا، بەپشتبەستن بە زمانی قورئان و زمانی تەورات، پەنای بۆ بردرا. هەندێجاریش دەسەڵاتی سیاسیی پەنادەبا بۆ ژێدەرە کولتوورییەکان، وەک لە ستاندەردایزی هەردوو زمانی فارسیی و تورکییدا پەنای بۆ بردرا، کاتێ زمانی باوی ئەدەبیی لە شارە گەورەکانی وەک شیرازو تاران و ئیستەنبوڵدا بە فەرمیی بڕیاریان لەسەر درا. یاخود لە وڵاتی فڕانسە زمانی ئەدەبیی پاریس، لە ئیتالیا زمانی کولتووریی فلۆرێنس و لە زمانی چاپنییدا شێوەزاری بەیجین کران بە بناغەی زمانی ستاندەردو لەڕووی سیاسییەوە بەفەرمیی ناسران .

سەبارەت بە ستاندەردایزی زمانی کوردیی، ئێمە وەک کۆمەڵێک نووسەرو ئەدیب و ئەکادیمیست و رۆژنامەنووسی کورد، پێمانوایە و باشتر وایە دەسەڵاتی سیاسیی لە هەرێمی کوردستان، سوود لە ئەزموونی دووەم وەربگرێ، واتە بەلەبەرچاوگرتنی ژێدەری کولتووریی لە هەرسێ پارێزگا گەورەکەی هەرێمی کوردستان لە کۆی چوار پارێزگاداو بە لەبەرچاوگرتنی ئەو کتێبخانە گەورەیەی کە لە سەردەمی میرنشینی بابانەوە شاکاری ئەدەبیی و کولتووریی و رۆژنامەوانیی و وەرگێڕانی جۆراوجۆری تێدەڕژێ. تا

هەنووکەش، لە سەردەمی بەپایتەختبوونی هەولێردا، لە دەوڵەمەندبوون و گەورەبوون و گەشەکردنی بەردەوامدایە .

ئاشکرایە لە دۆخی نەتەوەیی ئێمەدا یەکێک لە هۆکارەکانی پارچەپارچەبوونی نەتەوەیی، یەکێک لەلاوازییەکانی گوتارو بونیادی ناسیۆنالیستی کوردیی، نەبوونی زمانێکی ستاندەردە کە ببێتە زمانحاڵی رەمزیی قەوارەی کوردیی، چونکە قەوارەی نەتەوەیی تەنها بەدامودەسگاو باڵەخانەو لەشکر دروست نابێ و نایەتە پاراستن، بەڵکو بەقوتابخانەو چاپخانەو زمانی هاوبەشیش دێتە بوون. ئەوەی مرۆڤ لە بوونەوەرێکی سادەوە دەکاتە ئەندامێکی پابەندی نەتەوەکەی، ئەو خەیاڵ و پەیوەستبوونە سیمبۆڵییەیە کە لەناو زماندا دروست دەبێ.

بۆیە پێشنیار دەکەین:

یەکەم: بەیاسایەک بڕیاربدرێ لەسەر بەفەرمیی ناسینی شێوەزاری کرمانجیی ناوەڕاست، وەک بەردی بناغەی زمانی ستاندەردی خوێندن و مامەڵەی نێوان دەسگا حکومییەکان. هاوکات، بەگوێرەی هەمان بڕیار، دەکرێ قوتابیی و خوێندکار پابەندبکرێن لە پرۆگرامی (زمانی کوردیی)دا ئاشنایەتیی تەواو لەگەڵ هەموو شێوەزارەکانی تری زمانەکەیاندا پەیدا بکەن، لەپێناو زەمینەخۆشکردن بۆ ئەوەی شێوەزارە جیاوازەکان لەیەکتریی نزیکتر بکرێنەوە.

دووەم: بەیاسایەکی هاوپێچ (مرفق) بڕیاربدرێ لەسەر دامەزراندنی پەیمانگایەکی نەتەوەیی (یاخود زانکۆ و دامەزراوە زانستییەکان راسپێردرێن) بۆ لێکۆڵینەوەو ساغکردنەوەو ئارشیفکردنی هەموو شێوەزارەکانی زمانی کوردیی و پێشکەشکردنی پێشنیاری بەردەوام، بۆ موتوربەکردنی زمانی فەرمیی بە وشەو فرێزو زاراوەی هەموو شێوەزارەکانی تر.

لە کۆتاییدا هیوادارین لە دڵسۆزییمان بگەن و ئەم غەمە بە هێند وەربگرن...
لەگەڵ ڕێزماندا...

15-04-2008

1. ئارام کاکەی فەلاح
2. ئارام ڕەفعەت
3. ئارێز سمکۆ حوسێن
4. ئازاد بەرزنجی
5. ئازاد سوبحی
6. ئاسۆس هەردی
7. ئەحمەد میرە
8. د. ئەلبێرت عیسا
9. د. ئەنوەر قادر جاف
10. ئەنوەری ڕەشی عەولا
11. بەختیار عەلی
12. بەختیار کەریم
13. تابان کەمال عەلی
14. تاریق فاتیح
15. جەمال عەبدول
16. چۆمان هەردی
17. حوسێن عارف
18. دارای مەحامی
19. دانا ڕەووف
20. دڵشاد حەمە
21. ڕابەر فایەق
22. د. ڕەفیق سابیر
23. ڕەووف بێگەرد

24. ڕێبوار سیوەیلی
25. ڕێبین ئەحمەد هەردی
26. د. ڕێنوار ڕێبین(د. پشتیوان عەبدوڵا)
27. سەربەست ڕەسووڵ
28. سەلاح ئەحمەد
29. د. شاهۆ سەعید
30. شوان ئەحمەد
31. شێرزاد حەسەن
32. شێرکۆ بێکەس
33. شێرکۆ کرمانج
34. عەبد عارف
35. عەتا محەمەد
36. عەدنان عوسمان
37. د. فەرەیدون عەبدول بەرزنجی
38. فەتاح زاخۆیی
39. د. فوئاد حەمە خورشید
40. کاروان کاکە سوور
41. کامیار سابیر (خەتاب سابیر)
42. د. کەمال میراودەلی
43. گۆران عەبدوڵا
44. محەمەد حەمە باقی
45. محەمەد قادر یونس
46. د. محەمەد کەمال
47. د.محەمەد ڕەووف سەعید
48. مەریوان وریا قانیع
49. نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد
50. هەندرێن
51. هەڵکەوت عەبدوڵا
52. د. هۆگر مەحمود فەرەج
53. هیوا قادر

(٢)

((لینگوا فرانكای كوردیی: زمانی ستاندەرد و فەرمیی))

ئەبستراكت:

ئەم توێژینەوەیە زۆر بەوردیی دەچێتە سەر كۆمەڵی بۆچوونی كوشندە، كەدەرگیری جێكەوتكردنی زمانی ئەدەبی یەكگرتووی كوردیی، یان دروستتر و كەمئاریشەتر زمانی ستاندەردی كوردیی بوون. هەروەها لەو لایەن و داتا جیاوازانەش دەكۆڵێتەوە كە سێمانتیك (واتاسازیی –semantic) و سینتاكتیكی(رستەسازیی-syntactic) ئەم زمانە لەمەڕ بەكارهێنانە جۆراوجۆرەكانیدا دووچاری كۆمەڵی گرێ و گۆڵ بووەتەوە. لە باسەكەدا هەوڵ دەدرێ قامك بخرێتە سەر پێشگیرییە سیاسیی و كولتووریی و زمانەوانییەكانی ئەم رەهەندە، هەروەها ئاماژە بە چوارچێوەی ئەو پلان وكینەو قاچكێشانەوانە دەدرێ كە لەناو هەندێ نووسەرو رۆشنبیرانی سەبدایەلێكتی بادینانییدا دەرهەق بە زمانی ستاندەردی كوردیی(كرمانجیی ناوەڕاست) هەیە، سەرجەم ئەم باسانە بە ئارگیومێنتەوە پاڵپشتیی دەكرێن. لەكۆتاییشدا توێژینەوەكە بە پێشنیارو پێداویستیی سیاسیی و كولتووریی و رۆشنبیرییەوە بۆ دەسەڵاتی سیاسیی كورد و غەمخۆرانی زمانی كوردیی، ئەم دۆسییەیە بەكراوەیی دەهێڵێتەوە.

پێشەكیی:

لینگوا- فرانكا(Lingua-Franca) وەك زمانێكی كۆمۆن، زمانێكی باو و باڵادەست، زمانێكی ستاندەرد كە كۆمەڵێ گەل، نەتەوە یان دایەلێكت و ناوچە بەكاری دەهێنن تەوەرەی سەرەكیی ئەم باسەیە. هەڵبژاردنی تێرمی لینگوا فرانكا بۆ ئەم توێژینەوەیە، پێوەندیی راستەوخۆی بە گرینگیی ستاندەردبوون و ستاندەردایزی standardize زمانی كوردییەوە هەیە. لینگوا فرانكا " Frankish Language"، تێكەڵەیەكە لە زمانێكی چێكراو، بۆ پێوەندیی ئەو نەتەوەو جڤاكانە بەكار دەهێنرێ كە زمانێكی كۆمۆنیان نییە، یان كۆمەڵێ دایەلێكتی ئەوەندە دووریان هەیە، پێویستیان بە زمانێكی ستاندەردە كە كۆیان بكاتەوە.

زۆر بەمەبەستەوە لێرەدا لینگوا فرانکا، بۆ زمانی ستاندەردی کوردیی بەکارهاتووە. ئێستا ئینگلیزیی خۆبەخۆ بووە بە زمانی لینگوا فرانکای هەموو ئەورووپا و بگرە تەواوی جیهان، سەردەمانێک، بەتایبەت لە بواری دیپلۆماسییدا، زمانی فڕانسیی ئەم رۆڵەی دەبینی. لینگوا فرانکا وەک فۆرماتێک لە زمان، بوونی خۆی بە سروشتیی دەسەپێنێ و دەبێتە زمانی دامودەسگاو پرۆژەکانی کۆمەڵگە. لە هەلومەرجی ئێستای هەرێمی کوردستاندا، فۆرماتی کرمانجیی ناوەڕاست، تاکە لینگوا فرانکای زمانی کوردیی خۆی دەنوێنێ و ئەم توێژینەوەیە بە وردیی لێی دەکۆڵێتەوە.

باسەکە بەسەر دوو بەشی سەرەکییدا دابەش دەکرێ.

1. تێگەیشتن لە بەکارهێنانی زمان بەگشتیی و زمانی ستاندەردی کوردیی بەتایبەتیی وەک برپرەی پشتی ئەم باسە، هەروەها شێواندنی زمان و خۆلادان و خۆدزینەوە لە وردەکارییەکان و رێساکانی زمان و ستراکتۆری پتەوی زمان، لەئەنجامی بەدتێگەیشتن و خۆماندوونەکردندا، بەبیانووی ئەوەی ئەمجۆرە باسانە رەخنەی بێ بەهرە و بێکەڵکن.
2. لەمپەردانان و بیانوو هێنانەوە بۆ بنکۆڵکردنی زمانی ستاندەردی نووسین لەلایەن هەندێ کەس و ناوچەو دایەلێکتەوە کە جگە لە رەگەزپەرستیی و ناوچەگەرییەتیی و خۆخۆریی، هیچ ناوێکی تر پێناسەی ئەدگار(feature) و ئاکاری ئەو بۆچوونانەیان ناکات. ئەم خاڵە کرۆکی ئەم توێژیەوەیە دەبێت و زۆربەی ئارگیومێنتەکان جەخت لەسەر پێداویستیی زمانی ستاندەرد دەکەنەوە و لایەنە پۆزەتیڤ و نەگەتیڤەکانی ئەم ستاندەردایزە شرۆڤە دەکات.

ئەو تێرمۆنۆلۆجییانەی لەم توێژینەوەیەدا بەکارهێنراون، لە فەنۆڵەجی(phonology)ی ئینگلیزییەوە وەرگیراون، واتە کەمتر کورداندنی زاراوە زانستییەکانی تێدایەو پتر زاراوە و تێرمەکان بە فەنۆڵەجی ئینگلیزیی دانراونەتەوە. ناوەڕۆک و پەیامی ئەم نووسینەش ئەوەیە، کە ناکرێ لەسەردەمی گڵۆباڵیزەییشندا لەسەر کێشەیەکی وەک زمانی ستاندەردی کوردیی شرۆڤەو شیکاریی بکەین، بەڵام بە بیستنی چوار تێرمی بیانیی (پتر مەبەست لە ئینگلیزییە) تەقەی سەرمان بێت. ناکرێ لەم سەردەمەدا،خۆت بەزمانەوان و زمانزان و پسپۆری زمانەوانیی بزانیت و باس لە لینگوا فرانکای کوردیی بکەیت ، کەچیی لەکوردییش بترازێ زمانێکی تر نەزانیت.

ئەم پاشاگەردانییەی زمانی ستاندەردی نووسین لە ژێر دەسەڵاتی حکومەتی هەرێمی کوردستاندا دەرگیری بووە ، بیرمان بەلای ئەوەدا دەبات، ئەو تەکنیکگەلەی ئەم دەسەڵاتە لەمەڕ زماندا بەکاری دەهێنێ و هەر شارەو لە ئاوازێک دەخوێنێ، هەر دەڤەرەو سیستمێکی خوێندنی تێدایەو هەر ناوچەیەو لەغەمی دەستپێوەگرتنی دایەلێکتە لۆکاڵییەکەی خۆیدایە، بە پێچەوانەی ئەرکەکانی ئەو تێرمە بچوێنین کە "*بایۆ-دەسەڵات* *bio-power*"ەکەی فوکۆ لەخۆی دەگرت. دیارە فوکۆ مەبەستی لە

تەکنەلۆژیای دەسەڵات بوو لە کۆمەڵگە رۆئاواییەکاندا کە سەرەنجام لە کۆمەڵێ تەکنیکی هەمەچەشنەوە دەکرایە یەک تەکنەلۆژیای پێرۆکراو(Foccault,1980). ئێستا کاتی ئەوە هاتووە، بە یەک ستایڵ و یەک تەکنیک و یەک ئامانجی دوورو ئەجێندایەکی هاوبەش و نیشتمانییەوە، هەموو تاکێکی کورد لە زمانی ستاندەردی کوردیی وردببێتەوە.

زۆر کەس هەن لە کوردستان و لەهەندەران، هیچ گرینگییەک بە ستایڵی نووسین و ستراکتۆری زمانەوانیی نادەن. بەشێک لە پۆستمۆدێرنەکانی کوردستان، بە ئەندێشەو بیری دێریداوە، لەنووسین دەڕوانن و گوێ بەهیچ ئەجێندایەکی زمانەوانیی نادەن لەنووسینەکانیاندا، چۆن دێریدا پێی وابوو" لەناو قەفی زنجیری پاشکۆیی و(هەڵەژ) دا، سەخت بوو نووسین و دەستپەڕ onanism لێک جیابکرێتەوە"(Derrida 1976,p.65)، لێرەدا دەستپەڕ بەواتای پراکتیککردن و راهاتن لەسەر شتێک، بۆیە دواتر، دێریدا بیرۆکەی ئەوەی داهێنا   کە هیچ شتێک لەودیو دەقەوە خۆی نابینێتەوە. بەهەمان میتۆدی بیرکردنەوەی دێریداوە، بەشێک لە پۆستمۆدێرنەکانی کوردستان کەمترین بایەخ بە تەکنیکی زمان و داتاکانی زمان دەدەن.

ئەوانەی گرینگیی بەزمان نادەن لەناو کورددا، بەسەر کاتەگۆریی جیاواز جیاوازدا دابەش دەکرێن، گرینگترینیان لە پۆستمۆدێرنەکان و سکۆلارە تەوەزەلەکان و گرووپە ئایدیۆلۆژییەکاندا دەبینرێنەوە. ئەوە لەوە بگەڕێین چەندین لەشکری نووسەرو شاعیر و ژۆرناڵیستمان هەیە، کە هەرکەسەو لە ئاوازێک دەخوێنێ و بەئارەزووی خۆیان دەنووسن. ئەوانەی لە هەنووکەدا قورساییان لە ئەدەبی کوردییدا هەیە ، دەکرێ بە پۆستمۆدێرنەکان و نووسەرانی بواری تیۆریی و کولتووریی و زانستە مرۆییەکان ، دەستنیشان بکرێن. بەشێکی زۆر لەمانە، وەک بۆچوونەکەی شاعیری سکۆتلەندیی Robert L Stevenson پێیانوایە" سەختیی ئەدەب لە نووسینیندا نییە، بەڵکو لەوەدایە مەبەست چۆن دەپێکی".

ئەمانە ئەگەر بێتە سەر دۆزینەوەی بروبیانوو، بۆ ئەو پاشاگەردانیی و بێدەربەستییەی لە تێکستەکانیاندا هەیە، بەسەتان کۆوتەیشنی زانایانی بوارە جیاوازەکان دەهێننەوە بۆ سەلماندنی بۆچوونەکانیان، لەگەڵ شەکسپیردا هاوڕان، کاتێ لە هاملێتدا دەڵێ" وشەکانم بۆ سەرەوە دەفرن، بیرەکانم لەژێرەوە دەمێننەوە، وشە بەبێ بیر، هەرگیز بەهەشتیی نابێ"(SHAKASPEARE in Hamlet, Act3,Scene 3). واتە ئەم جۆرە نووسەرانە، دەیانەوێ گرینگیی بە هزر بدەن و دایەلۆگی تیۆریی بکەن، بەڵام زانستی زمان لەپێ دەکەن و ئەتکی دەکەن. بۆ یەک ساتیش ئەو راستییە ناپەژرێنن، کە میکانیزمی دەربڕینی هەموو زانستەکان، هەر زمانە. ئەوە بەدەر لەوەی زانستی زمان، لای کورد، بەشێوەیەکی سووک و خاکسار سەیر دەکرێ، ئەگینا زانستێکە بەدرێژایی مێژووی مرۆڤایەتیی ئارگیومێنتی زۆر گرینگی لەسەر کراوە.

ئەریستۆفانیسAristophanes ، پتر لە دوو هەزارو چوارسەت ساڵ لەمەوبەر دەڵێ" بیری کەڵەگەت، پێویستە زمانی کەڵەگەتی هەبێت" کوا ئەو زمانە کەڵەگەتەی بیری (کورد)ی

پێ نووسراوەتەوە یان دەنووسرێتەوە. ناکرێ بڵێی کورد شاکارنووسی نییە، بەڵام تەنانەت ئەگەر زۆرێک لەم شاکارانە، بۆ زمانێکی وەک ئینگلیزیی وەربگێڕدرێن، ئەگەر وەرگێڕ زمانی نووسین و ستراکتۆری نووسینەکان دانەڕێژێتەوەو ڕۆڵی زمانناسێکی باش نەگێڕێ، دەبێ لەهەر پارەگرافێکدا لای کەم چوار جار the ی ناپێویست لاببرێ و لە چوار شوێنی تر دابنرێتەوە. چوار جار was و were یان بۆ چاکبکەیتەوە، (ing و ed) یان لەرستەکاندا بۆ جێگۆڕکێ بکەی، ئەوە لەستراکتۆری دارشتنەکەی بگەڕێ کە بڕیارە گیانی نووسینەکە بێت.

کەواتە ئەم نووسەرو شاکارنووسانە، چاوەڕوانی هیچیان لێناکرێ لەڕووی زانستی زمانەوە خزمەتێک بکەن. چونکە بەداخەوە خۆیان کۆڵەوارن لەزماندا و کۆرسی فێربوونی زمانی زگماکیان دەوێت. کاتێکیش دەیانەوێ لەڕووی تیۆرییەوە لەزمان رامێنن، کێماسیی ئەوەیان هەیە زمان نازانن، بەڵام بۆ پڕکردنەوەی ئەم کەلێنەیان، دەیانەوێ لەدیدی زانستە مرۆییەکانەوە خۆیان بە زمانناس بناسێنن. ئەگەر نووسەرێک بەزمانی زگماکی خۆی نەتوانێ ستراکتۆری تێکستەکانی بەهێز بکات، ئەستەمە بەهیچ زمانێکی تر بتوانێ. ئەمەش باشترین پێوانەیە، ئەگەر نووسەرێک بەزمانی زگماکی خۆی، توانای نووسینی نەبوو، کاتی خۆی بەفیرۆ دەدات، ئەگەر بیەوێ بەهەمان ستایڵی پووت بەزمانێکی بیانیی بنووسێ.

بەشێکی دیار لەو کتێب و شاکارە دەگمەنانەی کورد هەیەتی، بەتایبەت لەدوای راپەڕینەوە، هەروەک چۆن بەکوردییەکی کەچ نووسراون، بەهەمان شێوەش بکرێن بەزمانێکی گرینگی بیانیی و ببرێن یان بنێردرێن بۆ چاپخانە و لەگەڵ ستافی دەسگای پەخشکردنەکەدا، گفتوگۆ لەسەریان بکرێ. پێش هەموو شتێ ستافی بەڕێوەبەرانی نووسین editors ی دەسگاکە، پێت رادەگەیەنن و دەڵێن لالۆ گیان ئەم شەڕەپشیلەیە چاک بکە، ئەوە هەرچییەک بێت نووسین نییە، ئەوە گیان و ستایڵی نووسینی تێدا نییە. لەباشترین دۆخیشدا پێت دەڵێن ئەگەر ئەم زمانە زمانی زگماکت نییە، زۆر گرینگ نییە، بەڵام برۆ لای (editor) یەکی پرۆفیشناڵی زمانزگماک ئێدیتی بکەو ئەوسا قسەیەکی لێ دەکەین.

هەر ئەم دەردی زمان نەزانینەشە کە کورد وەک نەتەوە، لەچاو قەوارەی خۆیدا، کەمترین تێکستی بەزمانە گرینگەکانی جیهان هەیە. چونکە نووسەرەکانی ناوێرن بە زمانە ڕۆژئاواییەکان بنووسن، لەکاتێکدا زۆریشیان دەیزانن، چونکە دەزانن دەبن بە چ گاڵتەجاڕییەک، ئەگەر ئێدیتی نەکەن. بەڵام ئەم جۆرە نووسەرانە و هەموو ئەو کەشوفشەی بەسەر خوێنەری کورددا دەیکەن و ڕۆشنبیریی دەستی سێ و چواریان بەسەردا ساغدەکەنەوە، ئەگەر بەو زمانە گۆجەوە بەسەر خوێنەری ئەورووپایی و ڕۆژئاواییدا بیکەن، چاویان دەردەهێنن. ئەوە کە ئەستەمە هەر بۆیشیان بڵاوبکرێتەوە لەهیچ دەسگایەکی پەخشی خاوەن کرێدتدا.

گرینگیی زمان لە رووی ئەنسرۆپۆلۆجییەوە:

لە کتێبی "زگماکیی زمان- *The Language Instinct*" دا پینکەر Pinker ، لەڕووی ئەنسرۆپۆلۆجییەوە پێیوایە، لەکاتێکدا زمان وەک ستراکتۆرێکی بایۆلۆژیی لەناخی مرۆڤدایە، بەڵام سەرەنجام ئەو نێوەندەیە کە سەرجەم زمانەکانی بۆ بیرو تێڕامان، تێدا وەردەگێڕدرێ (Pinker,1994). ئەمڕۆ هیچ گومانی تێدا نییە، کرمانجیی ناوەڕاست(هەندێک بەهەڵە و هەندێک لە روانگەی ناوچەگەرایییەوە سۆرانیی پێ دەڵێن) وەک زمانی سەرەکیی کورد، بووەتە ئەو نێوەندەی کە زۆربەی رەهای بیری کوردیی لە کوردستانی باشوورو کوردستانی رۆژهەڵات و تاراوگەدا، پێدا دەگوزەرێ.

زمان، ئایدێنتیتیidentity ی کۆمەڵایەتییە لە نێوان پێکەوەگرێدانی تاک و کۆڕوکۆمەڵە مرۆییەکاندا. پێوەندیی نێوان زمان و ئایدێنتیتی، پێوەندییەکی زۆر بەهێزەو "کارێکتەرەکانی هەر زمانێک، ئاماژە بۆ ئاسانکاریی ئایدێنتیتیی ئەو جڤاکە دەکات" (Tabouret-Keller,1997,p.317). چونکە زمان تەنیا ئایدێنتیتی بۆ ئاخافتکەرانی دروست ناکات، بەڵکو "ئەندامبوونی ئەوانیش لەڕووی گرووپە کۆمەڵایەتییەکانەوە دەستنیشان دەکات"(Gumperz, 1982,p. 239) .

کۆمەڵناسەکان و ئەنسرۆپۆلۆجیستەکان بەزۆرینەیەکی رەهاوە لەو بڕوایەدان" گرووپە ئێسنیکەکان(یاخود ئێسنیکەکان=ئەتنیکەکان) هەندێکیان نەتەوەن و هەندێکیان نا، بەهەمان شێوەش، هەندێ لە گرووپە ئێسنیکەکان و هەندێ لە نەتەوەکان، مەرج نییە وڵاتیان هەبێ یان بیانەوێ، بەڵام هەندێکیان هەیانە، یان دەیانەوێ" (Eller, 1999, p. 16) . کورد وەک نەتەوەیەک هەمیشە بەشوێن ئەوەوە بووە کە خاوەنی وڵات و خاک و ئاوی خۆی بێ، یان بەواتایەکی بەرینتر بەشوێن ئایدێنتیتیی خۆیەوە بووە. زمانیش یەکێکە لە هەرە میکانیزمە باڵاکانی جوڵاندنی ئەم مۆتیڤە. لەکوردستانی باشووردا، زمانی کوردیی(دایەلێکتی سۆرانیی) نەک هەر بەشی سەرەکیی لەم میکانیزمەدا بەرکەوتووە، بەڵکو هەموو ماشێنی راگەیاندن و زمانی وێژەیی و بەرخۆدان بەم زمانە بووە. لەکاتێکدا کوردستانی باشوور، دەڤەری بادینانیشی هەبووە، بەڵام کەمتر جێدەستی کرمانجی ژووروو بە رووداوە سیاسیی و کولتووریی و رۆشنبیرییەکانەوە دیاربووە.

لینگوافرانکا.... زمانی ستاندەرد

زمانی ستاندەرد، چ وەک دیبەیت و چ وەک پرۆسێس خزمەتێکی گەورە بە هۆمەجینییەسی(چوونیەکیی-homogeneous) رەوشە سیاسیی و کۆمەڵایەتیی و کولتوورییەکانی ئەو گەل و نەتەوانە دەکات کە بەکاری دەهێنن (Kristiansen,2001). ئێستا لەکوردستان و لەهەندەران ، لەنێو کۆمەڵی خەڵکی دایەلێکتچیی و ناوچەگەردا، زۆر بەسەرسەختییەوە دژایەتیی ئەو کۆششانە دەکەن کە خەریکی ستاندەردایزی زمانی کوردیین. ئەو بۆچوون و تێزە سیاسیی و رۆشنبیرییانەی ئەم جۆرە کەسانە چینەی لەسەر دەکەن ئەوەندە دواکەوتووانەو لادێییانەboorish و بازاڕییانەیە vulgar ، دەکرێ وەک (Milroy) ەکان ناوی لێدەنێن "ئایدیۆلۆژیی ستاندەرد" standard ideology ی

بەسەردا دابڕین (Milroy and Milroy 2001). ئایدیۆلۆژییەک لەیەک کاتدا، ناسیۆنالیستێکی نەزان، وشک، بێئاگا لە ئەدەب و زانست و سەردەمی نوێ، لەگۆڕانگارییەکانی دنیای سیاسیی و کولتووریی و ڕۆشنبیریی.... وێڕای ئەمانەش، زماندرێژیی، ئاژاوەچییەتیی و زۆربڵێیی لە کەسایەتیی و کارێکتەرەکانیدا کۆبوونەتەوە. ئەمانە ئەوەندە ناکۆکن لەنێوان خۆیشیاندا، لەگەڵ خودی خۆیشیاندا بەشەڕ دێن.

ئایدیۆلۆژیی ستاندەرد، لە زۆر وڵاتدا، بەتایبەت لە ئەورووپای باکووردا، سەردەمانێک ئەو مۆتیڤانەی دەجولاند کە زمانی نەتەوەیی، سیمبوڵی یەکێتیی(یەکیەتیی) نەتەوەیی و شکۆمەندیی نەتەوەییە(Milroy, 2002). بەپێچەوانەوە ئەم ئایدیۆلۆژییبوونە لەسەر زمانی ستاندەردی کوردیی، نەک هەر خزمەت بە ئەفسانەی یەکێتیی نەتەوەیی کورد ناکات، بەڵکو لەم نێوەندی سەرگەردانییەدا تا دێت زۆرتر دوادەکەوێ و خۆڵ بەسەری خۆیدا دەکات.

خۆشیی گۆڵمەزەکە لەوەدایە، ئەمانە ئامادە نیین چوار وتار، چوار لێکۆڵینەوە لەسەر گەشەکردن و پەرەسەندنی زمانە بیانییەکان، داتاکانی ئەنسرۆپۆلۆجی و سۆسیۆلۆجی ئەو ئاڵوگۆڕانەی بە تێپەڕبوونی کات بەسەر زماندا هاتووە، بخوێننەوە، تەنانەت ئامادەنیین، میسەدۆڵەجیmethodology گەشەکردنی زمانەکانی میللەتانی دەوروبەری کوردیش بخوێننەوە، کەچیی بە کەچە تاپڕێکی ناسیۆنالیستیی عاشق بەزمانی کوردیی (کرمانجیی) هوە دێن، ئەو هەموو داهێنان و مێژووە دوورو درێژەی زمانی کوردیی ستاندەرد(کرمانجیی ناوەڕاست) دەشێوێنن و بە شێوازێکی زۆر دیماگۆجییانە کەرەتی سفری دەکەن و دەیانەوێ پێش بە رەوتی مێژوویی و گەشەسەندنی سروشتیی زمانی کوردیی بگرن.

بۆ راکێشانی سۆزی خەڵکیش، هەندێ کوردی نەتەوەپەرستی تا رادەی نەژادپەرست کە ئەندێشەی کوردستانی گەورەیان لەمێشکی پڕجەنجاڵی خۆیاندا چێکردووە، دەیانەوێ لە شوێنە باریک و تەنکەکانەوە دەست پێبکەن، کە ڕێنووس و سکریپتی زمانی کوردیی(کرمانجیی ناوەڕاست) لە عەرەبیی و فارسییەوە وەرگیراوە، ئەگەر بیکەین بە تورکیی-لاتینیی ئەوا زۆر دەردو بەڵامان لە کۆڵ دەبێتەوە. ئەم پڕۆلاتینییانە خۆیان ئامادەن زمانی عەرەبیی بپەژرێنن و بۆ زارۆکەکانی بادینان عەرەبییان لە کرمانجیی ناوەڕاست پێ باشترە، بەڵام ئەگەر بیانەوێ جێگەی خۆیان بکەنەوە، بە ڕێنووسی لاتینییەوە خۆیان خۆشەویست دەکەن و لەپەنای کەمپەیینی لاتینییدا، دایەلێکتچییەتیی دەکەن.

ئەم نووسینە لەو بڕوایەدایە لە داهاتوودا، دەکرێ سکریپتی ئێستای زمانی کوردیی، بەبڕیارێکی ئەکادیمیی، لینگویستیکیی وجەماوەریی و لە ریفەڕێندەمێکی ئاشکرادا، بگۆڕدرێ بە لاتینیی... بەڵام ئەم هەنگاوە لە خەونێکی میتافیزیکیی بەولاوە تێپەڕ ناکات، ئەگەر بەفەرمیی دەسەڵاتی سیاسیی بڕیاری یەکلاییکردنەوەی زمانی ستاندەردی نووسین نەدات و ئەم کێشەیە کۆتایی پێنەهێنێت. بەواتایەکی تر، هەنگاوی یەکەم و هەنووکەیی، بەفەرمیی ناسینی زمانی کوردیی ستاندەردە، کە هیچ بێنەوبەردەیەک هەڵناگرێ، کرمانجیی ناوەڕاست(بە تێکەڵبوونی لەگەڵ کرمانجیی

خواروودا) بووەو هەر کرمانجیی ناوەڕاستیش گونجاوە. هەنگاوی دووەم و لەداهاتوویەکی دوورتردا بەپرۆسێسێکی شێنەیی و هەڵسەنگێنراوەوە، دەکرێ سکریپتەکە بگۆڕدرێ بۆ لاتینیی. ئەوە جگە لەوەی سکریپتی لاتینیی ئەگەر کێشەی دەنگەکان پڕ ئارێشەتر نەکات، ساکارتری ناکات. چونکە ئەگەر لایەنی پۆزەتیڤی هەبێ، لایەنە نەگەتیڤەکانی زۆرترن، کەمتر نیین.

بەڵام بەپشتبەستن بە تێڕوانینەکانی Coupland، ئەگەر ئەم خەوە خۆشەی گرووپی لاتینیی- تورکیی سەری گرت، گوایە ئەگەر پێشتر سکریپتی لاتینیی دابنێین ، دواتریش زمانی کوردیی ستاندەرد بپەژرێنرێ، کە لای ئەوان کرمانجی ژووروەوە، ئەوە ئێمە لەبری زمان، ئایدیۆلۆژیامان ستاندەرد کردووە. بەو تێڕوانینەوە، ستاندەردی ئایدیۆلۆژیی، ئەو ترادیسیۆنە پڕبەرهەم و پڕلەبەهرانەی رابردووی ئەو زمانە بەبادا دەدات و ستایلێکی سۆسیۆزمانەوانیی تر دێتە ئاراوە، کە دۆو دۆشاو تێکەڵ دەبن. بەمشێوەیەش نموونەیەکی ناجۆر لە ستاندەردیی دەبینین کە ئیلێتێکی نوێی نەدان لە پرۆلاتینییەکان و هەندێ لە یارانی کەیخوسرەو! ستاندەردبوونی زمان داخ دەکەن stigmatization) Coupland,2002).

ئێستا هەندێ ناوچەپەرست و زاراوەپەرست پەیدابوونە، رق و کینەو بوغزیی ناوچەگەریبیان لە کرمانجیی ناوەڕاست هەیە، لەکاتێکدا دڵنیان کە هیچ دایەلێکتێکی تر جگە لەکرمانجیی ناوەڕاست، لە هەرێمی کوردستاندا، شایەنی ئەوەی نییە بەبناغەی زمانی ستاندەرد دابنرێ. دێن پێشنیاری ئەوە دەکەن، کە زمانی ئینگلیزیی بکرێ بە زمانی ستاندەردی کوردیی نەک زمانی کوردیی، گەلی کورد چوار زمانەوانی کاریزمای تێدا پەیدانەبووە، نۆرەی ئەوەیە زمانی ئینگلیزیی بەو مەودا پانوپۆڕەیەوە کەپتر لە سەتان هەزار وشەیەو ساڵانەش هەزارانی تری دەچێتە سەر، بیکەین بە زمانی ستاندەردی نووسین! کوردی دایەلێکتپەرست خۆی بەکونەوە ناچێ، هەڵەژیش لەخۆی دەبەستێ. ئەمانە نموونەی هیندستان دەهێننەوە، لەکاتێکدا "بەپێی ئاماری ساڵی 1961، هیندستان خاوەنی 1652 زمانی جیاجیا بووە، ئەوە جگە لە سەتان زمان و زاراوەی لۆکاڵیی تر کە لە وێژە و نووسیندا بەکارنەهاتوون" (Mac Giolla Chriost,2003,p210).

کاچرو(Kachru) لە کتێبی (*بەهیندییکردنی ئینگلیزیی: زمانی ئینگلیزیی هیندستان)* دا قسە لەسەر ئەوە دەکات، کە ئینگلیزیی بووە بەزمانی رەسەنی هیندستان لەئەنجامی پرۆسێسێکی دوورودرێژی بەریەککەوتن لەگەڵ زاراوە جیاوازەکانی هیندستاندا. بەمجۆرەش زمانی ئینگلیزیی ئەدگاری نوێی لەخۆ گرتووە، لەچەشنی لێکسیکۆگرافی(وشەسازیی-lexicography)، فەنۆڵەجی، سینتاکتیک و سێمانتیک و تاد(Kachru, 1983). ئەم جۆرە کەسانە هەورامان و بادینان و گەرمیانیان لێ بووە بە وڵاتی هیندستان، مەسەلەکەش هەمووی لەوێوە سەرچاوە دەگرێ، کینەیەکی زۆر خەستوخۆڵ، لەدژی کرمانجیی ناوەڕاست لەناخیاندا قوڵپ دەدات، کوردایەتییەکی شرۆشێت نەبێ، بڕستی بیرکردنەوەیەکی مرۆییانەشیان تێدا نەماوە.

کورد کە فێری هەندێ تێرم و نۆرمی ڕۆئاوایی دەبێ، خۆی زۆر تەسک دەکاتەوە و بەنازونووزەوە باس لە ئازادیی و دێمۆکراسیی و مافی مرۆڤ دەکات. بەشێک لەمانە لە ئاست ئەو هەموو پێشێلکارییەی دەسەڵاتی سیاسیی و ڕەشەکوژییەی ژنان و گەندەڵییەی کوردستاندا، زار هەڵناهێننەوە، کەچیی ئەگەر بێتە سەر ئەوەی بگوترێ کرمانجیی ناوەڕاست زمانی ستاندەردی کوردییە، هەزارو یەک بیانوو دادەتاشن، لەچەشنی ئەمە بەسەپاندن نابێ و ئەمە پرۆسێسێکی سروشتییەو دەبێ کاتی بدرێتێ و ئەمە پێشێلکردنی مافی مرۆڤە و دژی ئازادییەو ....تاد . (17)ساڵیان پێ کەمە، هیچ بۆ زمانی فەرمیی و ستاندەردی کوردیی نەکراوە، کە هیچی ناوێ جگە لە بڕیارێکی سیاسیی دەسەڵاتداران، لەکاتێکدا لەو 17 ساڵەدا، لەکوردستان، کورد خەریکی شەڕی نێوخۆ و گەندەڵیی و داڕزان بووەو بە هەزاران ژن کوژران و هەزاران جاش و ئەنفالچییش خەڵاتکراون، لەکاتێکدا بەشێکی زۆر لەم زماننا‌س و زمانەوانانەی کورد، ئەگەر باوەشێنی شەڕو نۆشی گەندەڵییشیان نەکردبێ، سەری خۆیان کزکز کردبوو.

ئەم نووسینە بەتەواویی لەو بڕوایەدا، لە کوردستانی باشووردا، دەبێ زمانی ستاندەرد بسەپێنرێ، چۆن لەرووی سروشتییەوە کرمانجیی ناوەڕاست خۆی سەپاندووە، ئاواش لەرووی ئیدارییەوە دەبێ زمانی ستاندەرد بەسەر ئەم تیرەو ئەو شارو ئەم دەڤەرو ئەو دایەلێکتی تردا بسەپێنرێ. فیشمان پێیوایە، زمان و دایەلێکتی بەهێزو خاوەن ستراکتۆری توندوتۆڵ، لەگەڵ زمان و دایەلێکتی لاوازو ستراکتۆر شلوشاودا، لە جەنگەڵێکی داروینییدان و بەهێزەکان بێهێزەکان دەخەنە ژێرەوە(Fishman,2004). بۆ ئەوەی هەندێ زمانزان و زمانەوانی نەوەی شێر(نەوەی کورد) و نەوەی کەیخوسرەو ملیان ڕەپ نەبێ، مەبەستەکە بەمشێوەیەیە: لە کوردستانی باشووردا، زمانی کوردیی (کرمانجیی ناوەڕاست) بەزۆربەی پێوانە زمانەوانییەکان تەنگی بە کرمانجی ژووروو هەڵچنیوە و لە دەڤەرێکی تەسک و دیسکۆرسێکی تەنگدا قەتیسی کردووە. ئەمەش بەرهەمی هیچ حیزب و لایەنێکی سیاسیی نییە، بەڵکو خەرمانەی ئەو تێکستە زۆرانەیە کە بە کرمانجیی ناوەڕاست نووسراون و باشترین گەواهییدەری ئەم ڕاستییەن.

مەگەر بەشی زۆری بەدبەختیی کورد لە نەزانیی و سەرگەردانییبوونییەوە سەرچاوە ناگرێ، فەرموو کەسێکی وەک Müller لەساڵی 1861 دا بە وردبوونەوەیەکی زۆر بێئەندازەوە لەسەر ئانەڵۆگی analogue زمان بۆ سروشت و زانست دەڵێت"دایەلێکتەکان هەرگیز هیچ ئەدەبێکیان بەرهەم نەهێناوە"(Müller,1861,p23). کەچیی کوردی پارچەپارچەو باوەکوشتەی یەکگرتوویی و یەکزمانیی، هێشتا لەغەمی ئەوەدایە، کە دایەلێکتی هەورامیی و لوڕیی و بادینانیی نەفەوتێنێ و وەک میراتێکی پڕ لەشکۆ دەستیان پێوەبگرێ. ئەگەر هەرکاتێکیش زانیتیان ئەوە هێجەمۆنیی کرمانجیی ناوەڕاستە و خەریکە بەتەواوەتیی خۆی وەک زمانێکی ستاندەردی خاوەن پێشینەو مێژوویەکی دوورودرێژ، بەسروشتیی جێکەوت دەکات، ئەوە دەڵێن یاخیی دەبین و بۆی هەیە لەکوردبوونی خۆیشیان بکەونە گومانەوە بۆ ئەوەی وەک کارتێکی گوشار ، لەبەرامبەر دەسەڵاتی سیاسیی کورددا(ئەگەر ئەم تێرمە دروستیی تێدابێت) بەکاری

بهێنن، که دەسەڵات ئەوەندە کاریزمای تێدا نییە، زمانی کوردیی ستاندەرد، لەرووی سیاسییەوە ساغبکاتەوە.

زمانی ستاندەرد، بەهەموو وردەکاریی و پەلوپۆکانییەوە، پتر مەبەست لەزمانی نووسینە، ستاندەردبوون کۆمەڵێ مۆتیڤی سیاسیی و کۆمەڵایەتیی و بازرگانیی دەیجوڵێنێ بەڵام لە کۆنتێکستێکدا کە بە زمانی ستاندەردی نووسین دەناسرێتەوە زێتر دەردەکەوێ(Milroy & Milroy,1985,p.22). چونکە ئەستەمە زمانی ئاخافتن لە هیچ جێگەیەکی دنیادا بتوانێ بۆ چەند رۆژێکیش خۆی لەهەمبەر زمانی نووسینی ستاندەردا بگرێ، ئەمە سروشتی زمان و گەشەکردنییەتی. بەڵام بۆ ئێستای کورد و باردۆخی سیاسیی و جیۆگرافیی کورد، زمانی ستاندەرد وەک هەر زمانێکی تری جیهان کە بە نووسین دەق دەگرێ، ئەم دەقگرتن و ئامادەگییەش بەس لە کرمانجیی ناوەڕاستدا هەیە بۆ ئەوەی بە لینگوا فرانکای کوردیی هەرێمی کوردستان دابنرێ .

 فیرعەونە زمانزان و زماننناسەکانی دایەلێکتەکانی کورد نەک هەریەکەو بە ئاوازێک لەسەر زمانی فەرمیی دەخوێنن، بەڵکو ئامادەش نیین دەستبەرداری ناوچەگەرییەتیی و عەشیرەتگەرییەتیی و دایەلێکتچییەتیی ببن و بیر لە داڕشتنی زمانێکی ستاندەردی کوردیی بکەنەوە. بۆ ئەم جۆرە کەسانە ئەگەر سەبدایەلێکتی بادینانیی بێت مێشێك میوانیان نییە، بەڵام چاویان بەرایی نادات، ئەو هەموو گەشەیەی کرمانجیی ناوەڕاست ببینن و خۆیان لەگێلیی دەدەن. زمانی کوردیی ، هەر ئێستا بەهۆی مێژووی نووسین و دەوڵەمەندبوونییەوە، کارێکتەرگەلێکی زۆری لەزمانی فارسیی و ئەورووپاییەکانەوە وەرگرتووە و پێ بەپێش لەژێر هێجەمۆنیی زمانی عەرەبیی دوور دەکەوێتەوە. ئەمە پێوەندییەکی سروشتیی و مێژوویی نێوان زمانەکانە. ئەو زمانە ئینگلیزییەی کە ئێستا پێی دەگوترێ زمانی فەرمیی(Official Language)،کارێکتەرگەلێکی زۆری لە زمانی لاتین و گریگەوە Latin& Greek وەرگرتووە(Milroy & Milroy,1985,p.46). بۆیە ئەو زمانەی لە کوردستانی باشوور هەیە، دەکرێ ببێ بەبناغەی زمانی نیشتمانیی بۆ سەرجەم هەرێمی کوردستان.

کەسێکی وەک Feyerabend ، جوان بۆی چووە کاتێ ئاماژە بەوە دەدات کە میتۆدی زانستیی لەزماندا، بەشێوەیەکی رەها نییە. بەڵکو زانست، دەسگاو دامەزراوەیەکی کۆمەڵایەتییە، بەمشێوەیە گۆڕانە زانستییەکان، دەبێ روونبکرێنەوە نەک لە رووی راشنالیستبوون و پێشکەوتووخوازییەوە، بەڵکو لەڕووی کاریگەرییەتی پاڵەپەستۆی گرووپەکان لە چەشنی ئیلێتە ئەدەبیی و سیاسیی و کۆمەڵایەتییەکان، بەسەر سەرجەم بوارەکانی ژیاندا (Feyerabend, 1978). ئێستا رۆڵی ئەم ئیلێتانەیە، ئەم ئەرکە لە ئەستۆ بگرن و کۆتایی بەم کێشەی نەبوونی زمانی ستاندەردە(بەشێوە فەرمییەکەی) بهێنن. بە پێچەوانەوە ئەم بەناو ئیلێتانە، تاک تاک و گرووپ گرووپیش، زۆربەیان شەقشەقەی حیزبیی و ئایدیۆلۆژیی و ناوچەگەرییەتییان لەخۆبەستوەو ئەوەی بیری لێ ناکەنەوە، لینگوا فرانکای نووسینە، ئەگەریش بیری لێ بکەنەوە، ئەوە بەشێکیان بیانووی زۆروبۆریی کرمانجیی دەهێننەوەو کرمانجیی ناوەڕاستی پێ لەکەدار دەکەن.

ئەگەر لەرووی تیۆری راشناڵیزمیشەوە بێت، ئەمرۆ کرمانجیی ناوەڕاست سنوورێکی زۆری بڕیوەو بەبادانی ئەو هەموو ئارکایڤە(ئەرشیف) لە ماندووبوون و ئەو هەموو مێژووە ئەدەبیی و سیاسیی و کولتوورییەی بەزمانی کوردیی نووسراوەتەوە، خۆکوژییەکە لە کێڵگەی زمانەوە بۆ زۆر کێڵگەی تریش تەشەنە دەکات. هەروەها ئەگەر لەڕووی ئێمپیریسیزمیشەوە(ئەزموونگەرایی- empiricism) بیقەبڵێنین، بەدەر لەبەرچاوگرتنی ئەوەی میتۆدێکی زانستیی و ئەکادیمیی و ئینستیتیوتیی لەپشتەوە نەبووە، بەڵام زمانی کوردیی(کرمانجیی ناوەڕاست) بەپشتئەستووریی کۆمەڵێ ئەزموونی سەخت و دژوارەوە، هەر لەسەردەمی جەنگی جیهانیی یەکەم WWI و دروستکردنی عێراقەوە و دواتریش لەسەروبەندی دەسەڵاتی شێخ مەحمود و قازی محەمەدو بارزانیی یەکەم و شۆڕشە چەکدارییەکانی کوردستانی باشوور و رۆژهەڵات و بەتایبەتیی شۆڕشی کورد دوای نسکۆی 1975 و ئەزموونی خوێندن لەسەردەمی بەعس و هەلومەرجی هەنووکەی کوردستانیش، ئەم ئێمپیریسیزمەی بەتەواویی باڵادەست بووە. دەکرێ بگوترێ فەندەمێنتالیزمی زمانی کوردیی لەسەر بناغەی کرمانجیی ناوەڕاست لەستاندەردبوون و کرایتێریاو فیگەرەکانی ژیانی کولتووریی و سیاسیی و رۆشنبیریی کورددا چووەتە ئاستێک گەڕانەوەی بۆ نییە(Bartley,1982).

"زمان دەستمایەی corpus فێربوونی شتەکانە" (Ryle,1961, p.5). کورد دەستمایەیەکی زۆری بەدەستەوەیە لە زمانی کوردییدا، بەستاندەردکردنی کرمانجیی ناوەڕاست بەشێوەیەکی فەرمیی و سیاسیی بۆ ئەم بەشەی هەرێمی کوردستان، لەلایەن حکومەتی هەرێمی کوردستان و نێوەندە سیاسییە باڵادەستەکان و قسەڕۆیشتووەکانی کوردستانەوە، شەپۆلی ئەم فێربوون و پاشخانی ئەم رۆشنبیرییە مکۆمتر دەکات. بەسپاردنی ئەم ئەرکە هەنووکەییە بەئاییندەیەکی لێڵ، بەتەنیا کەمتەرخەمیی نییە ، بەڵکو دەکرێ هەزارو یەک هاوکێشەی ناوچەگەرییەتیی و خێڵەکیی و بەرەبابیی و حیزب حیزبێنەی لەپشتەوە بخوێنرێتەوە.

نیڵ سمیس (Neil Smith) لە پاسۆلۆجی زماندا بڕوای بەوە هەیە کە هەلومەرجی جینەکان و پێکدادان و کارەساتەکان و ترۆماکان (داخوڕپان- trauma)، کار دەکاتە سەر زمان و وێرانی دەکات(Smith,1999). ئەم پاسۆلۆجییە بۆ زمانی کوردیی راستییەکی زەقی تێدایەو دەبێ ددانی پێدا بنێین. زمانی کوردیی، بۆ سەردەمێکی دوورو درێژ تووشی ترۆما بووەو زمانی کارەسات و راکەڕاک بووە، لەم مێژووە پڕ لەدابڕان و پێکدادانانەدا لەگەڵ هێزە باڵادەستەکانی ناوچەکە بەدرێژایی مێژوو، راستییەک زەق دەبێتەوە، ئەویش ئەوەیە ئایا کورد زمانێکی هاوبەشی هەیە، یان کۆمەڵێ دایەلێکتی سەروگوێلاک شکاو و پەرتوبڵاوی هەیەو ئیلێتی(ئەگەر ئەم تێرمە بۆ ئێرە دروست بێت) هەر ناوچەیەکیش لە هەوڵی ئەوەدان بڵێن دایەلێکتەکەی خۆیان رەسەنەو ئەوانی تر بیژیین. بەڵام شانوشەوکەتی کرمانجیی ناوەڕاست سەرەڕای ئەوەی هەزاران هەورازو نشێوی کردووە ، کەچیی توانست و دەستمایەو ئێمپریسیزمی خۆی نەک لەدەست نەداوە، بەپێچەوانەی دایەلێکتەکانی ترەوە، رۆژ بەرۆژ لە هەڵکشاندایەو کەڵەگەتتر دەبێ.

زمانی گشتیی هەر ناوچەو نەتەوەو وڵاتێک، ئەو زمانەیە کە خەڵکەکەی بە جوانیی و ڕێکوپێکیی و سانایی لەژیانی ڕۆژانەو ئەدەبی فەرمییدا بەکاری دەبەن (Smith,1999,p.149). ڕاستە زمانی کوردیی وەک زمانی گریکیی مۆرفۆلەجی ئاڵۆزی نییەو وەک ئینگلیزییش خاوەن فەرهەنگۆکێکی دەوڵەمەندو پڕ لەتەکنیک نییە(ibid)، بەڵام لەگەڵ ئەمانەشدا، توانیویەتی ستراکتۆری زمانی گشتیی سەرجەم جیۆگرافیای دوو پارچەی سەرەکیی لە کوردستان (کوردستانی باشوور و ڕۆژهەڵات) چێبکات و باڵادەستیی خۆیشی بەتەواویی بەسەر زاراوەکانی تردا بسەپێنێ.

سمیس وەک سیاسەتمەدارو شارەزایەک لە تیۆری سیاسییدا نا، بەڵکو وەک شارەزایەک لە زمان بە جەختکردنەوە لە بۆچوونەکانی چۆمسکی لەسەر دەسەڵات و زمان، ئاماژە بە گرینگیی دەسەڵاتی سیاسیی لە یەکلاییکردنەوەی کێشە هەستیارو تایبەتەکان دەدات. ئەو پێییوایە" دەسەڵاتی سیاسیی، سەرئەنجام لە سەر هێزی ئابووریی پشتی خۆی قایم دەکات، بۆیە حکومەت لە کاردانەوەیدا هەمیشە بەرژەوەندییە ئابوورییەکان دەخاتە پێش هەموو شتێکەوە"(Smith,1999,pp.195-196). لە ڕاستییدا ئێستا دەسەڵاتی سیاسیی و دەستڕۆیشتووەکانی ناو دەسەڵات و حکومەتی هەرێم، ئەوەندەی بیر لە بەرژەوەندییە ئابوورییەکانیان و گیرفانی تایبەتیی خۆیان دەکەنەوە، یەک لەسەتی ئەوەش بیر لەچارەسەرکردنی زمانی فەرمیی و لینگوا فرانکای کوردیی ناکەنەوە.

فەرموو ئەم هەموو زرتە پیاوەی ناوی خۆیان ناوە زمانزان و زمانەوان و زمانناس و شارەزا لە زمان و ئەکادیمیست لە بواری زماندا،لەوەش گاڵتەجاڕییتر، خۆیان کردووە بە ئەیلییەنAlien ی هەسارەکانی بۆشایی ئاسمان و هاتوونەتە سەر زەویی بۆ دەستگرتنی عەوامی خەڵک و خانۆچکەی زمانی کوردیی چێدەکەن. ئەم هەموو خاتوون و پیاوەی ناو پارلەمانی کوردستان، کە ئیشیان لە پاڕانەوەو لالانەوە زێتر شتێکی تر نییە و یەک پرۆژەی نوێ و یەک هەنگاوی بوێرانەو یەک نووزەی نوێخوازیی چییە بۆ زمانی کوردیی پێیان نییە، کەچیی بەخۆیشیان دەڵێن زمانەوان. مەگەر زۆربەی ئەمانە ئەوەندەی بیر لە خۆشگوزەرانیی خۆیان و ماڵ و منداڵیان دەکەنەوە، ئەوەندەی بیر لە پیرۆزراگرتنی سیمبۆلیزم و ئەفسانەتاشین بۆ سەرکردەکان دەکەنەوە، بە مووش دەچن بەلای چارەسەرکردنی کێشەی زمانی ستاندەردا، لای کەم زمانی ئۆفیشەڵی کوردییدا. ئیتر چۆن دەکرێ ئومێد لەسەر ئەم وشکە کەڵەکانە هەڵبچنرێت، چۆن دەکرێ چاو ببڕدرێتە ئەم ئەکادیمیستە بەناوبانگ و زمانزانە لێهاتووانەی کورد! ئەوکاتەی ئەگەر وەنەوز بەریدان غەمێک لە زمانی ستاندەردی کوردیی بخۆن.

کەس ناڵێ ئەوان وەک چۆمسکی بکەن، چونکە بۆ تێگەیشتن لەچەمکەکانی چۆمسکی لەسەر زمان، بەشێکی زۆر لەم ژن و پیاوە زمانزان و سیاسییانەی کورد دەیان زۆریان دەوێ تا لەنووسینەکانی چۆمسکی بگەن، ئەوە ئەگەر تێیشی بگەن، بۆیە بەراوردەکە هەر لەسەرەتاوە پەڕەمووچە. بەڵام هەر هیچ نەبێ تۆزێ بەسەر دەسەڵاتدا بهاتنایەتەوەو ئەوەندە لاڵەپەتەیان نەکردایەو زمانی پاڕانەوەیان فڕێ بدایە و وازیان لە نوشتەکردن بۆ دڵنەرمکردنی سەرکردەکان بهێنایە، بۆ ئەوەی زمانی ستاندەرد بپەژرێنن. ئەگەر تۆزقاڵێک ئازادانەو ئازایانە ڕەخنەیان بگرتایە و داوایان هەبووایە، تا

ئێستا زمانی کوردیی ستاندەردیان ساغدەکردەوە. هەنووکەش کورد خاوەنی لینگوا فرانکایەکی تۆکمە دەبوو.

چاوەڕێی ئەوەیان لێ ناکرێ وەک چۆمسکی ئانارشیستانە رەخنە بگرن، چۆمسکی وەک گەورەترین و دیارترین ئایکۆنی سیاسیی و زمانەوانیی، ئەوەندەی رەخنە لە سیاسەتەکانی ئەمێریکا گرتووە، خۆی بە خۆی دەڵێ " کەمێک ئانارشیتسم"(Chomsky,1988c,p744). بەڵام خۆ دەکرێ لای کەم ئانارشیستانە لەهەمبەر زمانی یەکگرتووی نووسیندا، رەخنە لەو بێسەرەوبەرەییەی دەسەڵاتی سیاسیی بگرن. کە خۆیان هیچیان پێ نییەو هیچ ناخوێننەوەو بە هزری حەفتاکانی سەتەی رابردووەوە بیر دەکەنەوە، بۆچیی ئەم پۆستانە لەخۆیان ناسەننەوەو چیتر بەخۆیان نەڵێن زمانزانان و زمانەوانان و ئەکادیمستانی زمانەوانیی .... سەیرە پرۆفیسەرێکی زانکۆ، دۆکتەرێکی زانکۆ، پیاوانی کەنەفتەو تەمەڵ، لە شەستەکان و حەفتاکانی سەتەی پێشوودا، وتار یان کتێبێکیان نووسیبێت، ئێستایشی لەگەڵدا بێت، هەر لەسەر قەوانە کۆنەکە دەڕۆن وکەسانی وەک نیڵ سمیس و (میلڕۆی)ەکان Milroy و ڤیتگنشتاین و John Lyons و ئێدوارد ساپیر و باختین و گرامشی و تەنانەت (چۆمسکی)یش هەر بەسەپانیش راناگرن.

ئەم" جەنابی عالییانە" نازانن یان نایانەوێ لەوە بگەن، ئەگەر کەسێک بەخۆی بڵێ رۆشنبیر، لە سەردەمی گلۆباڵیزەییشندا، دەبێ بەردەوام ئاگای لە داهێنانەکان بێت لەبوارەکەی خۆیدا. دەبێ وەک سۆفتوێرد بەردەوام خۆی ئەپدەیت بکاتەوە، ئەگەر لای کەم 4-6 مانگ، لە رۆژگاری ئێستادا لەخوێندنەوە داببڕێی ، ئیتر دەکەویتە دواوە. باشە بێویژدانییە ئەگەر بگوترێ بەشێکی زۆر لەم جەنابی عالییانە، لەم زمانزانانە ئەوە بۆ چەندین دەیەیە، مێشکیان ئەپدەیت نەکراوەتەوە. ئەگەر پێنووسێك و لاپەڕەیەکی A4 یان بدەیتێ و بڵێی، تەنیا ناوی چوار زمانەوان (مەبەست لە لینگویستیکە) و چوار کتێبێ دانسقە لەسەر زمان بنووسن، لە هەشت ساڵی یەکەمی هەزارەی سێیەمدا بووبن بەئایکۆن و بڵاوکرابێتنەوە ئایا 99% یان لەم پرسیارە سادەیەدا دەردەچن؟ جا هەش بەسەرت کورد ئەمانە زمانزانەکانت بن وئەمانەش بیر لە چێکردن و جێگیرکردنی لینگوا فرانکای کوردیی بکەنەوە.

پرۆفێسەر جۆن هەنی John Honey لەسەر گرینگیی زمانی ستاندەردی ئینگلیزیی و ئەو ناحەزانەی کە دژی ستاندەردبوونی زمانی فەرمیین و دایەلێکتە نێوخۆییەکان بەگرینگ دەزانن، کتێبێکی بەناوبانگی نووسیوە بەناوی " زمان هێزە" کە چیرۆکی ستاندەردبوونی ئینگلیزیی و نەیارانی ئەو پرۆسێسە شرۆڤە دەکات. هەرچەندە هەنی پێیوایە، کە زمانی ستاندەرد لە رووی مێژووییەوە پێویستیی چینە باڵاکان بووە، جۆرێک سەپاندنی تێدابووەو رەخنەی زۆریشی لەمبارەیەوە هەیە، بەڵام ئەو راستییە ناشارێتەوە کە گرینگیی ستاندەردبوون و ئینتەرناسیۆنالیستبوونی زمانەکان بایەخی زۆریان هەیە.

ئەو پێیوایە ، ئەگەر بە ئەنقەست و بەشێوەیەکی دەستکرد زمان بەرەو پرۆسێسی ستاندەردەردبوون ببرێ، کارێکتەرەکانی خۆی لەدەست دەدات و دیسکۆرسی زمانەوانیی و گەشەی سروشتیی زمان سەرەوژێر دەبێتەوە(Honey 1997). ئەم دەردە رێک لە عاشقانی سکریپتی لاتینیی و سەبدایەلێکتی بادینانیی سەری هەڵداوە، نایانەوێ کرمانجیی ناوەڕاست بکرێ بە بناغەی زمانی ستاندەرد، بەڵام دەیانەوێ بووەستین تا کوردستانی گەورەیان وەک هێلکەی پاککراو بۆ دێتە بەردەم، ئەوسا زمانی ستاندەرد چێبکرێ. بەڵام هەنی بەتەواویی لە گەڵ ئەوەدایە کە زمانی فەرمیی و ستاندەرد دەبێ بسەپێنرێ (ibid). چونکە بەبێ میکانیزمێک بۆ جێگیرکردنی لینگوا فرانکا، گەڕەلاوژەی دایەلێکتەکان هەرگیز کۆتایی نایەت.

بەگوێرەی بۆچوونەکانی سوسیۆزمانزانی ئەمێریکایی Robert St Clair بێت، زمانی ستاندەردی ئینگلیزیی لە ئەمێریکای باکووردا کە سەپێنراوە، بەدەست ئیلیتی دەسەلاتەوە بووە بەهۆی نکۆڵییکردن لەمافە کولتوورییەکانی کەمایەتییەکانی تر(St. Clair, 1982). لەکاتێکدا رۆبێرت، روانگەیەکی هیومانیستیی هەبووەو داکۆکییکەر بووە لە مافی کولتووره جیاوازەکانی نێو ئەمێریکاو لەگەڵ سەپاندنی زمانی فەرمیی و ئیداریی ولاتیشدایە وەک پێویستییەکی سەردەم، بەڵام لە کوردستان و تاراوگەدا ئێستا هەندێ کەس و دەسگای سیاسیی و رۆشنبیریی هەمان تێڕوانینی ئەم سۆسیۆزمانزانە بەدیوێکی عەشایەریی و ناوچەگەرییەتیی و دایەلێکچییەتییدا دووپات دەکەنەوە. گوایە ئەگەر زمانی کوردیی (کە ئەوان تەنیا و تەنیا بە سۆرانیی ناشیریینی دەکەن) بکرێ بەزمانی ستاندەردو فەرمیی، بکرێ بە لینگوا فرانکا و بسەپێنرێ ، ئەوە ستەمێکی زۆر لە بادینانیی، هەورامیی، زازایی ...تاد دەکرێ مافە کولتووریی و ئازادییەکانیان پێشێل دەکرێ؟

لە هەموویشی سەیرتر ئەوەیە، ئەم رقوکینەیە بۆ لە کرمانجیی ناوەڕاست و بۆ بەم رادە زۆرە بوونی هەیە! ئێستا لە تاراوگەدا، بەهۆی ئازادییە سیاسیی و کولتوورییەکان لە ولاتانی دێمۆکراسییدا، چەندین زازایی و ئێزیدیی و لوڕیی ....تاد پەیدابوونەو خەریکی ئەوەن نکۆڵیی لە کوردبوونی خۆیان دەکەن. بەداخەوە ئەم دەردە خەریکە هەندێ کوردی هەورامیی فەندەمێنتالیستیش دەگرێتەوەو لە گەشەی زمانی کوردیی (کرمانجیی ناوەڕاست) پڕبوونەو هەر رۆژەی بیانوویەک بۆ بنکۆڵکردنی کرمانجیی ناوەڕاست و هەڵکشان و گەشەکردنەکانی دەدۆزنەوە.

ئەوانەی خاوەنی ئەو بۆچوونە سەقەتانەن، دەمارگیریی ناوچەیی و لۆکاڵیزم دایڕزاندوون و نایانەوێت لەو راستییە بگەن کە زمانی ستاندەرد، زمانی دایکی (مەبەست لەزگماکە) هیچ ناوچەو گرووپ و لایەن و دایەلێکتێک نییە، بەواتایەکی تر "زمانی ستاندەرد، زمانی زگماکی هیچ کەسێ نییە"(Romaine,1984, p.233). ئەم بۆچوونەی پرۆفێسەری زمانەوانیی سۆزان رۆماین، ئەگەرچی لەسەر زمانی ستاندەردی ئینگلیزیی توێژینەوەی کردووە، بەڵام بەشێوەیەکی رەهاش بۆ هەموو زمانەکانی تر راستییەکی مێژوویی و ئەنسرۆپۆلۆجی و سۆسیۆزمانەوانیی تێدایە.

کوردیی کرمانجیی ناوەڕاست لە بنەچەدا لە ناوچەیەکی بەرتەسکی ڕەواندزەوە سەری هەڵداوە، لە حەفتاکانی سەتەی نۆزدەیەمەوە، لەقەڵەمڕەویی میرنشینەکەی محەمەد بەگەوە پەلوپۆی هاویشتووە(زەکی،2004) . بەڵام ئێستا هەولێرییەک و سلێمانییەک و کەرکوکییەک و گەرمیانییەک پێی دەئاخفن و پێی دەنووسن، تەنانەت بەشێکی زۆری ناوچەکانی بادینانی کوردستانی باشوور ، لەگەڵ کرمانجیی ناوەڕاستدا گرفتێکی ئەوتۆیان نییە. هاوکات بارزانییەکان، چونکە زۆر تێکەڵهێکیشیان هەیە لەگەڵ کرمانجیی ناوەڕاستدا، دەکرێ بڵێی زۆرینەی بارزانییەکان زمانی کوردیی (کرمانجیی ناوەڕاست) بەباشیی دەزانن. ئەوە جگە لە کوردستانی ڕۆژهەڵات، سابڵاغ ، سنە، بۆکان ، سەقز و تاد، بگرە زۆربەی هەرە زۆری ئەم پارچەیەی کوردستانیش پێی دەنووسن و پێی دەئاخفن.

ڕاستە ئەم شارو ئەو ناوچە زمانی ئاخافتنیان کەم تا زۆر جیاوازیی پێوە دیارە، بەڵام لەنووسیندا ئەم جیاوازییانە دەرناکەون. ئەوە جگە لەوەی ئەگەر هەڵە بێت یان ڕاست، کرمانجیی ناوەڕاست بووەتە بریکاری هەموو کرمانجیی خواروو، یان هەندێ کەس هەر بە کرمانجیی ناوەڕاستی دەزانن. هەروەها لە دوای ڕاپەرینی 1991 ەوە کرمانجیی ناوەڕاست هێجەمۆنیی خۆی پانوپۆڕتر کردووەتەوە بەسەر کوردستانییاندا (زارەوەی ناسیۆنالیستە توندڕۆکانە). بەکورتیی دایەلێکتەکەی محەمەد بەگی جاران، هەنووکە بەشێوەیەکی سروشتیی بووە بە کاراترین و خاراوترین و چاپووکترین زمانی نووسینی کوردیی و ڕۆژ لەدوای ڕۆژیش باڵای کەڵەگەتتر دەبێ، بەدەر لەوەی جۆری ئاخافتن تاهەنووکەش لە ناو ڕەواندوزدا، پێچەوانەی ڕێزمانی ستاندەردی نووسینە(زمانی کوردیی)، کەواتە ئەم زمانە ستاندەردەی ئێستا بوونی هەیە، مەرج نییە لە وێڵاشی ئاخافتنی ناوچەی ڕەواندوزەوە خۆراکی وەرگرتبێت. بەڵکو تێکستی دەوڵەمەندی کوردییە کە کرمانجیی ناوەڕاستی بە ئێرە گەیاندووە.

زمانی ستاندەرد، دەکرێ دەیان و سەتان شییکردنەوەو پێناسەی جیاوازی بۆ بکرێ. دەیان و سەتان ڕای پێچەوانە لە نێو زانایانی بواری زمانەوانییدا هەیە. بەڵام سەرجەمیان لەسەر گرینگیی و پێداویستیی زمانێکی ستاندەرد لە ئاست ئەرک و فەرمان و پێداویستییە نیشتمانیی و ناوچەیی و گڵۆباڵییەکاندا جەخت دەکەنەوە. زۆرینەی ڕەهاشیان لەگەڵ سەپاندنی زمانی ستاندەردو فەرمییدان، چونکە ئەمە جگە لەوەی سەرەنجام بڕیارێکی سیاسییە، بەڵام لەبنەچەدا، پاشخان وستراکتۆر و مێژووی ئەو زمان و دایەلێکتە، ئەم مافەی بۆ دەستەبەر دەکات.

کورد، وەک نەتەوەیەکی دابەشکراو، زۆر گرینگە زمانی ستاندەرد و لینگوا فرانکای لە ئێستادا هەبێ. نابێ لەئاست تەنگژە سیاسیی و جیۆگرافیی و کولتوورییەکاندا خۆمان کەڕ بکەین. ئێمە ئەمڕۆ قسە لەسەر زمانی یەکگرتووی کوردیی دەکەین، مەبەستمان لە کوردستانی باشوورە(کوردستانی عێراق). گەلی کوردی پارچەپارچەکراو، توانا و بڕستی ئەوەی نییە لە ئێستادا زمانێکی یەکگرتوو دابنێ و لای کەم ، زۆرینەیەکی کەم لە خەڵکی سەرجەم کوردستانەکان ڕایی بکات. دەکرێ وەک ریفراندۆمێک (ڕێفەرێندەم)، میلیۆن میلیۆن خەڵکی نەخوێندەوار و بێئاگا لە زمان ، دەنگدان لە قازانجی کرمانجیی

ژووروو ساغ بکەنەوە ، ئەوە ئەگەر ئەم فانتەسیی ریفراندۆمە، هەر لەبنەڕەتدا بەدی بێت.

زمانی ستاندەرد و لینگوا فرانکای کوردیی بۆ کوردستانی باشوور، پێویستییەکی سیاسیی و کولتووریی و زمانەوانییە. هەر دواکەوتنێک لەم ئەرکەدا، زیانی زۆرتر بە پاشەڕۆژی یەکگرتوویی زمانی کوردیی دەگەیەنێت. زمانی ستاندەرد ئەو زمانەیە کە سنووری ناوچەگەرییەتیی دەبەزێنێ و دەبێتە زمانێکی نیشتمانیی یاخود سەرتاسەریی، دەست بەسەر زاراوەکانی تردا دەگرێ و لەچوارچێوەی ئاخافتندا قەتیسیان دەکات(Halliday,2003,p.4). چۆن زمانی گڵۆباڵ کە ئینگلیزیی دەکات، سنووری هەموو نەتەوەو وڵاتەکانی بڕیوە، بەهەمان شێوەش زمانی ستاندەردی هەر نەتەوەیەک یان وڵاتێک، سنووری دەڤەرەکان و دایەلێکتەکانی جیۆگرافیای ئێسنیکیی یان نەتەوەیی دەبڕێت.

ئەمڕۆ لە کوردستان و ئەو شارو شارۆچکانەی لە ژێر دەسەڵاتی حکومەتی هەرێم و ناوچە سنوورییەکانی شەنگار و کەرکوک و خانەقینن، وەک شاری سنووریی ناوچە کوردنشینەکان، سەرەڕای زۆرینەی رەهاش بە کرمانجیی ناوەڕاست دەدوێن و دەنووسن، بەڵام ئەم زۆرینەیە هیچ بنەمایەکی نییە بۆ ئەوەی بکرێ بە زمانی فەرمیی، بەڵکو ئەوە مێژووی گەشی کرمانجیی ناوەڕاستە ئەم مافەی بۆ دەستەبەر دەکات. کرمانجیی ناوەڕاست بەکردەوەو بە ماندووبوون و مێژووی دەوڵەمەندی خۆی بووە بە زمانی ستاندەردی کوردستانی باشوور و تەواوی زاراوەکانی تری خستووەتە ژێر کۆنترۆڵی خۆیەوەو هەموو سنوورێکی ناوچەگەرییەتیی جگە لەبادینان سمیوە. ئەوانەی ئێستاش کەوتوونەتە بەربەرست دانان لە دژی، جگە لە مەترسیی دوولەتبوونی کرمانجیی ناوەڕاست وکرمانجیی ژووروو، سەرەنجام زمانی کوردیی بەگشتیی، شتێکی تریان پێ نییە و هیچیشیان لێ چاوەڕوان ناکرێ. ئەوە لەوە بگەڕێ کە کرمانجیی ناوەڕاست چەندە بەرهەمهێنەرەو(Productive) و کرمانجییش لە ئاستیدا، دەکرێ بڵێی زۆر لە دواوەیە.

سۆرمانجیی

ئەو کوردستانییانەی خەون بە کوردستانی گەورەوە دەبینن، زۆرشانازیی بە سۆرمانجییەوە دەکەن، پێیانوایە بەزۆر تێکەڵکردنی کرمانجیی ناوەڕاست و کرمانجیی ژووروو، کارێکە خزمەت بەئەجێندای سیاسیی و کولتووریی گەلی کورد دەکات، چ لە ئێستاداو چ لەداهاتوودا. ئەم پانکوردیستانە(Pan-Kurdish) هێشتا لە سەردەمی ئەشکەوتدا دەژین و هیچ ئاگایەکیان لە راستییە جیۆپۆلیتیکەکانی ناوچەکەو جیهان نییە. لە خەوێکی قووڵی ئایدیۆلۆژییدا تەپاوتل دەکەن و فڕیان بەسەر هاوکێشە تێکهەڵکێشراوەکانی پێوەندییە نێودەوڵەتییەکانەوە نییە. ئەوە وێڕای ئەوەی تێکەولێکەی سۆرمانجیی پێچەوانەی بناغە سەرەکییەکانی زمان و گەشەکردنی زمان و رێزمانیشە.

کرمانجیی ناوەڕاست و کرمانجیی راستە دوو زاراوەی سەرەکیی زمانی کوردیین، بەڵام ترشییمان بوێ یان شیرینیی، ئەمە دۆخێکەو تێی کەوتین، ئەم دوو زاراوەیە، ئەوەندەی نزیکایەتییان هەیە ئەوەندەش دوورایەتییان هەیە. پێش هەموو شتێ لەرووی رێزمان و داڕشتنەوە، جیاوازییان هەیە، نێرو مێ لە کرمانجیی ناوەڕاستدا یەکەو لە کرمانجییدا جودان. ئەوە لەو بەدبەختییەش بگەڕێ کە جەلادەت بەدرخان بەسەر زمانی کوردییدا هێنای و بەشێک لە نووسینی زمانی کوردیی، بە بێ هیچ پرسێ بەکەسانی شارەزاو پسپۆر لەزماندا، لەسەردەمێکدا و بەچاولێکەری کەمالیستەکان، کرد بە ئەلفابێتای تورکیی- رۆمانیی (لاتینیی). ئەوانەی پێیانوایە، جەلادەت بەم کارەی هەنگاوێکی پێشکەوتووانەو شارستانییانەی هاویشتووە، یان لای کەم "کوردپەروەرانە"ی ناوە، تا بینەقاقایان لە نائاگایی و نەدانیی و نابەڵەدییدا نوقم بووە.

ئەم پرۆلاتینییانە، هیچ ئارگیۆمێنتێکی لۆژیکییان نییە، جگە لەخاڵییکردنەوەی هەستێکی شرشێتانەی ناسیۆنالیستیی کە چەندێک قازانجی بۆ دۆزی کورد هەیە، سەت بەرامبەر زیانیشی هەیە. ئەندەرسن (Benedict Anderson) ئەم جۆرە ناسیۆنالیستە خوێنگەرمانە لە ناسیۆنالیزمێکی سەرگەردانی دەبینێتەوە و پێیوایە دەتوانن دەستبخەنە سەر گەشەکردنە نوێباوەکان، بەڵام ناتوانن یەک هەنگاو چییە بۆ پێشەوە برۆن(Anderson,1991).

هەندێ لەم پرۆلاتینییانە، بۆ ئەوەی سەرنجی کوردانی نەتەوەپەرست و ناسیۆنالیست بەلای خۆیاندا رابکێشن، بەمەبەستەوە نەقیزە لە کۆمەڵێ هەست و نەستی خەفەکراوی گەلی کورد دەژەنن، گوایە زمانی کوردیی(کرمانجیی ناوەڕاست) بەسکریپتی عەرەبیی دەنووسرێ و باشترە لێیان دوورکەوینەوەو حوشترەکان و کتێبەکان و سکریپتەکەیان بدەینەوەو بە پەژراندنی سکریپتی تورکیی- رۆمانیی (لاتینیی)، بەیەکجاریی لەدەستیان رزگارمان دەبێت. هەروەها هەندێکیان بە بیانووی دژایەتییکردنی ئایینی ئیسلامەوە، دەیانەوێ سێکیولاریزیم بکەنە چەترێک، ئەوانەی لەباوبۆرانی پانعەرەبیزم و پانیسلامیزم پڕبوونە بە مەمەمژەی سکریپتی تورکیی- لاتینیی دڵیان بدەنەوە.

ئەم شەپۆلی جینگۆیزمی jingoism کوردیی و جینگۆیزمی لاتیینییە، زۆر نەدانانەو زۆر نەزانانە دەست بۆ ئەم پیشەسازییە کەچە دەبەن، لە درۆ و دەلەسەو چێکردنی چیرۆکی بێ بناغەدا دەستوپێ رەنگینن. ئاخر ئەم زێنەفۆبە xenophobe کوردستانییانە، زۆر لەوە نەدانترن کە فێری ئەوە بکرێن، سکریپتی عەرەبیی لە بنەچەدا سکریپتێکی ئارامییە Aramaic ، سکریپتی عەرەبیی دەگەڕێتەوە بۆ سەتەی یەکەمی زایین، ئەوکاتەی نەبەتییەکان (Nabataea's - الأنباط) لە باکووری عەرەبستاندا دەژیان، سکریپتی ئارامییان وەرگرت(Negev 1986). ئارامیی کۆنیش گەشەی کردووەو خۆی لە زمانی عیبرییدا بینیوەتەوە. ئەو ئارامییەی عەرەبەکان وەریانگرت لە لقێکی عیبرییەوە نزیک بوو. ئارامیی بۆخۆیشی بەشێکە لە گرووپی سامییەکان Semitic و مێژووی چەندین هەزارساڵی لە سکریپتدا هەیە (ibid).

فارسەکان بەو هەموو مێژووە پڕ لەشکۆمەندییەیانەوە، کاتێ لەرووی سەربازییەوە لەسەردەستی عەرەب و لەشکری ئیسلام شکستیان خوارد، سکریپتی نەستەعلیقیان(Nastaleeq) لە عەرەب وەرگرت و بە جوانترین هونەریش گەشەیان پێداو کەسیش منگەمنگی ئەوە ناکات لە میراتی عەرەبەوە بۆیان هاتووە(Muhammad, 1991). ئەو سکریپتەی کوردیش بەکاری دەهێنێ تێکەڵەیەک لە سکریپتی فارسیی و عەرەبییە، یان وەک شاکەلیی دەڵێت فارسیی- عەرەبییەکی دەستکارییکراوە (شاکەلیی،1990) بەکارهێنانیشی نەک شەرم نییە، بەڵکو ئەوە یاسای گەشەکردنی سروشتیی زمان و گەل و نەتەوە جۆراوجۆرەکانن کە لە نزیک یەکترییەوە ژیاون، چ بەشەڕ یان بەئاشتیی، بەسەریەکیانەوە هەبووە ئاڵوێریان بە کولتوور و رۆشنبیریی یەکترەوە کردووە، بە سەپاندن بووبێت یان بە سروشتیی . بەدڵنیاییشەوە ئەوەی بەدرخان کردی لە بەکارهێنانی سکریپتی تورکیی- لاتینیی ، ئێستا دەبینین کە ئەم جیاوازییانەی نێوان ئەم دوو دایەلێکتە سەرەکییەی چەند گەورەتر و قووڵتر کردووەتەوە. چونکە بەدرخان کارەکەی زۆر تاکرۆییانەو سەرەرۆیانەو چاولێکەرییانە بوو. لە یەک رستەدا بەدرخان قاچی لەئاوێک خست کە ئەتاتۆرک رشتبووی.

ژاپۆنییەکان و ڤێتنامییەکان سکریپتی زمانەکەیان لە چاینییەکانەوە وەرگرتووە، ئۆردو لە فارسەکانەوەو ئەوانیش بەشێوەیەک لەشێوەکان لە عەرەبەکانەوە. (Halliday,2003). ئەگەرچیی دواتر ڤێتنامییەکان سکریپتەکەیان کرد بە سکریپتی رۆمانیی(لاتینیی)، بەڵام هیچ کاتێک نە ژاپۆنییەکان و نە ڤێتنامییەکان و نە ئۆردوییەکان ئەمە بە لەکە نازانن و بگرە بە رابردوویەکی خۆیانی دەزانن بەباش و خراپەوە کردوویانە بە سکریپتی زمانی ستانداردی نەتەوەکانی خۆیان. کەچیی پانکوردیستەکانی ئێمە، دەیانەوێت بە هەڵەکەی بەدرخاندا بمانبەن و قاچمان بخەنە ناو ئەو ئاوەی تۆرانیزم رشتی، هەموو مەبەست و ئەجێندا سەرەکییەکەشیان، لە رەگەزپەرستیی و ناوچەپەرستیی و دایەلێکتچییەتییەوە سەرچاوە دەگرێ و کرۆکی مەبەستەکانیشیان ئەوەیە، لە داهاتوودا کرمانجیی ناوەڕاست لە بۆتەی کرمانجییدا بچووک بکەنەوە، چونکە بەشێک لەم پانکوردیستانە، ئەوەندە خراپ بیردەکەنەوە، کە کرمانجیی ناوەڕاست هەر بە زمانی کوردییش نازانن.

لە زماندا، دایەلێکت پێچەوانەی ستانداردە.

جیاوازیی نێوان زمانی ستانداردو دایەلێکتەکان، بەشێوەیەکی سەرەکیی لە "فەنکشنی function سوسیۆکولتوورییدا خۆی دەبینێتەوە"(Marle,1997,p.13). ئەم جیاوازییانە مەرج نییە لە جیاوازییە سیستماتیکییەکانی نێوان ئەم دوو لایەنەدا بێت، بەڵکو لە رەنگدانەوە و کارکردی ئەم دووانەدایە لە جیاوازییە سۆسیۆکولتوورییەکاندا. زمانی ستاندەرد دەکرێ بڵێی پیشەسازیی تێدایە، چونکە وەک دایەلێکت هەرگیز تەواو سروشتیی نییە، بەڵام دەستکردیش نییە بەو ئاقارەی کە بە شێوازێکی نامۆ چێکرابێت. زمانی ستانداردی نووسین، لەدەرەوەی ویستی دایەلێکتەکان ، لە هەندێ تایبەتمەندیی

"سروشتی زمانیی و دەنگ و ڕەنگی زمان و تەنانەت هەندێجار لە کۆنتێکستی سروشتیی دایەلێکتەکانیش دادەشۆرێت" (ibid, p.15).

زمانی ستاندەرد کە زمانی سەرەکیی نووسین دەبێت، مەرج نییە زمانی ئاخافتنی تاک و کۆمیونیتییەکان بێت، زۆر زمانی ستاندەردی نووسین هەیە هەرگیز بەشێوەیەکی بەربڵاو ئاخافتنی پێنەکراوە. بۆ نموونە زمانی هۆڵەندیی (Dutch)، تا سەتەی نۆزدەیەم نەبووەتە زمانی سەرەکیی ئاخافتن، سەرەڕای ئەوەی پێشتریش زمانی ستاندەردی نووسین بووە(Wexler, 1993). کەواتە ئەم پرۆسێسە ئەگەر پاش و پێشیشی تێ بکەوێت، سەرئەنجام هەر دەمانباتەوە سەر ئەوەی، ئایا چەند گرینگە زمانی فەرمیی و ستاندەردی نووسینمان هەبێت؟ هاوکات زمانی سەرەکیی نووسین، مەرج نییە دایەلێکتەکان وەک زمانی دایک بەکاری بهێنن. چونکە هەر کاتێک زمانی ستاندەرد بەفەرمیی لەلایەن دەسەڵاتی سیاسیی یان هەر چەشنە دەسەڵاتێکی ترەوە کە قورسایی جێکەوتکردنی هەبێ، کاری پێکرا و گەشەی کرد، تەواوی دایەلێکتە جیاوازەکان، بەشێنەیی و بە تێپەڕبوونی کات، دەکەونە ژێر هێجەمۆنیی زمانی ستاندەردەوە (Marle,1997). هۆکارەکەیش ئەوەیە کە زمانی ستاندەرد و بەتایبەتییش لینگوا فرانکای نووسین خۆی خۆی دەڕازێنێتەوە (embellishment) و ئاگایانە پەلوپۆ دەهاوێ (ibid, p.29). ئەمە ڕاستییەکی زەقمان پێ دەڵێت، کرمانجیی ناوەڕاست توانیتی لە ڕابردوودا ئەم پەلوپۆیە بهاوێژێ، بەڵام کرمانجیی نەیتوانی و دواکەوت.

زمانی ستاندەردو فەرمیی، کۆمەڵێ سیمیئۆتیک (زمانی نیشانە- semiotic)ی ستراتیژیی بۆ دامودەسگاکان و پرۆسەی خوێندن و ئەدەبی نووسراو دەهێنێت، ئەم ستراتیژییە زۆرتر دەردەکەوێ کاتێ ئەدگاری میتافۆرە ڕێزمانییەکان لە بەکارهێنانەکاندا جێگیرتر دەبن و لێرەشەوە سێمانتیکی زمان دەرگای تری بەسەردا دەکرێتەوە(Halliday, 1998). ئەم بۆچوونانەی هالیدەی کتومت لەگەڵ سیمیئۆتیکە ستراتیژییەکانی زمانی کوردیی (کرمانجیی ناوەڕاست) دا جووت دەبن. کێ هەیە ئەوە نەبینی کە سێمانتیکی کرمانجیی ناوەڕاست و میتافۆری ڕێزمانییەکەی لەچاو کرمانجییدا، چەند لە گەشەیەکی سەرسووڕهێنەردایە.

" هەمیشە ئەو مۆدێلە دەکرێ بە بناغەی زمانی ستاندەرد، کە لەنووسیندا برەوی هەیە"(Cheshire,1997,p.79). ئێستا نەک کرمانجیی ناوەڕاست برەوی هەیە، بەڵکو بادینانیی لە ئاست کرمانجیی ناوەڕاستدا، لە کێڵگەی نووسیندا، هەر گوناهە بەراوردیش بکرێ. ئەم توێژینەوەیە لەو بڕوایەدایە، بەهەموو کرمانجییزانەکان و نووسەرەکان و توێژەرەوەکان و زمانزانەکانی ئەم دایەلێکتەی کوردیی، بەئەندازەی ئەوانەی سەردانی چاپخانەی "مەچکۆی" هەولێر دەکەن، یان بەئەندازەی شارۆچکەی هەڵەبجە، شارۆچکەیەکی کەرکوک، نووسەرو ئەدیب و غەمخۆری زمانی کوردیی لە منداڵدانی بەرنەبووەتەوە. ئەوە لەشارێکی وەک سلێمانیی بگەڕێ کە قەڵای زمانی نووسینی کوردییە. جگە لە

کوردستانی رۆژهەڵاتیش کە ناکرێ رۆڵی ئەدەب و هونەرو تێکستی کوردیی ئەوانیش لەبەرچاو نەگیردرێ.

ئەندەرسن، لە "Creole Pioneers" باسی ئەوە دەکات بۆ هەندێ نەتەوە، زمان نابێتە ئەو توخمەی کە جیاوازیی دروست بکات لە حەزو خولیا بۆ وڵاتی دایک(Metropoles) (Anderson, 1991,p.47). ئەم شییکردنەوەیەی ئەندەرسن، زۆر راستیی تێدایە، زۆرێک لەوانەی بەسۆرانیی ناسراون، چ بەگرتنی و چ بەبڵاوبوونەوەی دەرمانخواردکردنی عەبدوڵا ئۆجەلان، بەقوڵپ دەگریان، بە دڵنیاییشەوە ئەوەندەی کوردەکانی کوردستانی باشوور و رۆژهەڵات پەست و قەڵس بوون بە سووکایەتییکردنەکانی بە ئۆجەلان دەکرا، کوردەکانی باکووریش هەر ئەوەندە پیشیان خواردوەتەوە. لەکاتێکدا عەبدوڵا ئۆجەلان نەکوردیی کرمانجیی و نەکرمانجیی ناوەڕاستیش ئەوەندەی تورکییەکە دەزانێ. بگرە نووسینەکانیشی بە تورکیی نووسراون. ئەوە جگە لەهەڵوێستە سیاسییە سەیروسەمەرەکانی، کەواتە گوناهێکی کومێدییە، لەبەر ئەوەی ئەوان کوردی رەسەنن! چاومان لە زمانزانەکانی کوردستانی باکوور بێت. ئەم خۆهەڵواسینەی هەندێ پرۆلاتینیی و پرۆکوردستانیی بە زمانزانە سەیرو نەبووەکانی کوردستانی باکووردا بۆچیی؟ ئاخر ئێمە گفتوگۆ لەسەر دیفاکتۆیەک دەکەین کە کوردستانی باشووری پێدەگوترێ، هەرێمی کوردستانی عێراقی پێدەگوترێ.

بەدڵنیاییەوە زۆرینەی رەهای کرمانجییەکان هەر کوردییش نازانن و هێشتا لەماڵیشەوە بە تورکیی دەئاخفن، تەنانەت کوردەکانی تاراوگە، لە ئەورووپاو ئەمێریکا و ئوستتالیاشن، هەر بەتورکیی دەئاخفن. باشە بۆ دەبێ باجی ئەم غەمساردیی و کوردیی نەزانییەی کرمانجییەکان، هەرێمی کوردستانی باشوور و کوردستانی رۆژهەڵات بیدات. ئایا دەکرێ دەیان ساڵی تریش چاوەڕێی نووسەران و ئەدیبانی کرمانجی ژووروو بین تا فێری کوردیی و نووسینی کوردیی ببن، ئەوسا بێین باسی زمانی ستاندەردی کوردیی بکەین. ئەوسا بێین لینگوا فرانکای کوردیی چێبکەین. چونکە ئەوان زۆرینەن و کرمانجیی ناوەڕاست کەمینەیە. قوڕ بەسەر کورد بۆ بەفەرمیی ناساندنی زمانی ستاندەردی کوردیی، چاوەڕێی ئەم شێرو رێوییە بێت. جگە لەوەی کۆی ئەو باسە سیاسییانە، لەگەڵ دیفاکتۆکاندا ناگونجێن.

کوردستانی گەورە، یۆتۆپیای کوردستانییان

بەبیستنی کوردستانی گەورە، موچووڕکە بە لەشی مرۆڤدا دێت، ئەگەر تۆزقاڵێک شارەزایی لەسیاسەتی نێودەوڵەتیی و ناوچەی رۆژهەڵاتی ناڤیندا هەبێت. زۆر هەن خەون بەوەوە دەبینن کە کوردستانی گەورە زۆر نابات دێتە دی. بەڵام ئایا بەڕاستیی لە رووی نەتەوەییشەوە، کوردستانی گەورە، کێشەی سەرەکیی تاکی کورد و کۆمەڵگەی کوردییە، یان دەستەبەرکردنی مافە کولتووریی و نیشتمانییەکان ئەرکی سەرەکیی و هەنووکەییە. با لە جیاتی کوردستانی گەورە، چەندین وڵات و وڵاتۆکەمان هەبێت و

ناویان کوردستانی هین و وانێک بێت. جارێ بۆ خاتری ئاهورامەزدا، هێشتا هەرێمۆکەیەکمان هەیە بەدەست 40 ساڵ شەڕی نێوخۆوە دەتلێتەوە، جارێ هێشتا هەر بەناو دەڤەری بادینان و سۆران یەکیان گرتووەتەوە، لەولاشەوە، حیزبی دێمۆکراتی کوردستان و کۆمەڵە دوولەت و سێ لەت دەبن. بەپێی ئەم پرۆسێسە کیسەڵییە بێت، دەیان ساڵی تریشی دەوێت، هەرێمی کوردستانی ژێر دەسەڵاتی حکومەتی هەرێمی کوردستان، ببێتە هەرێمێکی چوونیەک و سێبەری حیزب و بنەماڵەو بەرەبابی بەسەرەوە نەمێنێت. ئەوە ئەگەر هەر هیچی پێچەوانەش روونەدات.

هەندێ نووسەری پانکوردیی و پانسکریپتی تورکیی- لاتینیی پەیدابوونە، لە ناڵیش و لە بزماریش دەدەن. لەلایەکەوە لەسەرۆکایەتی هەرێم دەپاڕێنەوە بۆ رەتکردنەوەی زمانی ستاندەردی کوردیی (کرمانجیی ناوەڕاست)، لەلایەکی تریشەوە هەڕەشەی یاخییبوون و پەرچەکرداری بەدرخانییانە دەکەن. لە سەنگەری بەرامبەریشیاندا، ئەوانەی بە عەشق و خۆشەویشتیی و عاتیفەوە دەیانەوێ زمانی ستاندەردی کوردیی بکەنە دیفاکتۆ، چەکی دەستیان هەر پاڕانەوەیە. هاوکات ئەوانەی بە کوڕسالاریی لە باوکسالایی سەرۆکایەتی هەرێم و حکومەتی هەرێم و حیزبە دەسەڵاتدارەکانی کوردستان دەڕوانن، گوایە ستەمێکی گەورە لە بادینانییەکان دەکرێ ئەگەر زمانی کوردیی(کرمانجیی ناوەڕاست) بکرێ بە زمانی ستاندەرد و لینگوا فرانکای فەرمیی، جگە لە ئەفسانەتاشین و رەگەزپەرستیی و ناوچەپەرستیی و خۆجیاکردنەوە نەبێت، ئاکارەکانیان هیچ شییکردنەوەیەکی لۆژیکیی تر هەڵناگرێ.

لە روانگەی ئەنسرۆپۆلۆجییەوە، زمانی ستاندەرد دروست ناکرێ، بەڵکو زمانی ستاندەرد لەرووی سیاسییەوە لە ئەنجامی بەفەرمییکردنی زمانەوە دەبێت و دواتریش خۆقایمکردنی لەناو کولتوور و ئەدەب و چاپەمەنیی و راگەیاندنەکانەوە بەدی دێت. زمانی کوردیی ئەم قۆناغانەی هەمووی بڕیوە، هیچ هێزێک ناتوانێ بەر بەم پێشکەوتن و گەشەکردنەی کرمانجیی ناوەڕاست بگرێ. ئیتر ئەم پاڕانەوەو خۆڵکردنە بەسەر خۆدا، جگە لە زیانی زۆر گەورە بە زمانی کوردیی، هیچ دەستکەوتێکی تری لێ ناچنرێتەوە.

سەیری ئەم دەردە کوشندەیە بکە، هەندێک لە زمانزان و زمانەوان و نووسەرەکانی دهۆک ئامادە نیین، هیچ لێدوانێک بدەن ئەگەر بە زاراوەی ناوچەکەی خۆیان، بۆچوونەکانیان بڵاونەکرێتەوە(رێپۆرتاژ لەلڤین 56). بەڵام لەشەقەی باڵ دەدەن لە خۆشییدا ئەگەر ژۆرناڵیستێکی عەرەب یان تورک، هەڤپەیڤینیان لەگەڵدا بکات و هەرگیزیش ئەو شەکرە ناشکێنن، بڵێن بەکرمانجی ژووروو بڵاوی بکەنەوە. ئیتر چاوەڕوانی چیی لەم دڵسۆزانەی کورد دەکرێ. ئەگەر ئەو پرسیارە بورووژێنرێ و بڵێین، براینە، ئەوە بۆ لەسەردەمی بەعسدا بە گەشکەوە زمانی عەرەبییتان پەژراندو ئەو هەموو زارۆکەی بادینانتان بەزمانی عەرەبیی لەخوێندندا پێگەیاند؟ وەڵامێکی دروست نادەنەوە.

بۆچیی پرۆژەکەی هاشم عەقراوییتان پەسەند کرد و زمانی کوردییتان بەلادا خست و زمانی شیرینیی عەرەبییتان نۆشکرد؟ ئەی ئێستا وەک سیمبۆڵێکی یەکێتیی نەتەوەیی بۆ

نایەن مل بدەن بە دیفاکتۆی هەلومەرجەکە و زمانی ستاندەردی کوردیی بپەژرێنن؟ بۆچیی لەبری کەمپەییینی واژۆکۆکردنەوە دژی کرمانجیی ناوەڕاست، بەهەموو لایەک هەوڵنادەن لینگوا فرانکای کوردیی چێبکەن. ئەوسا دەتوانن پتر لەنیوەی ئەو زمانە بە خەزێنەی کرمانجیی ژووروو رۆبنێن و دەوڵەمەندیی بکەن. ئایا ئەم خۆڕاپسکان و کەمپەیین بەڕێخستنانە دەچێتە گیرفانی "کێ" وە. ئایا دەزانن سەردەمی قوتکردنەوەی "بزاڤ"ی بەعسی بادینانیی لەهەمبەر"ئاسۆ"ی بەعسی سۆرانییدا نەماوە؟

بناغەو کۆنتێکست و ستراکتۆری زمانی ستاندەردی کوردیی، هەموو شتێکی ئامادەیەو تەنیا ددانپێنانی سیاسیی دەوێ. ئەو کۆنسێپتەی (Trevor Hill) لە سەر زمانی ستاندەرد بەکاریهێناوە بە " Institutional Linguistics" ناوزەدی کردووە(Hill,1958)، بۆ ئێستای لینگوا فرانکای زمانی کوردیی دەقاودەق دروستە. ئەم بەدامودەسگاییکردن و چەسپاندنەی زمانی کوردیی(کرمانجیی ناوەڕاست) لە پرۆسێسێکی دوورودرێژی خوێندن و بەکارهێنان و نووسین و ستراتیژیی نەتەوەیەکدا بەسروشتیی گەشەی کردووە. تەنیا بەرچاوڕۆشنیی سەرکردەیەکی کاریزمای دەوێ بۆ بە فەرمیی ناساندنی زمانی کوردیی(کرمانجیی ناوەڕاست) ئەم بڕیارە سیاسییە بدات. بەڵام لەگەڵ ئەم سەپاندنی زمانە فەرمییەشدا، باشترە لە هەرناوچەیەک کە خوازیاری پاراستنی دایەلێکتەکەیانن رێگەیان پێ بدرێ ، دەست بە دایەلێکتەکەی خۆیانەوە بگرن و چاپەمەنیی خۆیان هەبێ، بەپێی ئارەزووی خۆیان، بەڵام ناکرێ بانگەشەی بوونی زمانی ستاندەردی نووسین بکرێ و لەبواری خوێندنیشدا، گەرەلاوژەی دایەلێکتەکان درێژەی هەبێ. بەواتایەکی تر، پرۆگرامی خوێندن و زمانی ئوفیشەڵ دەبێ ستاندەرد بێ و لەدەرەوەی ئەم سیستمەش هەرچی دەنووسرێ و دەگوترێ، زمانی ستاندەرد، باکی پێی نییە.

شتێکی بەڵگە نەویستە، یەکێ لەهەرە فاکتەرە سەرەکییەکانی ئەوەی گەلی کورد بەم ژمارە زۆرەیەوە، وڵاتی سەربەخۆی نییە، نەبوونی یەکڕیزیی و تەباییە. ئەم خۆخۆریی و لووتبەرزییە لەئاست یەکترداو سەرشۆر لەبەرامبەر نەتەوەکانی سەردەستدا، مێژوویەکی دوورو درێژیی هەیە و ئێرە جێگەی باسی نییە. بەڵام ئەو زمانزان و زمانەوانە کوردانەی بە تورکیی- لاتینیی و بەزۆرینەی کرمانجی ژووروووەوە گرتوویانە، بۆ لەمپەردروستکردن لەبەردەم ستاندەردبوونی کرمانجیی ناوەڕاستدا، هەمان ئەدگارەکانی میرنشینە کوردەکانی سەتەکانی پێشوو بەبیر دەهێننەوە. تەنیا جیاوازییەک هەبێ لێرەدا ، میرە کوردەکان تا پاتاڵ و ناوچەکەی خۆیان بوەستایە، هەموو گیان و سامانی کوردیان بەقوربانی ئەوانەی خۆیان دەکرد. ئێستاش ئەم پانکوردیستە دایەلێکتپەرستانە، زاراوە لۆکاڵییەکەی خۆیان لەسەروو لینگوا فرانکای کوردیی و چارەنووسی هەموو گەلی کوردەوە دەبینن.

با فێربین لە ئەزموونی گەلانی دنیاوە، زمانی گالیزیا(گالیکا، گالیکۆ یان گالیسیا - Galicia) وەک زمانێکی رۆمانیی، لە رووی ترادیسیۆنەوە لقێک لەلقەکانی زمانی پۆرتوگالیی بوو ، ئایا لە هەرێمێکی ئیسپانیادا، چۆن بوو بەزمانی ستاندەردی ئەو هەرێمە؟ لە حەفتاکانی سەتەی رابردوودا، باس هاتە سەر ستاندەردایزی زمان، ئایا زمانێکی سەربەخۆ چێبکرێ لە گالیسیا؟ یان پۆرتوگالیی بە بناغەی زمانێکی ستاندەرد

دابڕێژرێت(Cheshire and Stein, 1997). لەسەرەتای هەشتاکاندا، زمانی کاستیلیان (Castile) لابردو بە پشتبەستن بە دایەلێکتێکی هاوبەشی(کۆمۆن) گریکیی لەچەشنی کۆینێ (کۆینیی- koinē) و ئەزموونی گەلانی دەوروبەر زمانێکی سەرتاپا ستاندەرد و فەرمییان ناساند(Normas....,1982).

سەرەنجام لە ساڵی 1983دا، گالیزیا بەفەرمیی بەزمانی ئەم هەرێمە ئۆتۆنۆمەی ئیسپانیا بوو. هەموو ئەو کەسانەی لەو دەڤەرەدا دەژیان و ئیسپانیۆڵ زمانی زگماکیان بوو، بە هێمنیی و لەسەرەخۆیی، سەپاندنی ئەم زمانەیان پەژراند و ئێستا هیچ گرفتێکیان نییە(Cheshire and Stein, 1997). بەڵام کاتێک دێتە سەر بەفەرمیی ناسینی بناغەی زمانی کوردیی (کرمانجیی ناوەڕاست) وەک زمانی ئۆفیشەڵی ستاندەردی کوردیی، تێرمۆمەتری رەگەزپەرستیی ناوچەیی بەرزدەبێتەوە و قوڵپ دەدات. ئەوە ئەگەر باسی سەپاندنیش بکەی، هەزار و یەک بیردۆزی فەلسەفیی پووچت بۆ دادەتاشن و بەعەرەبپەرست و فارسپەرست و سۆرانییپەرستت دەخوێننەوە.

چۆن زمانی گالیکی کۆینایزەکراو(koinēzation) بوو بە زمانی لینگوا فرانکای هەرێمی ئۆتۆنۆمی گالیکییەکان، بەهەمان شێوەش، دەکرێ زمانی فەرمیی و ستاندەردی کوردیی، یان بێئاریێشەتر، لینگوا فرانکای کوردیی، سۆرانییزە و کرمانجییزە بکرێ(Cheshire and Stein, 1997). مەبەست لە سۆرانییزەکردن ئەوە نییە، سەت لەسەت دایەلێکتەکانی تر فەرامۆش بکرێن، بەپێچەوانەوە، مەبەست ئەوەیە بناغەکەی بەسۆرانیی رۆبنرێ (دەمێکە رۆشنراوە)، کرمانجییزەش بەواتای ئەوەی وشەو دەربڕینە کرمانجییەکان تانوپۆی ئەو زمانە داپۆشن.

هاوکات هەموو زاراوەکانی تری تێ هەڵترینجێنرێ، بەڵام بەتێکەڵکردن نا، بەڵکو بە موتوربەکردن، چونکە ناکرێ جارێکی تر بناغەی پتەوی کرمانجیی ناوەڕاست هەڵبوەشێنرێتەوەو بەکرمانجیی چێبکرێ. هاوکات لەدرێژ ماوەدا، کرمانجیی ناوەڕاست رۆژ بەرۆژ موتوربە بکرێ بە سێمانتیک و سێنتاکسی دایەلێکتە جیاوازەکان و دەوڵەمەند بکرێ. هەر ئێستا زۆر لەنووسەرانی کورد، ئەم پرۆڤەی موتوربەکردنە دەکەن و لە کۆنتێکستی نووسینەکانیاندا، سەتان وشەی تایبەت بەزاراوەی کرمانجیی، لە کرمانجیی ناوەڕاستدا جێدەکەنەوەو کە بەدڵنیاییەوە کارێکی باشەو داهاتوویەکی گەشی دەبێت. کەچیی بەداخەوە ئەمە کەمتر لەنووسینی کرمانجییەکان و بادینانییەکاندا دەبینرێ. عەرەبیی وتورکیی بەکاردەبەن، بەڵام کەمتر حەزیان بە کوردیی (کرمانجیی ناوەڕاست) هەیە.

ستاندەردایزی هەر زمانێک، گومانی تێدا نییە، دەبێ هەندێ دایەلێکت قوربانیی بدات بە دایەلێکتێک یان چەند دایەلێکتێکی تر، چونکە پرۆسسێسی بەستاندەردکردن بەپێی زانست و لێکۆڵینەوەی زمانەوانیی دەرکەوتووە هەمیشە چەند دایەلێکتێک دەبنە قوربانیی و دانەیەک سەرکەوتن بەدەست دەهێنێت (Wanner, 1997). ئێستا کرمانجیی

ناوەڕاست خۆبەخۆ ئەم سەرکەوتنەی بەدەست هێناوە، کورد چونکە گەلێک بووە هەمیشە خۆی قوربانیی بووە لەهاوکێشە سیاسییەکاندا، دایەلێکتێك ئەگەر قوربانیی بدات بۆ یەکێکی تر، پێی سەختەو بۆی هەرس ناکرێ. ئەمە بەشێکی ڕەنگە پێوەندیی بە مۆراڵی سیاسیی و سۆسیۆکولتوورییەوە بێت، بەڵام بەشی سەرەکیی لە دەروونڕەشیی و خۆپەرستیی و هەلپەرستییماندایە. باشە شکۆمەندیی کورد دەکەوێتە ژێر پرسیارەوە! ئەگەر ئێلیتە ڕۆشنبیرو زمانزانەکانی دایەلێکتەکانی تر، بڵێن بەڵێ بۆ زمانی ستاندەردی کوردیی (کرمانجیی ناوەڕاست) ،بەڵام دایەلێکتەکانی تریش بخەنە ناو پرۆسێسی دەوڵەمەندکردنی ئەم ستاندەردایزەوە. ئایاکوردستان وێران دەبێ؟ کەرامەتی نەتەوەیی کورد دەچێتە ژێر پرسیارەوە! مێژووەکەمان بزر دەکەین! ئەگەر ئەو زمانە ستاندەردەی هەنووکە بە شێوەیەکی فەرمیی و سیاسیی بپەژرێنین؟

کارێکتەرە سەرەکییەکانی ستاندەردایزی کرمانجیی ناوەڕاست:

هەر زمانێکی فەرمیی و ستاندەرد، ئەگەر بە دۆخە سروشتییەکانی گەشەکردنی زماندا تێپەر بێت، ئەوا سێ جۆر پێوەندیی بناغەیی هەیە کە ڕاستەوخۆ بەندن بە کارێکتەرەکانی ستاندەربوونی زمانەوە (Milroy,2000). زمانی کوردیی ئەم کارێکتەرانەی میلڕۆی باسی دەکات، بەمشێوەیە تێیدا بەدی دەکرێت.

1. باڵادەستیی زمانی کوردیی (کرمانجیی ناوەڕاست)، بەهۆی ستراکتۆرێکی پتەو و پلەیەکی بەرز لە گەشەکردن لە ئاست گاکۆڵکێی سەرجەم زاراوەکانی تردا. هەر ئێستا کوردیی ناوەڕاست لە ئاستێکی ئایدیالییدایە لەچاو گەشەو توانستی ئەوانی تردا.
2. فەنکشنی زمانی کوردیی(کرمانجیی ناوەڕاست) ، لە دێرەوە تا هەنووکە، لە فۆرمێکی نووسینی باڵاترو دەوڵەمەندترو بەهێزتردا بووە. ئەگەرچیی لەسەرەتادا کرمانجیی هەنگاوی باشی نا، بەڵام دواتر بەهۆی کێشەی سیاسیی و کولتووریی و جیۆگرافییەوەو بەهۆی قەدەغەکردنی زاراوەکەیان بۆ ماوەیەکی زۆر، لە شوێنێکدا چەقی، لەوساوە گەشەیەکی ئەوتۆی نەکردووە.
3. وەک پێداویستییەکی ستاندەردیی زمان و لینگوا فرانکای کۆمۆن، کرمانجیی ناوەڕاست توانیویەتی پێ بەپێی ئاڵوگۆڕە سیاسیی و کولتووریی و ڕۆشنبیرییەکان، کاژی کۆن فڕێ بدات و کاژی نوێ بهێنێتەوە. کوردیی کرمانجیی ناوەڕاستی هەنووکە ، ئاسمان و ڕێسمانی جودایە لەچاو زمانی کوردیی سەرەتای سەتەی ڕابردوودا، باشترین نموونەش، نووسینە پڕ لەداتاکەی گەورە مێژوونووسی کورد، ئەمین زەکی بەگە، بەبەراورد بەزمانی ئێستا هەر مرۆڤ واقی وڕ دەمێنێ کە ئەم زمانە چۆن ئەم گەشە زۆرەی کردووە. تەنانەت ئەم نوێخوازییەی ئێستای کرمانجیی ناوەڕاست، لەگەڵ حەفتاکان و هەشتاکانی سەتەی پێشووشدا هێشتا هەر گەشەیەکی سەرسوڕهێنەری پێوە دیارە.

مەرج نییە زمانی ستاندەرد، زۆرینە بەکاری بهێنی، بەڵکو باڵادەستیی و شکۆمەندیی (پرێستیژ- prestige) زمان گرینگیی هەیە (Milroy, 2000). لە هەلومەرجی ئێستادا، لەئەنجامی پرۆسێسێکی دوورو درێژو قوربانییەکی زۆر و ئەدەبێکی شۆڕشگێرانەو گیانی یاخییبوونێکی زۆرەوە، کرمانجیی ناوەڕاست کاتەگۆرییەکی کۆمەڵایەتیی و ستراکتۆرێکی بەهێز و یەکپارچەی بەرهەم هێناوە(ibid). جا ئەوەی سۆرانیی کەمینەیەو کرمانجیی زۆرینەیە، تەنیا لە ئۆربیتاڵی پانلاتینیی و پانکرمانجییەکاندا ورێنەسازیی دەکات. چونکە ئەم کاتەگۆرییە کۆمەڵایەتییەو ئەم ستراکتۆرە بەهێزەی کرمانجیی ناوەڕاست، ئەوەندەی تر بازووی ستاندەردیی بەهێزتر دەکات. بەواتایەکی تر، زمانی ستاندەرد ، دەبێ بناغەکەی و گیانە سەرەکییەکەی، زمانی پرێستیژ بێت. بۆ کوردیش زمانی پرێستیژ تەنیا و تەنیا کرمانجیی ناوەڕاستە. ئەمە لە روانگەی پانسۆرانیی و شۆڤینیزمی سۆرانییەوە نییە، بەڵکو مێژووی ئەدەبی کوردیی و تێکستی کوردیی و قورسایی سیاسیی و کولتووریی کوردیی کرمانجیی ناوەڕاست، ئەم پرێستیژبوونەی پێ رەوا دەبینێ.

ستاندەردایزی کرمانجیی ناوەڕاست ئەگەر وەک تاکە دایەلێکتی باووباپیر (Single Ancestor Dialect - SAD) ی ئەدەبی بەرخۆدان و بەگژداچوونەوەو دنیای نووسینیش سەیری نەکەین، بەڵکو تەنیا وەک تاکە دایەلێکتیکێکی کاراو خاراوی کوردیی سەیری بکەین، هێشتا بە باشیی جێگەی خۆی کردووەتەوەو بە چنگەکرێی خۆیشی ئەم پرێستیژبوونەی مسۆگەر کردووە (Hope, 2000). ستاندەردبوونی کوردیی(کرمانجیی ناوەڕاست) لەنزیکەوە پێوەندیی راستەوخۆی بەو هەموو تێکست و نووسین و مێژووە دوورودرێژەوە هەیە، چ لە ژانرە(genre) ئەدەبیی یان لە فەنکشنە کۆمەڵایەتییەکاندا خۆی کردووە بە لینگوا فرانکاو نمایشی کردووە (Rissanen, 2000).

زمانی ستاندەرد ئەو زمانەیە پانوپۆڕ بووەتەوە یان دەبێتەوە، ستاندەردبوونیش، بەواتای کەمکردنەوەو لەقاڵبدانی دایەلێکتەکانە و پاککردنەوە وهەڵبژاردنی دایەلێکتێکی باڵادەستە لە نێو زۆروبۆریی دایەلێکتە بچووکەکان و کەمکارپێکراوەکاندا(Hope, 2000). دەکرێ ئەم هەڵبژاردنە چەند دایەلێکتێک لەیەک کاتدا بگرێتەوە، بەڵام زۆر بنچینەییە کە دەبێ ئەدگارەکانی خۆیان لە بۆتەی ئەدگاری زمانی ستاندەردا بتوێننەوە(ibid).

یەکێک لە تایبەتمەندییە بنچینەییەکانی گەشەکردنی زمان بەرەو ستاندەردبوون، "گەشەی نووسین و ستراکتۆری نووسینە، هاوکات ئەم گەشە هەمەلایەنەیە، مۆرفۆڵەجی morphology و فەنۆڵەجی و سینتاکسی زمانەکەش دەگرێتەوە" (Wright,1996,p.113). ئەم گەشەکردنانە لە زمانی کوردیی (کرمانجیی ناوەڕاست)دا، بەتایبەت فەنۆڵەجی و سێنتاکسی کرمانجیی ناوەڕاست لەچاو دایلێکتەکانی تردا، ئەوەندە زۆرە لێی دەرژێتەوە.

ستاندەردایزی کرمانجیی ناوەڕاست بەبڕیارێکی بیرۆکراتییانە نابێت. چونکە گەشەی زمان و ئەنسرۆپۆلۆجیای زمان، دژی ئەم بیرۆکراسییەن، بەڵکو ئەمە بڕیارێکی بەرینەو پانتاییەکی زۆر لە نووسەران و رۆشنبیران و ئیلێتە هەمە جۆرەکانی کۆمەڵگە، وێڕای

خەرمانی تێکستەکانی ئەو دایلێکتە بەشداریی تێدا دەکەن. کەچیی ئەگەر نێوەندی سیاسیی بڕیاری ستاندەردایزی کرمانجیی ناوەڕاست لە قۆناغە سروشتییەکەیەوە نەخاتە بواری جێبەجێکردنەوە، ئەوە کێیە بەرپرسیارە لەم خەرەکی نەبوونی زمانی ستاندەردە؟ کێ لەنەبوونی لینگوافرانکای کوردیی بەشێوە سیاسیی و فەرمییەکەی بەرپرسیارە؟

ئەوە چییە وا دەکات، کۆمەڵێ نووسەری بادینان و یەک دوو نووسەری هەورامیی، خەریکی واژۆکۆکردنەوە دەبن! بۆ ئەوەی ئەم گەڕەلاوژەیەی دایلێکتە کوردییەکان بەردەوام بێت. باشە بەبێ هیچ مەبەستێکی خراپ،ئایا ئەجێندای ئەمانەو ئەجێنداکەی هاشم عەقراویی و حیزبی بەعس، چ جیاوازییەکان هەیە، کە بادینان ئامادەبوون عەرەبیی بپەژرێنن، بەس کوردیی (کرمانجیی ناوەڕاست) نەخوێنن. ئەمە هەر حیزبی بەعس و هاشم عەقراویی لێی بەرپرسیار نیین، بەڵکو بەشێک لە رۆشنبیران و نووسەرانی دەڤەری بادینان لەم ئەنتاگەنیزمەی antagonism نێوان ئەم دوو دایەلێکتە، بەشی شێریان بەردەکەوێ.

ستاندەردایزی زمان پرۆسێسێکی دوورو درێژەو بە سروشتیی دەست پێدەکات. لە مەلۆتکەییەوە تا دەگاتە هەراشبوون، بەڵام سەرەنجام پێویستی بەناولێنان و بە فەرمییکردنە. ستاندەردایز لە ئۆپەراسیۆنێکی"سروشتیی"دا خۆی دەگەیەنێتە تروپک، بەڵام گرفتی پێرسپێکتیڤیزمی(دیدی باشبۆچوون-perspectivism) بۆ دروست دەبێ (Hope, 2000). ئەم تێڕوانینی پێرسپێکتیڤیزمە، هەرچەندە هەڵەیە ئەگەر بگوترێ باڵی سیاسیی و ئایدیۆلۆژیی ستاندەردبوونی زمانە، بەڵام یۆتۆپیای داهێنان لە ستاندەردکردنی زماندا دەکوژێ (ibid). ئێستا بەنائاگایی و لەپەنای پانکوردیزمەوە، لەپەنای ئەی رەقیبەوە، ئەم پێرسپێکتیڤیزمە لێرەو لەوێ سەردەردەهێنێ و مەبەستەکەش لە ئەنتاگەنیزمی کوردیی (کرمانجیی ناوەڕاست) دا کورت دەبێتەوە.

میلرۆی وەک سکۆلارو ئەکادیمیستێکی زمانەوانیی لە زمانی ئینگلیزیدا، زۆر بەوردیی قۆناغەکانی گەشەکردن و ستاندەردبوونی زمانی ئینگلیزیی لە چەندین توێژینەوەی دانسقەو ورددا، شرۆڤە دەکات. لەم هەڵسەنگاندنەدا، ریسانینیش(Rissanenn) هاوڕای میلرۆیە،. ئەوان هەڵدەستن بەدەستنیشانکردنی دایەکرۆنیکی (پرۆسەی ئاڵوگۆڕی زمان بەتێپەڕبوونی کات diachronic) زمان بەشێوەیەکی داینەمیکیی، هەروەها قامک خستنە سەر کاتەگۆریی و ئەدگارەکانی زمانی ستاندەرد و چۆنییەتیی بەفەرمیی ناسین و کارپێکردنی (Milroy 1992, p.129 and Risasanen,2002) بەمشێوەیەی خوارەوە:

1. نیشانەکانی ستاندەرازیزی زمان جێگیرە
2. کاریگەریی ستاندەردبوون لەسەر زمان، لەپرۆسێسێکی دوورو درێژو ماوەیەکی دیارییکراوی بەکارهێناندا بەڕوونیی دەردەکەوێ.
3. پاش ئەوەی زمانی ستاندەرد خۆبەخۆ لە بەڕێوەبردنی ژیانی جڤاکدا خۆی دەسەپێنێ و باڵادەستیی خۆی نمایش دەکات. لەلایەن دەسەڵاتی سیاسییشەوە(political power) بەتۆبزیی دەسەپێنرێ.

4. هەر کاتێکیش زمان لە کاری ئیدارییەوە، چووە فەنکشنەکانی ترەوە، ئیتر پرێستیژبوونی خۆی بەشێوەی فۆرمێکی سوودبەخش و پەیامێکی باڵا دەگەیەنێت.

مرۆڤ دڵی بەخۆی دەسوتێت، کاتێ لە کوردبوونی خۆی ورد دەبێتەوە. نەتەوەیەکی 40-میلیۆنیی لە کۆتایی 2008 دا، هێشتا خاوەنی زمانی ستاندەردو لینگوا فرانکا نییە(لەڕووی سیاسییەوە) و هەروەک ئەوەی لە هەسارەیەکی تردا ژیان بەسەر بەرێت. لەکاتێکدا بەدەیان هەزار کەللە ئەستووری هەیەو هەریەکەو پۆست و پلەو پایەی زانستیی و ئەکادیمیی و رۆشنبیریی خۆی بە پلاتۆ ناگۆڕیتەوە، کەچیی دەیان ساڵە ژمارەیەکی کەم لە غەمخۆرانی زمانی کوردیی هاوار دەکەن و داوای ستاندەردایزی زمانی کوردیی دەکەن، هیچ پیاوێکی سیاسیی و هیچ حیزبێک (کومەڵگەی کوردیی تا ئێستاش هەر کۆمەڵگەیەکی حیزبییە) و هیچ خودایەک گوێیان لێ ناگرێ.

شێرپەنجەی ئەم دۆخەش تەنیا و تەنیا لاواندنەوەی چەند دایەلێکتییە. ئایا کاتی ئەوە نەهاتووە، لای کەم لە کوردستانی عێراقدا، کرمانجیی ناوەڕاست و کرمانجیی ژووروو یەکێکیان قوربانیی بدات و یەکێکیشیان بەم قوربانییەوە دەروازەیەکی نوێ لە گێڵگەی زمانی نووسینی ستاندەردا، لەگەلێکی بێ ئایدێنتیی بکاتەوە؟ ئەم نووسراوە تەواو هاوڕایە لەگەڵ سەردێڕی وتاریکی شاکەلییدا کاتێ دەڵێ" زمانی یەکگرتووی کوردی گەلێک لەدەوڵەتی کوردی پێویستترە"(شاکەلی،1999،لا 1).

زمانی ئینگلیزیی بەچەندین قۆناغدا تێپەڕیوە، گرینگترینیان ئینگلیزی کۆن و ئینگلیزیی ناوەڕاست و دوایەمینشیان ئینگلیزیی مۆدێرنە. ئینگلیزیی کۆن خاوەن ستاندەردێکی بەهێز بووە کە مێژووەکەی بۆ هەزار ساڵ دەگەڕێتەوە. ئەگەرچیی وەک فیشەر (Fisher) پێیوایە لە 1100-1400 ی زایینیی، بەهۆی کۆمەڵێ هەلومەرجی سیاسییەوە، ئینگلیزیی ستاندەربوونی خۆی لەدەست دەدات و ئەم ئینگلیزییە مۆدێرنەی ئێستا نزیکەی 550-600 ساڵە لەگەشەکردنی بەردەوامدایە(Fisher,2003). باشە ئەی کوردی خۆخۆرو عەشیرەتپەرست و خێڵپەرست، ئێمە لەکوێین و زمانەکانی دنیا لەکوێن؟ بەم پێودانگە بێت، لای کەم ئێمە سەتان ساڵ، ئەگەر هەزارو شتێکیش نەبێ، هەر لەبواری زماندا لەدوای ئیگنلیزەوەین.

هەنووکە، بەهۆی گلۆبالیزەبیشنەوە، تەواوی وردەکارییەکانی ژیانی مرۆڤ بەخێراییەکی چاوەڕواننەکراو ئالوگۆڕی ریشەیی بەسەردا هاتووە، ئایا شەرم نییە و ریسوایی نییە بۆ هەموو میللەتی کورد کە تا ئێستا خاوەنی زمانی ستاندەردی نووسینی کوردیی بەشێوە فەرمیی و سیاسیی و ئیدارییەکەی نەبێت؟ زۆربەی زمانە ئەورووپاییەکان بەتایبەتی ئیسپانیۆڵ و فرانسیی و ئیتالیی و ئینگلیزیی، پێش ئەوەی زمانی ستاندەردی ئاخافتنیان هەبووبێ، زمانی ستاندەردی نووسینیان داڕشتووە، چونکە ئەستەمە زمانی ستاندەردی ئاخافتن دیاریی بکرێ (Fisher,2003). باشە بۆچیی کورد لە گلۆبالیزەبیشنیشدا هێشتا خاوەنی زمانی ستاندەردی نووسین نییە؟ وەڵامی ئەم پرسیارە لە دوو تاوانبار زێتر

کەسی تر نییە. تاوانبارەکان ئەگەر بە گرووپیش بن، لێرەدا وەک تاک مامەڵەی لەگەڵدا دەکرێ.

1. دەسەڵاتی سیاسیی کورد، لە ئێستادا حکومەتی هەرێمی کوردستان و هەردوو زلحیزبی کوردستان: پارتیی دیموکراتی کوردستان و یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان، وێڕای سەرجەم لایەنە سیاسییەکانی تر لەسەرجەم پارچەکانی کوردستاندا و بەتایبەتییش کوردستانی باشوور.
2. سکۆلارو زمانەوان و رۆشنبیران و ئەکادیمستان و غەمخۆرانی زمانی کوردی، کە ئەوەندەی خەریکی ماستاوچییەتیی و پانکردنەوە بوونە بۆ رژێمە داگیرکەرەکان و لە هەنووکەشدا بۆ دەسەڵاتی خۆماڵیی، بەچارەکی ئەوەش ئاوڕێکیان لە زمانی ستاندەرد و لینگوا فرانکا بدایەتەوە بەو هەموو کۆڵەوارییەی زۆربەشیانەوە، ئێستا چەندین قۆناغ لە پێشتر دەبووین.

بارزانیی وەک سەرۆکی هەرێمی کوردستان، لەسەر دووڕێیانێکی مێژوویی وەستاوە، بۆیە سەرۆکی هەرێم لێرەدا مەبەستە، چونکە دەسەڵاتی سیاسیی و ئیداریی لە هەنووکەدا لەئەستۆی ئەوە. دووڕێیانێک کە دەبێت خۆی ساغبکاتەوە، ئایا بەڕاستیی سەرۆکی هەرێمی کوردستانە، یان هێشتا کولتووری سەرۆکی حیزب و ئایدیۆلۆژیی حیزب و پاشخانی سیاسیی حیزب و بنەماڵە دەیجوڵێنێت؟ ئەوە بارزانییە دەتوانێ ئەم بڕیارە ساغبکاتەوە و زمانی کوردیی (کرمانجیی ناوەڕاست) بکاتە ستاندەردی نووسین لەڕووی سیاسییەوەو بۆ هەتاهەتایە ئەم دەرگایە لەکورستانی باشووردا دابخات.

ئەو چانسەی بۆ بارزانیی هەڵکەوتووە، زۆر گرینگە بیقۆستایەتەوەو لەسەردەمی خۆیدا گەشترین خاڵی مێژوویی بۆ خۆی تۆمار بکردایە. رۆڵی بارزانیی دووەم، وەک رۆڵی هێنری پێنجەمی (Henry V) بریتانیا دێتە بەراوردکردن. ئەو زۆر بە راشکاویی و ئازایانە، بڕیاری سیاسیی دا بۆ ستاندەردایزی زمانی ئینگلیزیی لە ساڵانی 1400 ەکاندا ، لەکاتێکدا تا سەردەمی ئەو خوێندن و سەرجەم جومگە سیاسیی و ئیدارییەکانی وڵات بە زمانی فڕانسیی و لاتینیی بوون. لە ناو ئینگلیزدا هێنری پێنجەم بە باوەگەورەی نوسینی ئینگلیزیی مۆدێرن دێتە ئەژماردن. پرسیار ئەوەیە ئایا بارزانیی دەتوانێ ئەو کاریزمایە بێت و ئەم شەڕی دایەلێکت و ناوچەگەرێتییەی هەندێ نووسەرو رۆشنبیری بادینانیی کورتبین بکوژێنێتەوەو گەورەترین شانازییش بۆ خۆی و گەلەکەی و پۆستەکەی تۆماربکات. ئەمە پرسیارێکە داهاتوویەکی کورت دەبێ وەڵامی بداتەوە. ئایا بارزانیی دەیەوێ لەمێژوودا بەهێنری پێنجەمی زمانی کوردیی بناسرێ، یان هەروەک ئێستا پاسەوانی کولتووری عەشیرەت و بنەماڵەکەی بێ؟

جەختکردنەوە لەسەر رۆڵی بارزانیی دووەم، لەوێوە سەرچاوە دەگرێ، کە شەڕی نێوخۆی کوردستان کە تەمەنی پتر لەچل ساڵە، ئەوەندەی کینەو بوغز و

ناوچەگەرییەتیی و دایەلێکتچییەتیی رشتووە، ئەوەتا لە مەسەلەیەکی زۆر زۆر چارەنووسسازی وەک زمانی ستاندەردی نووسینی کوردییدا، بەهەزارو یەک رەنگ و شێوەی جیاجیا یەخەت دەگرێتەوە. چونکە هەموو کەس هەستیاریی ئەم مەسەلەیە دەزانێ و "ینک" خۆی ناکات بەخاوەنی ئەم مەسەلەیە، لای کەم لەبەر ئەوەی هێزو قورساییەکەی لە ناوچەکانی کرمانجیی ناوەڕاست زماندایە، ئەمەش جگە لەئۆپۆرتونیستیی و غەمساردیی و نەبانی ینک لەمەڕ ئەم بابەتەدا خوێندنەوەیەکی تر هەڵناگرێ. بۆیە بەهەموو ئاکامی هاوکێشەکانەوە ئەوە بارزانییە لەکورتماوەدا(چونکە لە درێژ ماوەدا رۆڵی سیاسیی بارزانییش نامێنێ) دەتوانێ یەکێک لەم رێگە چارانە هەڵبژێرێ:

1. بەشێوەیەکی فەرمیی و سیاسیی بڕیاری ستاندەردایزی زمانی نووسینی کوردیی(کرمانجیی ناوەڕاست) بپەژرێنێ و کرمانجیی ناوەڕاست بکاتە بناغەی لینگوا فرانکای کوردیی.
2. ئەم مەسەلەیە بەپشتدا بخات، یان بە خۆدزینەوە لێی، یان بەبیانوو هێنانەوە ، گوایە کاتی ماوە و ئەمە ئەرکی ئەکادیمیستەکانە! ئەم گۆڵمەزە تا چەندین ساڵ و چەندین دەیەی تر درێژەی هەبێ.

ئەم توێژینەوەیە گاڵتەی بەو بۆچوونە دێت، کە پێیوایە ئەمە کاری " ئەکادیمیستەکان" و "زمانزانەکان" و "پسپۆرەکانی زمان"ە. راستە ئەمانە ئەگەر قڕیان تێنەکەوتبێ و هەبن، دەتوانن پرۆژە گەڵاڵە بکەن و بۆچوونی نوێ دابڕێژن و دیبەیت و سێمینار سازبکەن و ئەگەر بڕستیشیان تێدابێت ئەوە بە نووسین، توێژینەوەی لەسەر بکەن و هەموو ئەم ئارکایڤانە(ئەرشیفانە) دوورو درێژو قەبارە ئەستوورە پێشکەش بە پارلەمانی کوردستان(ئەو پارلەمانەی لەسەر نیوەی توانای نووسینی یەک پارەگرافیان نییە) و سەرۆکایەتیی هەرێم بکەن. ئەوانیش ، بەتایبەتیی سەرۆکی هەرێم بڕیاری سیاسیی لەسەر بدات. ئاخۆ ئەم کاروانە کیسەڵییە کەی بەڕێ دەکەوێ؟ ئەوە مەگەر هەر زمانناسەکانی کورد بزانن.

سەرۆکی هەرێمی کوردستان، دەبێ لەوە دڵنیابێت، ئەو سەرۆکی هەرێمێکی جیۆگرافیی دیارییکراوە لەکوردستانی باشووردا، ئەگەر سبەی رۆژ کەرکوک و خانەقین و شەنگار و ناوچەکانیان هاتیشنەوە سەر ئەم هەرێمەی ئێستای کوردستان، هەر هەرێمی کوردستانەو ئەویش هەر سەرۆکی هەرێمی کوردستانەو نەبووە ونابێ بە سەرۆکی کوردستان. جا ئەو زمانزانە شاخدارانەی لە ئایدیۆلۆژیای حیزبدا کوڵاون و بۆ بارزانیی دەسوتێن و دەتوێنەوە، رۆژانە یەک میلیۆن جار بنووسن "سەرۆکی کوردستان" وەک ئەوە وایە بنووسن سەرۆکی سیبریا(سایبیریا Siberia)، بۆیە سەرۆکی هەرێمی کوردستان دەبێ ئەو راستییە بزانێ، باسکردن لە زمانی نووسین و ئەدەبی یەکگرتووی کوردیی، مەبەست لەم هەرێمەی ئێستایە، نە سەرۆکی هەرێم ئەو مافەی هەیە، زمانی ستاندەرد بۆ پارچەکانی تری کوردستان چێبکات و نە ئەوانیش ئەو مافەی پێ رەوا دەبینین. نە ئەمەش هیچ لۆژیک و راشناڵبوونێکی تێدایە. زمانی ستاندەرد بۆ کوردستانی گەورە! لە هەنووکەدا تەنیا لەهزری پانکوردیستەکاندا هەیە.

مستەفا بارزانیی (بارزانیی یەکەم)، سەرەڕای هەر رەخنەو سەرنجێک لەسەری ، بەڵام لە دوو هەڵوێستی سیاسییدا، زۆر بێئەندازە کاریزمایی خۆی بەرجەستەکردووەتەوە. یەکەمیان، مەسەلەی کەرکوکە، کە ئەو مافەی بەخۆی نەداوە، بەناوی گەلی کوردەوە سازشی لەسەر بکات، لەکاتێکدا سەرکردایەتی سیاسیی کورد لە هەنووکەدا گرەویان لەسەر کەرکوک کردووە. دووەمیان ، بەکارهێنانی کاریزمای خۆی وەک سەرکردەی جوڵانەوەی سیاسیی لە کۆتایی شەستەکان و سەرەتای حەفتاکانی سەتەی رابردوودا لەهەمبەر خەڵکی بادیناندا، بۆ پەرەپێدانی خوێندن بەزمانی کوردیی(کرمانجیی ناوەڕاست).

خاڵی دووەم جێگەی سەرنجی ئەم توێژینەوەیەیە و ئەو پرسیارە دەورووژێنێ، بۆچیی بارزانیی دووەم، لە ئاست ساغکردنەوەی زمانی ستاندەردی کوردییدا، کەمتەرخەم بووەو لەسەردەمی ئەودا رێگە خۆشدەکرێ بۆ کەلێن کەوتنە نێوان ئەم دوو دایەلێکتەوە؟ باشترین بەڵگەش بۆ ئەمە رێگەدان بە پرۆگرامەکانی خوێندن لە ناوچەکانی بادینان، بەشێوە زاری کرمانجیی (دروستتر بادینانیی) و تەنانەت تێکەولێکەیەکی زۆر نامۆ بەزمانی کوردیی لە ناوچەکانی ژێر قەڵەمڕەویی پارتییدا لە پرۆگرامەکانی خوێندندا هاتووەتە ئاراوە، دەکرێ پێی بگوترێ رەنگکردن و ماکیاژکردنی کرمانجیی ناوەڕاست بە بادینانیی، لەکاتێکدا دەبووایە پێچەوانەکەی بکرایە.

لایەنێکی تری ئەم کێشەیە، کێشەی سکریپتی نووسینە، ئایا سکریپتی فارسیی-عەرەبیی(ئارامیی) بەکار بهێنرێ یان لاتینیی ؟ ئەم نووسینە لەو بڕوایەدایە، سکریپتی ئێستا هیچ گرفتێکی ئەوتۆی نییە کە رێگر بێت لەبەردەم ستاندەردایزی زمانی کوردییدا. بەپێچەوانەوە هەندێ دەنگی سەرەکیی لەزمانی کوردییدا بەشێوەی تیپ (پیت) لەلاتینییدا بەتەواویی ون دەبن. ئەلفابێتای لاتینیی بۆ ئینگلیزییش بەتەواویی دەست نادات، چ جای بۆ کوردیی، چونکە خودی ئەلفابێتای لاتینیی بۆ ئینگلیزیی دروست نەکراوە، دوای رێنیسانس بەماوەیەکی باش ئەوسا خەڵک فێر بوو بەزمانی ئینگلیزیی نوێ بنووسێ و بخوێنێ(Fisher,2003).

ئێستا پاش پتر لە چوار سەت دانەساڵی رەبەق، ئینگلیزیی ناوەڕاست و دواتریش ئینگلیزیی مۆدێرن دەق دەگرێ و دەوڵەمەند دەبێ، هێشتا تیپە لاتینییەکان گەرووی ئینگلیز پڕ ناکاتەوە لە خوێندنەوەی تێکستدا، هێشتا دەنگەژێکان قورساییەکی زۆریان لەسەرە لە دەربڕینی تێکستەکاندا. هەر ئەمەشە وایکردووە بزوتنەوەیەک لە ئەمێریکا پەیدا ببێ، زۆر وشە بە سکریپتە رەسەنەکەی بریتانیا نانووسنەوە. کەچیی بابای پانکوردیست و پانلاتینستی کورد، تۆز دەکاو هەڵپەی ئەوەیەتی سکریپتی کەمالیزم) تورکیی-لاتینیی) بسەپێنرێ، لەکاتێکدا هیچ غەمی زمانی ستاندەردی نووسینی نییە، چونکە ئەجێندایەکی پێچوپەنا لە هزریاندا پێکورە دەکات.

پەرەپێدانی سکریپتی تورکیی لاتینیی، بۆ داهاتووی زمانێکی کۆمۆن لەنێو کوردەکاندا زۆر گرینگیی هەیە. بەتایبەت، لە ئێستا بەدواوە، نەوەی نوێی کوردانی دایەسپۆرا Diaspora ناتوانن ئەو سکریپتە عەرەبیی و فارسییەی، کورد سوودی لێوەردەگرێ بخوێننەوە فێری

ببن. ئەم پرۆسێسی گۆڕینی سکریپتە بۆ لاتینیی، دەبێ زۆر بەبەرنامەو شێنەیی کاری بۆ بکرێ و بە تێپەڕبوونی کاتیش، پێداویستییەکان پڕ دەکاتەوە. بەڵام ئەگەر هەر نەشکرێ، هیچ گرفتێ بۆ زمانی کوردیی دروست نابێت، تەنیا ئەوە نەبێت لە داهاتوودا زیان لە یەکگرتوویی و یەکزمانی کورد دەدات. یان دەکرێ هەردووکیان پێکەوە بۆ ماوەیەکی زۆر بەیەکەوە بەکار بهێنرێن، ئەمە وێڕای ئەوەی زۆرینەی مێژووی کورد دەبێ سەرلەنوێ بە تورکیی- لاتینیی بنووسرێتەوە، یان وەربگێڕدرێ، کە ئەمەش لە ئەستەمەوە نزیکە.

زمانی ستاندەردی ئینگلیزیی، سەرەتا بەڕیکێخستن و بەیاساسییکردنی (کۆدیفای codify لایەنی رێزمانیی و فەرهەنگیی دەستیپێکرد و دواتریش دایەلێکتە جۆراوجۆرەکان بەرکەنارخران و یەک فۆرمی گشتگیری زمانەوانیی سەپێنرا(Milroy and Milroy,1985). لە هەنووکەدا زمانی ستاندەردی کرمانجیی ناوەڕاست لەهەموو روویەکەوە خەملیوە. تەنیا کارێک بیەوێ، ئەوەیە لەرووی سیاسییەوە کۆدیفای(کۆددانان) بۆ بکرێ و بەسەر تەواوی هەرێمی کوردستاندا جێکەوت بکرێ. لێرەدا دەکرێ تایبەتمەندیی دایەلێکتە جیاوازەکان لەفۆرمی نوێی ستاندەردی کوردییدا بەتەواویی لەبەرچاوبگێردرێن و بکرێنە پەیین بۆ نەمامی نوێی زمانی ستاندەردی نووسین. بەواتایەکی تر زۆرترین سوود لە کەلەپوور و سێنتاکس و سێمانتیک و لێکسیکۆن(lexicon) ی دایلێکتەکان وەربگیردرێ و زمانی ستاندەردی چەندین بەرامبەر پێ هەڵکشێنرێ. یاخود بەو بۆچوونە باوەی هەیە، هەموویان لەسەر درەختی ستاندەردی نووسین، موتوربە بکرێن و پێکەوە ببنە دەسکێکی هەمەڕەنگ، بەڵام بەیەک بنج ئاو بخۆنەوەو هەر لەو بنجەشەوە وەک یەک فۆرمی تاکزمانیی گەشەیان پێ بدرێ.

لە جیهانی هاوچەرخ و جیهانی کۆندا، مێژوو زۆر وردەکاریی بەسوودمان لەسەر چێکردن و بەفەرمییکردنی زمانی ستاندەرد بۆ دەگێڕێتەوە. ئەگەر کەمێک خۆمان ماندوو بکەین و شەلم کوێرم پێیدا نەکێشین و لەگیرفانی پڕو مێشکی بەتاڵماندا قسە دەرنەهێنین، خۆمان تووشی هیستێریا نەکەین، کەفاوی دایلێکتچییەتی بە شەویلگەماندا نەچۆڕێتەوە و ناوچەگەرییەتیی و شارچییەتیی بخەینە لاوە، هەندێک لەئەدەب و مێژووی زمانە جیهانیی و ناوچەییەکان بخوێنینەوە، بەدڵنیاییەوە بە رۆخی بڕوابەخۆبوون و یەکترپەژراندنمان دەگەیەنێت. چونکە ئەوە هەر رێکەوت نییە، بادینانییەک، عەرەبیی پێ باشتر بێ لە کرمانجیی ناوەڕاست (لەسەردەمی بەعس و سەدامدا، وەک ئاو، عەرەبییان دەخواردەوە)، ئەمە دەردێکە ئەگەر چارەسەرنەکرێ و رێگەی لێ نەگیرێ، دەست لەشوێنی خراپتریش دەکوتێ.

نموونەیەکی تری گەلان بۆ چێکردنی زمانی ستاندەرد، نۆرمی ستاندەردی فینلەندیی (فینیش-Finnish)ە، کە لەنیوەی دووەمی سەتەی نۆزدەیەمدا ستراکتۆرەکەی بنیاتنراوە. رێک لەکاتێکدا دەستی پێکردووە کە ئایدێنتیتیی نیشتمانیی بۆ ئەو وڵاتە بەدەست هێنرا. لەو سەروبەندەدا، چینە باڵاکانی ئەم وڵاتە یان بە سوێدیی، یاخود بەزمانە ئەورووپاییەکانی تر دەدوان، بۆ ئەوەی پردێک لەنێوان زۆرترین خەڵک کە دایەلێکتی

فینیشیان هەبوو، لەگەڵ چینە باڵاکاندا کە بە سوێدیی مامەڵەیان دەکرد، دروست بکرێ، زمانی ستاندەردی نوێی نوسینیان بەفەرمیی ناساند(Laitinen,1997).

بەمشێوەیە سکۆلارو رۆشنبیران و ئیلێتی نووسەران، هەزاران وشەی نوێیان چێکرد، بەکەڵکوەرگرتن لە دایەلێکتە جیاوازەکان و زمانی کۆنی جوتیارەکان و دێهاتنشینەکان، زمانی ستاندەردی فینیشیی، تا ئێستایشی لەگەڵدا بێت هەر لەگەشەدایە(ibid). کەواتە هەندێ کەس پێیانوایە زمان دروستکردن سەختە و نابێ و ناکرێ، هەر لەگیرفانی خۆیان دەریدەکەن، هەرچەند کورد لەهەرێمی کوردستاندا، پێویستی بە چێکردنی زمانێکی نوێ نییە، بەڵکو تەنیا بەفەرمییکردن و خزمەتکردنی کوردیی (کرمانجیی ناوەڕاست) و کەڵکوەرگرتن لە دایەلێکتەکانی تر، جوانترین زمان و پوختترین و پاراوترین لینگوا فرانکای زمان لەئارادایەو لە هەڵکشانێکی بەردەوامیشدایە.

وێڕای بەفەرمیی ناساندنی زمانی فینیشیی لە فینلاند، زمانی سوێدیی بە هاوتەریبیی مایەوە لەو وڵاتەدا، هەردووکیان پێکەوە زمانی نیشتمانیی فینلاندن و وێڕای زۆرایەتیی فینیشیی و کەمایەتیی سوێدیی ، زۆر هارمۆنییانە پێکەوە هەڵدەکەن و هەردووکیشیان زمانی ستاندەرد و فەرمیی وڵاتن، (LIEBKIND, TANDEFELT, and MORING, 2007) . ئەوانەی پێیانوایە، کە دەکرێ هەردوو دایەلێکتی کرمانجیی ناوەڕاست و کرمانجیی لەیەک کاتدا پێکەوە زمانی خوێندن و دامودەسگاکانی دوو دەڤەری جیاوازی هەرێمی کوردستان بن، نەک هەڵەن، بەڵکو زۆر نەدان و بێئاگان لە لینگوا فرانکای نیشتمانییدا. کرمانجیی ناوەڕاست و کرمانجیی و هەورامیی و زازایی ئەگەر زمانگەلێکی جیاوازن ، بەڵێ دەکرێ هەریەکەیان بکرێن بەزمانی فەرمیی وڵات، وەک سویسرا، کە ئەڵمانیی و فڕانسیی و ئیتالیی و رۆمانشیی (Rumantsch or Romansh) وەک چوار زمانی نیشتمانیی تێدا بەکار دەهێنرێ. لەکاتێکدا کرمانجیی ناوەڕاست و کرمانجیی ژووروو و ...تاد، کۆمەڵە دایەلێکتێکی یەک نەتەوەن و دایلێکتەکانی زمانی کوردییان پێدەگوترێ، ناکرێ بەهیچ شێوەیەک لەوە زێتر رێگەیان پێ بدرێ لەیەک جیۆگرافیای سیاسییدا هەر دایلێکتەو بۆ خۆی تەراتێن بکات و پێکەوەش لەسەر کەوڵی لینگوا فرانکای کوردیی تەراتێن بکەن.

بیرمەندی زمانەوانیی " باختین"، شرۆڤەی تاکزمانیی و زمانی ستاندەرد زۆر بە رێکوپێکی دەکات. ئەو زۆر بەوردیی دەست دەخاتە سەر گرینگیی یەکزمانیی و بەرکەنارکردنی فرە دایەلێکتیی، چونکە لای ئەو سەرکەوتنی زمانێک، یان دایەلێکتێک بەسەر ئەوانی تردا، واتای بەکۆیلەکردنی ژێرکەوتووەکان نییە، بەڵکو ئەمە وەک "فاکتێک یەکگرتوویی نیشاندەدات" و هاوکاتیش پێداویستییەکی مێژووییە(Bakhtin,1981,p.271). ئێستا کورد کۆمەڵە دایەلکتێکی هەیە، هەر یەکەو لەناوچەیەکدا کاری خەڵک رایی دەکات، ئەم خەرەکە دەبێ لێرەدا بوەستێنرێ، ئەمە نە ئازادییەو نە مافی مرۆڤە، ئەمە گەورەترین ستەمە لە یەکزمانیی باووباپیران (proto-language) و یەکدەستیی زمان دەکرێ.

ئەگەر بڕیارە زمانی ستاندەرد فۆرمێکی سێنترالّیی وەربگرێ و زمانی ئەدەبیی ئەم فۆرمە سێنترالّییە بێت (Crowley,2003)، ئەوە کرمانجیی ناوەڕاستە دەبێت بناغەی زمانی ستاندەردی کوردیی بێت. چونکە هەر ئێستا لە کوردستاندا، زمانی فەرمیی زۆربەی دامودەسگا حکومیی و حیزبییەکان و نێوەندە کولتووریی و رۆشنبیرییەکانە. هەروەها دەولّەمەندە لە ئەدەبی کوردییدا، بەبەراورد بەهەموو دایەلێکتەکانی تر لەهەموویان پرێستیژترە. ئەوەی پێیوایە ئەوە بەدرخانییەکان و کرمانجی ژووروو بوون، یەکەم گاڤیان وەشاند، ئەوە بەجێی خۆی و جێگەی شانازییە، بەلاّم ئەو نانە... نانە، ئەمرۆ لەخوانە، ئێمە باس لە هەنووکە دەکەین و باسیش لە هەرێمی کوردستانی باشوور دەکەین، لێرەشەوە بە تفاقی ئێستاوە هەنگاو بۆ داهاتووی پرۆتۆزمان(یەک – زمانی بەرەی زمانەکان)ی کوردیی دەنێین کە بەدلّنیاییەوە لەباری مێژووییەوە سەر بە پرۆتۆی زمانە ئێرانییەکان، پرۆتۆی زمانە هیندۆ ئێرانییەکان و سەرەنجامیش پرۆتۆی هیندۆئەورووپییەکانە.

پسپۆران و ئەدەبدۆستانی زمانی ئینگلیزیی لە سالّی 1873 دا هەستان بەدامەزراندنی کۆمەلّەی دایەلێکتی ئینگلیزیی (EDS)، ئەم هەنگاوە هاوکات بوو لەگەلّ چێکردنی فەرهەنگی نوێی ئۆکسفۆردی ئینگلیزیی لەلایەک و چێکردنی فەرهەنگی دایەلێکتە ئینگلیزییەکان لەلایەکی ترەوە. مەبەستی سەرەکیی ئەم پرۆژانەش کۆکردنەوە و بژارکردنی زمانی ئینگلیزیی بوو لەیەک زمانی یەکڕەنگ و سێنترالّ و تەواو ستاندەردو پرۆفیشنالّدا. ئەم پرۆژەیە وشەگەلێکی زۆری هەرێمە جیاوازەکان و دایلێکتە جیاوازەکانی ترینجاندە ناو زمانی ئەدەبیی و ستاندەردی ئینگلیزییەوە(Crowley, 2003). بەهەمان شێوە، کوردیش پاش بەفەرمییناسینی زمانی ستاندەردی کوردیی لەهەرێمی کوردستانەوە، دەتوانێ چەندین فەرهەنگی دایلێکتە جیاوازەکان بەرهەم بهێنێ و پێکەوە هەموویان قلّپ بکاتەوە ناو زمانی ستاندەردی کوردییەوەو سێنترالّیزمی ئەم زمانە ستاندەردو ئەدەبییە مسۆگەرتر و مکۆمتر بکات.

هەر دایەلێکتێک یاخود زمانی دەڤەرێک، توانیتی خۆی بکاتە "سوپەرزمان" و دایەلێکت و زمانەکانی تری خستە بن هەنگلّییەوە، واتای ئەوە دەگەیەنێت کە ئەم زمانە خۆی تیۆرایز(theorize) کردووە (Chapman,1932,p.562). کرمانجیی ناوەڕاست بەهەولّ و کۆششی خۆی و منەوەرەکانی لەچەشنی نالیی و سالم و کوردیی، قازی محەمەد، پیرەمێرد، تۆفیق وەهبیی، مەسعود محەمەد، شوکر مستەفا، مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس ....تاد ، ئەم تیۆرایزەی تێپەڕاندووە. یان لە خراپترین دۆخدا دەکرێ بلّێین لە تێۆرایزبووندایە، ئەم تێۆرایزبوونەش پرێستیژبوونی دەداتێ و هەموو نیشانەکانی ستاندەردایزی پێ دەبەخشێت(ibid, p.563).

گەورەترین مەترسیی بۆ سەر زمانی ستاندەرد، رێگەدان بەخوێندنە، بە دایەلێکتە جیاواز و گۆشەگیرەکان، لەمەش مەترسییدارتر، ئەوەیە زۆریی و بۆریی خەلّکی نەخوێندەوارو بێئاگا لە ئەدەب و نووسین، پشکیان هەبێ لە قورسایی دانان بەسەر دەولّەت یان دەسەلاّتی جێبەجێکردندا بۆ لەمپەردانان لەبەردەم زمانی ستاندەردا(Newbolt,1921).

بەڕاستیی نیوبۆڵت باش مەترسییەکانی سەر زمانی ستاندەردی شیکردووەتەوە. وەرە بێزت لەخۆت نەبێتەوە، لەم کات و ساتەدا، کۆمەڵێ رۆشنبیرو ئەدیب و مامۆستاو...تاد، تازە بەتازە دێن داوای ئەوە دەکەن پرۆگرامەکانی خوێندن بەزاراوە لۆکاڵییەکانی دەڤەرەکەی خۆیان بێت. لەم ئاقارەشەوە دەیانەوێ لۆبیی دروست بکەن و بەرەشکە واژۆ کۆبکەنەوە، بە پاڕانەوەو لالانەوەو نازونووز دەیانەوێ سەرۆکی هەرێمی کوردستان، رێگە نەدات کوردیی ستاندەرد یان وەک ئەوان دەڵێن، سۆرانیی پێ بنێتە قوتابخانەکانیانەوە. دەیانەوێ خوێندکارەکانیان بەدایەلێکتە شیرینەکەی خۆیان بخوێنن و زمانی ستاندەرد لەپێ بکەن.

ئەگەر تا ئێرە وازانراوە، کە ئایدێنتیتیی ئیسنۆزمانەوانیی، پابەندە بە تێکهەڵکێشە سۆسیۆزمانەوانییەکانی ئایدێنتیتیی ئێسنیکییەوەو وەک بەشێک لە گێڵگەی ئەنسرۆپۆلۆجی لە زمانی کەمایەتییە نەتەوەیی و ئێسنیکییەکان دەکۆڵێتەوە(Giles,1977; Heine, 1997) . ئەوە دەبێ لێرە بەدواوە، کوردی دایەلێکتپەرست، لقێکی تریش بۆ ئەنسرۆپۆلۆجیای ئەم دەردە دایەلێکتچییە بدۆزێتەوەو ناوێکی زانستیی پڕ بە پێستی خۆی لێ بنێت. چونکە ئەوەتا ئێسنیکی کورد، ئامادە نیین لەهەرێمی کوردستانی باشووردا، زمانی ستاندەرد بپەژرێنن، ئامادەنیین لینگوافرانکای نووسین بپەژرێنن و هەرەشەی یاخیبوون و بەرخۆدان دەکەن. لە کاتێکدا کاتی ئەوە هاتووە کورد پرۆتۆزمانی هەبێ و پەتای دایەلێکتەکان بنبڕ بکات، کەچیی بەداخەوە ئەگەر بە پەنجەیەک بەم دایەلێکتچییانە دەگوترێ نا، بە نۆ پەنجەکەی تر ئاماژەی هاندان و دەست لەپشتدانیان بە پەیام بۆ دەنێردرێ. ئەگینا ئەم دۆخە ناجۆرە، تەنیا چەند ساتێک لەکاریزمایی سەرکردە و پارلەمانە چەوت سوێندخۆرەکەی هەرێمی کوردستانی دەوێ، بۆ یەکلاییکردنەوەو بڕیارێکی ئازایانەو نیشتمانییانە.

سەیرە، هەموو مێژووی کورد، بە وردبینیش بگەرێی یەکگرتوویی و یەکدەستیی لەمەڕ هیچ پرسێکی نیشتمانیی تێدا نییە. ئەگەر هەشبووبێ یان هەبێ، کە زۆر کەمیش بووە هەمیشە تاکتیکیی بووە و هەرگیز ستراتیژیی نەبووە. ئایدێنتیتیی ئیسنۆزمانەوانیی، هەمیشە زمانی وەک خۆشەویسترین جگەرگۆشە لە ئامێز گرتووە و بە چەکێکی هاوبەش و سیمبۆڵێکی هاوبەشی زانیوەو بەتوندیی لەلایەن ئێسنیکەکانیشەوە دەست بەم دۆکترینەوە گیراوە (Bourhis ,1979; Haarmann,1986; Shukla,1985). کەچیی ئێسنیکی کورد، لەبری ئەوەی زمانێکی ستاندەردو یەکگرتوو چێبکەن و پێوەندییەکانیان توندوتۆڵ بکەتەوەو بیکەنە سیمبۆڵی یەکدەنگیی و یەکدەستیی و بیلاوێننەوە، بەپێچەوانە هەر دەڤەرەو لەغەمی زاراوەکەی خۆیدایە و ئەوەی بەلایدا ناچن زمانی لینگوافرانکای نووسینی کوردییە.

ئەم شەرە گەرەکەو ئەم هەلومەرجە ناجۆرەی زمانی کوردیی پێدا تێپەڕ دەبێ لەنێوان فرکان فرکانی هەردوو دایەلێکتی سەرەکیی زمانی کوردیی (کرمانجیی ناوەڕاست و سەروو ، یان هەندێک پێی دەڵێ کرمانجیی خواروو و ژووروو) دەبێت بەلایەکدا بخرێ، ئەوە گومانی تێدا نییە، هەندێک لەو بادینانیانەی کوردستانی باشوور پشت ئەستوورن

بە زۆرایەتی کوردەکانی باکوور و رۆژئاوا، ئەمەش لەئەنجامی خوێندنەوەیەکی چەوت بۆ جیۆپۆلیتیک و سۆسیۆزمانەوانییەوە سەری هەڵداوە. ئەم دۆخە دۆخێکی زۆر ناوازەیە، تەنانەت یەک رۆژ زێتر درێژە بەم هێتەرەجینییەسە(heterogeneous- هەمەچیزەیی) ی زمانی کوردیی بدرێ، کەمتەرغەمییەکی مەترسیدار دەبێ. زمانی کوردیی دەبێ لە قۆناغی هێتەرەجینییەسەوە بۆ قۆناغی هۆمەجینییەس(homogenous- چوونیەکیی) بگوازرێتەوە.

کاتێ ئەم توێژینەوەیە دەڵێ زمانی ستاندەرد دەبێ بسەپێنرێ، بەو واتایە نییە ئەم سەپاندە ئایدێنتیتیی کۆمەڵایەتیی و ئیسنۆگرافیی بەسەر بەشێک لە جڤاکی کوردییدا بسەپێنێ. چونکە ئەمە خۆی دژی بنەما سەرەکییەکانی ئەو ئەدگارانەیە کە کوردی وەک نەتەوە، یەکدەست و یەک دیسکۆرس بۆ جیاکردنەوە لەگەلانی تر هێشتووەتەوە. بەڵام لێرەدا قسە لەسەر فۆرماتەکانی زمانە وەک گرینگترین پێوەندییەکانی ئەندامییەتیی گرووپەکان لەرووی ئیسنۆزمانەوانییەوە، ناکرێ ستراتیژیی ئەم ئایدێنتیتییە کارگوزارییە، نەخرێتە کرۆکی باسی ئیسنۆزمانەوانییەوە(Louw-Potgieter and Giles,1988). بەواتایەکی روونتر، ئایدێنتیتیی کارپێکەوەکردنی ئەندامبوونی تاکەکانی کۆمەڵ، لەستراتیژیی ئیسنۆزمانەوانییەوە سەرچاوە دەگرێ. بەداخەوە لە نێوان فۆرماتی زمانی کوردیی (کرمانجیی ناوەڕاست و کرمانجیی) دا، کەمتر ئەم ئایدێنتیتییە ئیسنۆزمانەوانییە دەبینرێ.

زمانی ستاندەردی فرانسیی لە سەتەی شانزەیەمەوە ، پاش ئەوەی بۆ ماوەیەکی دوورو درێژ" زمانی ئیلێتە ئەدەبدۆستەکان بوو، بەتەواویی کریستاڵ کرایەوە"(Lodge,2003,p206). دواتریش بەگوێرەی قۆناغە سیاسیی و کۆمەڵایەتییەکان، ئەم زمانە گەشەی بەخۆیەوە بینیوە، جار دوای جار زۆرتر ستاندەردایزتر و کریستاڵتر بووە، سەرەنجام ئەم گەشە کولتووریی و زمانەوانییە لەگەڵ قۆناغەکانی بنیاتنانی دەوڵەتی نەتەوەییدا (nation-state building)، بووەتە هۆی زێتر ستاندەردایزی زمانی فرانسیی و دواجار بووە بە سیمبۆڵی ئایدێنتیتیی نیشتمانیی(ibid).

ئەگەر سوودیش لە ئەدەب و زمانی ئینگلیزیی و فرانسیی و نەتەوەکانی تر وەرناگرین، خۆ دەکرێ هەر بەبۆنکردن، کۆمەڵێ شتی نوێیان لێوە فێربین. ئەگەر دەست بە ستاندەردایزی زمانی کوردیی بە فەرمیی نەکرێ، ئەوە گومانی تێدا نییە ئەم خەرەکی دایەلێکتبازییەی نێوان زاراوە سەرەکییەکانی کورد، "بەرەو جیاوازییەکی قووڵیی سۆسیۆستایلێیی socio-stylistic دەڕوات" (Lodge,2003,p216). ئەم سۆسیۆشێوازییە لە زماندا دەردوبەڵاو سەریەشەی زۆرتر دەهێنێ و تا دێتیش دایەلێکتەکان زۆرتر لێک دووردەکەونەوە. تەنیا ستاندەردایزی زمانی کوردییە دەتوانێ پێش بەم بەرەڵایی و پاشاگەردانییە بهێنێ. "کە دەڵێی زمان، رێک دەڵێی جڤاک " Lévi-Strauss in Duranti 1997, p.337"، ئایا بەڕاستیی و بێ خۆهەڵخەڵەتاندن ، جڤاکی کوردیی زمانی کوردیی هەیە؟، یان کۆمەڵێ دایەلێکتی جیاوازی هەیەو هەر دایەلێکتەو لە غەمی خۆیدایە. ئایا بەڕاست، کورد ئەوەی لەباردایە کە لینگوا فرانکایەکی ستاندەرد چێبکات و پیڕۆی بکات؟

بەدەستهێنانی(acquisition) زمانێکی ستاندەرد لە بواری کۆدە زمانەوانییەکاندا، هەر کارێکی نێوخۆیی نییە، بەڵکو جیهانبینییەکە بۆ کارتێکردنە کۆمەڵایەتییەکان، چونکە ئەوە زمانە کە ئایدێنتیتییەکی کولتووریی هاوبەش و دووبارە بەرهەمهێنانەوەی جیاوازییە کۆمەڵایەتییەکان لەنگەر پێ دەگرێ(Mac Giolla Chriost, 2003). بەڵام بەداخەوە ئەم ئایدێنتیتییە هاوبەشە ، خەریکە بەتەواویی بەکێردی دایەلێکتچییەتیی هەنجن هەنجن دەکرێ.

ئەم خۆجیاکردنەوەیەی هەندێ نووسەرو ئیلیتی رۆشنبیرانی بادینان لە کوردستانی باشووردا و نەپەژراندنی زمانی ستاندەردی کوردیی و هەڕەشەی یاخیبوون و واژۆکۆکردنەوە بۆ ئەوەی دایەلێکتە لۆکاڵییەکەی خۆیان رەپ و راست بمێنێتەوەو رێگە نەدەن زمانی کوردیی (کرمانجیی ناوەڕاست) بچێتە بواری پەروەردەو خوێندن و دامودەسگاکانەوە، ئەو پرسیارەمان لا دروست دەکات، ئایا کولتوورو باکگراوند و سیمای ئێسنیکیی جودایان هەیە لەچاو شوێنەکانی تری کوردستاندا، ئایا ئەگەر بەئاشکرا و بێ ترس ئەو پرسیارە بکەین، زمانی کوردیی ئەوان جودایە لەزمانی کوردیی شوێنەکانی تر؟ راشکاوانەتر ئایا زمانی کوردیی یەک زمانە؟ هەموو ئەم نیگەرانیی و ددانەنانە بەڕاستییەکاندا، دەمناباتەوە بۆ ورەدەکاریی و ئارێشەکانی ئەو لقە زانستەی ئەنسرۆپۆلۆجی کە بە ئێسنۆلۆجیethnology ناسراوە.

ئەگەر لەرووی سۆسیۆزمانەوانییەوە و سایکۆلۆجی زمانەوانییەوە دەرمانسازیی و بیماری ئەم گرفتی زمان و دایەلێکتگەلەی کوردستانی باشوور شرۆڤە نەکرێ، ئەوا لەڕووی ئێسنۆلۆجییەوە دەگەینە ئەو راستییەی تێگەیشتن لە شڵەژان و باری دەروونیی بەشێک یان توێژێک لە هەناوی ئێسنیکێکی پارچەپارچەکراوەوە کە خۆیان جیادەکەنەوە، یان خۆیان بەنەژادی باڵاتر دەزانن لە پێکهاتەی زمانەوانییدا، سەختتر دەکات. زمانی مرۆڤ، کە مانیفێستۆی گرینگترین لایەنی دەروونیی ژیان دەکات، لەرووی ئێسنۆلۆجییەوە گومانی جیایی و دووبەرەکیی نێوان پێکهاتەکانی یەک ئێسنیک دەکات(Duranti,1997).

لەنێو کورددا، کە بەپێی زۆرینەی زانستە مرۆییەکان بێت، یەک نەتەوەو یەک خاک و یەک کولتووری هاوبەشی هەیە، بەکەمێک جیاوزیی ناوچە جیۆگرافییەکان و نزیکایەتی بەشەکان لە نەتەوە سەردەستەکانەوە، کەچیی لە روانگەی دورانتییەوە بێت، ئەنسرۆپۆلۆجی کولتووریی و ئەنسرۆپۆلۆجی زمانەوانیی ئەم حەز وخولیا شێتانەیەی کورد تێر ناکات و ئەوە ئێسنۆڵۆجییە دەبێت لەم دیاردە ناوازەیەی زمان-جیاوازییە بکۆڵێتەوە(Duranti,1997). پرسیارو وەڵامەکە زۆر ئاسان دەست دەکەوێت، ئایا بەڕاستیی کورد یەک زمانی هەیە، یان دوو، سێ و چوار.... زمانی جیاوازی هەیە؟ ئەگەریش بڕیارە لە رووی ئێسنیکییەوە یەک نەتەوە بین و پێچەوانەی زانستە مرۆییەکان فەنکشن نەکەین، هۆی چییە ئەم هەموو تەنگە چیکڵدانەیی و بەلاڕێدابردنی نەخشەڕێگا (roadmap) بۆ زمانی ستاندەردی کوردیی بەهەند وەرناگیردرێ؟ ئەگەر نا،

ئایا بەڕاستیی کورد یەک زمانی کۆمۆنی هەیە؟ ئایا بەویژدانەوە، ئەگەری جێکەوتکردنی لینگوای فرانکای کوردیی هەیە لەناو ئەنتاگەنیزمی ئەم دایەلێکتچییانەدا؟

زمانی کوردیی بەڕادەیەک جیاوازییەکانی تێدا زەقبووەتەوە کە بووەتە جێگەی سەرنج و تێڕامانی لێکۆڵەرانی بیانییش، چونکە لەدیدی زۆریانەوە جیاوازییەکانی نێوان ئەم دایەلێکتانە ئەوەندە زۆرە، وەک جیاوازیی نێوان چەندین زمانی سەربەخۆ دەیخوێننەوە(Mac Giolla Chriost, 2003). بۆ نا، ئەمە راستییەکەو نکۆڵییکردن لێی، جگە لە نەدانیی و نەزانیی هیچ بنەمایەکی زانستیی نییە، تاخۆمانی لێ کەڕ بکەین. هەر ئێستا چەندین کەس لێرەو لەوێ پەیدابوونە، لەناو زازایی و ئێزیدیی و تەنانەت لوڕییەکانیشدا کە خۆیان بەکورد نازانن. هەورامییش پەیدابوونە، هەڕەشەی ئەوە دەکەن ئەگەر کرمانجیی ناوەڕاست بکرێ بەزمانی ستاندەرد، دەدەن بەکێودا و پەرچەکرداری توندوتیژ دەنوێنن.

دیسان بۆ نا؟ ئەوە نییە ئینتەرناسیۆنال-گرووپی مافی کەمایەتییەکان، بە ئاشکرا ئاماژە بەوە دەکات، کە هەندێ کەس لەنێو کوردە جۆراوجۆرەکاندا بانگەشەی ئەوە دەکەن، کە گۆرانیی و کرماشانیی و لوڕیی و زازایی و لەکیی، زمانی زگماکیی جیاوازیان هەیە(MRG,1997). ئاخۆ بێویژدانییە کاتێ سکۆلارە بیانییەکان پێشبینی ئەوە بکەن، جیاوازییە دایەلێکتییەکان،، گومان دەخەنە سەر یەکێتیی ئایدێنتیتیی و کولتووریی و سیاسیی کورد و پرۆبلماتیک و سەریەشە بۆ زمانی ستاندەردی کوردیی پەیدا دەکەن(Mac Giolla Chriost, 2003).

لەهەوڵێکی بەرچاو و ئازایانەدا، نووسەران و رۆشنبیرانی کورد، بەسەتان وشەی کرمانجی ژووروویان تێکەڵ بە کوردیی ناوەڕاست کردووە، ئەمە زۆر جێگەی دەستخۆشییە بۆ تێکەڵکردنی ئەم دوو دایەلێکتە سەرەکییە لە سەرەوە (نەک لەژێرەوە). بەواتایەکی تر بناغەی ئەم دوو دایەلێکتە تێکەڵ ناکرێن، بەڵکو دەبێ لەسەرەوە تێکەڵ بکرێن لەسەر رەگوڕیشەی یەکێکیان ستاندەردی کوردیی پانوپۆڕ چێبکرێ. لەکاتێکدا لە رووی سێمێانتیک و سێنتاکس و لێکسیکۆنیشەوە بێت، کرمانجیی ناوەڕاست زۆر دەوڵەمەندترە، باشترین بەڵگەش تێکست و مێژووی ئەدەبیی کرمانجیی ناوەڕاستە بەبەراورد بە کرمانجیی، کەچیی زۆر کەم دەبینرێ، نووسەرانی کرمانجی ژووروو، وشە و دەربڕینی کرمانجیی ناوەڕاست لە تێکستەکانی خۆیاندا بەکار بهێنن. ئەمەش زۆر بەمەبەستەوە دەکرێ و جۆرێک لە لووتبەرزیی و خۆبەزلزانیی تێدایە.

زمانی فەرمیی کۆمەڵگە، بەشێوازە یاسایی و سیاسییەکەی، دەوڵەت دیاریی دەکات، لەم دیارییکردنەشدا، زمانێکی یەکگرتوو، دەبێتە زمانی دەستووریی کە وەڵامدەرەوەی پێداویستییە سەرەکییەکانی جفاکە(Bourdieu,1991). ئەگەر کورد دەوڵەتی سەربەخۆی نییە، بەڵام حکومەتی دیفاکتۆی هەرێمی کوردستان دەتوانێ ئەم فەنکشنە لەبری دەوڵەتی کوردستانی دوورمەودا، بەتەواویی جێکەوت بکات و بڕیاری لەسەر بدات. ئەگەریش حکومەتی هەرێم، لەژێر هێجەمۆنیی حیزبدایە(پارتیی و یەکێتیی)، ئەوا باڵاترین ئۆرگانی دەستوریی، کە پارلەمان (نوێنەری حیزبەکان) و سەرۆکایەتی هەرێمە

دەتوانن ئەمە یەکلابکەنەوە. بۆچیی ناکرێ؟ ئەم پرسیارە ساکارە، زۆر شتی خراپی لێ دەخوێنرێتەوە، بەتایبەت کە ساڵ بەساڵ دەیخەنە دواوە.

زمانی پیشەسازیی و دەستکرد(interlingua)

ئەوە کاری ئینتێڵەجێنسیای (Intelligentsia) کوردە، کە زمانی ستاندەردی کوردیی بەم ئاستە لە ئێستێتیک گەیاندووە، ئیتر کاری سیاسییەکان و دەسگا دەستووریی و یاساییەکانە ئەمە ستاندەردایز بکەن و بیکەن بە زمانی ئۆفیشەڵ بۆ سەرجەم جیۆگرافیای هەرێمی کوردستان. ئەگەر تێرمی ئێسنۆزمانەوانیی بۆ کێشەی نێوان ئەم دایەلێکتانە دروستیش نەبێ، بەڵام راستییەک هەیە دەبێ نەترسانە ددانی پێدا بنێین، ئەم دوو دایەلێکتە، یەکزمانیی ئێسنیکی کوردییان کوشتووە، وەک فیشمان پێشبینی دەکات، "ئەم جیاوازییە ئەهریمەنییە، سەرەنجام توندوتیژیی لێدەکەوێتەوە"، ئەگەر ئیسنۆلینگویستەکان چارەسەری ریشەیی بەمیکانیزمی ئیسنۆلۆجی بۆ ئەم بابەتە نەدۆزنەوە(Fishman,1999,p.453). لە باری دیمۆگرافییەوە دەکرێ بڵێین ئەم توندوتیژییەی نێوان ئەم دایەلێکتانە، دابڕانێکی قووڵتر و لێک دوورکەوتنەوەی یەکجاریی بەدواوە دەبێ، ئەگەر بەفەرمیی چارەسەر نەکرێ.

بەرەنجامی باسەکە:

کورد وەک نەتەوە و ئێسنیک، زمانی ستاندەرد و پرۆفیشناڵی تا ئێستا نییە، تەنیا گەلە بەو ژمارە زۆرەوە خاوەنی زمانی لینگوافرانکایەکی فەرمیی نەبێت، هەروەک چۆنیش گەورەترین گەلی بێ دەوڵەتە. لەماوەی پتر لەسەتەیەکدا، زمانی کوردیی (کرمانجیی ناوەڕاست) گەشەیەکی گەورەی کردووە، لەهەموو لقە زمانەوانییەکاندا پێش کرمانجیی کەوتووە. ئەم گەشەی کرمانجیی ناوەڕاستە، بە بیروڕای زۆر لە پسپۆرانی زمانەوانیی، بناغەیەکی تۆکمەیە بۆ چێکردنی زمانی ستاندەردی کوردیی بەشێوە فەرمیی و سیاسییەکەی. ئەم توێژینەوەیەو زۆرێک لە شارەزایانی بواری زمان پێیانوایە، زمانی ستاندەردی کوردیی، لینگوافرانکای کوردیی، خۆبەخۆ رسکاوەو تەنیا بەفەرمییناسینی لەڕووی سیاسییەوە، بەسە بۆ ئەوەی ئەم ستاندەردایزە بەتەواویی لە جڤاکی کوردییدا بە یاسا ببێت.

گرفتی تیپە ئارامییەکان (فارسیی و عەرەبیی جەڕێنراو) و لاتینییەکان، یان سکریپتی جیاواز، ئەوەندە قورس نییە و هیچ رێگرییەکی بۆ ستاندەردایزی زمانی کوردیی لەهەرێمی کوردستان دانەناوە. ئەمەیان لە پرۆسێسێکی شێنەییدا دەکرێ چارەسەر بکرێ. بەڵام گرفتی سەرەکیی هەنووکە، بەفەرمییناسینی ستاندەردایزی زمانی کوردییە. ئەمەیان پێداویستییەکی ژیارییەو بەپشتداخستنی لەوە زێتر، مەترسیی گەورەی بەشوێنەوەیە. مەترسییەک کە جیاوازییەکانی نێوان کرمانجیی و کرمانجیی ناوەڕاست قووڵ و قووڵتر دەکاتەوە. ئەم بڕیاری ستاندەردایزەی لینگوا فرانکای کوردیی، تەنیا دووربینیی و ئیرادەو کاریزمای سیاسییەکانی دەوێ. لە کۆتاییشدا ئەم توێژینەوەیە، بە

لۆژیکەوە بڕوای بەسەپاندنی لینگوا فرانکای کوردیی و زمانی ستاندەرد هەیە. دواکەوتنیش لەم هەنگاوەدا مەترسییەکانی دوولەتبوونی زمانی کوردیی بۆ چەند دایەلێکتێکی ستاندەرد، لەبری زمانی ستاندەرد برەو پێدەدات.

References:

1. BAKHTIN, M.M.(1981), *The dialogic Imagination*, Austin, University of Texas Press.
2. BARTELY, W.W(1982) Critical Study: The Philosophy of Karl Popper. Part III: Rationality, criticism, and logic. *Philosophia* 11(1):121-221
3. BOURHIS, R. Y. (1979) Language and ethnic interaction. IN GILES, H. (Ed.) *Language and Ethnic Relation.* Oxford, Pergamon Press.
4. BURDIEU, P. (1991) *Language and symbolic power*, Cambridge, polity press.
5. CHAPMAN, R. W. (1932) Oxford English. *Society for Pure English*, 4. No.XXXVII
6. CHOMSKY,N (1988c) *Language and Politics* C.P.Otero(ed),. Montreal, Black Rose Books.
7. COUPLAND, N. (2000) Sociolinguistic prevarication about 'standard English'. *Journal of Sociolinguistics*, 4(4), 622–634.
8. CROWLEY, T. (2003) *Standard English and the Political of Language*,2nd edition, London, New York., Palgrave Mcamillan.
9. DERRIDA, J (1967) ,*Of Grammatology, trans, Gayatri Chakravorty Spivak Baltimore MD*: The John Hopkins University Press.
10. DURANTI, A. (1997) *Linguistic anthropology*, Cambridge, Cambridge University press
11. FEYEBEND, P(1978) *Science in a Free Society*. London: New Left Book
12. FISHER, J. H. (2004) The Origins of the English Writing System and the Roots of its Letter - Sound Confusion,interview with The Children of the Code(registered interview).
13. Fishman, J.A 1999, *Handbook of Language and ethnic identity*, Oxford: Oxford University Press.
14. Fishman, Joshua (2004) Language maintenance, language shift, and reversing language shift. In *The Handbook of Bilingualism*. Edited by Tej Bhatia and William C. Ritchie. Oxford: Blackwell
15. FOUCAULT, M (1980), *Power and Knowledge*. New York, Pantheon.
16. GILES, H. (Ed.) (1977) *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*, London, Academic Press.
17. Gumperz, J (1982) *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
18. HAARMANN,H.L(1986) *Language in Ethnicity: A view of Basic Ecological Relations*, . New York,: Mouton de Gruyter..
19. HALLIDAY, M. A. K. (1998) Things and relations: regrammaticizing experience as technical knowledge. IN MARTIN, J. R. & VEEL, R. (Eds.) *R ea ding Science: Critical and functional perspectives on discourses of science.* London and New York, Routledge.

20. HALLIDAY, M. A. K. (2003) written language, standard language, global language. *World Englishes, Vol.22, No.4, PP.,2003,* 22(4), 405-418
21. Heine, B (1997) *Cognitive Foundations of Grammar*. Oxford/New York: Oxford University Press.
22. Hill, T (1958), Institutional Linguistics, Orbis 7
23. HLHÄUSLER, P. (1996) Ecological and non-ecological approaches to language planning. IN HELLINGER, M. & AMMON, U. (Eds.) *Contrastive Sociolinguistics.* Berlin, Mouton de Gruyter.
24. HONEY,J(1997) *Language is Power, The Story of Standard English and its Enemies*, , London, Boston,Faber and Faber.
25. HOPE,J (2000) , Rats,,Bats,Sparrows and dogs: biology linguistics and the nature of Standard English . IN WRIGHT, L. (Ed.) *The Development of Standard English 1300-1800, Theories, Descriptions, Conflicts.* UK, USA, Australia and Spain,, Cambridge University Press.
26. KABATEK, J. (1997) Strengthening identity : differentiation and change in contemporary Galician. IN CHEHIRE, J. & STEIN, D. (Eds.) *Taming The Vernacular, from dialect to written standard language.* London, New York, Longman.
27. KACHRU, B. (1983) *The Indianization of English: The English Language in India*. Delhi: Oxford University Press.
28. KRISTIANSEN, T. (2001) The Notion of Standard Language in Late Modernity: Introducing Three Studies of Young Danes' Perceptions and Evaluations of Standardness in Language. *LANGUAGE AWARENESS,* 10(1).
29. LAITINEN, L. (1997) Norms made easy: case marking with modal verbs in Finnish. IN CHESHIRE, J. & STEIN, D. (Eds.) *Taming The Vernacular, from dialect to written standard language.* London and New York. , Longman.
30. LIEBKIND, K., TANDEFELT, M. & MORING, T. (2007) why a special issue on the Swedish-speaking Finns? *International Journal of the Sociology of Language*.
31. LODGE, R. A. (2003) *A Sociolinguistic History of Parisian French,* UK,USA,AUSTRALIA,SPAIN,SOUTH AFRICA, Cambridge University Press.
32. LOUW-POTGIETER, J. & GILES, H. (1988) Imposed identity and linguistic strategies. IN GUDYKUNST, W. B. (Ed.) *Language and Ethnic Identity.* UK and USA, Short Run Press.
33. MAC GIOLLA CHRIOST, D. (2003) Language, Identity and Conflict, A comparative study of language. *ethnic conflict in Europe and Eurasia.* London and New York, Routledge.
34. Milroy, J (1992), *Linguistic Variation and Change*, Oxford and Cambridge, Mass: Blackwell.
35. MILROY, J. & MILROY, L. (1985) *Authority in Language, Investigating Language Prescription and Standardisation,* , London and New York., Routledge and Kegan Paul.
36. MILROY, J. (2000) Historical description and the ideology of the standard langue. IN WRIGHT, L. (Ed.) *The Development of Standard English 1300-1800, Theories, Descriptions, Conflicts.* UK, USA, Australia and Spain,, Cambridge University Press.

37. Milroy, L. and Milroy, J. (1991) Authority in Language. Investigating Language Prescription *and Standardisation* (2nd ed). London/New York: Routledge.
38. Minority Rights Group International {MRG}(ed.), (1997), World directory of Minorities, London: MRG
39. MUHAMMAD, Z. (1991) Islamic Calligraphy: A Technical Overview. IN FISHER, C. G. (Ed.) *Brocade of the Pen: The Art of Islamic Writing.* Michigan State University.
40. MÜLLER, M.(1861), Lectures on the Science of Language, Vol.1.
41. NEGEV,A(1986) *Nabataean Archaeology Today* ,New York: New York University press
42. NEWBOLT, H (1921), *the teaching of English in England: Being the Report of the Departmental Committee Appointed by the President of the Board of Education to Enquire into the Position of English in the Educational System of England* , London, HMSO.
43. Normas Ortograficas e Morfoloxicas de idioma Galego 1982.Real Academia Galega/ Instituto da Lingua Galega.
44. Pinker,S.(1994) *The Language Instinct*. London: Penguin
45. RISSANEN,M(2002) Standaristaion and the language of early statues. . IN WRIGHT, L. (Ed.) *The Development of Standard English 1300-1800, Theories, Descriptions, Conflicts.* UK, USA, Australia and Spain,, Cambridge University Press.
46. ROMAINE, S(1984). *The Language of Children and Adolescents. The acquisition of communicative competence*. Oxford: Blackwell.
47. SHUKLA, H.L (1985*), Language, Ethnicity, and History*, Delhi: B. R. Publishing Corporation
48. SMITH,N (1999) *Chomsky Ideas and Ideals*, Cambridge, New York, Melbourne, Cambridge University Press
49. ST.CLAIR, R. (1982) “from social history to language attitudes. IN RYAN, E. B. & GILES, H. (Eds.) *Attitudes Towards Language Variation.*
50. Tabouret-Keller, A (1997) Language and identity. In *The Handbook of Sociolinguistics*. Florian C(eds). Oxford: Blackwell, pp. 315–26.
51. WEXLER, P. (1993) Unspoken languages. *International Conference of Historical Linguistics.* Los Angeles,.
52. Wright, L(1996), About the evolution of Stand English, in Studies in English Language and Literature: , *Doubt wisely*, papers in Honour of E.G. Stanley, ed. MJ .Toswell and E.M. Tyler, London, and New York ,:Routledge, pp.99-115.

53.لەتیف. س، شێخ وەسانی،ئا (2007) بادینییەکان شێوەزاری سۆرانی تەڵقدەدەن، دهۆک بەنیازە بۆساڵی نوێ، کتێبی خوێندگاکان بە زاری کرمانجی دابەش بکات، ریپۆرتاژ، لڤین، ژ.56، سێپتەمبەر، لا 9-11 .

54.شاکەلی،ئە(1990)، *گیروگرفتی ئەلفبێ و دیالێکت لە زمانی کوردیدا و چەند سەرنجێک*،سایتی دەنگەکان، ئارکایڤی نووسەر: سوێد.

55.شاکەلی،ئە (1999)، *زمانی یەکگرتووی کوردی،گەلێک لە دەوڵەتی کوردی،پێویستترە*، ،سایتی دەنگەکان، ئارکایڤی نووسەر: سوێد.

56.زەکی، م.ئە(2004) *خوڵاصەیەکی تاریخی کورد و کوردستان*،بەشی 1-2، چاپی دووەم، چاپخانەو ئۆفسێتی شڤان،سلێمانیی.

سەرنج: ئەم چوار ژێدەرەی دوایی، سەرچاوەی کوردیین، سکریپتی نووسینەکان و کۆوتەیشنەکانیان وەک خۆی دانراونەتەوەو دەستکاریی نەکراوون.

گفتوگۆیەکی بەرکوڵ، لەگەڵ بەڕێز د.ئەمیری حەسەنپووردا
لەسەر "ستاندەرایزی زمانی کوردیی"

کامیار سابیر

"ئەمڕۆ یەک زمانی ستاندەردی کوردیی هەیە و ئەوەی تر هەمووی دایەلێکتە"

ئەنداز حەوێزیی

بۆ ئەوەی خوێنەر، هەندێ سەرەداوی دەست بکەوێ لەسەر ئەم وەڵامە، باشترە هەلومەرجی وەڵامەکەی د.حەسەنپوور دەستنیشان بکرێ. لەسەروبەندی کەمپەیینی ستاندەردایزی زمانی کوردییدا، کلێشەیەکی سەرەتایی بۆ د.حەسەنپوور ، وەک ئەکادیمیستێکی کورد و شارەزا لەبواری ناسیۆنالیزمی کوردییدا نێردرا. ئەوەبوو بەڕێزیان وەڵامیان دایەوە و کۆپییەکیشیان بۆ سایتی دەنگەکان نارد، زۆر دۆستانە بە د.حەسەنپوور ڕاگەیاندرا، لەباری مۆراڵی نووسین و هاوڕێیەتییەوە دروست نییە، پرۆژەکە تەواو نەبووەو بڵاونەکراوەتەوە، وەڵامەکەی ئێوە بڵاو بکرێتەوە. ئەوەبوو بەڕێزەوە ئەویش گوتی باشە، بەڵام ئەو بابەتە دەبێ بۆ دیبەتی کراوە بێت. پێی ڕاگەیەندرایەوە، بەدڵنیاییەوە بۆ ئەوەیە، کە شەقامی کوردیی و ناوەندی دەسەڵاتی سیاسیی بهەژێنێ و دەیانی وەک بەڕێزیشتان لەسەری بەقسە بێن.

خۆشبەختانە د.حەسەنپوور وەڵامەکەی خۆی دواخست، کە زۆر هەڵدەگرێ لەسەری قسە بکرێ، من زۆر خۆشحاڵم، ئەکادیمیستێک، شارەزایەک، کەسێک کاتی خۆی تەرخان دەکات و لێکۆڵینەوە لەسەر زمان دەکات و دێتە وەڵام، زۆرخۆشە لەگەڵ ئەکادیمستێکدا بچیتە شەڕێکەوە(ئارگیومێنتی جیاواز جیاواز بورووژێنێ). بەڵام زۆر سەختە بچیتە شەڕێکەوە، لەگەڵ کەسانێکدا بێت، کە مۆتیڤی ئایدیۆلۆژیی ئاوەزیانی کۆنترۆڵ کردووەو لەجەهلدا خوساونەتەوە، جگە لە تۆمەت بەخشینەوە، شتێکی تر فێرنەبوونە و فێرنابن.

ئەگەر لەمانە بگەڕێین و بێینەوە سەر ئارگیومێنتەکانی ئەکادیمستێکی کوردی تاراوگە، بەوشێوەیە بیەوێ بەلاڕێدابردن (misleading) بکات و هەندێ نموونە و کەیس وەربگرێ، کە زۆر دوورن لەراستییەوە، جێگەی سەیرو تێڕامانە! بەڵام لەوەش سەیرتر، من پێموایە هەر بۆ کرێدتی ئەکادیمیی د.حەسەنپوور زۆرزۆر خراپە، وەڵامەکەی لەسایتێکدا بڵاوبووەتەوە کە تەنیا یەک رۆژ پێشتر بەم سەردێڕە وەڵامی پرۆژەی ستاندەرایزی زمانی کوردیی دایەوە" پەیامی کۆمەڵێك لە ڕاسیستە کەمالیستەکان و خۆپەرست و دز و جەردەی وشە بۆ سەرۆکایەتی هەرێم...." دواتر ناوەکانی بەمشێوەیە بڵاو کردووەتەوە" ناوی ئەو ڕاسیستانەی لە ڕۆژنامەی هاوڵاتیدا بەیاننامەکەیان بڵاوکردۆتەوە". هاوکات نووسینەکەی لەهەمان ئەو سایتەدا هاوشانی ئەم سەردێڕە هاتووە "بۆ 53 نووسەری بە شێوەی هیتلەر بیر دەکەنەوە: ئایە لە چین یەك زمان ڕەسمیە؟؟؟ ئایە ڕاستە لە دەرەوەی وڵات خەڵکی بەهدینان بە سۆرانی دەخوێنن؟؟؟".

بەڕاستیی د.حەسەنپوور ئەگەر بچێتە ئەو سایتەوەو نووسینەکەی خۆی ببینێ لەپاڵ ئەو نووسینانەدا، دەبێ چ وەڵامێکی هەبێ.. دواتر خۆشبەختانە جەختم لێکردەوە و پێوەندییم پێوە کرد، لەوەڵامدا گوتی، من نووسینەکەم تەنیا بۆ دەنگەکان و چەند هاوڕێیەکی نزیک و تۆ (من) ناردووە. ئەوەش ئەو پەیامە دەگەیەنێ، ئەو سایتەی ئەو هەموو تۆمەت و تاوانانە بەسەر خەڵکدا دەبەخشێتەوە، دزیی کردووەو بەبێ رەزامەندیی نووسەر، نووسینەکەی بڵاوکردووەتەوە. پەیامێک کە د.حەسەنپوور ، دوای ئەوەی لەدەنگەکان و رۆژنامەی رۆژنامەدا بڵاوی کردووەتەوە نووسیویەتی" *ئەم نووسینە بۆ بڵاوکردنەوە، تەنیا بۆ ڕۆژنامەی ڕۆژنامە و دەنگەکان نێردراوە". پەیامێکە زۆر مەغزای سیاسیی ومۆراڵیی تێدایە، سایتێک بۆ مەبەستی سیاسیی و چەواشەکاریی، ئارگیومێنتی ئەکادیمیستێکی کورد بۆ مەبەست و پلانی خۆی بەکاردەهێنێ! لەئەنجامی لاوازییانەوەیە. لەهەمووی گاڵتەجاڕییتر ئەوەیە، د.حەسەنپوور پێویستی بەوە نییە، نازناوی دۆکتەر و خاوەن بڕوانامە لەخۆی بنێ، بەڵام لەو سایتەدا، پرۆفایلێکیان بۆ دروستکردووە، کابرا، دۆکتەری زانکۆی تۆرۆنتۆی کانەدایە. ئەمە بۆ ئەوەیە بەخوێنەری سادەی کورد بگوترێ، ئەها کەسانیتر، کابرای ئەکادیمیستی کورد دژی ئێوەیە ئەی " ئەکادیمیستە راسیستەکان!!!".

بەهەمەحاڵ، وەڵامەکەی د.حەسەنپوور، کە بە کوردییەکی زۆر خراپ نووسراوە، هەرگیز لەوە ناچێ زمانی نووسینی ئەکادیمستێک بێت. بەڵام گوتمان ئەو بەفارسیی و ئینگلیزیی خوێندوویەتی و کوردییەکەی باش نییە، بەڵام لێرەدا بە کوردیی دەنووسێ و لەسەر پرۆژەیەکی زۆر گرینگیش دەنووسێ کە ستاندەرایزی زمانی کوردییە. کەواتە دەبێ بەزمانێکی پاراو و تەندروست و کەم تا زۆر ستاندەرد بنووسێ. هاوکات د.حەسەنپوور پاش ئەوەی بە لینگوافرانکای جیهانیی (ئینگلیزیی) ، چەندینجار بۆم نووسی و جەختم لێکردەوە، ئەو پێتشنە دەستکاریی دەکرێ، شتیتری دەخرێتە سەر، کەچیی ئەو گوێی بەوە نەدا، ئەگەر سەیری وەڵامەکەی ئەو بکرێ، دەردەکەوێ ئەو دوو خاڵەی ئەو باسی دەکات، ئاڵوگۆڕی بەسەردا هاتووە وپانوپۆڕتر بوونەتەوە. واتە هەمان وەڵامی بڵاوکردەوە کە پێشتر نووسیبووی. بەکورتییەکەی د.حەسەنپوور پێیوایە، کورد دەبێ زمانی جووتستاندەردی هەبێ(کە گومانی تێدا نییە دەکاتە دوو زمانی سەربەخۆ)، ئەم تێرمۆنۆلۆجییەی د.حەسەنپوور باسی دەکات بە ئینگلیزیی پێی دەڵێن " bio standard language"،کە بەگاڵتە نەبێ ئەمە لە زماناسییدا بووەتە نوکتە"joke" و هەرگیز تێناگەم، ئەم دۆستە ئەکادیمیستە چۆن ئەو شتەی تێکەڵ کردووە؟

ئەو زەمانە رۆیشت بەخەڵک بگوترێ نائەکادیمیی، هەموو ئەوکەسانەی بەیەکداهەڵشاخانەکانی نێوان مەسعود محەمەد و د.حەسەنپووری خوێندبێتەوە، تێدەگەن کە تێگەیشتنەکانیان چەند جیاوازە لەسەر هەلومەرجی کوردستان و شۆڕش و کرێکارو جوتیاری کورد. " بۆ ئەمیری حەسەنپوور لەهەر کوێیەک بێت" لە نووسینی مەسعود محەمەد، واقیعی کوردستانی شرۆڤەکردووە، کرێکار ، رەعییەت ، چینی ناوەڕاست، ئاغا و دەرەبەگ کێن، چینەکان کامانەن و ستەمی نەتەوایەتیی و پێشێلکردنی مافی نەتەوایەتیی و کوشتنی تاکی کورد لە بۆتەی پرۆژەکانی نەتەوە سەردەستەکاندا (بەحکومەت و ئۆپۆزیسیۆنیانەوە) کامانەن؟ بەڵام بۆ د.حەسەنپوور، ئایدیۆلۆژیای مارکسیزم و تێکەڵەیەک لە بیری چەپی رۆژئاوایی (هیی حەفتاکانی سەدەی رابردوو) ، قورئانێک بوو لادان لێیان کوفر بوو.

هەنووکە چەندین دەیە بەسەر ئەو نامیلکەیەدا دەگوزەرێ، مەسعود محەمەد وەک جەستە مردو رۆیشت، بەڵام نووسینەکانی وەک گەوهەر دەمێننەوە. د.حەسەنپوور بەس بەبیانووی ئەوەی مەسعود محەمەد کەسێکی ئەکادیمیی نەبووە و نییە!، تا ئێستاش دەیەوێ لە ئیعتیباری رووناکبیریی و کولتووریی ئەو پیاوە گەورەیە بدات. بەڵام بۆ ئەوەی ئەم گەزۆی ئەکادیمییە جارێکیتر هیچ کەسێ نەیملڵچێنێتەوە، من بڕیاردەدەم ، بەو شێوازەی ئەو پێی دەڵێ ئەکادیمیی ، سەرلەبەری ئەو بۆچوونانەی، لە توێژینەوەیەکی کورتدا تەتەڵە بکەم.

بۆچوونەکانی ئەو لەسەر زمانی ستاندەردی کوردیی، کە پێیوایە کورد وەک ئەرمەن و ئەلبانیی و نۆرویژییەکان، دەبێ زمانێکی جووتستاندەریان هەبێ! وەک خاوەنی ئەو سایتەی نووسینەکەی ئەوی بۆ مەبەستیی سیاسیی(politicized) بڵاوکردووەتەوە زاراوەی سۆرانیی !(سلێمانیی!) بەکار دەهێنێ و زۆر بە وریایی و مەبەستیشەوە، لەکاتێکدا

لەسەرجەم پێتشنەکەدا جەخت لەسەر کرمانجیی ناوەڕاست کراوەتەوە. کرمانجیی ناوەڕاستیش ، هێڵێکی پانوپۆڕ لەخۆ دەگرێ، لە دەشتی هەولێر و کەرکوکەوە دەست پێدەکات بە خوار دەربەندیخان و سەروو سۆراندا دەڕوات تا سابڵاغ و نزیک سنە، هەموو شارە سەرەکییەکانی وەک سلێمانیی و کەرکوک و هەولێر و مەریوان و سەردەشت و سەقز و سابڵاغ و بۆکان..........تاد لەخۆ دەگرێ. بەکارهێنانی زاراوەی سلێمانیی لەیەک کەفوکوڵ زیاتر هیچیتر نییە، مەبەستێکی شۆڤینیی و بەلاڕیدابردن و چاوبەستن نەبێ، رقێکی تەریقەتیی و شێخایەتیی و ناوچەگەریی نەبێ لە شاری سلێمانیی و ئەو ناوچانەی بەسۆرانیی ناسراون، هیچیتر نییە. کە دیارە ئەم رقە لەناو هەندێ بادینانییدا کڵپە دەکات و د.حەسەنپووریش بەئاگایی بێ، یان بەدڵسافیی کەوتووەتەوە ناوییەوە.

لە بواری پراکتیکدا، لەبواری پەروەردە و زمانی نووسیندا، چ لەئەرمەنستان(ئەرمینیا) و چ لە ئەلبانیاو کۆسۆڤۆ، زمانی ستاندەرد ساغبووەتەوەو یەک ستایڵی زمانی ستاندەرد و فەرمیی بۆ نووسین هەیە، ئەوەی کە د. حەسەنپوور باسی دەکات، ئەوە دایەلێکتێکی ستاندەردە، نەک زمانێکی ستاندەرد، بۆ نموونە زمانی ئاخافتنی بەشێک لە ئەرمەنییەکانی دایاسپۆرا، دایەلێکتێکی ستاندەرد قسە دەکەن ومامەڵەی پێوە دەکەن، بەڵام هیچ ئەرمەنییەک نییە لەم دنیایەدا، زمانی ئۆفیشەڵی وڵاتی ئەرمینیا بەزمانی ستاندەردی خۆی نەزانێ. ئەستەمە ئەلبانییەک هەبێ لەم دنیایەدا شانازیی بەزمانی وڵاتەکەی خۆی " ئەلبانیا" و تەنانەت بە زمانی"کۆسۆڤۆ"شەوە نەکات.

هەرچیی سەبارەت بە نۆرویژە، کەیسێکی ناوازەیە، کەیسێکە لەسەقەتیی و ناجۆرییدا بەس کوردی سەرگەردان و زمانەوانەکانی وێنەی ئەوانن. بەڵام هێشتاش بەو جۆرە نییە کە جووتستاندەردیی لە نووسیندا هەمان باڵانسیان هەبێ، لێرەدا بەکورتیی ئەوەندە دەڵێم، لە وڵاتی نۆرویژ دوو شێوە نووسین بەکار دەهێنرێ، بۆکماڵیی و نینۆرسکیی (Bokmål and Nynorsk)، بەپێی ئاماری ساڵی 2005، پتر لە 86% ی خەڵکی ئەو وڵاتە تەنیا بۆکماڵ بۆ نووسین بەکار دەهێنن، لەکاتێکدا تەنیا 7.5 حەوت و نیو لەسەددا نووسینی نینۆرسکیی بەکار دەهێنن و نزیکەی 5.5 پێنج و نیو لەسەددا، هەردووکیان بەکار دەهێنن. بەویژدانی کێ ، بۆکماڵ ستاندەردی تەواو نییەو نینۆرسکیش سەبستاندەرد (substandard) نییە.

منێکی کەرکوکیی، ئەگەر عەبدولخالیقی هەولێریی و باباتاهیری هەمەدانیی (لوڕیی) و هێمنی موکریانیی و گۆرانی (هەڵەبجەیی- سلێمانیی) و ئەحمەدی خانیی و نالیی....تاد هەموویان بەو قەڵەمەنە نەژمێرم کە ئەدەبی کوردیی و تێکستی کوردیی بەرهەمی ئەوانە، چۆن دەتوانم لە عەقڵییەتیی عەشایەریی و ناوچەگەریی و شارچییەتیی رزگارم بێ! ئیتر ئەم سنگکوتان و پیشخواردنەوەیە بۆچیی لەشاری سلێمانیی؟ ئەوە چییە ئەکادیمستێک لەگەڵ زبڵنووسێکی" شۆڤینیزمی لەهجەیی"دا یەکدەخات و دژایەتیی سلێمانیی دەکەن؟ ئەوە چ رێکەوتێکە د.حەسەنپووری جووتساندەرد! لەگەڵ شۆڤینیستێکی ناوچەییدا یەکدەخات لە هەڵوێستدا، کە پێیوایە، ئەم هەڵمەتی ستاندەردداپزی زمانە، سلێمانییەکانی لەپشتەوەن! سلێمانییچییەتیی دەکەن! نەوشیروان مستەفای لەپشتەوەیە!

نەوشیروانێک بەکوردییەک دەنووسێ لە کوردیی سەردەمی نوری سەعید دەچێ و هیچ نزیکایەتییەکی بەزمانی کوردیی و ستاندەردایزەکەیەوە نییە. بۆچیی ئەم هەموو دۆو دۆشاو بەیەکداکردن و بەلاڕیدابردن و شانداچەکاندنە لەئاست مەسەلەیەکی سیاسیی و نەتەوەیی و زمانەوانیی؟ ئەم هەموو کارت تێکەڵکردنە، چ مەبەستێکی سیاسیی و ئەکادیمیی و ئایدیۆلۆژیی لەپشتەوەیە؟

زاراوەی کرمانجیی چ قودسییەتێکی تێدایە، لەچاو زاراوەکانی تردا ئەم هەموو نازەی بدرێتێ و بەپشتی دەسەلاتی سیاسییەوە کەڵەگایی بکات! بۆچیی هەورامییەکان، زازاییەکان و لووڕییەکان ....تاد هەمان ئاستی لەبەرچاوگرتنیان نەبێ؟ ئەوە قسەیەکی زۆر سەرپێییە کە زمان پێوەندیی بەزۆروبۆرییەوە هەبێ، خۆزگە ئەوەمان لەد .حەسەنپوور نەدەبیست، کرمانجییەکان زۆرترن(لەقسەیەکی گیرفان و سەرخواردنەوە زیاتر هیچیتر نییە)، بۆ دەبێ چاومان دابخەین لەئاست ئینتێلەجێنسیای کوردیی کە لە کوردستانی باشووردا مێژوویەکی دوورودرێژی هەیە، کەچیی بێین بەهۆقەی خەڵکی زۆروبۆر، خەڵکی ئاسایی کوردستانی گەورە! زمانی ستاندەرد پێوانە بکەین.

لەکوردستانی باشووردا، زمانی ستاندەردی کوردیی لەقۆناغی تەواوبوون و پێگەیشتندایە، ساغبووەتەوە، ناکرێ جارێکی تر بۆ خاتری ناوچەیەک و عەشیرەتێک و دایەلێکتێک، فۆرمی گراماتیکی ئەم زمانە دەستکارییەکی ریشەیی بکرێ، یاخود وەک هەندێ کەس پێیانوایە، لایەنە رێزمانییەکەی لەگەڵ کرمانجییدا تێکەڵ بکرێ. زمانی ستاندەرد سێ سیمای سەرەکیی هەیە، سێ کارێکتەری بنچینەیی هەیە، یەکەم ستایڵی گراماتیک، دووەم بەکارهێنانی فەرمییانەو زمانحاڵی دەسەلات، سێیەمیش، زمانی خوێندن و فیکرو بیرکردنەوە، لەهیچ شوێنێکی ئەم دنیایەدا ئەم خەیاڵپلاوییە سەری نەگرتووە، تا زمانی کوردیی بناغەکەی هەڵبوەشێنرێتەوە. ئەوە لەکام ولاتی دنیادا هەیە، گراماتیکی دایەلێکت و زمانەکان تێکەڵ بکرێن؟ زمانی ستاندەرد، بەسروشتیی گەشە دەکات و بەچەمکی نەتەوەو ناسیۆنالیزمە شەتەک دراوە و دەسەلاتی سیاسیی هەندێجار خێراتر یەکلای دەکاتەوە، ئەم هەموو گرفت و سەختیی و لەمپەرە لەبەردەمیدا، ئەوەندەی تر گیانی نەتەوەیی لەناو کورددا دەکوژێ.

لەئاستی کوردستانی عێراقدا، جووتساندەردیی، رازییکردنی شارێک، ناوچەیەک، تایەفەک، عەشیرەتێکە.... رازییکردنی دایەلێکتێکە لەسەر حیسابی کەرامەتی نەتەوەیی، ئایدێنتیتیی نیشتمانیی ، مافخواردنی دایەلێکتەکانی تری کوردییە لەچەشنی گۆرانیی(هەورامانیی) ، زازایی، لووڕیی و کرمانجیی ناوەڕاست(بەدەیان لق وپۆپییەوە)............تاد. دوو سکریپتیی دوومەڵێکە تاوانە سەرەکییەکەی جەلادەتی بەدرخان کردی، کاتێ دوای هەڵلای کەمالیزم و تۆرانیزم کەوت. ناشیرینکردنی سکریپتی ئارامیی لەلایەن هەندێ کرمانجەوەو چوواندنی بە سکریپتی عەرەبیی و ئیسلامیی، بەشێکە لەو نەخشەی بەئەهریمەنکردنەی زمانی ستاندەردی کوردیی، کە دەسەلاتی سیاسیی لەکوردستاندا (بنەماڵەی بارزانیی بەتایبەتیی) جڵەوی بۆی شلکردووەو لێرەو لەوێش دەیکەن بەقوڕگیانداو دەست لەپشتیان دەدەن.

من زۆر بەئاگایی و وریاییەوە دەڵێم، سەرۆکی هەرێمی کوردستان، کە ڕێگەدەدات بەدەسگای ڕاگەیاندنی حیزبەکەی و فانتەسیی "سەرۆکی کوردستان" ی بۆ دادەتاشن و لەماسمێدیاکانی جیهانییشدا سەرۆکی " اقلیم ، regional " ە، ئەگەر لەسەر دروشم و باقوبریقی کوردایەتیی و سەرۆکی کوردستان بەردەوام بێت، زیانێکی زۆر گەورە لەمێژووی خۆی، داهاتووی گەلەکەی و لەو هەلومەرجە دەدات، کە کەرکوک بۆ سەر هەرێمی کوردیی دەگەڕێنێتەوە. سەرۆکی کوردستان، لەڕووی سیاسییەوە زۆر سەقەتەو دەستێوەردانێکی ئاشکرایە لە پارچەکانی تری کوردستان وفەرشێکی سووری بیانووە بۆ تورکیاو ئێران و سوریا ڕاخراوە.

سەرۆکی هەرێمی کوردستان، تەنیا دوو ئەڵتەرناتیڤی لەبەردەمدایە، سێیەمیان کە بێدەنگییە، لێکدانەوەی خراپی لەسەر دەکرێ، یەکەم ئەڵتەرناتیڤ وەک سەرکردەیەکی سیاسیی، کاریزمایی لەوەدا نیشان بدات و لەڕووی سیاسییەوە زمانی کوردیی لە کوردستانی باشووردا جێکەوت بکات، بەمەش لەسەرۆکی عەشیرەت و حیزب و ناوچەیەکەوە بە کردەوەو بۆ مێژوو دەبێ بەسەرۆکی هەرێمی کوردستان، هەر هیچ نا ئەو هەڵوێستە سیاسیی و نەتەوەییەی باوکی نواندی لەئاستی مەسەلەی زمانی کوردییدا (بەتایبەت لە ڕووی ئۆفیشەڵیی و زمانی پەروەردەوە)، ئەمیش دەتوانێ بینوێنێ و گەشترین مێژوو بۆ خۆی تۆمار بکات. ئەڵتەرناتیڤی دووەم ئەوەیە بکەوێتە دوای هەڵای هەندێ لە کرمانجییزانەکان و شۆڤینیستەکانی لەهجەچییەتیی و تۆمارکردنی شەقڵێکی مێژوویی لەجەستەی کورددا، کە سەرئەنجامەکەی دوولەتبوون و جیابوونەوەی یەکجاریی نەتەوەی کورد دەبێت. لەم دۆخەشدا وەک سەرۆکی عەشیرەت و سەرۆکی بادینان و بارزان و دایەلێکتەکەی خۆی گیانی بەمێژوو دەسپێرێ.

لە پێوەند بە تێپەڕاندنی هەستی ناوچەچییەتیی ، لێرەدا چەند نموونەیک باس دەکەم جێگەی سەرنجن. عامر باجەلان، وەک نووسەرێکی خاکیی و سادە، بەڵام زۆر پەرۆشی ئەو سیمبۆڵیزمەیە کە نەتەوەو زمان پێکەوە دەبەستێتەوە، دەستبەرداری زاراوە لۆکاڵییەکەی خۆی(لووڕیی) بووەوە بەزمانی ستاندەرد دەنووسێ و شانازیشی پێوە دەکات. بەڕێوەبەری سایتی دەنگەکان(گۆران عەبدوڵا)، کە بەبنەچە کاکەیین، تەنانەت لە ناوماڵەکەی خۆیشیاندا لەناو ماڵ و منداڵدا، لە وڵاتی کانەدا، بەزمانی ستاندەردی کوردیی دەئاخفن و زاراوەکەی خۆیان بۆ گرینگ نییە. فەتاح زاخۆیی ئامادەیە لەپێناوی زمانی ستاندەردی نەتەوەی کورد لەکوردستانی عێراقدا دەستەبەرداری زاراوەکەی خۆی بێ و نووسینی زمانی ستاندەرد بپەژرێنێ. موحسین جوامێریکی هەولێریی، دەستبەرداری دایەلێکتە لۆکاڵییە هەولێرییەکەی خۆی ببێ و تەنیا و تەنیا بەزمانی ستاندەرد بنووسێ، ئەمانە هەڵوێست و تێگەیشتن لەچەمکی نەتەوەو و هەستی بەرزی نیشتمانیی نەبێ، چییترن؟

دواتر سەرجەم پرۆژەی ستاندەردایزەکە جەخت لەیەک پارچەی کوردستان دەکاتەوە، کە کوردستانی باشوورە(کوردستانی عێراق تەنیا). بە چ تەرازوویەک ڕەوایە، کرمانجیی (یان سەبدایەلێکتی بادینانیی) بکرێتە هاوشانی ئەوەی د.حەسەنپوور سەرمەستانە پێی

دەڵێ "سۆرانیی" و ببێ بە جووتستانداردی لەگەڵ زمانی ستانداردی کوردییدا. مەسەلەی زمان، مەسەلەی چینایەتیی و خەباتی کرێکاران و شۆڕشی کرێکاریی نییە، لەیەک کاتدا و لەهەموو شوێنێک پێکەوە بکرێ، وەک د.حەسەنپوور بەچەپێکی رادیکاڵ ناسراوە، بەئەنتی ئەمێریکایی و ئیسرائیلیی ناسراوە و بیرکردنەوە مارکسیی و چینایەتیی و چەپییەکەی بەسەریدا زاڵەو لایەنە ئەکادیمییەکەی زۆر کاڵکردووەتەوە.

زمانی کوردیی پێوەندیی بە دەوڵەت و ناسیۆنالیزمەوە هەیە. لەکوردستانی عێراقدا کورد پاڵێکی پێوە بنێی دەکەوێ بەسەر دەوڵەتدا، دەوڵەتی سەربەخۆی کوردیی لە کوردستانی عێراقدا بەرپێوەیە ئەگەر ئیرادەی سیاسیی لەپشتەوە بێ. بارزانییش سەرۆکی دیاربەکرو ماردین و سابلاغ و قامیشلۆ نییە، ئەو تەنیا و تەنیا سەرۆکی دهۆک ، سلێمانیی و هەولێرە (لەگەڵ کەرکوکدا ئەگەر بگەڕێتەوە). بۆیە زۆر گرنگە، کاتێ لەڕووی سیاسییەوە بیر لەساغکردنەوەی زمانی ستانداردی کوردیی دەکاتەوە، بیری پانکوردیزمیی فرێ بدات و بیرێکی واقیعیی سیاسیی پێڕۆ بکات.

ئەو پرۆژەیەی پێشکەشکراوە بەدەسەڵاتە جۆراوجۆرەکانی سیاسیی لەهەرێمی کوردستاندا، پرۆژەیەکە، زۆر بیری لێکراوەتەوە، دەیان پسپۆرو شارەزا، لە ئەدەبی کوردیی، تێکستی کوردیی، مێژووی کورد، تێوریی و دۆکترینەکانی نەتەوە، ناسیۆنالیزم، زمانناسیی، بنیاتنانی دەوڵەتی نەتەوەیی (Nation-State Building)، پێوەندییە نێودەوڵەتییەکان، سۆسیۆسیاسیی، سۆسیۆکولتووریی و ئەنسرۆپۆلۆجیای زمان بەشدارییان تێدا کردووەو بیروڕا گۆڕدراوەتەوەو دیبەیتی لەسەرکراوە. پرۆژەیەکە زۆر دووربینانەو واقیعییانە هەلومەرجە جیۆسیاسییەکانی ناوچەکەو کوردستانی لێکداتەوە.

هاوکات، پرۆژەیەکە، دوو پێشنیاری زۆر مڵ و گونجاوی کردووە. زمانی خوێندن و پەروەردە، زمانی فەرمیی دامودەسگا حکومییەکان لەسەرتاسەری هەرێمی کوردستاندا یەک زمان بێت، بەڵام تەواوی دایەلێکتە سەرەکییەکان (نەک هەر بادینانیی) ، لە چوارچێوەی یەک پرۆگرامی خوێندنی زمانی کوردییدا بخوێندرێن و گرینگییان پێ بدرێ. واتە لە سەرجەم هەرێمی کوردستاندا، لە چوارچێوەی یەک پرۆگرامی خوێندن curriculum دا بێت، لەناو Syllabus ی زمانی کوردییدا. هاوزەمان، ئینستیتیوت و ناوەندە ئەکادیمییەکان، لێکۆڵینەوە لەسەر دایەلێکتەکان بکەن، بۆ خزمەتکردنی زمانی ستانداردی کوردیی لەئاستێکی گشتگیردا، زمانێک کە ببێتە دایکێکی میهرەبانی هەموو دایەلێکتەکان.

کەواتە کاتێ باسی زمانی ستاندەرد لەکوردستانی عێراقدا دەکرێ، چ پێویست بە شێرو ڕێویی ئەرمەنییەکان و ئەلبانییەکان و نۆرویژییەکان دەکات؟ باشە ئەو ویژدانە چۆن دەبێ سڕ بێ لەئاست لووڕییەکاندا (ئەوانەی بەفەیلی ناسراون) خۆ ئەوان بەهەمووو لۆژیکێک زۆرترن لە بادینانییەکانی کوردستانی عێراق. یاخود بۆ دەبێ هەورامییەکان هەمان مافیان نەبێ، ئەوەش کە کرمانجییەکان زۆرترن لەئاستی هەموو کوردستانەکاندا، لەقسەیەکی بێ بناغە زیاتر هیچی تر نییە. دەیان ساڵە وادەڵێین، بەڵام یەک ئاماری باوەڕپێکراو، یەک ستاتیستیکی (ئامار - statistic) جێی متمانە نییە کە ئەوان زۆرتربن.

لەئاستی گشت کوردستانەکاندا، ئەگەر وەک یەک نەبن، هەرگیز زۆرتر نین. پانکوردیستەکان و ئەوانەی خەیاڵی کوردایەتیی دەکەن، هەمیشە دەیانەوێ ژمارەی کوردەکانی کوردستانی باکوور بەرز بکەنەوە. بەڵام هەرگیزاو هەرگیزیش لەدەوروبەری 15-10 میلیۆن تێپەڕ ناکەن، کە ئەگەر لایەنە زۆرەکەیشی وەربگرین، 14 میلیۆن و نۆسەد هەزارایان هەر نازانن کوردیی بنووسن.

بەداخەوە، ئەکادیمیستێکی وەک د.حەسەنپوور کە پێموایە ئەمە یەکێک دەبێ لە هەژارترین تێڕوانینەکانی ئەو بۆ زمانی ستاندەردی کوردیی، جیاوازیی دایەلێکتەکانی کورد وەک دوو نەتەوە و دوو ئێسنیکی جیاوازی سرب و کروات یاخود چیک و سلۆڤاک سەیر دەکات. دێت باسی دڵسۆزیی و خەمخۆریی بۆ کورد دەکات و دەڵێ ستاندەردایزی "سۆرانیی"!! گەلی کورد دەکات بە دوو بەشەوەو ئەو پرۆسێسێ جیابوونەوەیە خێراتر دەکات. لەکاتێکدا بیرکردنەوەی ئەو وەک چەپێکی ئەکادیمسیت هەمیشە پێچەوانەی مافە نەتەوایەتییەکانی کورد بووەو هەمیشەش بەچاویلکەی ئایدیۆلۆژیای مارکسیزمی ئێرانییەوە سەیری کێشەی کوردی کردووە. ئاخر ویژدانی ئەکادیمیی و زانستیی لەکوێیە، چوار نەتەوەی باکگراوند جیاواز(سرب و کروات، چیک و سلۆڤاک)، جیاواز بەئەندازەی تورک و عەرەب و فارس و کورد لەڕووی ئێسنیکییەوە، چۆن بە کورد و دایەلێکتەکانی بەراورد دەکرێن؟، کارەسات ئەوەیە ئەکادیمیستێک ئەم قسەیە بکات، نەک جاهیلێکی ناوچەپەرست و شۆڤینیستێکی لەهجەیی ناوچەیەکی کوردستان بیکات.

ئاخر ئەوەی کرمانجیی و هەورامیی زووتر دەستیان کردووە بە نووسین، بەجێی خۆی و مەم و زینی خانیی، کە یەکێکە لەشاکارەکانی کورد، لەسەر سەرمان، مەولەویی لەسەر دڵمان، باباتاهیر لەسەر چاومان، بەڵام ئەوەمان لەبیر نەچێ بە سکریپتی ئارامیی نووسراون نەک بەسکریپتی تورکیی-لاتینیی، کە وەک شێرپەنجە گیانی میللەتی کوردی دوولەتکردووە. بەڵام ئەو نانە، نانە، ئەمڕۆ لەخوانە. کتێبخانەی کوردیی ، زانست و ئەکادیمیای کوردیی، ئەدەب و تێکستی کوردیی بەم زمانە ستاندەردە دەنووسرێ و نووسراوە بەهەمان ڕێژەی زمانی بۆکماڵییەکەی نۆرویژ، ئەگەر زیاتر نەبێ کەمتر نییە، واتە بە ڕێژەی 86% ی تێکستی کوردیی .

با فێڵ لەخۆمان نەکەین، کرمانجییەکان لەدوای چەند تێکستێکی مەزنەوە کە بەسکریپتی ئارامیی- کوردیی نووسراوە، چییان هەیە بە سکریپتی تورکیی لاتینیی کە بەراورد بکرێ بە هەردوو کرمانجیی ناوەڕاست و خواروو " ئەوەی د.حەسەنپوور بەهەڵەیەکی سیاسیی و زمانەوانیی و ئایدیۆلۆژیی پێی دەڵێ سۆرانیی". لێرەدا پێویستە ئاماژە بەوە بدرێ، کرمانجیی ناوەڕاست و خواروو ئەوەندە تێکەڵ بوونە یەک فۆرمی نووسینیان وەرگرتووە، ئەوە تەنیا هەندێ ئایدیۆلۆژیست و ناوچەگەرن بەناوی کرمانجیی ژووروووەوە چەتوونیی و لاساریی دەکەن و واز لە پۆزلێدانی ناوچەیی ناهێنن و ملنادەن بەدیفاکتۆی زمانی ستاندەردی کوردیی لە کوردستانی عێراقدا.

هەمووومان حەزمان دەکرد لە بادینان و ناو ئاخێوەرانی کرمانجییدا، تێکستی مەزنیان هەبووایە، ئاخر من بڵێم چیی، هەموو تێکستی بادینان کەڕەتی ژمارە 1000 یش بکەیت

تەنیا دەقێکی مەزنی وەک شاری مۆسیقارە سپییەکانیان لێ پەیدا نابێ. بڵێین چیی ڕۆماننووس و چیرۆکنووسی وەک شێرزاد حەسەن لە ناوچەکانی هەولێر پەیدا دەبێ ، شێرکۆ بێکەس و دەیانی تریش لە سلێمانیی و کەرکوکەوە دەردەکەون. زمانناس فەرهاد شاکەلیی لە گوندێکی گەرمیانەوە پەیدا دەبێ، ئێ زۆریی و بۆریی کەی سەنگی مەحەکە لەیەکلاییکردنەوەی زماندا! ئەگەر بەزۆریی زۆرداریش پێیان سەلماندیان زۆروبۆرترن. من بڵێم چیی باشترین و چالاکترین و ئازادترین ڕۆژنامەو هەفتەنامەکانی کوردستان (هاوڵاتی، ئاوێنە، ڕۆژنامە) لەسلێمانیی دەردەچن؟ باشترین سایتی کوردیی بەم زمانە دەوەشێنرێن. باشترین کتێبە کوردییەکان بەم زمانە چاپ دەکرێن.

یەکێک لەو هەڵە زەقانەی د.حەسەنپوور دەیکات ئەوەیە، لەسەر مەسەلەی چاپەمەنیی دەڵێ" هیچ بابەتێک نییە کە بکرێ بە سۆرانی باسی بکرێ و بە کرمانجی نەکرێ" بەڕاستیی کەی وایە؟ من یەکێکم لەو خوێنەرە فانەتیکانەی بۆ ماوەی چوار ساڵی ڕەبەقە ڕۆژانە نزیکەی 12- 14 سەعات دەخوێنمەوە، بەکوردیی و ئینگلیزیی، جارجارەش بەعەرەبیی و فارسیی، بەڵام لەژیانمدا 10 لاپەڕەم لە ئەدەبیاتی دایەلێکتی کرمانجیی بە سکریپتی لاتینیی –تورکیی نەخوێندووەتەوە، تەنیا بادینانیی بەسکریپتی ئارامیی دەخوێنمەوە. چونکە وەک کورد، زمانێکی زۆر باڵاو جوان و ستاندەردمان هەیە، چ پێویست دەکات کاتی خۆم بەدایەلێکتێکەوە ئەویش بەسکریپتی کەمالیزم نووسرابێ، خەرج بکەم. ئا لێرەدایە مەترسیی سەرەکیی ئەم دابڕانە دەردەکەوێ. تا ئەوان بە سکریپتی تورکیی لاتینیی بنووسن و بەدایەلێکتە شیرینەکەی خۆیان بنووسن و زمانی کوردیی فێرنەبن و گرنگیی پێنەدەن، ئەم شەقڵی دوورکەوتنەوەیە، گەورەو گەورەتر دەبێتەوە.

هەرگیز لەو بڕوایەدا نیم، زمانی ستاندەردی کوردیی لە هەنووکەدا ، بتوانرێ بە سکریپتی لاتینیی تورکیی بنووسرێ، ئەم سکریپتە ئارامییەی پێی دەنووسرێ، گرفتێکی ئەوتۆی نییە، بەپێچەوانەوە ئەوە ئەو سکریپتە تورکییەیە، کە دایەلێکتی کرمانجیی بەدەستیەوە گیانەڵایەتی. دەکرێ سکریپتی لاتینیی نوێ دابڕێژرێ(بەدڵنیاییەوە سکریپتەکەی جەلادەت بەدرخان نا)، بەڵام ئەمە لە هەنووکەو داهاتوویەکی نزیکیشدا ئەستەمە. زۆر هەوڵدرا، لەهەولێر و هەندێ شوێنی تر نووسین بە سکریپتی تورکیی-لاتینیی قاچ بگرێ، بەڵام هەموویان چۆن بەسەقەتیی لەدایک بوون، هەر بەئیفلیجییش زۆر زوو دەمردن.

سێ پارچەی کوردستانیش بەسکریپتی ئارامیی دەنووسن، ئیتر کوردستانی باکوور ئەگەر بیر لەوە بکاتەوە ئەو دوومەڵەی جەلادەت بەدرخان کردییە جەستەی کوردەوە، لەبنەوە ببڕێتەوە، ئاسمان دەڕووخێ! ئەگەر کرمانجییەکان، کوردبوونیان بۆ مەبەستەو کرمانجییبوونیان بەلاوە گرنگ نییە، بۆ بیر لە پەسەندکردنی زمانی کولتووریی،فیکریی، سیاسیی و زانستیی نەتەوەی خۆیان ناکەنەوە، بۆ شانازیی بەوەوە ناکەن، کە کورد لەکوردستانی باشووردا زمانێکی ستاندەردی هەیەو بێن بەهەمووومان خزمەتی بکەین و موتوربەی بکەین (لە ناوقەد بەسەرەوە، نەک لەڕەگەوە، لە لق وپۆپەکانیانەوە، نەک لە گرامەرەکەیەوە)

بۆ لەکوردستانی عێراقدا، نابێ بەفەرمیی زمانی کوردیی ساغبکرێتەوە؟ د.حەسەنپوور لەخوتوخۆڕایی چووە کوردستانەکانی تری تێکەڵ کردووە و خۆی لە کرۆکی مەسەلەکە دزیوەتەوە. بۆ دەبێ لە وڵاتێکی وەک چاییینەدا(چین) کە ڕێکوڕەوان لەجەنگەڵی زمان و دایەلێکت دەچێ، پتر لە یەک بیلیۆن و سێسەد میلیۆن مرۆڤن، سەدان نەتەوەو ئێسنیک و زمان و دایەلێکت و باکگراوند و ئاییینی جیاوازی تێدایە، ئەکادیمیستێکی چەپ، پەیدا نابێ و داوای جووتستاندەردیی بکات؟ لەکاتێکدا لەسەردەمی کۆماری گەلیی چاییینەدا، دایەلێکتی تەنیا یەک شار(پایتەختی وڵات) بەسەر ئەو دارستانە چڕوپڕو زەبەندەدا وەک زمانی ستاندەرد، ساغکرایەوە ، کە لەهەنووکەشدا ژمارەی دانیشتوانەکەی ناگاتە 15 میلیۆن پاش ئەو هەموو پێشکەوتنە تەکنەلۆژیی و کۆچکردنە زۆرەی ڕووەو پایتەخت کرا. بەڵێ بە پێوانەی ئەمڕۆ زمانی 15 میلیۆن بوو بە زمانی پتر لەیەک بیلیۆن و سێسەد میلیۆن مرۆڤ، بوو بەزمانی ئۆفیشەڵی چەندین وڵاتی تر! بوو بە زمانی UN. بۆچیی ئەکادیمیستێک نە لەچاییینەدا و نە لەهیچ شوێنێک، ناڵێ، ماندەرین و کانتەنیز ببن بە جووت-ستاندەرد!

ئەم باسە بەرکوڵە، لە توێژینەوەیەکی تردا لەسەر زمانی ستاندەردی کوردیی و چەمکی نەتەوەو زمان، لەکوردستانی باشووردا، وردتر باسدەکەم.

Chinese Linguistic Groups

(٤)

((نەتەوەو زمانی کوردیی: دایگلۆسیا یان جووتستانداردی!))

ئەم باسە، لە گرینگیی ستانداردایزی زمانی کوردیی لەهەلومەرجی سیاسیی و کۆمەڵایەتیی و کولتووریی کوردستانی باشوور دەکۆڵێتەوە. لە کوردستانێکدا، کە زمانی کوردیی تەواو دایگلۆسیا diglossia بووەتەوە، لەزماناسییدا ئەم دایگلۆسیایە کاتێ بەکاردەهێنرێ ئەگەر لەهەرێمێکدا زمانێکی پرێستیژی prestige باڵا لەکاردا بێت، لە لاتەنگەشەوە زاراوەیەکی لۆکاڵیی خەریکی بەردەفرکێ ببێ (Walters 1996) . لە هەلومەرجی کوردستاندا، زمانی کوردیی زمانێکی دایگلۆسیایە، لەکاتێکدا، ئەم پارچەیەی کوردستان، کە بەپێی ستانداردە نێودەوڵەتییەکان باکووری عێراقە، بە قۆناغێکی زۆر ستراتیژیی و تیژتێپەڕ(بەبەراورد بە دەیان ساڵ لە سەرگەردانیی بزوتنەوەی سیاسیی کورد) و چارەنووسسازدا دەگوزەرێ کە بەقۆناغی دروستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی دێتە ئەژماردن. ئەم دۆخەش بەشێنەیی لەپێشقەچووندایەو گاڤی باشیشی بڕیوە، بەڵام ئەم پرۆسێسە بە چڕوپڕیی لەئاست هەرێمی کوردستانی عێراقدایە، دۆخی سیاسیی و کولتووریی کوردی پارچەکانی تری کوردستانی کەمتر گرتووەتەوە، یاخود لەباشترین دۆخدا، هەلومەرجی کوردستانی عێراق رەنگدانەوەی پۆزەتیڤیی و نەگەتیڤیی هەبووە بەسەریانەوە.

ئەم لێکۆڵینەوەیە بەقووڵیی بڕوای بەوەیە، لە ئێستادا، یاخود لەداهاتوویەکی نزیکدا، لەهەلومەرجێکدا کە گەلی کورد و ناوچە دابڕاو و جیاوازەکانی، پاش دابڕانێکی زۆری مێژوویی و سیاسیی و جیۆگرافیی ناکرێ بەهیچ شێوەیەک بیر لەزمانێکی ستانداردی گشتگیر لە ئاستی کوردستانی گەورە(!!) دا بکرێتەوە. کوردستانی گەورە وەک مانگا لات و رەق و وشکەوەبووەکەی میسرو یەمەن و ئوردن و عێراقی هەشتاکانی سەتەی رابردوو، دەهێنرێتە پێشچاو، کاتێ ویستیان یەکێتییەکی عەرەبیی دروست بکەن. ئەم بیروبۆچوونە تەنیا لەلای هەندێ نەتەوەپەرستی شۆڤینیست و دەمارگیری ناسیۆنالیست و خۆشخەیاڵ و سەرخۆشی نەتەوەیی هەیە و بازاڕی گەرمە کە لەیانەکانی گەمژەیی و گەلۆرییدا پاڵیان لێداوەتەوە و قسەڵۆکی بێ باج دەکەن. دەکرێ ئەم زمانە کوردییەی لە دوو بەشی سەرەکیی پارچەکانی کوردستاندا، زمانی باڵاو پرێستیژە، زمانی نووسینی کوردیی و تێکستی کوردییە، بکرێ بە پردێکی پێکەوەبەستن لەنێوان سەرجەم دایەلێکتە جیاوازەکانی کوردستاندا. ئەمەش چەندێک کاری ئێنتێڵەجێنسیای کوردە، ئەوەندەش کاری دەسەڵاتی سیاسیی و ناسیۆنالیزمێکی دووربینە.

هاوکات ئەم نووسینە بڕوای بەڕەخنەگەلێک نییە بەزمانی گوڵ بنووسرێن، زمانی گوڵ لەهەر شوێنێکی ئەم دنیایە بیخوات، لەگەڵ دەسەڵاتی سیاسیی کورددا نایخوات. دەسەڵاتێک کۆمەڵی مۆگابیی بەرهەم هێناوەو کوردستانیشیان لەبری دوبەی و هۆنگ

کۆنگ، بە زیمبابۆ و مۆزەبمیکیان کردووە. کوردستانێک دەسەڵاتێکی سیاسیی حوکمڕان بێ، کە ئایدیۆلۆژیای تایەفەگەریی و ناوچەچییەتیی و دایەلێکتبازیی و تۆڕوپێوەندییەکانی خێڵ بیجوڵێنێ، زمانی گوڵ چۆن و لەگەڵ کێدا دەیخوات؟ کۆمەڵی شۆڕشگێڕی ئەدیداس دڕێنی حەفتاکان و هەشتاکان وەک کەڵەگا سواری سەری خەڵکی کوردستان بوونەو 17 دانە ساڵە، بودجە و دەرامەتی نیشتمانیی هەڵدەدەن و ئاودیوی دەکەن و بانکە تایبەتییەکانیان زیاتر بەپارەی کاش دەئاخنن و بودجەو دەرامەتی کوردستان دیزە بەدەرخۆنە(laundry) دەکەن، کەچیی کارەبا بۆ کوردستان دابین ناکەن.

لە خاکێکدا کە کوردی تێدا جینۆساید کرا، ئەوە دوو دەیەیە، ژنی تێدا جینۆساید دەکرێ. گەورەترین پەڵەی شەرمەزاریی بەناوچەوانی تاک تاکی کورد و دەسەڵاتی کوردییەوەیە لەسەر ئەو قەسابخانەیەی کە پیاوە شەریفەکانی کورد و دەسەڵاتی شەریفی سیاسیی، ژنان و کچان، دایکان و خوشکانی خۆیانی تێدا قەتڵوعام دەکەن. لەسەر ئەم جینۆسایدەی ژنان، نەوەکانی داهاتوو، مێژوو، ویژدانی مرۆڤایەتی، تف و نەعلەت لەرێکۆردی ئەو دەسەڵاتە کوردییە دەکات. بەکورتیی لەگەڵ ریکۆردی ئەم دەسەڵاتە تایەفیی و میلیشیاییەدا، لەگەڵ دەسەڵاتی قەتڵوعامی ناموسپەرستی ژناندا، لەگەڵ دەسەڵاتی خێڵ و هۆز و ناوچەپەرستدا، زمانی گوڵ کەی خواردوویەتی تا هەنووکە بیخوات.

بۆیە کۆی باسوخواسی ئەم نووسینە رەخنەی زبرو رەقە. رەخنە دەبێ بەزمانێکی ئەوەندە گورچگبڕ بێ، کە ناوجەرگ بەربداتەوە، نەک بە شێوازی سووکایەتیی و هێرش بۆسەر کەرامەتی مرۆیی هیچ کەسێک، نەک بە جوێن و پەلاماردان، بەڵکو بەدانانەوەی خاڵ لەسەر ئەو کارانەی خودی دەسەڵات کردوونی. بەواتایەکی تر دەبێ دڵی ئەو دامودەسگاو ئایدیۆلۆژیاو حیزبانە توند توند بگوشرێ، کە هیچ ناوێک هەڵناگرن لە دزی زۆر گەورە زیاتر. ئەگەر لەوڵاتێکی دێمۆکراسیی بووایە، زۆربەی سەرکردە سیاسییەکانی کوردستان، بەخاوێن و فایلداریانەوە، بە قارەمان و ترسنۆکیانەوە، لەسەر مەسەلەی گەندەڵیی و دزینی سامانی گشتیی و وێرانکردنی ژێرخانی کوردستان، دەبووایە هەموو تەمەنیان لە زینداندا بەسەر ببردایە. ئیتر رەخنە بەزمانی گوڵ و کۆمەڵێ مافیای چاوچنۆکی سیاسیی کوجا مەرحەبا. ئاخر کورتانی ئەم دزیی و گەندەڵییە ئەوەندە ئەستوورە، شمشێرە ئەفسووناوییەکەی ئیمامی عەلییش نایبڕێ، ئیتر رەخنە بەزمانی گوڵ و عەتر و مێخەک و لاولاو چیی پێ دەکرێ؟

یەکێ لەو رۆڵە گرینگانەی زمان دەیبینێ لە مانیفێستۆی چێکردنی دەوڵەتی نەتەوەییدا، ئایدێنتیتی پەیداکردنە. بەدیدی Gellner ئەنسرۆپۆلۆجیستی فڕانسیی، ئەوە مانیفێستۆی ئایدێنتیتیی زمانە، کە سنوورەکانی زۆرێک لەچەمکی سیاسیی دەوڵەتی نەتەوەیی دادەڕێژێ(Gellner 1994). لەکاتێکدا لە روانگەی مۆدێرنیزمەوە، زمانێکی باڵا بۆ پەروەردەو خوێندن بەهایەکی گرینگی هەیە، کەچیی ناسیۆنالیزمی کوردیی و پانکوردیستە جاهیلەکانی کورد زۆر رۆمانتیسیزمانە romanticism لە شکۆمەندیی زمان

وەک گەوهەرێکی نەتەوەیی ئەبستراکت وخولیایەکی نیشتمانیی بۆی دەڕوانن، وەک لەوەی فەنکشنێکی کۆمەڵایەتیی و سیاسیی و ئایدێنتیتی بێت(Coulmas 1991).

ئەگەر کورد بەتەمای گەڕانەوەی کەرکوکە بۆسەر هەرێمی کوردستان، دەبێ زۆر شت لە یاساورێساکانی کوردستان و عەقڵی حیزبیی و سیاسییدا بگۆڕێ. زمانی عەرەبیی و تورکمانیی و ئاشووریی بکات بەزمانی ئوفیشەڵی کوردستان یان لای کەم لەناوچەکانی خۆیاندا، نەک بنزاراوەیەکی کوردیی، کە رەگی خزمایەتیی و بەرەبابیی و بنەماڵەیی لەگەڵ بەشێکی دەستڕۆیشتووی دەسەڵاتی کوردییدا هەیە. مەگەر چاوی کاڵی بادینانییەکان لە لووڕییەکان گەشترو جوانترە، مەگەر ئەوان مرۆڤی باڵاترن و لووڕییەکان مرۆڤی خوارترن. باشە بەکام پێوەری کولتووریی و سیاسیی، بادینانییەکان زێدەمافییان هەبێ بەسەر لووڕییەکاندا، لەکاتێکدا، لووڕییەکان بەژمارە زۆر زێترن لە بادینانییەکانی هەرێمی کوردستانی عێراق (ناوچە تەعریبکراوەکانیشیان لەگەڵدا). بۆچیی دەبێ زاراوەی هەورامییەکان وەک خاپەرۆ سەیر بکرێ و بنزاراوەکەی بادینانیش نەخشی سەربەرد بێت. ئەم جیاوازیی و هەڵاواردن و بەرکەنارخستن و پەراوێز خستنانە، هەمووی زۆر بەوردیی عەقڵی سیاسیی و حیزبیی و ئایدیۆلۆژیی بنەماڵەیەکی لۆرد و دەسەڵاتداری کوردستانی لەپشتەوەیە.

لە دروستبوونی چەمکی نەتەوەو دەوڵەتی نەتەوەیی لە ئەورووپادا، یەکزمانیی و زمانێکی نیشتمانیی ستاندەرد، بناغەیەکی سەرەکیی بووە بۆ پرۆسێسی بەنەتەوەبوون و بەدەوڵەتبوون(Caviedes 2003). لە سەردەمی مۆدێرنیزم و گلۆباڵیزەییشندا، داتاکان و مەوداکانی ئەم چەمکانە ئاڵوگۆڕیان بەسەردا هاتووەو زۆرێک لە سۆسیۆلینگویستەکان، چەمکە کۆنەکان رەتدەکەنەوە. بەڵام نەک بەو واتایەی، یەکزمانیی و ستاندەردبوونی زمان زەمینەی خۆی لەدەست دابێ، بەڵکو بەو واتایەی لە فاکتەرێکی سەرەکییەوە بووە بەفاکتەرێکی مامناوەندیی. ئەم راستییەمان باشتر بۆ دەردەکەوێ، ئەگەر وەک پانکوردیستە جاهیلەکانی کورد، تووشی ئینتەلا نەبین و راستییە مێژوویی و سیاسیی و جیۆگرافییەکان بەوردیی و رۆشنیی ببینین. ئەم نووسینە بەقووڵیی بڕوای وایە، کە یەکزمانیی بۆ نەتەوەی کورد لەئاستی کوردستانی گەورەدا خۆکوژییەکی زۆر ئەحمەقانەیە. چونکە شتێکی زۆر نالۆژیکییە، بە ئاوەز و پەڕپووتیی پانکوردیست و ئەوانەی کوردایەتیی! دەکەن، توخنی approach بابەتێکی وەک زمانی ستاندەرد ببینەوە.

بەداخەوە لەناو کورددا زۆر کەم لێکۆڵینەوە لەسەر رەهەندە خراپەکانی ناسیۆنالیزمی کورد کراوە، بەتایبەت لەسەر دۆکترینی سەقەتی کوردایەتیی!. زۆر لە توێژەرە کورد و بیانییەکانیش لەو بڕوایەدان، لە بنەڕەتدا کورد ناسیۆنالیزمێکی بیرتیژ و کارامە و نیشتمانیی نەبووە. بەڵام ئەوەی ئێستا هەیە، لەناو هەندێ پانکوردیستدا، کارەساتێکی زۆر گەورەیە. هیچ پانکوردیستێ عەقڵی بەوە ناشکێ کەزمانی کوردیی چەند گرینگ و ستراتیژییە، چەند فاکتەرێکی سەرەکییە لەرۆڵی بنیاتنانی نەتەوەدا. وەک مێگەل هەموو

شتێ بەیەکدا دەکەن، هەرچەند دەکۆشم یەک پانکوردیستی ئەکادیمست و شارەزا لەکورددا نابینم، ئەوەی هەیە هەمووی شۆڤینیزم چاوی کوێر کردووە، رقبوون لەعەرەب و فارس و تورک، رقبوونەوە لەکولتووریان، لە رۆشنبیرییان، لە هەموو شتێکیان، ئەجێندای سەرەکیی ئەم پانکوردیستە جاهیلانەیە.

فەرموو ئەوە کوردستانێکی گەورەو گران، یەک تاقە پانکوردیستی شۆڤینیست نییە غەمی زمانی ستاندەردی کوردیی بێ. بەڵام ئەگەر عەبدوڵا ئۆجەلان دوومەڵێک لەڕانی بێ، بەمانگ خەویان لێ ناکەوێ، بەڕەشکە شیعر و پەخشان و وتاری بۆ دەنووسن، وەک ئەوەی لەکورددا پیاوێکی تر نەبێ، تەنیا دیلێکی ژێردەست و زەلیل نەبێ. عەبدوڵا ئۆجەلانی سەرکردەی پێشووی پەکەکە و سەرکردەی ئێستاو داهاتوویشی، کە لەهەنووکەدا دیل و کۆیلەی دەستی داگیرکارانە، مەبەستی بێ، ئەم مەسەلەی زمانە بەسانایی یەکلایی دەکاتەوە. چونکە گومانی تێدا نییە، ئەم دانەجیرەیەو شۆڤینیزمی ناوچەگەرییەی بادینان لەهەمبەر زمانی کوردییدا بە پاڵپشتیی کوردەکانی کوردستانی تورکیاوە دەکرێ. بە زۆرو بۆریی ئەوانەوە دەلاوێنرێتەوە. سەیرکەن ئەمە گاڵتەوگەپ نییە، پیاوێک لە زیندانەوە، کۆیلەی دەستی تورکیا و کەمالیستەکانە، ئەگەر سبەینی خەونێکی خۆش ببینێ و بڵێ گەلۆ هەڤاڵینە بۆ پرسی گشتیی و نیشتمانیی پێویستە گرینگیی بەو زمانە ستاندەردەی کوردستانی باشوور و رۆژهەڵات بدەن. بزانە لە ماوەی یەک ساڵدا چیی دەگوزەرێ؟

بەپێی پێوەر و ستاندەردە جیهانییەکان، ئەمە کاریزمایی ئۆجەلان ناگەیەنێت. بەڵکو بەدبەختیی کوردە، پیاوێك وەک عەبد لەژێر دەستی دەوڵەتی تورکیادایە، تەواوی گۆڕەپانی سیاسیی و کولتووریی کوردستانی باکوور هەڵدەسوڕێنێ، چەندین هەزار گەریلاو گەنجی کورد لە شاخەکانی قەندیل، بەکۆکەی ئەو ساتمە دەکەن.... سەتان و هەزاران نووسەر و ئەکادیمست و دۆکتەری زانکۆ و ئەندازیارو پزیشک و ....تاد هەن، بەم ریتواڵانە کار دەکەن. چ ناسیۆنالیزمی کورد و چ رووناکبیری کورد، نابێ هیچ گرەوێک لەسەر ئەگەری مانەوەو کاریزمایی ئۆجەلان بکەن. پیاوێک رۆژگارێک هەبوو خەباتی کرد، قوربانیی دا بەڵام مرد، بەلاشە زیندووەو بەبیر لەژێر دەستی داگیرکاردایە. دەبێ قسەی ئاپۆ ، بیری ئاپۆی زیندانیی ، ئایدیۆلۆژیا و رێنمایی ئەو پیاوە دیلە توور هەڵدرێ و بزوتنەوەی سیاسیی کورد لەم خاپەرۆیانە پاکبکرێتەوە. بەڵام کاتێ کورد ئەم ئیرادەیەی نییە، هەر داگیرکارانی کوردستان ئەهریمەن نیین، ئێمە خۆیشمان بەشدارین لەم پرۆسەی کۆیلەبوون و ژێردەستییەدا. بەشدارین لەم سەرگەردانیی و بێزمانیی و بێ کولتوورییەدا.

زمان، دیدی رۆشن و ئاسۆی گەشی پێشکەوتنی بزوتنەوە کولتوورییەکانە، پلاندانان بۆ ستاندەردایزی زمانی نووسین بەرەو زمانێکی فەرمیی، مەودا و ئەجێندای سیاسیی هەیەو چارەنووسی ئایدێنتیتی نیشتمانیی دیاریی دەکات(Caviedes 2003). زۆر لە توێژینەوەی زمانناسەکانی جیهان، بەتایبەت ئەو توێژینەوانەی، لەدیدی سۆسیۆکولتووریی و سۆسیۆلینگویستییەوە(کۆمەڵناسیی زمانەوانیی)، باس لە

مەترسییەکانی ئایدیۆلۆژیای چێکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی، نەتەوەیەکی زۆرینە بەسەر کەمە نەتەوەکانی تردا دەکەن، دەست دەخەنە سەر ئەو پارادۆکسانەی لە هاواروناڵەی نەتەوەی دەوڵەت دروستکەرەوە دەرهەق بە کەمایەتییە ئێسنیکیی و مەزهەبەبییەکان دەکرێ(Freeland and Patrick,2004) ، ئاماژە بە شین و شەپۆڕی دایەلێکتبازیی و قۆڕپێوانی "شۆڤینیزمی لەهجەیی" ناکەن، وەک ئەو دۆخەی لەکوردستانی عێراقدا لەئارادایە.

هەرێمی کوردستانی عێراق، بەکەرکوکیشەوە، وەک کورد قۆناغی نەتەوە دروستکردن دەبڕێ و لەفۆرمی دەوڵەتێکی سەربەخۆدا ناوکی دەبرێ. یاخود ئەو قەوارە سیاسییە دیفاکتۆیەی تا ئەو رۆژەی ئازادیی و سەربەخۆیی تەواو بەدەست دەهێنێ و لەفۆرمی فیدراڵیزم و ئۆتۆنۆمییەکی مۆدێرندا دەژیی و مافی چارەنووسی سیاسیی و کولتووریی ، جڤاکی کورد و کەمەنەتەوەکانی تری لەئەستۆیە و دەبێ بیانپارێزێ. ئەو دەوڵەتە کوردییە نوێیە، دەبێ لەبیری ئەوەدا بێت، مافی کەمە نەتەوەکانی وەک عەرەب، تورکمان، کلدوئاشوورییەکان بپارێزێ، نەک غەمی ئەوەی ببێ، نازی دایەلێکتە جیاوازەکانی کوردستان هەڵبگرێ و بیانلاوێنێتەوە.

ستاندەردایزی زمانی کوردیی، کاتێ گرینگیی دەبێ، ئەگەر لەرێی خوێندن و پەروەردەوە، حکومەت بەفەرمیی لەدڵەوە بکەوێتە خزمەتی ئەو پرۆسێسە. لێرەشدا مافی کەمەنەتەوەکانی هەرێمی کوردستانە کە مافە کولتووریی و رۆشنبیرییەکانیان پارێزراو بێ، بەڵام ئەگەر لەرێی خوێندنیشەوە ئەم مافە بۆ کەمایەتییەکان دابین نەکرێ، زمانی کەمە نەتەوەکان دەمێنێتەوەو هیچ هێزی نییە لەناویان بدات(**Mühlhäusler, 1996**). ئەوە حوکمی مێژووە، گەشەی سروشتیی زمانە، بەتایبەتیی لەبواری نووسیندا دایەلێکتەکان دەکەونە ژێر هێجەمونی زمانی ستاندەردەوە. دایەلێکت دەبێ وەک ئاخاوتن بمێنێ، نەک لە هەمبەر زمانە ستانداردەکەی هەمان گەل، یان نەتەوەو ئێسنیکدا، هەوڵی کوودەتا بدات.

راستە زمان، تەنیا یەکێکە لە فاکتەرە جیاکەرەوەکانی ئایدێنتیتیی نیشتمانیی بەگشتیی و ئایدێنتیتیی ئێسنیکیی بەتایبەتیی، بەواتایەکی بەرینتر هەموو شتێک نییە(May,2001). بەڵام بەو ئاقارەشدا نا، کە زمان وەک ئایدێنتیتی، سیمبۆڵێکی نیشتمانیی و نەتەوەیی و کولتووریی نەبێ، بەو واتایە نا کە تاک و جڤاک و دەوڵەت و نەتەوە، پێویستیان پێی نەبێ و گرینگیی بۆ دانەنێن و نەیکەنە بەردی بناغەی سیمبۆڵیزمی نەتەوەیی و نیشتمانیی (Weinstein 1983 and Blommaert 1999). گەلی کورد لەکوردستانی باشووردا، پێویستییەکی ژیاریی و مێژوویی و کولتووریی بە ستاندەردایزی لینگوا فرانکایەکی سەرتاسەریی (تەواوی هەرێمی کوردستان) هەیە. ئەوانەی دەیانەوێ بەبیانووی غەمخۆریی و پاراستنی دایەلێکتەکانەوە، رێگریی بۆ بەفەرمیی ناسینی ئەو ستاندەردایزە دروست بکەن، وەک مێژووی رەشی میرنشینە کۆنەکانی داردەستی سەفەویی و عوسمانییەکان دەرهەق بەدۆزی نەتەوەیی دەچنە مێژووەوە. کەمتەرخەم دەبن لەئاست ئەو کۆنسێپتەی نازراگرتنی ناوچەیەکیان لە سیمبۆڵیزمی نەتەوەیی پێ فەرزتر و بەرزترە. مێژووی رەش بەو واتایەی وەک مێنتاڵی میرنشینە کوردەکانی

سەتەکانی رابردوو، هەر کاکەو بۆ خۆی خەریکی کوێخایەتیی بووە لەسەر حیسابی ئەوانی تر و تەواوی نەتەوەی کورد.

ئەم دووبەرەکیی و دوو فاقیی و دوو فلیقانەییە(dichotomy) لەناو عەشیرەت و هۆزو خێڵ و ماڵباتی دایەلێکتە جیاوازەکاندا، لەڕوانگەی Stephen May ەوە، زۆر ورد شییکراوەتەوە، ئەو پێیوایە ئەم میکانیزمە، دوو دەردەسەریی و دوو سەرگەردانیی زۆر ماڵوێرانکەر بەدوای خۆیدا دەهێنێ. ماڵوێرانیی یەکەم لە زەقکردنەوەی دایەلێکتەکاندا دەبینێتەوە کە وەک گونە، نازونووزیان بدرێتێ و گێچەڵ بە زمانی ستاندەرد بکەن، لێرەشەوە رەنگدانەوەی ئەوە دەبینین کە بۆچیی کارێکتەرە لینگویستیکیی و کولتوورییەکان نابنە هۆکاری ناسینەوەی ئەم جۆرە ئێسنیک و گرووپانە(May 2004). ماڵوێرانیی دووەمیش ئەوەیە، سەرکردە سیاسییەکان و رابەرە رۆحییەکان و ئێنتێلەجێنسیا پیتزافرۆشەکانی ئەم گرووپ و تاقمانە، چ لە کوردستان و چ لەئەورووپا، ئەم کاڵا قۆڕە دەکڕن و سەودای پێوە دەکەن، لەئاستی مەسەلە نیشتمانییەکاندا بازرگانیی پێوە دەکەن و گیانی عەشیرەتبازیی و تایەفەگەریی و بنەماڵەزادەیی و چاوکاڵیی دەڤەرەکان بەرجەستە دەکەنەوە، لەسەر حیسابی ئەجێندای گشتگیری نەتەوەیی و نیشتمانیی مامەڵەی پێوەدەکەن(ibid).

ئەم فەرتەنەیەی ئایدیۆلۆژیستە بادینانیی و هەندێک لە سیاسییەکانی ئەو دەڤەرە ناویانەتەوە، لە روانگەی سوسیۆزماننناسەکانەوە بە نیۆعەشیرەتگەرایی (neo tribalism) و خووسالاریی (هابیتیوس -habitus) ئەژمارد دەکرێ(Bauman 1999 and Bourdieu 1991) . نیۆعەشیرەتگەراییەک، کە دڵنەشکاندن و خاترجەمی چەند عەشیرەت و ناوچەیەک لەسەروو هەموو بەرژەوندییە نیشتمانیی و نەتەوەییەکانەوە دادەنێ. هابیتوسێک، کە خوویەکی بەرەبابییەو چاوی هیچ ئەجێندایەکی دوورمەودای نیشتمانیی نابینێ. لەڕوانگەی Pierre Bourdieu،سوسیۆلۆجیست و لینگویستیکی فرانسییەوە، زمان بە کلێشە سواوەکە، بەس هۆکاری تێگەیشتن و پێوەندیی نییە، بەڵکو میکانیزمی دەسەڵاتیشە(ibid).

دەسەڵاتی کوردیی و هەرێمی دیفاکتۆی کوردستان ئەم میکانیزمەی نەک نییە، بەڵکو ئەو کەرەسە سەرەکییانەی ئەم میکانیزمەش(ئەگەر بوونیشی هەبێ) تەرتەو وەرتە دەکات و زمان بەسەر عەشیرەت و دەڤەرو شارەکاندا دابەش دەکات. هەروەها بۆوردی Bourdieu پێیوایە، زمان مانیفیستۆی بەدامودەسگاییکردنی دەسەڵاتە، کە ئەو مافەی دەداتێ، گوێی لێ بگیردرێ و حیسابی جدیی لە کۆڕو کۆمەڵە نەتەوەییەکاندا بۆ بکرێ(ibid). بە پێچەوانەوە دەسەڵاتی عەشیرەتیی کوردیی لە کوردستانی باشووردا، ئەوەندەی خەریکی دیوەخان گەرمکردنەوەی سەرۆک عەشیرەتەکانە، ئەوەندە کار لەمەودا نیشتمانییەکاندا ناکات، ئەوەی غەمی ئەم دەسەڵاتە قرپۆک و گەندەڵە نەبێ، غەمی زمانێکی ستاندەردی نووسینە لەهەرێمی کوردستاندا.

له باری سیاسییەوە، زمان گرینگییەکی زۆر پایەدارو بەنرخی هەیە، لەهەرێمی کوردستانی عێراقدا، زۆر لە هاوولاتییانی کوردستان هەست بەنامۆبوونێکی زۆر ئاشکرا دەکەن. هەندێک لەهەورامییەکان و بادینانییەکان، نووزەنووزی ئەوەیان تێکەوتووە، پێش ئەوەی وەك ئێسنیک، کورد بن ، ئەوان هەورامیی و بادینانیین. ئەم نامۆبوونە، بۆ ئێسنیکەکانی تر کارەساتئامێزترە. هەرێمی کوردستان، چ بەمشێوەیەو چ ئەوەی سەربەخۆیی تەواو بەدەست بهێنێ، کۆمەڵی کەمینە نەتەوەی وەک عەرەب و تورکمان و کلدۆئاشوورییمان لەگەڵدا دەژین، ئەمانە بەهەموو شێوەیەک دەبێ مافی کولتووریی و خوێندن بەزمانی خۆیان ئازاد بن و ئەرکی حکومەتی هەرێمیشە داکۆکیی لەم مافە کولتوورییانە بکات. بەڵام ئەو کەمینە نەتەوانە لەکوردستاندا، پێویستییان بەوە هەیە زمانێکی سەرتاسەریی هاولاتیبوون بۆ هەموو پێکهاتە سیاسیی و کولتووریی و مەزهەبیی و نەتەوەییەکان بوونی هەبێ.

بەهەموو پێودانگە زانستیی و لینگویستییەکان بێ، ئەو زمانە دەبێ زمانی ستاندەردی کوردیی بێ. کاتێ لەنێوان دایەلێکتە کوردییەکاندا، هێشتا ئەم زمانی هاولاتیبوونە بەفەرمیی نەناسێنراوە، ئیتر رەگەزپەرستەکانی عەرەب و تورک، ناهەقیانە گاڵتە بەکورد بکەن و هەڵماقۆ بە دایەلێکتەکانی کوردیی بکەن. کاتێ هەنگاو بۆ دەوڵەتێکی دێمۆکراسیی و ئازاد، بۆ دەسەلاتێکی نیشتمانیی لیبراڵ و پێشکەوتوو دەهاوێژرێ، دەستی هەموو هاوولاتییانی ئەو هەرێمە دەگیردرێ و بە دۆکترینی زمانی هاوولاتیبوون و تەواوی گرووپەکانی جڤاک پڕ چەک دەکرێن، ئەوسا دەکرێ بگوترێ، ئەو هەرێم و دەسەلاتە، کارێکتەرەکانی هاوولاتیبوونی لەڕووی سوسیۆلینگویستیکییەوە دابین کردووە(Faulks 2000). کوردستانێک زمانێکی نیشتمانیی یەکگرتووی نووسینی نەبێ، نەتوانێ خانەقینییەک و زاخۆییەک، هەولێرییەک و هەورامییەک لە ئایدێنتیتیی زمانی هاوولاتیبووندا بتوێنێتەوە، چۆن دەبین بەنەتەوە، کەی شایانی ئەوەین بەم سەرکردایەتییە عەشیرەتیی و تایەفییەوە هەنگاو بەرەو سەربەخۆیی بنێین.

ئەم دەستگرتنە بە هابیتوسەوە habitus ، دەستگرتنە بە تەوقەکانی رابردووەوە کە لەگەردنی تاک تاکی کورددا بووە لە ناو کۆی پێوەندییە خێڵەکییەکانی عەشیرەت و میرنشینەکاندا. بەلای Bourdieu یەوە ئەم هابیتوسە مێژوو لەخۆگرتنە embodied ، مێژوویەک کە ئێستا سەرلەبەر بە رابردووەوە دەبەستێتەوە (Bourdieu, 1990:56). مێژوویەک کە کرمانجییەکان، بادینانییەکان، هەورامییەکان و لوڕییەکان دەستبەرداریی نابن و پیرۆزی دەکەن و دەستیپێوەدەگرن و داهاتووی پێ رەنگرێژ دەکەن ، بەتایبەتییش بادینانایی، چونکە کوڕی تاقانەو نازداری سەرۆک عەشیرەت و بنەزار و ناوچەکەیانە. دەستگرتن بەم هابیتوسانەوە، گەڕانەوەیەکی تیژە بۆ سەرووەریی و شکۆمەندییەکانی عەشیرەت و خێڵ و بەرەباب. گەڕانەوەیەکی مەترسییدارە بۆ دواوە لەبەر خاتری شۆڤینیزمی دایەلێکتپەرستەکان.

لە ساتەوەختی چێکردنی نەتەوە، لە دۆکترینی " نەتەوە" دا و لە فەنکشنی ئەرکە سەرەکییەکانی ئەم میکانیزمەدا، هەموو گرووپە ئەبستراکتەکان بەپێی بەرژەوەندییە

باڵاکان و نیشتمانییەکان، زۆر پێویستە indispensable زمانێکی ستاندەرد بنیات بنێن(Bourdieu 1991). ئەو بایەخە گرینگەی لە هەنووکە و رابردوویەکی نزیکدا، لەلایەن زۆر سکۆلارو ئەکادیمست و نووسەری کوردەوە، بەزمان و ستاندەردایزی زمانی کوردیی دەدرێ، لەخۆڕایی نییە. زمانی کوردیی گەشەیەکی سەرسوڕهێنەری کردووە، لەهەموو بوارە کولتووریی، سیاسیی، کۆمەڵایەتیی، زانستیی، ئەکادیمیی و زمانەوانییەکاندا پێشقەچوونی زۆر گەورەی بەخۆیەوە دیوە. هیگل لە فیلۆسۆفی مێژوودا(فەلسەفەی مێژوو)، بەوردیی باس لە گرینگیی زمان و نەتەوە دەکات. لە روانگەی هیگلەوە، ئەو گەشەکردنەی زمان، نزیکبوونەوەیە لەچەمکی دروستکردنی" نەتەوە-دەوڵەت، یان دەوڵەتی نەتەوەیی"، گەشەی زمان پێوەندییەکی راستەوخۆی بە دامودەسگا سیاسیی و ئۆرگانە سیاسییە کاراکانەوە هەیە، کە بناغەیەکی "کۆنکریتیی" لە ماتیرياڵی "زمان" بۆ "نەتەوە" دادەڕێژن(Hegel 1956).

چۆمسکی لەسەر بەرپرسیارییەتیی لەهەمبەر زماندا دەڵێ "پرسی زمان لەبنەڕەتدا پرسی دەسەڵاتە"(Chomsky, 1979: 191). بەپێچەوانەوە دەسەڵاتی سیاسیی کورد لەکوردستاندا، دەبووایە بەرهەمی ناسیۆنالیزمێکی چاوکراوەو گوێ قوڵاغ و بەئاگا بووایە لە هاوکێشە سیاسییەکاندا، وەستایەکی کارامە بووایە لە داڕشتنی بناغەی نەتەوەی کورددا و بەرپرسیارییەتییەکی هۆشیارانەو ئاگایانە و دووربینانەی بۆ زمانی کوردیی هەبووایە. بەپێچەوانەوە، لە جیاتی ئەوەی پرۆژەیەکی نیشتمانیی و نەتەوەیی هەبووایە بۆ زمانی ستاندەردی کوردیی لە هەرێمی کوردستاندا، کەوتووەتە فیتنە نانەوەو بنزاراوەیەکی کوردیی (بادینانیی) وەک پرۆکسی(بریکار proxy) لە ناوچەیەکی دیاریکراوی هەرێمی کوردستاندا وەک مۆتەکە بۆ چێکردنی زمانێکی ستاندەردی فانتەسیی رەپ و راست کردووەتەوە.

ناسیۆنالیزمی خەواڵوو، دواکەوتوو، نەدان، بێئاگاو گەلحۆی کوردیی کەی تێدەگات کە نەتەوە، کۆمیونیتییەکی پرێستیژە(prestige community)، کۆمیونیتییەکی سیاسیی باڵایەو جێگەی تەپاوتل و خۆگەوزاندنی ناوچەگەریی، عەشیرەتگەریی، دیوەخانی دایەلێکتگەریی و تایەفەرگەریی و رەشبەڵەکی دایەلێکتەکان و خاپەرۆی بنزاراوەکانی تێدا نابێتەوە(Webber 1962). ئەو کۆمیونیتییەی کە نەک هەر دەبێ دایەلێکتەکان، بەڵکو ئێسنیکە جیاوازەکان و مەزهەبە جیاوازەکانیش لە ئایدێنتیتییەکی نیشتمانیی یەکگرتوودا لەنگەر پێ بگرێ(ibid). بەڵام ئەمە بەو واتایە نا، کە ستەم و جەور لە مافە کولتووریی و مرۆییەکانی هیچ دایەلێکت و ئێسنیکێک و تەنانەت مەزهەبێک بکرێ. بەڵکو بەو واتایەی لەبۆتەیەکی نیشتمانییدا بەتایبەت مەسەلەی زمانی نووسین، کە گومانی تێدا نییە زمانی ستاندەرد دەبێ، بەتەواویی یەکلایی بکرێتەوە و لەڕەگوڕیشەوە ساغبکرێتەوە.

وەک کۆنسێپتە سیاسییە کلاسیکییەکە بۆ چینی باڵادەستی فڕانس لە کۆندا، چۆن بۆرژوازیی bourgeois ئەو وڵاتە، بە دانانی دایەلێکتی پاریس بەبەردی بناغەی زمانێکی نیشتمانیی لەئاستی فڕانسدا، رۆڵێکی کارای لە ستاندەردایزی زمانی فڕانسییدا بینی. بەهەمان میتۆدی سیاسیی، ناسیۆنالیزمی کوردیی و دەسەڵاتی سیاسیی کورد کە

هەنووكە لە بنەماڵەی بارزانییدا زیاتر خۆی دەبینێتەوە، دەبێ ئەو ئەفسانە پیرۆزەی لە عەشیرەت و ناوچەکەو بنزاراوەکەی خۆیاندا دەبیننەوە، بخەنە لاوە، وەک ناسیۆنالیزمێکی مۆدێرن و لیبراڵ و دووربین، لەسەر مەسەلەی زمانی ستاندەرد کاردانەوەیان هەبێ و چیتر لەوە زیاتر ئەم دەستیی دەستییە درێژە پێ نەدەن و ئەم پرسە ستراتیژییە دیزە بەدەرخۆنە نەکەن.

"زمان یەکێکە لە خاراوترین malleable و پشتئەستوورترین کاتەگۆرییە کولتوورییەکان" (Smith, 1986:27). نەرم و نیان و خاراوە چونکە تاکە جیاکەرەوەی جیاوازییە ئێسنیکییەکان نییە، بەڵکو ئایدێنتیتی زۆر لەنەتەوەو کەمایەتییەکانە. کاتەگۆرییەکی مڵ و جیڕ و قایمە، چونکە رەهەندە کوولتوورییەکان شرۆڤە دەکات و پێوەرێکی وردی کولتوور و ئەدەب و تێکستی نووسینە. لەسەر ئەم بناغە تیۆرییانەوەیە کە ئەنتۆنی سمیس پێیوایە، زۆر بە جوانیی و وەستایانە ئەو تەوژم و باڵادەستییە تەکنەلۆژیایەی تێکەڵ بە میدیا بووە لەلایەن بێنەدیکت ئەندەرسنەوە بەشێوەیەکی زۆر بڵند و زمانێکی زۆر کەڵەگەت باسکراوەو شرۆڤەی لەسەر کراوە بەرز دەنرخێنی. زمانێکی کەڵەگەت کە سمیس لە زمانی ئەندەرسنەوە پێیوایە ستاندەردایزی زمانی دامودەسگاکانی دەوڵەت، بەمەرکەزییکردنی بێرۆکراتییانەی دەوڵەتە، کە خاوەنی زمانێکی پانوپۆڕی چاپکراو بێت(Smith, 1986).

سیمبۆڵیزمی زمان

زمانی ستاندەردی کوردیی دەبێ لەو گەڕەلاوژەیەی هەندێ کوردییزان دەربهێنرێ، کە رەشۆکییانەو شاعیرانە خۆیان بەزماناس و زمانەوانیی کورد دەناسێنن. زۆر لەوانە جگە لە فشەسازیی هیچیتر ناتوانن بەرهەم بهێنن. سەت ساڵی تریش پێناسەی بکەرو فرمان و ئاوەڵناو بکەن، رستە هەڵوەشێننەوە و دایبرێژنەوە، ئەگەر لەو گاڕانە نەیەنە دەرەوەو بەقووڵیی و بەوردیی نەخوێننەوە و فیکرو مەعریفە لەسەر زمان بەرهەم نەهێنن، ناتوانن لە سیمبۆڵ و ئایدێنتیتیی زمان و داتاکانی بگەن. هەنووکە کۆمەڵی لەوانەی کوردایەتییەکی زۆر سەقەت دەکەن، لەکوردستانی رۆژهەلاتدا، کە زۆر گومان دەکرێ دەسەڵاتی کوردیی لەکوردستانی باشوورەوە بیکات بەقورگیاندا، کەوتوونەتە بوغزبەخشینەوەو تانەلێدان لە پێشنیارەکانی ئەو 53 نووسەرەی داوای ستاندەردایزی زمانی کوردییان لەدەسەڵاتی سیاسیی کرد، ماڵوێرانییەکە لەوەدایە، نووسینەکانی هەموویان بگوشیت، فڕوجاوێکی لینگویستیکیان لێ ناچۆڕێتەوە. بەڕاستیی مرۆڤ بەزەیی بە کوردبوون و سەرگەردانیی ئەو کوردانەدا دێتەوە کە بەشەرەشەق خۆیان بەزمانزان لەقەڵەم دەدەن.

ئاخر دۆکتەری وا بەدەنگ هاتووە، لە کولەکەی تەڕیشدا ناوی نەبووە، وتارێکی پڕ لەشیرەشیڕ و تۆمەتباریی دەنووسێ و وێنەیەکی خۆیشی لەگەڵدا دادەنێ، کە هەر دەڵێی لەرێی گۆڕستان گەڕاوەتەوە، ئەوەندە پیرو پەککەوتەیە، کەچیی لێمان بووەتە غەمخۆر و زمانزانی! کورد. ئەم نووسینە بەقووڵیی بڕوای وایە، کاتێ لەکوردستانی باشووردا

پرۆژەیەک دراوە بەدەسەڵاتی سیاسیی ، هەندێ کەس لە کوردەکانی کوردستانی ڕۆژهەڵات، بەتایبەت ئەوانەی دایاسپۆرا، کێچ کەوتووەتە کەوڵیانەوە، لەدوو هۆکار زێتر بۆ ئەو خۆتێکدانەیان، شتێکی تر نادۆزرێتەوە.

1. ئەوانەی لەسەر مەسەلەی زمان، کوردایەتیی! دەفرۆشنەوە، خۆیان بەزمانزان دەزانن، گرێکوێرەیەکی کەسایەتیی و دەروونییان هەیە، لای خۆیانەوە ، زۆر خۆیان بەشت دەزانن کەچیی حیسابێکیان بۆ نەکراوە، بۆیە دەیانەوێ بە هەر نرخێک بووە، ببنە ژمارەیەک و بێنە ناو هاوکێشەکانەوە و لە کاری کەسانی تر بدەن و بنکۆڵی بکەن.
2. ئاگرە سوورە لەخۆم دوورە، لەلایەن دەسەڵاتی سیاسییەوە پێرۆ دەکرێ، کوردی کوردستانی باشوور نایەنە وەڵام، کوردی شوێنەکانی تر ئاگر لەماڵیان بەربووە. دەسەڵات لەکوردستاندا، ماڵ و سامانی هەموو گەلی کوردستانی لەبەردەستدایەو بەپێی بەرژەوەندییە حیزبیی و بنەماڵەیی و ئایدیۆلۆژییەکانی خۆی، پارە تەخشان و پەخشان دەکات. کۆڕی بەقاڵ و دۆنەرفرۆشە زمانەوانەکانی کورد! ئەوەندە زۆرن لەئەورووپا، مەگەر هەر دەسەڵاتی کوردیی خۆی بزانێ چەندین میلیۆن دۆلاریان تێدا خەرج دەکات، ئەم هەڵوێستە نابەرپرسانەی هەندێ نووسەری کوردستانی ڕۆژهەڵاتیش لەم بەقوڕگداکردنە بەدوور نییە، بەتایبەتی کارێکتەری زۆرێک لەو زمانزانە زۆربلێیانە بۆ خەڵکیی ئاشکراو روونە .

گەلۆی نووسەر و ئەکادیمست و دۆکتەری کورد، زمانزانی بارگاویی بەکوردایەتیی!، پێیانوایە مەسەلەی ساغکردنەوەی زمانی ستاندەرد، مەسەلی دۆینەو دوومەڵان خواردنە، دەبێ کابرایەکی چەمی خوڕخوڕە و میاندواو لە هەموو وشەو دەربڕینێک بگات، ئەگەر وشەو داتایەک، بۆ جووتیارێکی زەحمەتکێشی کورد نامۆ بوو، ئیتر ئەوە زمانی کوردیی! نییە. چونکە ئەوانەی بازرگانیی بە کوردایەتییەوە دەکەن لەکێڵگەی زماندا، بڕوایان بەئەفسانەی سەقەتی زمانی پوخت و پەتیی! هەیە. بەڵام بەپێچەوانەی جەهلی ئەم کوردیزانانەوە، لەگەورەترین پانتایی زانیندا کە مەیدانی زمانە. زمان وەک خودی خۆی نەک هەر سیستمێکی پراکتیکیی وشەکان و ڕێسا گراماتیکەکانە، بەڵکو سیمبۆڵی هێز و دەسەڵاتە(Duranti 1997). ئەم سیمبۆڵیزمی زمانە، بایەخدانە بە ئەنسرۆپۆلۆجیای زمان و لەبەرچاوگرتنی رەهەندە فرە مەوداو داتا جیاوازەکانی، کە یەکێکە لە سەرەکییترین بناغەکانی چێکردنی نەتەوە، بەتایبەت نەتەوەی کورد لەکوردستانی عێراقدا، لە قۆناغێکی زۆر مێژوویدا هەنگاو بەرەو جێکەوتکردنی چەمکێکی گشتگیر و تۆکمەی نەتەوەیی دەنێ.

بێنەدیکت ئەندەرسن، وەک سەرکەوتووترین و ناسراوترین سکۆلار و ئایکۆنی بواری لێکۆڵینەوە لە نەتەوەو ناسیۆنالیزم، پێیوایە لەسەرەتای سەتەی حەڤدەوە، مەسەلەی نەتەوە بووەتە کێشەیەکی سیاسیی و گەشەی کردووە. ئەمەش لە زمانێکدا گەشەی زیاتر کرد کە کەوتە بواری نووسین و چاپەمەنییەوە. ئەو لەکتێبی(imagined communities

)، كە یەكێكە لەسەنگینترین و ئەكادیمییترین توێژینەوە قووڵەكان لەسەر رەهەندی نەتەوە-ناسیۆنالیزم لەهەموو مێژوودا كرابێ، بە جوانیی و بەوردیی دەست دەخاتە سەر گرینگیی زمانی چاپ ، زمانی نووسین ئەوەی ئەو پێی دەڵێ (print language). پێیوایە كە" زمانی نووسراوی چاپەمەنییەكان بناغەی هێنانە بەرچاوی تەوەرەی نیشتمانییە"(Anderson 1991:44). زمانی نووسین و چاپەمەنیی قەڵەمبازێكی زۆر گەورە بوو لەبردنە سەری بیری نەتەوەیی و ناسیۆنالیزمدا، لە گەشەپێدانی چەمكی سەربەخۆیی و سەروەرییە نیشتمانییەكاندا. بەمپێیە لەسەروبەندی دروستبوونی نەتەوەكاندا دایەلێكتە خۆماڵیی و ناوچەییەكان (vernacular dialects) ئالوودەی نووسین بوون، بەمەش بوونە زمانی دەسەڵات(Anderson 1991:45).

لە كوردستاندا، ئەو زمانەی ئێستا پێی دەنووسرێ و بووەتە زمانی رۆشنبیریی، زانست، سیاسەت و توێژینەوەی ئەكادیمیی، هەموو ئەدگارەكانی زمانێكی تێروپڕ و دەوڵەمەندی تێدایە، بۆ ئەوەی بەفەرمیی بەبناغەی زمانی ستاندەردی كوردیی بناسرێ. ئەوە ئەدەبی كوردیی و تێكستی كوردییە كە خەڵك و میدیاو ئێنتێڵەجێنسیای كوردیی والێدەكات، "داوای بەرزكردنەوەی بكەن بۆ زمان" (Anderson 1991:80).

ئەو زمانەی بەرەنجی شانی هەزاران قەڵەم و سەتان شاعیر و نووسەرو زانای كورد لە رابردوودا، بەم ئاستە بەرزەی ئێرە گەیشتووە. زمانێكە كە ئەگەر كورد ئاستی هۆشیاریی سیاسیی بڵند بووایە، كوردی ئامەد ، كوردی قامیشلۆ و دهۆك دەبووایە شانازییان پێوەبكردایە. دەبووایە بەموڵكی خۆیان بزانیایەو توند دەستیان پێوەبگرتایەو بەدایەلێكتەكەی خۆیان ئەوەندەی تر بەهێزیان بكردایە. بەهێزكردن لەرووی واتاسازیی و وشەسازییەوە نەك لەرووی گرامەر و دارشتنەوە. نالیی و سالم و كوردیی، هەر موڵكی شارەزوور و سابڵاغ و هەولێر نیین، موڵكی نەتەوەیی هەموو كوردن، هەروەك چۆن ئەحمەدی خانیی و شێخ سەعیدی پیران ...تاد موڵكی من و تۆو هەموو كوردێكن لە هەركوێیەك بن. بەرهەمی قەڵەمەكانی ئەوانیش بەرهەمی هەمووانن ، بەرهەمی مێژووی ئەدەبیی و كولتووریی كوردن.

راستییەكی سیاسیی و دیفاكتۆیەكی كۆست كەوتوو لێرەدا هەیە، دەبێ لەبەرچاوی بگرین و مێشكمان لەئاستیدا كلۆم نەدەین، دەرفەتێكی سیاسیی و كولتووریی و مێژوویی بۆ كرمانجیی ناوەڕاست خوڵقاوە بۆ كرمانجیی ژووروو نەخوڵقاوە. ئەم دەرفەتە ناكرێ برەخسێنرێتەوە بۆ هیچ دایەلێكتێكی لۆكاڵیی تر. ژیان تیژ تێدەپەڕێ، گاڤی گەورە لەهەموو بوارێكدا دەوەشێنرێ. ئەوە ئێسنۆناسیۆنالیزمی تەمەڵ و داوەشاوی كوردە لەكوردستانی عێراقدا نەیتوانیوە ئەم دەرفەتە پراكتیزە و تیۆرایز بكات و بە رووكارە سیاسیی و فەرمییەكەیدا بیخاتە بواری جێبەجێكردنەوە.

ئەوە ناسیۆنالیزمی دارزیو و كۆنەپەرست و ناوچەپەرست و تایەفەچیی كوردە لەئاستی هەموو كوردستانەكاندا كە لەبەهای سیاسیی و كولتووریی زمانی ستاندەرد نەگەیشتووە و كاری لەسەر نەكردووە. لێرەدا ئەو مافە دەدرێ بەناسیۆنالیستە كوردەكانی پارچەكانی تری كوردستان، كە هەلومەرجی سەربەخۆیی و سەروكاری دەوڵەت و

حکومەت بەڕێوەبردنیان نەبینوە. بەڵام ئەی حکومەتە کوردییەکەی کوردستانی باشوور خۆ لاڕەشەی نەبووە لە 17 ساڵی تەمەنیدا لەچوارچێوەی جیۆگرافیا سیاسییەکەی خۆیدا ئەم هەنگاوە بگرێتە بەر.

جووت-ستاندەردیی زمان bio standard language

ئەگەر سەرنج بدرێتە، سەرەتای هەلومەرجی ستاندەردایزی زمانی نۆرویژیی Norwegian ، لەگەڵ هەلومەرجی زمانی کوردییدا، کەم تا زۆر لێکچوونی زۆر لێکەوە نزیک هەیە. دوو سەتە لەمەوبەر، گفتوگۆیەکی زۆر توند و شەڕئامێز لەنێوان سکۆلار و نووسەرو بیریارە نۆرویژییەکاندا هەبوو، ئەم باسانە داچۆڕیبووە ناو میدیای ئەو سەردەمەوە، لە نێوان تاک تاکی هاونیشتمانییاندا کڵپەی دەکردو پارلەمان و دەسەڵاتی سیاسییش پێوەی خەریک بوون, بەڵام کاتێ ئەم شەڕە دەستیپێکرد، نۆرویژ (نەرویج) زمانێکی سەقامگیری هەبوو، کە سیمای زمانی دانیشیی (دانیمارکیی) پێوە بوو(Haugen 1966). بەڵام ڕێک وەک کورد، دوو ستایڵی جیاواز لە زمانی نووسین، گیانی یەکزمانیی ئەو وڵاتەی سڕ کردووە. لە هەنووکەدا دوو زمانی ، بۆکماڵ و نینۆرسکیان Bokmål and Nynorsk هەیە.

سەرەڕای ئەم دابڕانە زۆرە لە نێوان ئەم دوو ستایڵە جیاوازەی نووسیندا. بۆکماڵ نزیکایەتیی زۆری لەگەڵ زمانی دانیمارکییدا هەیە، بەڵام نینۆرسک زمانی لادێییەو تەنیا شانازیی بەوەوە دەکات، کە زمانی یاخیبوونە. پاش هەوڵێکی زۆر بۆ یەکخستنەوەی ئەم دوو زمانە، هیچ ئاکامێکی ئەوتۆی نەبوو، ئەمە سەرەڕای ئەوەی بەپێی ئامارەکان، پتر لە86% ی خەڵکی نۆرویژ بە بۆکماڵیی دەنووسن و منداڵانیان بەم زمانە پەروەردە دەکەن، تەنیا کەمتر لە 14% ی خەڵکی ئەو وڵاتە نینۆرسک بەکار دەهێنن.
ئەمە وێڕای ئەوەی Riksmål وەک زمانی نووسین بۆ لێک نزیکبوونەوەی بۆکماڵ و نینۆرسک هاتە ئاراوە، کەچیی هێشتا لاساریی و چەتوونیی نینۆرسک هەر ملنادات بە ئەدەبی باڵاو تێکستی بەهێز و کولتووری گەشەسەندووی زمانی بۆکماڵیی. زمانی ریکسماڵ لایەنی ڕێزمانیی و سپێڵ و داڕشتنی بۆکماڵیی لەبەرچاو گرتووەو بە دایەلێکتی نینۆرسکیی بەهێزتر و پانوپۆرتر کراوە. هەمان دەرد کە کورد پێوەی دەتلێتەوە، ناوچەیەکی بەرتەسک(بادینانی کوردستانی عێراق) لەچاو ناوچەکانی کەرکوک و سلێمانیی و هەولێردا ، ئامادە نییە مل بەڕەوایی ئەو هەموو تێکستە بدات، ئامادەنییە ددان بنێ بەزمانی ئەو هەموو کتێبەدا کە بەزمانی کوردیی لەکوردستانی باشووردا نووسراون، چونکە ئەوان سوورن لەسەر ناونانی بە سۆرانیی، کە مەغزایەکی قووڵیی ئایدیۆلۆژیی و شۆڤینیستیی لەپشتەوەیە. لێرەدا جێی خۆیەتی کە بڵێین ریکسماڵ چەند سەرکەوتوو بوو، ئەفسانەی سۆرمانجییش هەر ئەوەندە سەرکەوتوو دەبێ.

جووتساندەردیی لە ئەرمینیادا، (خۆڵکردنە چاو) ەوەیە، کە ئەوسەری دیار نەبێ، لە ئەرمینیادا، یەک زمانی ئۆفیشەڵی نیشتمانیی هەیە، زمانی پەروەردەو خوێندن و

دامودەسگاکانە (بەدامودەسگای سیاسییشەوە). بەڵام لای کەم سێ فۆرمی جیاوازی زمان لەناو خودی زمانی ئەرمینیادا هەیە . بۆ نموونە، زمانی ئەرمەنیی کلاسیکیی" Grabar " کە زمانی سکۆلارەکانی کلێسایە، زمانی کۆموینیتییە ئەرمەنییەکان لە ئەمێریکاو ئەورووپا و رۆژهەڵاتی ناڤین، هەروەها بەشی رۆژهەڵاتی ئەرمینیا(یان هەندێجار پێی دەگوترێ یەریڤانیی) کە زمانەکەیان زمانی فەرمیی دەوڵەت و خوێندن و پەروەردەی کۆماری ئەرمینیا و ئەرمەنییەکانی ئێران و رووسیایە. لێرەدا جووتساندەردیی وەک مەتەڵی لێ دێت. بەتایبەت، هەموو ئەو سکۆلارو نووسەرو توێژەرەوانەی تا هەنووکە لەسەر ستاندەردایزی زمانی ئەرمەنیی نووسیویانە، مەبەستیان لە زمانی نووسینە، نەک ئاخافتن و ژیانی کۆمەڵایەتیی رۆژانەی خەڵک. بەڵام سەرجەمیان بە ئەلفابێتای ئەرمەنیی دەنووسرێن، بەپێچەوانەی ئەو شێرپەنجەیەی ، بەناوی سکریپتی " لاتینیی-تورکیی" لە بەشێک لە زمانی کوردیی داوە.

هەنووکە ئەگەر ئیسلامییە میانرەو و توندرۆکانی تورکیا، توانای دەسەڵات سەپاندنیان بەسەر سوپاو جەنتای junta تورکیادا هەبێ ، ئەگەر بتوانن هێجەمۆنیی خۆیان بەسەر کولتوور و مێژووی تورکیادا بسەپێننەوە، بێگومان توانای ئەوەیشیان دەبێ کە سکریپتی تورکیی-لاتینیی بگەرێننەوە بۆ رەچەڵەکەکەی خۆی کە ئارامیی-عەرەبیی بووە. باڵادەستیی کولتووری ئیسلام لە تورکیادا کەس ناتوانێ نکۆڵیی لێبکات و بەردەوامیش لە گەشەدایە. لێرەدا ئەگەر سکریپتی دەوڵەتی تورکیی جارێکی تر گەڕایەوە سەر دۆخە سەرەکییەکەی خۆی، سکریپتی کرمانجیی بەستایلە تورکیی-لاتینییەکە ، کە کۆپییکراوی بیری کەمالیزمە، چیی بەسەردا دێت؟ گومانی تێدا نییە دەرەتانی لێ دەبرێ و دەبێ دوای ئەو کۆپییکردنەوەیە بکەوێتەوە، چونکە هەر لەسەرەتاوە سکریپتی لاتینیی – تورکیی کۆپییکراو و چاولێکەریی بووە، لەزیانیش زیاتر بەزمانی کوردیی و ئەجێندای سیاسیی کورد، شتێکی تری بەرهەم نەهێناوە. لەم روانگەیەوە، زۆر سەقەتییە ئەگەر بیر لە جووتساندەردیی زمان ، لەسەر بناغەی دوو سکریپتی جودا بکرێتەوە.

زمانی ئەلبانیی- جووتساندەرد یان یەک ستاندەرد؟

ئەلبانیی، زمانێکی هیندۆ-ئەورووپییە، دوو دایەلێکتی گەورەی هەیە، دایەلێکتەکان بە (Gheg and Tosk) ناسراون، سەردەمانێکی زۆر Gheg بناغەی زمانی ستاندەرد بووە، بەڵام بەهۆی ئایدیۆلۆژیای کۆمۆنیزم و شەپۆلی ستالینیزمەوە، Tosk لەرێگەی دەسەڵاتی سیاسیی تۆتالیتارییانەی ئەلبانیای سەردەمی کۆمۆنیستییەوە کرا بەبناغەی زمانی ستاندەرد. دوای هەرەسی سۆڤێت و وڵاتە تۆتالیتارییەکانی سیستمی ستالینیی، ئەلبانیای ئازاد، یەکەمین هەڵبژاردنی ئازادی بەخۆیەوە بینی لەسەرەتای نەوەتەکانی سەتەی رابردوودا. وڵات بەرادەیەک گۆرا، هەموو سیما باوەکانی ستالینیزم و دیکتاتۆریی گۆرەوشار نران. زمانی وڵات، زمانی فەرمیی و نیشتمانییش کەوتە بەر ئەم سەرگەرمییانەوە. دەسەڵاتی سیاسیی ئەمجارە خۆی تێهەڵنەقورتاند، بەڵکو زانکۆی بریشتینا، لەتیرانا، ساڵی 1995 کۆنفراسێکی ئەکادیمیی و زانستیی گرت، بریاری کۆنفراسەکەو زۆرینەی زمانەوانییەکان ئەوە بوو، کەزمانی نیشتمانیی ئەلبانیا لە چێکردن و هەڵبەستنی concoction رژێمی تۆتالیتاریی پێشوو نەبووەو نییە، بەڵکو

گەشەسەندنێکی کولتووریی دووردرێژ بووە و تەنیا بناغەکەی بە فەنۆڵەجی و مۆرفۆلۆجی phonology and morphology زاراوەی Tosk رۆنراوە و زمان و سیمبۆلی نیشتمانیی و یەکێتیی نیشتمانیی ئەلبانیا دەمێنێتەوە(LLOSHI 1996). بەشداربووانی کۆنفرانس پێیان وابوو، زمان، دۆزێکی سیاسیی، کولتووریی و نیشتمانییە و دایەلێکت هەرگیز بۆ زمانی ئەدەبیی، کولتووریی، سیاسیی و نیشتمانیی گەشە ناکات، بۆیە پێویستە وەک سیمبۆلی نەتەوەیی، زمانی ستاندەرد دەست پێوەبگیردرێ(ibid).

سەرەڕای ساغبوونەوەی زمانی ئەلبانیی، بەشێوە سیاسیی و کولتووریی و نیشتمانییەکەی، کەچیی چەتوونگەرایی دایەلێکتی Gheg و سەبدایەلێکتەکانی، درێژەی هەیە. بەهەمان شێوەی ئەو هەموو سەرکێشییەی سەبدایەلێکتی (بنزاراوە) بادنیانیی لەمەڕ زمانی پرێستیژی کوردییدا. زمانێک بەڕادەیەکی ئەوەندە سەیر و خێرا، لە سەروو سەت ساڵەوە گەشەی کردووە، کە جێگەی خۆیەتی هەرکەسێک خۆی بەکورد بزانێ، لای کەم لە کوردستانی عێراقدا، وەک زمانی نەتەوەیی و نیشتمانیی و کولتووریی خۆی سەیری بکات. ئەوە دووکەرتبوونی کورد ناگەیەنێ، دەسەڵاتی سیاسیی لە کوردستانی باشووردا زمانی کوردیی ستاندەردایز بکات بە بڕیارێکی سیاسیی، کاتێ ئەم زمانە لەهەموو ڕوویەکەوە ستاندەردایز بووە، بەڵکو ئەو بڕیارە سیاسییە بۆ ئەوەیە، دەسەڵاتی سیاسیی رێگە نەدات تایەفەگەریی و ناوچەگەریی بەناوی پاراستنی دایەلێکت و زمانی (کە زمان نییە و دایەلێکتە) زگماکەوە، کورد لەناو زمانەکەیەوە کەرت و پارچە بکات!

ئەگەر سەیری ئەکادیمیای کوردیی هەزارەی سێیەم لەهەولێر بکەین و بەراوردی بکەین بە رۆڵی " ئەکادیمیای زمان- language academy " ی ئیتاڵیا کە لەسەردەمی رێنیسانسی ئیتاڵیادا دامەزراوەو بەسەر تەواوی کولتووری ئەورووپادا کارگوزار بووە، ئەگەر خوایشیان یەک بێت، هەسارەکانیان جیاوازە. نووسەران لە شاری فلۆرێنسی ئیتاڵیا، لەساڵی 1582 دا قەناعەتیان بە شازادە کۆسیمۆ Cosimo ی یەکەم کرد، کە ئەکادیمیایەک دابمەزرێنێ بۆ جەڕاندن و بژاردن و خاوێنکردنەوەی زمانی ئیتاڵیی و دارشتنی فۆرمێکی تۆکمە بۆ زمانێکی ستاندەرد((Haugen 1966).

بەمشێوەیە، زمانی نووسەران و ئەدیبانی فلۆرێنس، یاخود ئەوەی بە زاراوەی توسکانیی Tuscan ناسراوە، کرا بە زمانی فەرمیی و ستاندەردی هەموو ئیتاڵیا(ibid). ئەوە رۆڵی نووسەران و قەڵەمی بەهێزی بیریارانی فلۆرێنس بوو، کە دەسەڵاتی سیاسییان ناچارکرد، ئەکادیمیای زمان دابمەزرێنێ و کۆتایی بە شەڕە دەنووکی دایەلێکتەکانی ئیتاڵیا بهێنێ. ئەوە کۆسیمۆی بیرتیژو دووربین بوو، کە بناغەی زمانی ئیتاڵیی لەرووی سیاسییەوە دارشت و بەزمانی هەموو ئیتاڵیای کرد. بەڕاست سەرکردایەتی سیاسیی کورد ئەوەندە حیکمەت و کاریزمای تێدایە، واز لە تایەفەگەریی و ناوچەگەریی بهێنێ و زمانی کوردیی

، زمانی کەرکوک و هەولێرو سلێمانیی لەهەرێمی کوردستانی عێراقدا ساغبکاتەوەو بەیەکجاریی دەستبەرداریی گێچەڵی لەهجەیی پانبادینانیی بێت؟

ئەگەر زمانی ستاندەردی کوردیی لەهەرێمی کوردستاندا، لەلایەن دەسەڵاتی سیاسییەوە و لەڕووی سیاسییەوە وەک زمانی فەرمیی دامودەسگا، حکومیی و پەروەردەییەکان ساغنەکرێتەوە، ئەوە پرۆژەی زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردیی، دەبێتە خەونێک و هەرگیز نایاتە دی. یەکێک لەو نموونە زیندووانەی لە دنیای مۆدێرنی ئەمڕۆدا هەیە، زمانی یەکگرتووی نەرویژییە کە پاش هەوڵێکی زۆر بۆ نزیککردنەوەی بۆکماڵیی و نینۆرسکیی لەیەکتر و تواندنەوەیان لە پرۆژەی زمانێکی ستاندەردی نیشتمانیی یەکگرتوودا کە پێیان دەگوت Samnorsk بەتەواویی هەرەسی هێناو لەساڵی 2002 دەوە ئەو هەموو تەقەلایانەیان بەبادا چوو.

 ئەگەر لە کوردستانی عێراقدا زمانی کوردیی بەفەرمیی نەناسێنرێ و لای کەم شێوازی نووسین و بناغەی گرامەرەکەی دیاریی نەکرێ، ئەوە چارەنووسی زمانی کوردیی لەنێو راکێش راکێشیێ دایەلێکتەکاندا، هەرگیز یەکلانابێتەوە و دەستوپەنجەی ئەو زمانە یەکگرتووە پڕ لە ئەندێشەو فانتەسییە هەرگیز گۆ ناکات. ئەم نووسینە بڕوای وایە، ئەگەر نەک هەرجووتستاندەردیی، بەڵکو دایگلۆسیای زمانی کوردییش بەمشێوەیە درێژە بکێشێ، ئەوە ئەم زمانە کوردییە پرێستیژەی پێی دەنووسین، لە زمانی فارسییەوە نزیکتر دەبێ، وەک لەو کرمانجییەی بەسکریپتی لاتینیی- تورکیی دەنووسرێ. بە پێچەوانەشەوە ئەو کاتە کرمانجیی ژووروو لە تورکییەوە نزیکتر دەبێ وەک لەوەی لەزمانی کوردییەوە نزیکایەتیی هەبێ.

گەورەترین کێشەی نێوەندی رۆشنبیریی کوردیی، فوولەخۆکردن و خۆبەزلزانینە. ئەوانەی ئارگیومێنتی ئەوە دەکەن گوایە دەبێ لەڕووی سیاسیی و مرۆییەوە، مافەکانیان پارێزراو بێت و رێگەیان پێ بدرێت بەدایەلێکتی خۆیان بخوێنن، هەرگیز لەوە تێناگەن، یان نایانەوێ لەوە بگەن، بۆ نەتەوەو چەمکی نیشتمانیی، زمان گرینگە و دایەلێکتەکان هیچ پیرۆزییەکان نییە. ئەوان مافی کولتووریی و یاسایی و سیاسیی دایەلێکتەکەیان، لەگەڵ خودی کارێکتەرەرکانی زماندا تێکەڵ دەکەن. لەکوردستانی عێراقدا دەبێ یەک زمانی فەرمیی نووسین هەبێ. ئەگەر ئەو مافە سیاسیی و ئایدیۆلۆژییە بۆ بادینانیی دابین بکرێ، هۆی چییە بۆ هەورامانیی { گۆرانیی کۆن} و لوورییەکان دابین ناکرێ؟. ئەگەر بەقوربانییدان بێت، لوورییەکان و گەرمیانییەکانی خواروو زۆررترین قوربانییان داوە، ئەگەر بەژمارەو زۆروبۆریی بن، لە ئاخێوەرانی بادینانییەکان زۆرترن، ئەم تەقدیسکردنەی دایەلێکتی بادینانیی، جیاکاریی و هەڵاواردنێکی ئاشکرای سیاسیی لەپشتەوەیە. عەقڵییەتێکی کۆنی بەگزادەیی و عەشیرەتیی لەپشتەوەیە، کوردستان وێران بێت، زمانی نووسینی با هەرگیز نەبێ، مەسەلەیەک نییە، بەس دایەلێکتی ناوچەی بادینان وەی نەبینێ.

سەرەنجام، ئەگەر ئەو بادینانیانەی هەنووکە دژایەتی زمانی پرێستیژ و ستاندەردی کوردیی دەکەن، لە نەتەوەو ئێسنیکێکی جودا بوونایەو کورد نەبوونایە، ئەوە باسێکی تر

دەبوو، ئەوسا لەگەڵ فیشماندا دەمانگووت" توندوتیژیی و شەڕەچەقەی ئێسنۆزمانەوانیی هەرگیز کۆتایی پێنایەت"(Fishman,1999, 453). بەڵام بەدبەختییەکە لێرەدایە، کاتێ دێتە سەر کوردبوون، پێمان دەڵێن، ئێمە تاقم و تفەنگی زۆرترمان بەستووە، ئێمە ئایکۆنی بەرخۆدان بووینە، ئێمە رمی شۆڕش بووینە، ئێمە خاوەنی شۆڕش و ڕاپەڕین و قوربانیی و بەرگریی و ....تاد بووینە، بەڵام خۆشبەختانە ناتوانن بڵێن خاوەنی تێکستی مەزنن لەچاو زمانی پرێستیژی کوردییدا. کاتێکیش دێتە سەر ئەوەی پێیان دەڵێن گەلۆ خوشک و برایینە، ئێمە هەموومان هەر کوردین، تەنیا زاراوەکانمان جیاوازە، ئێ دەفەرموو ئەو زمانەی کورد بەزمانی فەرمیی و ئیداریی و پەروەردە بناسێنە، دەڵێ نەخێر، نەبووەو نابێ، بنزاراوەکەی خۆم، بە قوربانی هیچ شتێک ناکەم. لەم هەلومەرج و دۆخە پڕ لە مێنتاڵ ناساغییەدا، مرۆڤ تووشی واق- وڕمان دەبێ و روو لە هەرچی دۆکترین و خواو ئاسمان و ئایین هەیە دەیکات و دەڵێ ، بەناشوکریی ناڵێم بۆ کورد بووم! و ئێسنیکێکی تر نەبووم.

دۆکترینی جووتستاندەردیی، بەئەندازەی سەرەڕۆیی و تاکڕۆیی ئەو کۆنسێپتە زیان لە کورد و زمانەکەی دەدات، کە سکریپتی کۆپییکراوی(تورکیی-لاتینیی) ان بەسەر کوردستانی باکووردا تێپەڕاند. زمانی کوردیی ئەگەر هەنگاو بەرەو ئەندێشەو ئەفسانەی جووتساندەردیی بنێ، بەتەواویی لێک دادەبڕێ و دەبێ بە دوو زمانی سەربەخۆ و تا دێتیش زێتر لێک دوور دەکەونەوە، بەتایبەت کە سکریپتی نووسینەکانیان جودایە، مەودای دوورکەوتنەوەکە فراوانتر دەبێ. بەپێچەوانەوە ساغکردنەوەی زمانی ستاندەردی کوردیی لەکوردستانی باشووردا، لەناو دایگلۆسیا و هەرێزی دایەلێکتەکاندا، چاکترین و سەقامگیرترین هەنگاوی سیاسیی و کولتووریی و زمانەوانییە بۆ ئەوەی نەتەوەی کورد، چ لەکوردستانی باشووردا لە ناو بۆتەی سیمبۆلیزمی زماندا یەکبخات و چ ئەوەی رایەڵێکی بەهێزی پێکەوەبەستنی کوردەکانی تری پارچەکانی تری کوردستان و دایسپۆراشە لە ناو ئایدێنتیتی زمانێکی پرێستیژ و ستاندەردا. هاوکات ببێ بە تەوەرەیەکەی سەرەکیی بۆ نزیککردنەوەی دایەلێکتەکانی تر لە ئاستی کوردستانەکانی تردا.

References:

1. Bauman, Z 1991 *Modernity and Ambivalence*, London: Polity Press
2. Blommaert J (ed) 1999, *Language ideological Debates*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

3. Bourdieu. P, 1990, *the logic of practice*, Stanford University Press.
4. Bourdieu. P, *1991*, *Language and symbolic power*, Cambridge: Polity Press
5. Caviedes. A, 2003, The Role of Language in Nation-Building within the European Union, *Dialectical Anthropology* 27: 249–268, *Kluwer Academic ,Netherlands*
6. Chomsky. N, 1979 *Language and responsibility*, London: Harvester.
7. Coulmas . E, 1991, "European Integration and the Idea of the National Language*," in ALanguage Policy for the European Community: Prospects and Quandaries*, ed. (New York: Mouton de Gruyter)
8. Duranti. A,1997 *Linguistic Anthropology*, Cambridge: Cambridge University Press.
9. Faulks. K, 2000, *Citizenship*, London and New York: Routledge.
10. Freeland. J and Patrick,. D, 2004, *Language Rights and Language Survival*, in , Freeland. J and Patrick,. D (eds), 2004 Language Rights and Language Survival, UK and MA, St Jerome .

11. Gellner. E, 1994 “On Nationalism,” in *Nationalism*, eds. Anthony Smith and John Hutchinson (NY: Oxford University Press).
12. Haugen. E, 1966, *Language Conflict and Language Planning, the Case of Modern Norwegian*, Cambridge and Massachusetts: Harvard University Press.
13. Hegel, G.W.F *1956 the philosophy of history*, New York: Dover Publication.
14. LLOSHI. X, (1996): *Albanian: The Rise of a Language to a National Standard.* In: Sprache und politik: Die Balkansprachen in Vergangenheit und Gegenwart. München
15. May. S, 2001, *Language and Minority Rights: Ethnicity, Nationalism and the Politics of Language*, London: Longman.
16. May. S,2004, *Rethinking Linguistics Human Rights, Answering Questions of Identity, Essentialism and Mobility*, in , Freeland. J and Patrick,. D (eds), 2004 Language Rights and Language Survival, UK and MA, St Jerome .
17. Mühlhäusler.P, 2003, Language Endangerment and Language Revival, *Journal of Sociolinguistics* 7(2):232-245.
18. Walters. K, 1996, *Diglossia, linguistic variation, and language change in Arabic*. In. M. Eid (Ed.), *Perspectives on Arabic linguistics VIII*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins
19. Webber. M. 1962 *Basic concept in sociology*, Owen.
20. Weinstein, B. 1983, *The Civic Tongue: Political Consequences of Language Choices* , New York: Longman.

(٥)

بەڕوخسەتی مەزنترین زمانناسی کورد، مەسعود محەمەد:

بۆ پرۆ- دووستاندەردەکانی زمانی کوردیی لە هەر کوێیەک بن!

"زمانی هاوبەش نەک دایەلێکتەکان، نوێنەرایەتیی ئایدێنتیتیی نیشتمانیی دەکات"
"جڤاکی نیشتمانیی لە زمانێکی نیشتمانییدایە"
Thorlac Turville-Petre

پێشەکییەکی پێویست:

(ئەم باسە، سەرلەبەری رای تایبەتیی خۆمەو هیچ پێوەندییەکی بە رای ئەوانەوە نییە کە بەشداریی کەمپەیینی ستاندەردایزی زمانی کوردییان کرد. راستییەکەی ئەو دۆستانە، لەسەر ناوەڕۆکی بابەتەکە یەکدەنگ بوون کە پێویستە لە کوردستانی باشووردا زمانی ستاندەردی کوردیی یەکلاییبکرێتەوە. بەدەر لەوە ناکرێ دەیان کەس بیروباوەڕەکانیان سەت لەسەت وەک یەک بن. دەیان بۆچوونی جیاوازیش لەنێویاندا هەبووە ، بۆیە لایەنگرانی دووستاندەردیی و چەند ستاندەردیی بۆیان نییە چینە لەسەر ئەوە بکەن، هەرکەسێ لەوانەی کەمپەیینەکەیان واژۆ کردووە، ئیتر بەناوی هەموویانەوە دەئاخفێ. هەرگیز وانییە. چەندین کەس لەناو ئەوانەدا هەن، لەگەڵ نووسەری ئەم بابەتەدا تەواو جیاواز بیر دەکەنەوە، جیاوازیی لەوردەکارییەکاندا، بەڵام بەدڵنیاییەوە زۆربەی تەواوی خەڵکی کوردستان لەگەڵ ئەوەدان کە کوردستانی عێراق یەک زمانی ستاندەردو فەرمیی و یەکگرتووی هەبێ)

هەموو وڵاتێکی گەشەسەندوو، یاخود ئەو وڵات و نەتەوانەی لە قۆناغی پێشڤەچووندان، پێویستیان بە کۆمەڵێ مۆدێلی خەملێو هەیە کە هاوشانی پرۆسێسی گەشەکردنەکە بن. زمان وەک کاتەگۆرییەکی زیندوو، دڵ و دەروونی ئەم مۆدێلی گەشەکردنانەیە. زمانی کوردیی کە تووشی ئەم ژانی ستاندەردایزە بووە، بەشێکی زۆری پێوەندیی بە نەبوونی پلانەوە بۆ زمانیی فەرمیی و ستاندەرد وەک غەمێکی ستراتیژیی هەیە، چونکە ئەگەر لە سەردەمی زوودا زمان بەسروشتیی دەفراژا و خۆی ساغدەکردەوە و ستاندەردبوونی خۆی تۆکمە دەکرد و بە دیفاکتۆ دەبوو، بەڵام لە ئەڤرۆی زمانی کوردییدا، پێویستی بەبڕیارێکی ئەکادیمیی، سیاسیی و ستراتیژیی هەیە، پێویستی بە نەخشەدانان و پلانی

زمانەوانییە. لەبەر هیچ نا، لەبەر ئەوەی زمانی کوردیی هەموو قۆناغە سروشتییەکانی گەشەی لینگویستیکیی بەزاندووە.

بۆ ئەوەی زمانی کوردیی، کاریکتەرەکانی مرۆڤی کورد، نەتەوەی کورد و وڵاتێکی بێ ئایدێنتیتیی وەک کوردستان زیندوو بکاتەوەو یەکانگیرییەک دروست بکات، قۆناغی ئەنسرۆپۆمۆفیزم anthropomorphism ی گەرەکە، واتە
قۆناغێک کە کاریکتەر و مۆراڵ و سیمبۆڵیزمی نیشتمانیی نەتەوەی کورد تێیدا رەنگ بداتەوە. ئەنسرۆپۆمۆفیزەکردنی زمانی کوردیی نوێنەرایەتی مرۆڤی کورد، سیمبۆڵی کورد و کاریکتەری مرۆڤێک دەکات، کە خاوەنی زمانێکی بێکەس و کارە، کە زمانی "کوردیی" دەبێژنێ. لەم ئاقارەوە لێکۆڵینەوە و راڤەکردن لەسەر ستانەدەردکردنی زمانی کوردیی دەرگیری تایپۆلۆجی خودی لق و پۆپەکانی زمانی کوردیی دەبێت. زمانێک تا هەنووکە لەنێوان شارەکان و شێخەکان و خێڵەکاندا بەسەر چەندین زاراوە و بنزاراوەی جیاجیادا دابەشبووە. بۆیە ئەنسرۆپۆمۆفیزەکردنی زمانی کوردیی، واتای زیندووکردنەوەی زمانی کوردیی لە کاریکتەری تاکی کورد و ئایدێنتیتیی نیشتمانییدا دەگەیەنێت.

لەم ئاقارەوە، پاراستنی دایەلێکتە کوردییەکان چ خێروبێرێکی بۆ کورد هەیە، لەکاتێکدا کورد بە خاوەنی زمانێکی فەرمیی و یەکگرتوو نەبێ، لای کەم لەهەرێمی کوردستانی عێراقدا، کە دیفاکتۆیەکی سیاسیی و جێوگرافیی و مێژوویی هەیە. پاراستنی دایەلێکتە کوردییەکان و خۆڕنینەوە بۆیان لەژێر چەتری مافی مرۆڤ و دێمۆکراسیی و ئازادییدا، تەڵەکەبازییەکی ئەوەندە گەورەیە، بەس لە کاریکتەر و داوەشاویی و دووڕوویی مرۆڤی رۆژهەڵاتیی و دوالیزمی ئێمەی کورد دەوەشێتەوە. ئاخر هەرگیز نەبووە دۆکترینی کۆمۆنیزم کە ئەوەی بڕوای پێی نەبێ دێمۆکراسیی و پلورالیزم و دەنگە جیاوازەکانە، کەچیی لایەنگرانی دوو ستانەدەردیی دوای هەڵای کۆمۆنیستێکی سکۆلار کەوتوونە و وەک دەقی قورئان وتەکانی دەڵێن و دەینووسنەوە.

هەندێ کۆنە کۆمەڵە(کۆمەڵەی هەردوو دیو)، کۆنەچریکی ئێرانیی و کۆنە ئاش و کۆنە چەپ وەک ئەوەی "بەیعەت" بە جووتسانەدەردیی بدەن، بەهەر شێوەیەک بۆیان کرابێ، دژایەتی ساغکردنەوەی زمانی فەرمیی و ستانەدەردی کوردیی دەکەن، چونکە بەهەمان مێنتاڵیتی ئایدیۆلۆژیی و سیاسییەوە لە زانستی زمان دەڕوانن، کە سکۆلارێکی کۆمۆنیستی کورد بانگەوازی بۆ دەکات. لەوەش بگەڕێین کە لۆبییەک لە نێو دەسەڵاتی کوردییدا چۆن کۆمەک بەو هەوڵانە دەکات. ئەم هاوپەیمانییەی دوو ستانەدەردەکان، زۆربەیان ئەو پانکوردیست، ناسیۆنالیست، کۆنە تودەو چریک و کۆمۆنیست و چەپانەن کە ناتوانن یەک وتاری ورد و پڕ لەداتا، لەسەر خودی دۆکترینی دووستانەدەردیی بنووسن، چونکە زۆربەیان جگە لەخوێندنەوەی بەیاننامەی لوولکراو ژاکاو و دڕاو، ئەویش بەزمانی کوردیی یان زۆر زۆر بەفارسیی، هیچ سەرچاوەیەکی تریان نەخوێندووەتەوە. ئەم نوکتەی نەخوێندنەوەیە هەر هەندێ لە چەپە دێرین و نوێکانی نەگرتووەتەوە، بەڵکو هەندێ لەپانکوردیستە لیبڕاڵ و ناسیۆنالیستە مۆدێرنەکانیشی گرتووەتەوە،.

ئێمە لە زمانی شارەزایانی زمانەوە ئەوە دەزانین، کاتێ زمانێکی لاکەوتە و کەنەفت، دایەلێکتێکی خۆماڵیی، بنزاراوەی هەرێمێک دەخوازێ گوژم بەخۆی بدات و رەپ و راست بێتەوەو ببێ بەزمانی ستاندەرد، نۆرمێکی سەقامگیر و یەکگرتووی لە نووسیندا گەرەکە، پێویستیی بەوە هەیە لای کەم زۆرینەی ئەو هەرێمە گفتوگۆی رۆژانە و کارە فەرمییەکانی پێڕایی بکەن (Haugen ۱۹۸۱)، یاخود وەک ئەوەی گارڤین Garvin ناوبێژی دەکات، ئەو زمانەی لەڕێی مێشک و هزرەوە بخەملێنرێ نەک لە رێی سۆز و هەڵچوونی دەڤەریی و تیرەگەرییەوە، کە ئەو ئینتێلێکچووەلایزبوون intellectualized ی پێ دەڵێ. بە واتایەکی تر زمانی هزرڤان و رووناکبیران بێ(Garvin ،۱۹٦۸) ، نەک زمانی زۆروبۆریی کورتەك و شەرواڵ لەبەرەکانی کورد، نەک حەشاماتی دیوەخانەکانی عەشیرەت و تیرەو هۆزو خێڵەکانی کورد لەبەرچاو بگیردرێن.

ئەمڕۆ کرمانجیی ناوەڕاست(بە ئاوێزانبوونی لەگەڵ کرمانجیی خواروودا) لەکوردستانی باشووردا، زمانێکە ئینتێلێکچووەلایز بووە، زمانی فەرمییە (بەبێ بڕیارێکی فەرمیی) ، زمانی ستاندەرد و بالاو کەڵەگەتی ئەم هەرێمەیە. زمانی زانستیی و فەلسەفیی و کولتوورییە، زمانی حکومەت و پارلەمان و سەرۆکایەتی هەرێم و مەکتەبی سیاسیی هەموو حیزبەکانی کوردستانە. زمانی باشترین و چاکترین و پڕبەرهەمترین نووسەرانی کوردە، زمانی پایتەختی سیاسیی و ئابووریی هەرێمی کوردستانە. ئەم ستاندەردایزەی جێگەی مشتومڕە، بە روانگەی ئەم بابەتە، ستاندەردایزی ئۆرسۆگرافی (orthography) ی نییە. ستاندەردایزی زمان لە دیدی ئۆرسۆگرافییەوە، زێتر جەخت لە داڕشتنی رستە، رۆنانی رستەکان و سپێلی پەیڤ و میتۆدی دەربڕینەکان دەکاتەوە، ئەمەش پتر کاری شاعیرانە، یان کاری ئەو واعیزە خۆبەزمانزانانەیە بەس بازرگانیی ئۆرسۆگرافیی دەزانن. ئۆرسۆگرافیی راستە کاتەگۆرییەکی زمانناسییە، بەڵام ئەم نووسینە جەخت لە رووکارە تیۆریی، زمانناسیی ، کولتووریی، فەلسەفیی، سیاسیی و فەرمییەکەی ستاندەرد، کە سەرمەشقی ستاندەردایزن، دەکاتەوە، نەک خەریکی ئۆرسۆگرافیی و رستە رێکخستن و فرۆفیشاڵی وشە پاشوپێشخستن یان بکەرو فرمان لکاندن بێت.

بەبڕوای ئەم بابەتە، زمانی کوردیی، لەو شوێنەدا زۆر گرینگیی هەیە کە جەخت لە رووکارە زمانەوانیی و تیۆرییەکەی ستاندەردایز بکرێتەوە، نەک لە فۆرمە مێژووییەکەی یاخود ئەوەی فیلۆلەجیستەکان (philologist) بە دیدی زانستی فیلۆلەجی (تێرمێکی کۆنە بۆ لینگویستەکان بەکار دەهێنرا) لە داتاکانی زمان ، بەهای زمان و قورسایی سیاسیی و کولتووری زمان دەیانڕوانی. زمانی کوردیی دەبێ بەدیدی لینگویستیکیی لە ستراکتۆر و سروشتی زمان لێی وردبینەوە. راستە لقوپۆپەکانی زمانناسیی (فۆنەتیک، فەنۆلەجی، مۆرفۆلەجی، سێمانتیک، سینتاکس، ئەنسرۆگرافیی،......تاد) هەموویان پێکەوە تەواوکەری یەک سیستمن کە زمانناسیی پێ دەگوترێ. لێ هەلومەرجی سۆسیۆلینگویستیی و ئەنسرۆپۆلۆجیای زمان و پراگماتیای زمان، بەها گرینگەکانی زمانی کوردیین. وەک کورد پێویستمان بە دیسکۆرس و پلانی زمانیی هەیە، پێویستمان بەوە هەیە، ستراکتۆری ئەو زمانە ستاندەردی هەیە مکۆمتر بکەینەوە، لەڕووی سیاسیی و ئیداریی و یاساییەوە یەکلای بکەینەوە.

لەم دیدەوەیەوە، فەوتاندنی دایەلێکتە کوردییەکان یان کاڵبوونەوەیان زیان لەکورد نادەن، بەڵکو نەبوونی زمانی ستاندەرد زیانی سەرەکیی بەکورد دەگەیەنێت. بەگوێرەی ریپۆرتی(راپۆرتی) یەکەمین کۆنفرێنسی (کۆنفرانسی) نێونەتەوەیی تۆڕی-وشە(Wordnet) بێت کە لەساڵی ٢٠٠٢ دا لە سێنترال ئینستیتیوتی زمانە هیندییەکان بەسترا، زۆربەی زمانەکانی جیهان بەرەو داخواران و فەوتاندنی یەکجارەکیی دەڕۆن، ئەم رێژەیەیان بە نزیکەی ٩٠% ی زمانە جیهانییەکان قەبڵاندووە. ئەم ریپۆرتە، قسەی زلی کوردایەتیی و نەدانیی ئەو مارکسیست و چەپە کلاسیکیی و چریکییانە نییە، کە فریان بە زانستی زمانەوە نییە و لەخۆیانەوە کەفوکوڵ هەڵدەڕێژن، قسەی ئەو کۆمۆنیستە زمانزانانە نییە، کەئەوەی بڕوایان پێی نەبێ دێمۆکراسیی و مافی مرۆڤە. بەڵکو بە دەیان توێژینەوەی مەیدانیی و تیۆریی، لە ماوەی دەیانساڵدا گەیشتوونەتە ئەو دەرەنجامانە. فەوتاندنی ئەم زمانانە لەگەڵ خۆیدا، لێکسیکاڵ، تێکست، بناغە زانینییەکان و ترادیسیۆنەکانیشیان رادەماڵێ.

گەلۆ بۆچیی دەبێ لە سەردەمی گڵۆباڵیزەییشن و پۆست مۆدێرنیزمدا، تازە بەتازە ، ئێمەی کورد بێین باسی پاراستن و دەستپێوەگرتنی preserved زاراوەو بنزاراوە کوردییەکان بکەین؟ ئەوە چ خێریکە بەکورد و نەتەوەی کورد دەکرێ لەژێر پەرچەم و ئایدیۆلۆژیای مارکسیزم و کۆمۆنیزمدا، سکۆلارێک باسی مافی مرۆڤ و دێمۆکراسیی و خوێندن بە بنزاراوەکان دەکات؟، لەکاتێکدا مافە نەتەوایەتییەکانی گەلی کورد، تاکە تشتێکە(شتێکە) کە بڕوای پێی نەبێ . ئایا چاوی کاڵی زاراوەو بنزاراوە کوردییەکان لەو ٩٠% یەی زمانەکانی جیهان جوانترو عەگیدترە؟

لە هەلومەرجی کوردستانی باشووردا، دۆکترینی دووستاندەردیی بۆ زمانی کوردیی نەزانییەکی ئەوەندە لینگویستیکانەیە، کە ئاسۆی زمانی کوردیی بەیەکجاریی ژێر پرسیار دەخات. ئەوەی بەزمانی ئاڵمانیی پێی دەگوترێ SPRACHBÛND سپراخبونت یاخود سپراخبوند و بەئینگلیزیی پێی دەگوترێ یەکیەتیی زمان (یەکێتیی زمان- language union)، هاوکات بە ناوچەی زمانەوانیی (linguistic area) ش ناسراوە، جەخت لە سێ زمانی رەگەز جیاواز یان زێتر دەکاتەوە لەڕووی جێنێتیکەوە genetic ەوە لێک جوداین. لەکوردستانی باشووردا، زمانی کوردیی بەسەر سێ دایەلێکتی سەرەکییدا دابەش دەبێ. ئەوەی پرۆدووستاندەردەکان ، چ بە مەغزای ئایدیۆلۆژیی ، یان بە فاکتەری " شۆڤینیزمی لەهجەیی" یاخود لەجەهل و بەدوای هەڵاکەوتندا " سۆرانیی" پێ دەڵێن ، لەگەڵ هەورامانیی و سەبدایەلێکتی بادینانییدا، هەموویان منداڵەوردەکەی زمانێکن کە زمانی کوردییە. هیچیان رەچەڵەکیان جیاواز نییە و سەر بەزمانێکی بیانیی نیین.

لۆژیکی دووستاندەردیی بۆ خۆی سیمبۆڵی کەڵەگایی و زۆرو بۆریی دایەلێکتێکە کە قورساییەکی سیاسیی و ئابووریی لەپشتەوەیە کە دەسەڵاتی کوردیی لۆبییەکی بە نهێنیی وەک دابەستە راگرتووە و دژایەتی یەک ستاندەردییان پێ دەکات. هاوکات لۆژیکێکی عەشایەریی و خێڵەکییە کە پڕ بەپێستی مێنتاڵیتی میرنشینە کۆنە کوردییەکانە و تێکەو لێکەی کۆنە مارکسیستەکان و پانکوردیستە دواکەوتووەکان نۆژەنی

دەکەنەوە. ناکرێ زمانی نەتەوەیەک لەسەر زۆروبۆریی ژمارەی کرمانجەکان" تێرمێکی ناوچەکانی هەولێره" ساغبکرێتەوە. بەڵکو لەسەر ئەو زمانە ساغدەکرێتەوە کە بەسروشتیی و بە لێوەشاوەیی خۆی بەم ئاستە گەیشتووە. بیرکردنەوە لە "ناوچەی زمانەوانیی" لەکوردستاندا، کوردستانی باشوور دەکاتە سێ هەرێمی تەواو لێکدابڕاو، ئێمە نە لەسنووری چاینەداین، تا زمانی ڤێتنامیی و تایلەندیی بەهاوشانی چاینیی، ناوچەی زمانەوانیی پێک بهێنن. نە لەباڵکانی ئەورووپاشین تا سپراخبونتی باڵکانییمان (ئەلبانیی، رۆمانیی، سلاڤیی، بولگاریی.....) هەبێ. سپراخبونتیی کۆمەڵێ زمانی جیاوازن لێ لەڕووی زمانەوانییەوە بۆ سەریەک رەگەز و رەچەڵەک دەگەڕێنەوە. بەڵام تەواوی لق و پۆپەکانی دایەلێکت و سەبدایەلێکتە کوردییەکان بۆ سەر یەک زمان کە زمانی کوردییە، دەگەڕێنەوە.

کرمانجیی ژووروو و هەورامانیی و کرمانجیی (ناوەڕاست و خواروو)، سێ زاراوەی کوردیین، هەر یەکەیان کۆمەڵێ بنزاراوەیان هەڵلووشیوە. دیارە هێجەمۆنیی کرمانجیی ناوەڕاست لەڕووی زماناسییەوە لەهەموویان دەستڕۆیشتووتر و سەقامگیرتر و خاوەن ئەزموونترە. ئەگەر لەکوردستانی عێراقدا دووستاندەردیی جێکەوت بکرێ، بەسروشتیی ستەمێکی گەورە لە هەورامیی (هەورامانیی) دەکرێ، بۆچیی دەبێ بادینانیی بخرێتە سەروو هەورامییەوە. خۆناشکرێ سپراخبونتیی کوردیی لەکوردستاندا هەبێ، چونکە خۆبەخۆ پێچەوانەی ئەو چەمکەیە کە لە جێنەتیکەوە لێک جودابن. زاراوە کوردییەکان هەموویان یەک پشتیان هەیە کە زمانی کوردیی پێ دەگوترێ.

لە رەوشێکدا کە زمانی کوردیی لە قۆناغێکی بڵندی دایگلۆسیاییدایە، دەبێت بەئیرادەیەکی سیاسیی و نیشتمانیی گەورەوە بیر لە یەک ستاندەردی سەرتاسەریی بکرێتەوە. دایەلێکتەکانی تر دەبێ بەرێژەیەکی گونجاو لە پرۆگرامەکانی خوێندندا هەبن، ئەویش لەپێناو خزمەتکردنی زمانی کوردییدا، نەک بۆ سەرئێشەو ئاژاوە نانەوە. سەرتاسەری هەرێمی کوردستان، پێویستە یەک زمانی فەرمیی و ئیداریی هەبێ. مخابن لەهیچ شوێنێکی دنیادا، نەبووە دایەلێکتێکی خۆماڵیی لە هەمبەر زمانی ستاندەردی نیشتمانییدا، لەبەرامبەر زمانی پایتەخت و حکومەتدا لاساریی بکات. کەچیی لە بادینان، تابلۆی سەرەکیی زانکۆی دهۆک بە بنزاراوەکەی خۆیان نووسراوە. ئەم بەرەڵاییە لەو وڵاتانەش نییە کە بەحیساب جووتستاندەردن. مەگەر ئەوە نییە نینۆرشکەی (نینۆرسک) وڵاتی نۆرویژ خەریکە دەچێتەوە کەوڵی خۆی، لەبەرامبەریشدا بۆکماڵیی رۆژ بەڕۆژ لەگەشەکردندایە.

دۆکترینی دووستاندەردیی یان چەند ستاندەردیی بۆ زمانی کوردیی، هەمان مێنتاڵیتیی سەرۆک هۆزەکانی کورد، سەرۆک حیزبەکانی کورد، سەرۆک دەڤەرەکانی کوردستانە بەڵام بە بیچمێکی ئەکادیمیی و لینگویستیکییەوە لەبازاڕی سیاسیی و گەندەڵیی کوردستاندا ساغدەکرێتەوە. هەمان مێنتاڵیتیی یەکێتیی و پارتییە لە سیستمی فیفتیی بەفیتییدا کە دەسەڵاتیان قۆرغکرد و لەنێوان خۆیاندا دابەشیانکردەوە. رایکردنی دڵی هەموو ئەو سیاسیی و ئەکادیمیی و رۆشنبیرانەیە، بەبست لە دەواری خێڵ و عەشیرەتگەرایی دوور

نەکەوتوونەتەوە. دووستاندەردی بەسروشتیی لە ناو هزری کوردی خێڵەکییدا تەواو دیفاکتۆیە، بەبیانووی پاراستنی زاراوەکانەوە! (کەناملۆیە بەهەموو پێوەرە لینگویستییەکان) دەیانەوێ لەئاستی سیاسیی و کولتووریی و نەتەوەییشدا بەدیفاکتۆی بکەن. بەبڕوای ئەم نووسینە ئەمە بەشێوەی پراکتیک، سەرەتای کەرتکردنی نەتەوەی کوردە.

بەم تێڕوانینانەوە، زمان و دایەلێکت، سەرەنجام لەشەڕێکدان و شەڕەکەش هەر دەبێ بکرێ. شەڕەکە لەبەرژەوەندیی نەتەوەیی و نیشتمانیی یەکلایی دەکرێتەوە. سیاسەتوانێکی کاریزمای دەوێ ئەم چەلەحانێیەی زاراوە لاواندنەوەیە کۆتایی پێ بهێنێ. بڕیارێکی سیاسیی خورت و بوێری نیشتمانییانەی گەرەکە. لە ئاستی جیهانییشدا، ئەو ئەڤیندارییە لەگەڵ زاراوەکاندا بەسەرچووە. لەمانیفێستۆی نەتەوە یەکگرتووەکاندا UN و لەپێشەکیی preamble و ناوەڕۆکی چارتەرەکاندا، باسی پاراستنی مافی نەتەوەو کەمایەتییەکان و مرۆڤە جیاوازەکان و زمانەکان کراوە، باسی رەگەزی نێرو مێ و جیاوازیی رەنگ-پێستیی...تاد کراوە بەڵام هیچیان توخنی دایەلێکت و سەبدایەلێکتەکان ناکەون. ئەوانەی دەخوازن کورد چەند زمانێکی نووسینی هەبێ (بەشێوازی رەشبەڵەکی دایەلێکتەکان) و وەک نەتەوەی کوردیش بمێنێتەوە، لە دنیایەکی زۆر فانتەسیی و ئایدیۆلۆژییدا باسکی ئەفسووناویی رادەدەن. باسکێک لە دوورو نزیکەوە بەر یەک شەپۆلی زمان و زانستی زمانەوانیی ناکەوێ.

یەکێک لە نەخۆشییە دەردەدارەکانی زمانی کوردیی ئەوەیە، کەمترین توێژینەوەی لەسەر کراوە، راستییەکەی کورد لەسەر هیچ شتێک توێژینەوەی تەواوی نییە. لەمەڕ کەرکوک بەمیلیۆن وتاری سیاسیی پڕ لە دروشمی کوردایەتیی و شۆڕشگێڕیی نووسراوە، لەبەرامبەریشدا بەهەمووی چوار توێژینەوەی ئەکادیمیی ورد نییە. زمانی کوردییش خەریکە وەک هەر بابەتێکی تر بەوتاری سیاسیی و لافیتە نووسین و نارەزایەتیی ئاغاوات و عەشیرەتەکانی کورد بسپێردرێ. خەریکە کۆمەڵی واعیزنووسی خۆبەزمانزان و کۆمەڵی پینەدۆزی بەناو زمانزان خۆیان بەکاپتنی زمانی ستاندەردی کوردیی دەناسێنن. لەکاتێکدا ژمارەی ئەو توێژینەوانەی لەماوەی دوورو نزیکدا لەسەر زمان کراون، ئەوەندە کەمن هەموویان بەیەک رۆژ دەخوێنرێنەوە. بەبڕوای ئەم نووسینە، باشترین چەکێکی هێمنانەو ئاشتییانە کە بۆ ستاندەردایزی زمانی کوردیی بەکاربهێنرێ، ئەوەیە لەسەر زمانی کوردیی وتار و توێژینەوەی ئەکادیمیی و داتابەخش بنووسرێن. تەنیا نووسین و توێژینەوەیە، ئارگیومێنتەکان بای باڵیان تێیدا دەدەن و کەسانی پسپۆر و رووناکبیرانی کورد و زماننناسەکان، بە ئەنجامگیریی دەگەن.

ئەوانەی لەرووی سیاسیی و ئایدیۆلۆژییەوە، لەڕووی مێنتاڵیتیی هۆز و ناوچەگەرییەوە باسی مافی زاراوەکان و بنزاراوەکان و چەوساندنەوەیان دەکەن، بە کلاولەسەرنانی لینگویستیکیی و فڕوفیشاڵی زمانەوانیی بەخەڵکی کوردستانی دەفرۆشنەوە، بەیەک رستە، قەلای وڕێنە و مۆتیڤەکانیان هەرەس دێنێ. " لە کۆنفراسە جیهانییەکانی

زمانناسییدا، باسی کرۆزانەوەی دایەلێکتەکان بەهیچ شێوەیەک ناکرێ". بەڵکو باسی زمان و مافی پاراستنی زمانی کەمینەکان و جڤاکەکان دەکرێ. لەڕاگەیاندراوی جیهانیی مافە زمانەوانییەکاندا (Universal Declaration of Linguistic Rights) ، کە کۆنفرێنسێکی نێونەتەوەیی بوو، لەسەر زمان و مافەکانی، لەشاری بارسلۆنە (بەرشلۆنە) لەساڵی ١٩٩٦ دا بەسترا ، بەسەتان جار باسی زمان و مافەکانی بەهەموو جۆرێک کراوە، بەڵام بەهیچ شێوەیەک باسی دایەلێکتەکان و سەبدایەلێکتەکان نەکراوە. بەم دیدە لینگویستیکییەوە، ئەم نووسینە بەڕۆحێکی دیکتاتۆرییانەوە نا، بەڵکو بە رۆحێکی لینگویستیکییەوە داوای ئەوە دەکات، لە کوردستانی باشووردا دەبێ زمانی ستاندەردی کوردیی ساغبکرێتەوە. هاوکات داوای لەبەرچاوگرتنی تایبەتمەندییەکانی تەواوی زاراوەکان بۆ خزمەتی زمانی کوردیی و دەوڵەمەندکردنی لەئاییندەدا دەکات. پێویستە یەک زمانی نووسین هەبێ. زمانی دەوڵەت و دامودەسگا حکومیی و ئیدارییەکان بێت. زمانی پەروەردەو دادگا و یاساکان بێت.

کەیسە ناوازەکان و زمانناسە خۆتێهەڵقورتێنەکان

لە زۆرینەی ئەو وڵات و نەتەوانەی کە زمانی نووسینی تێدا ساغکراوەتەوە، دایەلێکتێ، یان زمانێ لەسەر حیسابی ئەوانی تر بە بڕیارێکی سیاسیی، ئەکادیمیی، یان بڕیارێکی جەماوەریی و کۆمەڵایەتیی بە زمانی ستاندەرد کراوە. ئێستاش لە هەرێمی کوردستاندا هەمان خەرەک لەئارادایە، هەندێک هەن، پێیان سەختە ددان بەو راستییە لینگیوستیکییەدا بنێن کە زمانی ستاندەر، لەرێگەی ساغکردنەوەی زمانێکەوە دەبێ بەسەر زمانەکانی تردا، یاخود لەرێگەی ساغکردنەوەی دایەلێکتێک دەبێ بەسەر ئەوانی تردا. ئەمە بۆخۆی دوالیزمێکە کورد بەدەستییەوە گیری خواردووە. فاکتەکان و دیفاکتۆکان وەک رۆژی رووناک دەبینێ، کەچیی لەسەر گۆڕەپانی پراکتیک و نووسیندا، ناوێرێ ددان بەڕاستییەکاندا بنێ و خەریکی منگەمنگ و پاساو هێنانەوەی نالۆژیکییە. لەگەڵ ناخی خۆی و نووسینەکانی خۆیشیدا راست ناکات.

ئەوانەی دەخوازن زمانی کوردیی بەدەردی زمانی نۆرویژیی بەرن، ئاخۆ ئاگایان لەوە هەیە کە زمانی نینۆرسک Nynorsk (زمانەو دایەلێکت نییە). لەکاتێکدا بەپێی یاسای وڵاتی نۆرویژ، زمانێکی فەرمیی و نیشتمانیشە، کەچیی لەگەڵ ئەوەشدا لەهیچ شارێکی نۆریوژدا زمانی فەرمیی دامودەسگاکان نییە. سەبارەت بەکورد، زمان و ستاندەردایزەکەی کە یەکێکە لە ئەرکە سەرەکییەکانی ناسیۆنالیزمی کوردیی، بەدڵنیاییشەوە زۆر ناسیۆنالیزمێکی گەلحۆ و گەلۆرە، هیچی لەمەڕ زماندا پێناکرێ. ناسیۆنالیزمی کوردیی، لەسیاسەتیشدا گورجوگۆڵ و نابەڵەدە، مەگەر بەپشتداخستنی گەڕانەوەی کەرکوک بۆ سەر هەرێمی کوردستان، لە ماوەی پێنج ساڵی رابردوودا، جگە لە یەکێتیی و پارتیی کە سەرە رمی ناسیۆنالیزمی کۆنەپارێزی کوردیین، کەسیتر و لایەنیتر ئەوەندە لێی بەرپرسیارن.

هەردوو دۆکترینی دووستاندەردیی و هیچستاندەردیی (سفرستاندەردیی! ئەوانەی داوای ئەوە دەکەن کە زمانی کوردیی، هەلومەرجی سیاسیی و نێودەوڵەتیی رێگەی پێنادات

ستاندەردایز بێت و بە ئازادبوونی کوردستانی گەورەوە دەیبەستنەوە)، پێچەوانەی بنەما ئەنسرۆپۆلۆجیی و سۆسیۆلینگویستییەکانی چەمکی نەتەوە دروستبوونن. واتە هەردوو دۆکترینی دووستاندەردیی و فرە ستاندەردیی و هیچستاندەردیی (کە پانکوردیستەکان بانگەشەی بۆ دەکەن)، لەگەڵ هێڵە سەرەکییەکانی بۆچوون و دۆکترینی چێکردنی نەتەوە-دەوڵەت و مۆدێرنیزمدا نەک هەر نایەنەوە، بەڵکو زۆریش لێوەی دوورن.

بۆچوونەکانی فەیلەسووف و ئەنسرۆپۆلۆجیستی کۆمەلایەتیی (ئێرنست گێڵنەر- Ernest Gellner) لەسەر ناسیۆنالیزم و رۆڵی ئەو بزوتنەوەیە لە ستاندەردکردنی خودی نەتەوەدا بەمشێوەیەیە ، ئەوە ناسیۆنالیزم و رەهەندە فیکرییەکەیەتی ، نەتەوە و جڤاکەکان بەرهەم دەهێنێن نەک بەپێچەوانەوە (Gellner ،١٩٨٣). ئەگەر بەم کرایتێریایە بێ، ناسیۆنالیزمی کورد کە هەنووکە لە کوردستانی باشووردا لە ترۆپکی دەسەلاتدایە ، نەک هەوڵی چێکردنی نەتەوەی کوردی بەهیچ کلۆجێ نەداوە بەڵکو نەتەوەی کورد، بەسەر کورە قۆزەکانی عەشیرەت و خێڵدا، بەسەر ئەو کەسانەی دەڤەرێکی بەرتەسکی ناوچەکەی خۆیان لەسەروو بەرژەوەندییە نەتەوەییەکانەوە دادەنێن، تەخشان و پەخشان دەکات.

حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەک بناغەیەکی توندوتۆڵ دەبووایە یەکێک لەبەرنامەکانی بۆ چارەسەرکردنی کێشەی زمانی فەرمیی هەرێم بەرنامەی زمانیی بووایە. بەپێی ستاندەردە نێودەوڵەتییەکان، چەمکی دەوڵەتی نەتەوەیی nation-state و دارشتنەوەی بنەما کولتووریی و زمانەوانییەکانی پێویستە وەک یەکێک لەفاکتەرەکانی تەبایی و خۆرێکخستنەوەی ناومالی نەتەوەیی، زمانێکی کۆمۆنی هەبێ. ئەم زمانە کۆمۆنەش دەبێ سەرتاسەری ناوچە جیۆگرافییەکان بگرێتەوە، باشە هۆی چییە هێز نییە بتوانێ کەڵەگایی دایەلێکتێکی کوردیی بنیشێنێتەوە؟ ئایا ئەو لۆبییەی لەپشت ئەمانەوەن کێن و کێ کۆمەکی مادییان دەکات؟ ئەو لۆبییەی کە توانیویەتی مەلاشووی هەندێ کوردییزانی لاکەوتە و پەخشاننووسی کوردستانی رۆژهەلات لەتاراوگەدا تەربکات ، بۆ ئەوەی دژایەتی ستاندەردبوونی زمانی کوردیی لەکوردستانی باشووردا بکەن. لەکاتێکدا کوردستانی رۆژهەلات هەلومەرجی زمانی کوردیی تێیدا زۆر لە کوردستانی باشوورەوە نزیکە. لە ساتەوەختێکدا ستاندەردبوونی زمانی کوردیی لەهەرێمدا گەورەترین دەستکەوتی سیاسیی و کولتووریی دەبێ بۆ نەتەوەی کورد بەگشتیی و کوردستانی رۆژهەلات بەتایبەتیی.

کێشەی لینگویستیکیی لە کازاخستان و کوردستان

ئەم ئاستەنگی زمان ستاندەردبوونە، هەر دەرگیری کوردستان نەبووە، بگرە ولاتێکی وەک کازاخستان و بیلارووسیاش دەرگیرن. دەکرێ لەسەر تەوەزەلیی و نەزانیی ناسیۆنالیزمی کوردەوە، لەهەمبەر دۆزی زماندا باسی ناسیۆنالیزمێکی تر بکەین، بۆ نموونە لەدوای پێرێسترۆیکاوە perestroika کە هەرەسی سیاسیی و جیۆگرافیی سۆڤێتی بەدواوە بوو،

یەکەمین وڵاتێک کەداوای ستانده‌ردایزی زمانەکەی خۆی کرد، وڵاتی ئیستۆنیا بوو. هەر دوای کەوتنی دەسەڵاتی سۆڤیێت لە کۆمارەکانی پێشووی سۆڤیێت، لە ماوەی کەمتر لە ساڵێکدا، تەواوی کۆمارە سەربەخۆکانی تر، هەمان پرۆسێسی ستانده‌ردایز و ئۆفیشەڵکردنی زمانەکانی خۆیان گرتەبەر. هەنووکە حەڤدە ساڵە ناسیۆنالیستەکانی عەشیرەتەکانی کورد لەکوردستانی عێراقدا نەیتوانیوە زمانی کوردیی ساغبکاتەوە. لەهەرێمی کوردستاندا، ستانده‌ردبوونی زمانی کوردیی، بەواتای بەماستەرکردنی هیچ دایەلێکتێک بەسەر ئەوانی تردا نایات. بەڵکو ئەوە کێڵگەی ئەکادیمیاو ئەدەبی کوردییە کە کرمانجیی ناوەڕاستی بە ماستەرزمان کردووە.

ئەوەی کە گرفتی ستانده‌ردبوونی زمان لە وڵاتی کازاخستاندا، هاوشێوەی ئەو سەرگەردانییەی کوردستانە، بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە ناسیۆنالیزمی کازاخیی، بەهەمان میتۆدی ناسیۆنالیزمی کوردیی، ناسیۆنالیزمێکی وریا نەبووە، ناسیۆنالیزمێکی داوەشاو بووە، دوای رووداوەکان کەوتووە، نەک پێش رووداوەکان بکەوێ. سەرەڕای ئەوەی پانکازاخییەکانیش بەهەمان مێنتاڵیتیی پانکوردیستەکان لە زمان و فەنکشنەکانی زمان دەگەن. ئەم مۆدێلی سەرگەردانییە، رێک بەسەر ناسیۆنالیزمی کورددا قشت و خشت جێکەوت دەبێ، ناسیۆنالیزمی کوردیی هەمیشە زۆر درەنگ بەخۆ کەوتووە، زیندووترین نموونەش ئەو هەمووو هەرایەی لەسەر کەرکوک دەیکەن، پاش ئەوەی پارلەمانی عێراق، بڕیاری دابەشکردنی شارەکەی تێپەڕاند. ئەگەر چارەکی ئەوەیان بکردایە لەپێشتردا و حیزبحیزبێنەیان نەکردایەو گەندەڵیی بەشێوەی خۆرە هەلاهەلای نەکردنایە، هەنووکە کەرکوک لە ئامێزی کوردستاندا دەبوو، زمانی کوردییش، هاوشانی عەرەبیی و تورکمانیی، زمانی سەرەکیی و فەرمیی شاری کەرکوک دەبوو.

زمان بوونی نەتەوەیە، رۆحی نەتەوەیە، دڵی نەتەوەیە، هەروەک چۆن ناسیۆنالیستی ئۆکرانیی مایکۆلا کۆسیف دەڵێ" زمان نەبێ، خەڵکیش نییە، خەڵک نەبێ دەوڵەتیش نییە" (kosiv, ١٩٩٤). داوەشینە بۆ ناسیۆنالیزمێک داوای گەڕانەوەی کەرکوک بۆ سەر هەرێمی کوردستان بکات ، کەچیی دوو پەروەردەی حیزبیی و ئایدیۆلۆژیی لەو شارەدا شانبەشانی یەک بەسەر زارۆکی کورددا تێدەپەڕێنن. ناسیۆنالیزمێک لەپەروەردەو مەسەلەیەکی هەستیارو پڕ لەداتای وەک زماندا، ئەجێندایەکی هاوبەشی نەبێ، چۆن لە چارەنووسی سیاسیی شارێکدا، کە مێژووی خەباتی نیو سەتەی کوردی تێدا خەرجکراوە، هاودەنگیی دەبێ؟ زۆربەی ئەو ناسیۆنالیزمانەی کە وڵاتیان داگیرکراوە یان لەئۆپۆزیسیۆندا بوونە ، لە زمان و کولتووردا خۆیان ساغکردووەتەوە. بەڵام ناسیۆنالیزمی کوردیی دەستی بۆ ئەمەش نەبردووە.

بەپێی ئامارەکانی کازاخستان بێت، لە سەروبەندی هەڵوەشاندنەوەی کۆمۆنیزم و ستالینیزمدا، کەمتر لە١% خەڵکی ئەو وڵاتە بە تەواویی تونیویانە بە زمانێکی پاراوی کازاخیی بئاخفن. کەچیی بەو دەردەسەریەشەوە ناسیۆنالیزمی کازاخیی توانیتی زمانی وڵاتەکەی خۆی ستانده‌ردایز بکات لەڕێی پلانێکی سیاسیی و زمانیی بەرنامەڕێژکراوەوە، بەزمانی دەوڵەت " State Language" کرا. تەنیا پاش یەک ساڵ و بەپلانێکی

ستراتیژیی و لینگویستیی، بە زمانی فەرمیی تەواوی دامودەسگا سیاسیی و کولتووریی و ئەکادیمییەکان دانرا. وردە وردە، بە باشترین مۆدێل(Optimal Model) بڕیار درا، پێوەندییە فەرمییەکان تەنیا و تەنیا بەزمانی کازاخیی بێ(Kolstø،١٩٩٨).

هەرچەندە زۆرینەی خەڵک زارۆکەکانیان دەنارده ئەو خوێندگایانەی بەزمانی رووسیی بوون، بەڵام ئەمە لە پلانی زمانیی و نەخشەدارِشتنی ستاندەربوونی زمانی کازاخیی کەمنەکردەوە. وێڕای ئەمانەش هێشتا زمانی رووسیی زمانێکی باڵادەستەو قورسایی خۆی لەبواری ئابوورییدا بەتەواویی راگرتووە. بەڵام هەرچۆنێک بێت، چارەسەری کێشەی زمان لەکازاخستان، لەچاو کوردستاندا ئاسانترە. بایلینگوالیزم bilingualism هەروەک چۆن لە کانەدا و بەلجیکا لە سیستمی سیاسیی فیدراڵییدا جێکەوت کراوە، لە کازاخستانیش دەکرێ زمانی رووسیی و کازاخیی بە دوو زمانی ستاندەرد bilingual Standard جێکەوت بکرێن.

بەڵام بۆچیی ئەم دۆخە ناوازە لە کوردستانێکدا جێکەوت بکرێ کە زۆرینەی رەهای دانیشتوانەکەی سەر بەیەک ئێسنیکن کە کوردیان پێ دەگوترێ؟ بۆچیی دەبێ دایەلێکتەکانی کورد، ببرێتە ئاستی جیاوازییەکانی دوو زمانی رەگ جیاوازی وەک ئینگلیزیی و فرانسیی، رووسیی و کازاخیی........تاد؟ ئەوەشمان لەبیر نەچێ، سیستمی سیاسیی و جیۆگرافیی لەوڵاتی کانەدا، هێشتا تەواو سەقامگیر نییە، ئەو بەشە دێمۆگرافییەی فرانسیی زمانن، هەمووی چەند ساڵێک لەمەوبەر بوو لە ریفراندۆمێکدا ویستیان لە کانەدای بەشە ئینگلیزییەکە جودا ببنەوە. لەهەر ریفراندۆمێکی تردا ئەمە بۆیان سەر بگرێ ، هەردوو بەشە ئینگلیزیی و فرانسییەکە لەدەوری تەوەرەی یەکستاندەردیی و یەکزمانیی چەق دەبەستنەوە.

هەنووکە پلان و بیرکولیی پانکازاخییەکان لە بواری پراکتیکدا دەردەکەوێ، لە پاش دە ساڵ لە رمانی ستالینیزم ، گەیشتنە ئەو قەناعەتەی ناسیۆنالیزمی کازاخیی هەڵە بوو لە سەپاندنی زمانی کازاخیی بەسەر نەتەوەکانی کازاخییدا، کە زۆر کۆمیونیتی گەورەی رووسیی، ئاڵمانیی، کۆریایی... تاد تێدایە. زمانی کازاخیی بناغە و کۆڵەکە سەرەکییەکانی خۆی لەدەست دەدات لەبەرامبەریشدا زمانی رووسیی پێی قایمتر دەکاتەوە. لە دۆخێکی ئاوادا، لینگویستەکان بیر لە دوو ستاندەردیی دەکەنەوە، واتە دوو زمانی فەرمیی و ستاندەرد (رووسیی و کازاخیی) ، نەک وەک سەرگەردانییەکەی ئێمەی کورد، دوو ستاندەردیی یان چەند ستاندەردیی لە نێوان خودی دایەلێکتە کوردییەکاندا بە زمانناسیی بچوێنین!

لە سییەکانی سەتەی پێشوودا، پتر لەنیو میلیۆن کۆریایی راپێچی ناو کۆمارەکانی سۆڤێتی جاران کران، هەموویان لەرەگوریشەوە توێنرانەوە، ئێستا تەنیا بە خوێن کۆریایین، زمانیان لێ قەدەغەکرا، کولتووریان لێ زەوتکرا، پتر لەسەد هەزار کۆریایی هێشتا لە کازاخستاندان ، زمانی سەرەکییان رووسییە. کەچیی کۆمۆنیستە زمانناسەکانی کورد ، نەک سەرکۆنەی ئەو هەموو سەرکوت و چەوساندنەوەو جینۆسایدە ناکەن کە لەلایەن کۆمۆنیستەکانی رووسیاوە دەرهەق بەگەلانی تر کران، بەڵام

شەڕێکیان ناوەتەوە کە جگە لەشەقوپەقکردنی نەتەوەی کورد هیچ ئەجێندایەکی مرۆیی و زمانەوانیی تری لەپشتەوە نییە. هەندێ نووسەری کوردستانی رۆژهەلاتیش لەتاراوگەدا، کە زۆربەیان یان کۆنە توودە، کۆنە چریکیی و چەپ و کۆمۆنیستن، یاخود کوردایەتییەکی زۆر کوێرانە دەکەن، خۆیان تەرخانکردووە بۆ ئەوەی لە دوو ستاندەردیی زمانی کوردیی داکۆکیی بکەن. ستاندەردبوونی کرمانجیی ناوەڕاست لە کوردستانی عێراقدا، بە زولّم و ستەم دەناسێنن! مۆتیڤی ئایدیۆلۆژییش زۆر کۆنە چەپ و کۆنە کۆمۆنیستی رۆژگاری راستکردەوە و بێ هیچ لۆژیکێک و مەعریفەیەکی زمانەوانیی دەستخۆشیی و سەنا بۆ ئەم جۆرە بەلاڕێدابردنانەدا دەنێرن.

نەتەوەو زمان

ناسیۆنالیزمی کوردیی لەناوخۆی کوردستاندا، لەماوەی دەیان سالّی رابردوودا نەیتوانیوە لەهیچ پارچەیەکی کوردستان، کەرەسەکان و توخمەکانی بەنەتەوەبوونی کورد مکۆمتر بکات. زمان وەک یەکێک لە فاکتەرە سەرەکییەکانی هەلّکشانی ناسیۆنالیزم، هێزێکی ئەوتۆی لەخۆ نەگرتووە. ماوەی دوو- سێ دەیەشە کۆمیونیتی کوردیی پەرتەوازەی ولاتانی رۆژئاوا بوونە و جۆرێک لە جڤاکی دایاسپۆرایان پێک هێناوە. تەنانەت ناسیۆنالیزمی دایاسپۆراش نەیتوانیوە ئەم فەنکشنە سیاسیی و کولتوورییەی بەرنامەی زمانیی لەئەستۆ بگرێ. ئەوەی بێنەدیکت ئەندرسن" ناسیۆنالیزمی دایاسپۆرا" بە" ناسیۆنالیزمی دوورمەودا" دەچوێنێ، ناسیۆنالیزمێکە ئەگەر زایۆنیزمی لێ دەرچێ، نەیتوانیوە فەنکشنە تەواونەکراوەکانی ناوخۆ تەواو بکات(١٩٨٣، Anderson).

ناسیۆنالیستە کوردەکانی تاراوگە، زماناسە کوردەکانی دایاسپۆرا، نەیانتوانیوە، بەهیچ شێوەیەک ئەم ئەجێندایە گەشە پێبدەن. لەهەمان ئۆربیتالّی ناسیۆنالیزمی ولاتی دایک (کوردستان)دا دەخولێنەوە. ناسیۆنالیزمی سیاسیی و ناسیۆنالیزمی زمانیی دوو هاوتای یەکترین و زۆرینەی کات دەستلەملانی یەکترین. لە کەیسی ناسیۆنالیزمی کوردییدا بەتەواویی ئەمە بزرە. ناسیۆنالیزمێک هیچ پلانێکی ستراتیژیی و زمانیی نییە بۆ چێکردن یان جێکەوتکردنی زمانێکی فەرمیی و یەکگرتوو، لای کەم لەهەریەک لەپارچەکانی کوردستاندا، هەر حیزب و دەسەلاتە لای خۆیەوە بەگوێرەی دێمۆگرافیای دەڤەرەکەی خۆی برەو بەو دایەلێکتە دەدات کە زۆرو بۆریی خەلّکەکە پێی دەئاخفن، بۆ ئاوێزانکردنیش، جارجار وەک دیشلەمە زاراوەکەی تری تێکەلّ دەکەن، کەچیی ئەمە رووی نەداوەو بوونیشی نییە.

لە خودی زانستی کۆمەلایەتییدا، ناسیۆنالیزم کەمترین وردەکاریی و زۆرترین چەوت و شاشیی هەیە. ناسیۆنالیزم مرۆڤەکان لەسەر ئاستی کولتووریی و ئێسنیکیی دابەش دەکات و بەشوێن پەیداکردنی قەوارەیەکی سیاسییەوە وێلّ دەبێت. لەم ئاقارەشدا، گەڕان

بەدوای ئایدێنتیتییەکدا کە لەزماندا بالأدەستر دەبێتەوە، گۆڵمەزەکە قووڵتر دەکاتەوە. ناسیۆنالیزمی کوردیی ئەوەندەی دوای دەسەلأت و پارە کەوتووە، هەرگیز دوای ساغکردنەوەو ستاندەردکردنی زمانی کوردیی نەکەوتووە، بگرە ئەوەی هەرگیز بەئەندێشەیدا نەهاتووەو ناڕوات، ساغکردنەوەی زمانی فەرمیی و ستاندەردی کوردییە.

پلاندانان بۆ زمان، لە زاری Wardhaugh ەوە، دەستێوەردانی مرۆییە لە پرۆسێسی ساغکردنەوەی زمان و دایەلێکتەکانیدا، دەستێوەردانێکی بەئەنقەستە لە پرۆسێسی گۆڕینی زمان و سروشتی زماندا، پلانی زمانیی، جەخت لە ستاتوسی status زمان یان گۆڕینی سەروگوێلاکی زمان دەکاتەوە. لە هەنووکەی کوردستانی عێراقدا، دەسەلأتی سیاسیی و ناسیۆنالیزمی کوردیی، هیچ پێویستیی بەمانە نییە کە بیانکات، بەڵکو تەنیا مۆرکردنی ئەو دیفاکتۆیەیە کە زمانی کوردیی بە زاراوەی کرمانجیی ناوەڕاست جێپێی خۆی تێیدا توندوتۆڵ کردووە (٢٠٠٢ ، Wardhaugh).

وەک فێرگەسن Ferguson باسی دایگلۆسیای زمان دەکات، چەندین کارێکتەری سەرەکیی بۆ دایگلۆسیا دەستنیشان دەکات، گرینگترینیان فەنکشن، پرێستیژبوون، میراتی ئەدەبیی، دەستکەوتن(وەرگرتنی زمان)، ستاندەردایز، سەقامگیریی، رێزمان، لێکسیکۆن و فەنۆلۆجی phonology ن. لەهەلومەرجی دایگلۆسیای زمانی کوردییدا وەک زۆربەی زمانەکانی دنیا، زمانێکی بالأ هەیە، زمانێکی نزم هەیە، وەک زمانی ستاندەردی ئالمانیی کە بەزمانی بالأ High ناسراوە، لەبەرامبەریشدا ، زمانی ئالمانیی – سویسرایی کە بەزمانی نزم Low ناسراوە. لەهەلومەرجی کوردستانی عێراقیشدا ئەم دایگلۆسیایە بەتەواویی زەقبووەتەوە. لەئاستێکی گشتییدا، سەرەڕای پەرتەوازەبوونی divergent زمانی کوردیی ، بەلأم کرمانجیی ناوەڕاست و خواروو، فۆرمێکی گشتگیر و نۆرمێکی ستاندەردیان لەنووسین و ئەدەبیاتی کوردییدا جێکەوت کردووە.

ئەم دایگلۆسیابوونەی زمانی کوردیی، فەنکشنی خۆی زۆر بەجوانیی و رێکوپێکیی دەکات و بە سروشتییش بە زمانی پرێستیژی هەرێمی کوردستانی عێراق ناسراوە. بەڕای ئەم نووسینە ئەگەر گرینگترین کارێکتەرەکانی فێرگەسن لەسەر دایگلۆسیای زمانی کوردیی بەراورد بکەین، فەنکشن و پرێستیژبوونە. لەولاشەوە، بنزاراوەی بادینانیی وەک بەشێک لەکرمانجیی سەروو لەهەردوو کاتەگۆرییە سەرەکییەکەدا، واتە لە فەنکشن و پرێستیژبووندا، کەوتووەتە دواوە و لە هەرێمی کوردستانی عێراقدا بووەتە زمانی دەڤەرێکی بەرتەسک، هیچ قورساییەکی ئەوتۆی لەسەر ناوەند و پایتەخت و زمانی پرێستیژی کوردیی نییە، ئەگەر دەسەلأتی کوردیی خۆی تێ هەڵنەقورتێنێ و ژێربەژێر کاری حیزبیی و ئایدیۆلۆژییانەی بۆ نەکات.

یەک راستییەکی لینگویستیکیی، مێژوویی و سیاسیی لەهەمبەر زمانی کوردییدا هەیە، خۆبەخۆ زمانی کوردیی بەدووسەریی و بەدوو کوێخایی هەنگاوی ناوە، بەشێکی پێوەندیی بە جیۆپۆلیتیکی کوردستان و ولأتە کۆلۆنیالیستەکانەوە هەیە، بەشێکی تریشی پێوەندیی بە تێکست و ئەدەبیاتی ئەم دوو زاراوەیەوە (کرمانجیی ناوەڕاست و ژووروو) هەیە.

وێڕای ئەوەی هەورامییەکانیش ستایڵی نووسینی جودایان هەیە. ئەو دوو ستاندەردەی هەندێ کەس باسی دەکەن، نە شتێکی نوێیان داهێناوەو نە نهێنییەکی زمانەوانییان دۆزیوەتەوە. بەواتایەکی تر، هەلومەرجێکی دیفاکتۆ هەیە لە ئاستێکی گشتییدا بەڵام نەک لەکوردستانی عێراقدا کە دەخوازێ ئەم دوو زاراوەیە شانبەشانی یەکدی ڕێبکەن، ئەم دیفاکتۆیەی زمانی کوردیی (کوردستانی گەورە ئەگەر یەک قەوارە بێت!!) ئەگەری جێبەجێکردنی هەیە، بەڵام بەم دابەشبوونەی ئێستای کوردستانەوە، شێتخانەیەکە، نهێنییەکەی بەس لە هاوپەیمانیی جووتستاندەردیی هەندێ لە کۆمۆنیستەکان و پانکوردیستەکاندا دەدۆزرێتەوە .

وێڕای ئەوەی کە کرمانجیی ژووروو نەگەیشتووەتە ئەو ئاستەی کە ستاندەردبوونی خۆی لەناو تێکستی کوردییدا بخەملێنێ، بەواتایەکی تر لەهەلپەی ئەوەدایە کە خۆی ستاندەردایز بکات لەناو کەوڵی خۆیدا (نەک لەئاستی ئەدەبی کوردییدا). بەڵام ئەم نووسینە بڕوای وایە، کە نابێ ئەم شلەخەجێیە تا سەربێت. دەبێت یەکێکیان لەپێناو بەرژەوەندیی باڵای نەتەوەیی و نیشتمانییدا پرێستیژبوونی ئەویدیان بسەلمێنێ و پێکەوە یەک ستاندەردی گشتگیر دروست بکەن. ئەگەر ئەمە ڕوونەدات، ئەوە دوو زمانی تەواو جیاواز دروست دەبێ، ئەم دووزمانییەش لە دوور مەودادا، سەرەنجام کارەساتی نیشتمانیی و نەتەوەیی لێدەکەوێتەوەو دابڕانێکی زۆر گەورە ڕوو دەدات، کە ئێسنیکبوونی کوردیش دەخاتە ژێر پرسیارەوە.

بۆ بناغەی یەکزمانیی، باشترین هەلی مێژوویی و کولتووریی لە کوردستانی عێراقدا لەئارادایە، دەکرێ لەهەرێمی کوردستانەوە، بەردی بناغەی ئەم ستاندەربوونە گشتگیرە دابنرێ. ئەم بناغەیەش بۆ یەکدەستیی نەتەوەی کورد پێداویستییەکی سەرەکییە. بە دیوێکی تردا زمان و نەتەوە دوو کاتەگۆریی ئەو ئێسنۆ-نەتەوانەن کە ئێسنیکبوون بناغەی نەتەوەییبوونیانە، نەک هاوڵاتییبوون لە وڵاتێکی فرە نەتەوەو فرە ڕەگەزدا. چونکە کوردستان وڵاتێکی فرە نەتەوە نییە، ڕاستە عەرەب و تورکمان هاوشانی کورد دەژین، بەڵام زمانی فەرمیی و سەرتاسەریی دەبێ کوردیی بێ، زمانی عەرەبیی و تورکمانیی ، بەهاوشانی کوردیی زمانی ئەو شوێنانە دەبن کە زۆرینەیان عەرەب و تورکمان بن، یان تێکەڵە بن.

جیاوازییە کولتوورییەکانی دایەلێکت و زمان

نووسەران و خەڵکی دەڤەری بادینانی هەرێمی کوردستانی عێراق، دەتوانن یارمەتییدەرێکی باش بن بۆ ئەوەی ئەم پەتپەتێنەی ستاندەربوونی زمانی کوردییە لەئاستی سەرجەم هەرێمی کوردستانی عێراقدا کۆتایی پێبهێنن. ئەگەر کوردبوون و ئایدێنتیتیی نیشتمانیی و نەتەوەیی کوردیان لەئاستی عێراقدا بۆ گرینگترە لە تام و چێژی دایەلێکتەکەیان، ئەگەر دەخوازن یەک زمانی فەرمیی کوردیی لەبەغداد لەبەرامبەر زمانی عەرەبییدا هەبێ، ئەگەر دەیانەوێ لەپاڵ خوێندنی زمانی فەرمیی و ستاندەرددا، زاراوەکەی خۆیشیان بخوێنن چ لەقۆناغی سەرەتاییدا و بە گوێرەی پسپۆرانی پەروەردەیی، چ لەدەرەوەی دامودەسگا فەرمیی و حکومیی و پەروەردەییەکاندا،

گەشەش بەزاراوەکەی خۆیان بدەن، پێویستە ئەجێندای زمانی ستانەردی کوردیی بخەنە سەروو زاراوە لۆکاڵییەکەی خۆیانەوە.

بەڵام گەرەکە خۆیان ساغبکەنەوە، یان کوردبوون لە چوارچێوەی هەرێمی کوردستانی عێراقدا، یاخود با بەئاشکرا داوای جیابوونەوەو سەربەخۆیی بکەن. منیش دەنگم دەخەمە پاڵ دەنگی هەموو ئەوانەی دەبێژن: ئەگەر زۆرینەی خەڵکی بادینانی هەرێمی کوردستان، لە گەلی کوردی کوردستانی باشوور خۆیان پێ جیاوازترە و خولیای سەربەخۆیی لە مێشکیاندایە، با داوای سەربەخۆیی بکەن و جودا ببنەوە. لەدڵیشەوە پیرۆزباییان لێبکرێ. ئازادیی و مافی مرۆڤ و مافی کەمینەکان لێرەدا بەدەردەکەوێ، نەک لەپەنای دەسەڵاتی کوردییەوە، ئەم ئاگری جودایی و دووزارییە زێتر گەش بکرێتەوەو گەورەترین زەبر لە جەستەی نەتەوەی کورد بدات .

ئەوە چ پێوەندییەکی بەمافی مرۆڤ و ستەم و جەوری پەروەردەیی و کولتوورییەوە هەیە، ئەگەر لەکوردستانی عێراقدا، ئەوەی خودی ناسیۆنالیستە عەشایەرو مۆدێرنەکانی کورد ناویان ناوە "چەپکەگوڵ" و لەناو ئەو چەپکەگوڵەدا، گەشترین و جوانترین گوڵیان هەڵببژێردرێ و ئەوانی دیکەش بکرێن بە هۆکاری زێتر رازاندنەوەو رەونەقدان پێی؟ ئەمانە چ زیانێکی بۆ زاراوەکان دەبێ؟ ئا لێرەدا شۆڤینزمی "ناوچەیی، تیرەیی، عەشیرەتیی، شاریی، بەرەبابیی، بنزاراوەیی، حیزبیی و ئایدیۆلۆژیی" و تەنانەت ترادیسیۆنی پۆشاک جیاوازییش زەقدەکرێنەوە.

ئەوانەی پاساو بۆ ئەمانە دەهێننەوە، بەشێک لەوانەش دەگرێتەوە کە خۆیان بە ئێنتێڵەجێنسیای نایاب و خەمڵیو و دنیادیدە ئەژمارد دەکەن. یاخود لە باشترین دۆخدا، سەرکزیی و بێدەنگیی هەڵدەبژێرن لە ئاست بیانووی خوێندن بەزاراوەو بنزاراوەکاندا، بیانەوێ یان نەیانەوێ، کەمتەرغەمیی دەکەن و خۆیان لەڕاستییەکان دەدزنەوە. بیانەوێ یان نەیانەوێ مامە حەمەیی دەکەن و نایانەوێ دڵی کەسیان لێ برەنجێ. ئەم دڵنەڕەنجان و دڵڕاگرتنی هەموو کەس و هەموو لایەنێک، تایبەتمەندییەکی دوالیزمیی و ساختەکارییەکی رەنگ و روو گۆڕینە لە سایکۆلۆژیا و مێنتاڵی ئادەمیزادە رۆژهەڵاتییەکاندا شەختەی بەستووە.

ئەم ترس و دڵەڕاوکێیەی دایەلێکتە لۆکاڵییەکانی زمانی کوردیی، لە دڵ و دەروونی عەشایەرو ئێنتێڵەجێنسیاکانیدا، لە سەر مەوداکانی ستاندەردایزی زمانی کوردیی، وەک ئەو ترسە وایە لە کانیباڵیزمی cannibalism (خۆخۆریی) مێنتاڵی کوردییدا جێکەوت بووە. ئەم کانیباڵیزمی لینگویستیکییە هەمان ئەو ترسەیە کە کاڵڤێت Calvet بە گلۆتۆفاجی glottophagy (زمانکوژیی) ناویدەبات (Calvet,١٩٧٤). بەڵام کاڵڤێت، ئەم گلۆتۆفاجییە بۆ زمانی کۆلۆنیالیستەکان لەهەمبەر زمانی نەتەوە و وڵاتە داگیرکراوەکاندا بەکاردەهێنی، نەک وەک ئەو شێتخانەیەی لە هەناوی ئەو ئارگیومێنت و گرمە وزرمەیەی لەسەر ددانپێداهێنانێکی فەرمییانەی دەسەڵات، بەزمانی کوردیی ئۆفیشەڵدا هاتوونەتە ئاراوە.

لەکاتێکدا کرمانجیی ناوەڕاست، کە تا هەنووکەش هەندێ ئینتێڵەجێنسیای کامڵ و سکۆلارو سیاسیی و ئایدیۆلۆژیست، بەدەمیاندا نایات ناوی بە زمانی کوردیی بهێنن و بۆ سووکایەتیی و لێکەمکردنەوەی بە" سۆرانیی" ناوزەدی دەکەن، خۆبەخۆ بووەتە زمانێکی کریۆڵ (Creole Language)، بەڵام کریۆڵ زمانێکە کە تێکەڵەیەک نییە لەزمانە بێگانەکان، بەڵکو ئاوێتەیەکە combination لە زاراوە کوردییەکانی کوردستانی عێراق و کوردستانی ئێران، بەتایبەتییش لە هەردوو زاراوەی سەرەکیی کرمانجیی ناوەڕاست و خواروو پێکهاتووە. ئەم کریۆلایزەیشنەی زمانی کوردیی، ئەوەندەی پێوەندیی بە هێجەمۆنی کولتووریی و ئەدەبیی و سیاسییەوە هەیە. ئەوەندە پێوەندیی بە خودی زانستی زماناسییەوە نییە

ئەگەر بە تێڕوانینە کلاسیکییەکەی ئەنسرۆپۆلۆجیستی زمانەوانیی بۆوس Boas یش بێت، کە دەڵێ"زمان پەنجەرەیەکە بەسەر کولتووردا دەکرێتەوە" یاخود " کولتووریش لەزماندا دەبریسکێتەوە" (Boas ،١٩٨٢) . ئەوە کولتووری خێڵ و عەشیرەت و زاراوەو بنزاراوە کوردییەکانە، کە پەنجەرەی زمانی بەسەردا دەکرێتەوەو تێیدا دەبریسکێتەوە، یان کولتووری نەتەوەی کوردە کە رۆڵی ئەو پەنجەرەیە دەبینێ. زمانی کوردیی دەبێ رۆڵی یەک پەنجەرە بلێزێ، هەر کاتێ بوو بەچەند پەنجەرەیەک، بەدڵنیاییەوە چەندین کولتوورو چەندین نەتەوەش(لە دوور مەودادا) دروست دەبن.

بۆکماڵیی و نینۆرسکیی

لە وڵاتی نۆریوژدا، تەنیا دوو زمانی ئۆفیشەڵ نیین، بەڵکو کۆمەڵێ زمان هەن، لەوانە: بۆکماڵ، نینۆرسک، سامیی Saami ، سەرەڕای فینلاندیی و سوێدییش... لەساڵی ١٨٢٨ ەوە کە نۆرویژ بە فەرمیی، سەربەخۆیی سیاسیی راگەیاندو دەسەڵاتی دانیمارک کۆتایی پێهات، کۆمەڵێ دایەلێکتی جوداجودایان هەبوو، لەبەرامبەریشدا زمانێکی نیشتمانییان نەبوو. لەناو هەموو دایەلێکتەکاندا، دووان مانەوە، سەرەتای بۆکماڵ لەساڵی ١٩٢٨ ەوە دەست پێدەکات، کە لەسەر میراتی زمانی ریکسماڵ Riksmal کە بە زمانی دەوڵەت ناسرابوو، پێیگرت و خۆی بەدیفاکتۆ کردو بەزمانی کتێبەکان ناسرا.

هەرچیی نینۆرسکە، کە لەسەر زمانی لاندسمال Landsmal ەوە پەیدابوو، بەزمانی دەشتەکییەکان (Language of the country) ناسرابوو، زۆر کەشوفشی بە ناسیۆنالیستبوون و رەسەنبوونەوە دەکرد، خۆی بەزمانی نۆرویژیی نوێ ناساند. سەرەڕای هەموو ئەو توندڕۆیی و خۆڕادان و خۆڕاپسکانەی زمانی نینۆرسک، کە بەپێی یاسای نۆریوژیی یەکێکە لە زمانە ئۆفیشەڵەکانی نۆرویژ، کەچیی رۆژبەڕۆژ باکگراواندی خۆی زێتر لەدەست دەدات و تا ئێستاش بە زمانی ئۆفیشەڵی هیچ شارێکی سەرەکیی نەبووە. تەنانەت شاری Bergen لە ناوەڕاستی ترادیسیۆن و جەرگەی ناوچەکانی نیۆرسکدایە، کەچیی زمانی دامودەسگا فەرمییەکان لەو شارەشدا، هەر بە زمانی بۆکماڵییە. لەبەرامبەریشدا، نینۆرسک تا دێت لە کۆمیونیتی لادێیەکان و جووتیارەکاندا زێتر قەتیس دەبێت.

زمانناسیی پانکوردیست و کۆمۆنیستە کوردەکان

زۆرکەس لەوانەی رەخنەو سەرنجیان هەبوو لەسەر پێشنیارەکانی ئەو نووسەرانەی داوای ستاندەردایزی زمانی کوردییان لەکوردستانی عیراقدا کردبوو، لەو چەپ و کۆمۆنیستە لاکەوتەو لیبرالّە ئەنتی ئیسلامییانەن، کە پێیانوایە، نەدەبوو ناوی یەکگرتووی ئیسلامیی کوردستانی تێبخرێت! سەیری ئەم گالّتەجارییە ئایدیۆلۆژییە بکەن، چونکە ئیسلامیین و بیروباوەڕیان لەسەر بنەما دینییەکان پێڕۆ دەکەن، ئیتر نابێ هیچ حیسابێکیان بۆ بکرێ. پێش هەموو شتێ، بەهۆی ئەو گەندەلّییەی یەکێتیی و پارتیی خستوویانەتەوە، یەکگرتووی ئیسلامیی چ بە چنگەکرێی خۆی بێ، چ بەهۆی کۆمەکی شێخەکانی کەنداو و تەوژمی ئیسلامی سیاسییەوە بێ ، گەیشتووە بەو ئاستەی کە حیسابی هێزێکی سەرەکیی لەکوردستاندا بۆ بکرێ.

هەنووکە وەک دیفاکتۆ، هێزێکی سیاسیی بەرچاوە، ئەگەریش لەگەلّ خۆماندا سەرڕاست بین، لە زۆرێک لەو کۆمۆنیست و چەپانە هەلّوێستیان بەرامبەر پرسە نیشتمانیی و کوردستانییەکان باشترە، کە نەکەرکوک بەکوردستان دەزانن و نە بڕوایشیان بەسەربەخۆیی نیشتمانیی و مافی نەتەوایەتی گەلی کورد هەیە. لەم ئاقارەیشەوە، زۆربەی پرۆ دووستاندەردەکان لەکۆمۆنیستەکان و چەپەکانن، چونکە سەرکردەی جووتستاندەردیی زمانی کوردیی (ئەمیری حەسەنپوور)، باکگراوندە سیاسیی و ئایدیۆلۆژییەکەی کۆمۆنیزمە. لێرەدا ئەو پرسیارە دێتە پێشەوە، ئایا مێنتالّیتیی نووسەر و رۆشنبیری کورد بۆ ئەوەندە وابەستەی ئایدیۆلۆژیای سیاسییە، بەخوێی چێشتیش لەڕووی ئایدیۆلۆژیی و سیاسییەوە بەو کەسە بگاتەوە، کە قسەی دلّی ئەویش نەکات، هەر دەکەوێتە لایەنگرییکردن. بەخواستن لە بۆوسەوە Boas ،زمان ئەو پەنجەرەیەیە بەسەر هەمووماندا دەکرێتەوە، هەر بیروباوەڕێکی سیاسییمان هەبێ یان نەمان بێ، کەس بۆی نییە تاکێک، لایەنێک بەهۆی ئینتیمای سیاسیی و ئایینییەوە هەلّاوێردێ. پێویستیشە ئەم دیبەیتی زمان ستاندەردبوونە لەهەموو حەزو خولیایەکی ئایدیۆلۆژیی دابمالّرێ و بخرێتەوە سەر ئێسقانە رەق و تەقەکەی کە" زمانناسیی" پێ دەگوترێ .

ئایا کورد، یەک زمان... یان چەند زمانێکی هەیە ؟

زمانی کوردیی لەکوردستانی باشووردا، فۆرمێکی ستاندەردی وەرگرتووە، ئەم ستاندەردبوونە بە ئازایەتیی خۆی لەبواری مێژوو، نووسین و تێکستی کوردییدا بەرهەم هاتووە، دەسەلّاتی لۆکالّیی کوردییش لەسەر پشتی ئەم زمانەوە لەنگەری گرتووە. بەپێچەوانەی زۆربەی ناسیۆنالیزمەکانی دنیاوە، زمانی کوردیی خزمەتی بە ناسیۆنالیزمی کوردیی کردووە، نەک بەپێچەوانەوە. هاوکات زمانی یەکگرتووی کوردیی

لەکوردستانی عێراقدا نابێ سۆرمانجیی! ببێ، بەڵکو دەبێ تایبەتمەندییەکانی سەرجەم دایەلێکتە کوردییەکان لەبەرچاو بگرێ. بۆ ئەوەی زمانی کوردیی لە چەندین ستاندەردی جیاواز رزگار بکەین، پێویستە زۆر راشکاوانە ئەو پرسیارە لە خۆمان بکەین، ئایا بەڕاستیی زاراوە کوردییەکان، زاراوەی یەکزمانن؟ یاخود هەریەکەیان زمانێکی تەواو سەربەخۆن.

ئەم پرسیارە تاسەر ئێسقان مرومۆچە، دەبێ لەڕووی سیاسیی، کولتووریی، لینگویستیکیی، سۆسیۆلۆژیی و ئەنسرۆپۆلۆجییەوە وەڵامی ورد و زانستیی وەربگرێتەوە. ئەم پرسیارە نەبە عەنتەریاتیی پانکوردیزم و ناسیۆنالیستە توندڕۆکان وەڵام دەدرێتەوە، نە بە ئایدیۆلۆژیای ئەو مارکسیست و کۆمۆنیستانەی بڕوایان بەهیچ ئەجێندایەکی نیشتمانیی و نەتەوەیی کورد نییە، بەرسڤ نادرێتەوە. ئەم پرسیارە تەنیا ئەوانە دەتوانن بەرسڤی بدەنەوە کە زمانناسیی و ئایدیۆلۆژیا تێکەڵ بەیەکدی ناکەن. ئەوانە دەتوانن وەڵامی بدەنەوە کە شۆڤینیزمی ناوچەیی، خێڵچییەتیی ، شارچییەتیی و زاراوە شیرینیی لەلایان سفرە و ئەجێندا کولتووریی و ئایدێنتیتییە نیشتمانییەکانی کورد لەسەروو هەموو مۆتیڤەکانەوە دادەنێن.

بە فاکتی زمانناسیی، زمانی کوردیی لە پتر ٨٠% ی ناوچەکانی کوردستاندا (هەرێمی کوردستان) زمانی فەرمیی و ستاندەرد و یەکگرتووە(هەرسێکیان خۆبەخۆ) ، مێژووی تێکستی ئەم زمانە (کۆکتێلی کرمانجیی ناوەڕاست و خواروو) گەیاندوویەتی بەئاستی زمانێکی باڵا (H) ، بەهەمان میتۆدی لینگویستییکیش تەواوی زاراوەو بنزاراوەکانی تری هەرێمی کوردستان زمانی نزم L ن. لەهیچ شوێنێکی ئەم دنیایەدا نەبووە، لەهەرێمێکی جیۆگرافیی، یان لە دەوڵەتێکدا، بەبێ یاسا، بە بێ بەرنامە و رێبازی لینگویستیکیی، زاراوەکان یاخود بنزاراوەکان بە زمانی پرۆگرامی خوێندن و دامودەسگا فەرمییەکان ببن. ئەمەی لەکوردستانی باشووردا روودەدات، بە تێڕوانینی حەمەفەریق حەسەن بێت "مێنتەڵیتی خێڵ" و هەڵنەکردنی کۆمەڵێ خێڵی ناتەبایە نەک نەتەوەی کورد (حەسەن، ٢٠٠٨). لەڕاستییشدا مێنتاڵیتیی ناسیۆنالیزمی خێڵ و ناوچەگەریی نەبێ، فرێ بە ئەجێندای ناسیۆنالیزمی سیڤیلی کوردییەوە نییە(ئەگەر ئەو ناسیۆنالیزمە سیڤیلە هەر بوونیشی هەبێ).

سەپاندنی زمان و مافی دایەلێکتەکان

ئەم دادپەروەرییەی کۆمۆنیستە زمانناسەکانی کورد لەهەمبەر زمانی کوردییدا باسیدەکەن، هەندێکیان داوای دوو ستاندەردیی دەکەن و هەندێکی تریان داوای چەندین ستاندەرد، تەنانەت لە فەلسەفەی لیبرالیزمیشدا ئەم داوایە نەبووە. لیبراڵیزم کە لەئەنجامی کێشەو گرفتە ئایینیی و سیاسییەکانەوە گەشەی کردووە، داوای دادپەروەریی ، ئازادییە گشتییەکان، ئازادیی تاکەکان، سەربەخۆیی مرۆڤەکان و یەکسانیی لەمافەکاندا دەکات. چونکە لە تانوپۆی لیبراڵیزمدا دادپەروەریی یەکەمین فەزیلەتی virtue ئینستیتیوتە کۆمەڵایەتییەکانە (Rawls, ١٩٧١) .

لێرەوە دەردەکەوێ تەنانەت لە تێڕوانینی لیبراڵ-دیمۆکراتییشەوە، زمان ئەو خاڵە نەبووە کە ببێ بەجێگەی مشتومڕی دادپەروەریی و ستەمکاریی. دیارە ئەم دیدە بۆ سەرەتا یان پێش قۆناغی چێکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی لە ئەورووپا دەگەڕێتەوە. بەڵام بۆ دەبێ رەوایی هەبێ لە هەنووکەی کوردستاندا لە نێو گەلێکدا تا ئەم ساتەش زمانێکی ستاندەردو فەرمیی و یەکگرتووی بەشێوازی یاسایی و ئینستیتیوتیی نەبێت، باسی ئەوە بکرێ کە دایەلێکتە کوردییەکان هەریەکەو لای خۆیەوە ببێ بەزمانی ستاندەردی ئەو خێڵ و شارانەی کە دەیانگرێتەوە؟.

دوای دیدی راوڵیزم (رێبازی راوڵ rawls)، لیبرالیستەکان ویستویانە کۆنسێپتە دادپەروەرییەکانیان، شۆڕبکەنەوە بۆ زۆر کەناڵی تر، بەتایبەتیی بۆ کێشەی ئێسنۆکولتوورییەکان، بەڵام دنیای فانتەسیی لە بواری تیۆریی و بواری پراکتیکدا زۆر جودا بووە. بۆ نموونە کاتێ دێتە سەر کێشەی گرووپە کۆمەڵایەتیی و ئێسنۆکولتوورییەکان لەلایەک، خۆتێهەڵقورتاندنەکانی دەوڵەتیش لەلایەکی ترەوە، لیبراڵیستەکان، لایەنگریی ئەوە بوونە کە حکومەت یان دەوڵەت دەبێ بڕیار بدات کە زمان کامەیەو چییە؟ زمانی دامودەسگا گشتییەکان، زمانی دادگاکان، ناوی شەقام و رێگەوبانەکان، بێرۆکراسیی، سوپا، میدیای ئازاد، خوێندنگاکان...تاد دەبێ دەوڵەت دەستنیشانی بکات و بەیەک زمانی فەرمیی و یەکگرتوو گشتگیر بکرێ. ئەمانە لە دیدی لیبراڵیزمەوە بۆ زمان پێیان دەگوترێ" بڕیارگەلە دیفاکتۆکان".

جادووی ئەم مەتەڵە conundrum پڕ لەگرێ کوێرەیە، لە زمانناسیی کوردییدا، کە کەم کەس دەیەوێ خۆی لە قەرەی پەیڤی سەپاندن بدات، لەدیدی لیبڕالیزمەوە بەرنامەیەکی زۆر ستراتیژییە. ئەگەر لە نووسەران و ئەکادیمیستانی کورد ورد بینەوە، زۆر کەم دەبینین بوێرن بڵێن زمانی کوردیی دەبێ بسەپێنرێ! بەهەزارو یەک بیانوو خۆیانی لێدەدزنەوە، یان ناوێرن بە راشکاویی وبێ پێچوپەنا باسی بکەن. هۆکارەکانی کۆمەڵێ کارێکتەری سۆسیۆلۆژییە لە هەناوی هەر تاکێکی کورددا کەم تا زۆر مۆڵی بەستووە. ئەم نووسینە نایاتە سەر لایەنە سۆسیۆکولتوورییەکانی ئەم خۆدزینەوەو شەرمکردن و لەبن لێوەوە قسەکردنانە، بەڵکو دێتە سەر ئەوەی دیدی لیبڕاڵیزم لەسەپاندنی زماندا چییە؟

پێش هەموو شتێ ، ئەو چوارچێوە سەرەکییە دەبێ دەستنیشان بکرێ، سەپاندنی زمان وەک سەپاندنی ئایین ، یان گۆڕینی ئایدێنتیتیی مرۆڤ نییە (Reaume, ٢٠٠٠). لە سەپاندنی ئاییندا، مرۆڤەکان ناچار دەکرێن، بڕوا بەخوداکەیان بگۆڕن، شێوازی بیرکردنەوە ئایینیەکانیان بگۆڕن و لە دنیایەکەوە بچنە دنیایەکی ترەوە، یان ئایدێنتیتیی گۆڕینی مرۆڤ وەک ئەوەی ستالینیستەکان و بەعسییەکان و کەمالیستەکان دەرهەق بە نەتەوە جیاوازەکان کردوویانە. بەڵکو زمان سەپاندن پانوپۆڕکردنەوەی کەناڵی لێکتێگەیشتن و مکۆمکردنەوەی پرسە نیشتمانیی و نەتەوەییەکانە. لێرەدا دەبێ ئاماژە بەوە بدرێ، سەپاندنی زمانێکی جودا بەسەر نەتەوەیەکی جودادا نا، وەک ئەوەی کۆمۆنیزم کردی لە کۆمارەکانی پێشووتری سۆڤێتدا، وەک ئەوەی بەعسییەکان و ئەتاتۆرکەکان لەسەپاندنی زمانی عەرەبیی و تورکیی بەسەر کورددا کردیان، بەڵکو

سەپاندنی زاراوەیەکی پرێستیژی کوردیی بەسەر ئەوانیتردا. ئەم سەپاندنەش لەبەر دۆزی سیاسیی و نیشتمانیی گەلی کوردە لەکوردستانی عێراقدا، نابێ لەبەر دڵی عەشیرەتچییەکان و دەڤەرپەرستەکان و دایەلێکتەکان ئەم سەپاندنە چیتر دوابخرێ.

ئێمە ئارگیومێنتمان لەسەر سەپاندنی زمانێکە لە ناو یەک ئێسنیکدا، لەهەر کوردێکی خوێنگەرم بپرسیی، ئەرێ لالۆ تۆ وەک کورد، ئامادەی زمانی یەکگرتوو، فەرمیی و ستاندەردت بەشێوازە یاساییەکە هەبێ، گومانی تێدا نییە وەڵام ئەرێیە، ئەگەر لێیشی بپرسیت، هەر دایەلێکتێ بێت، دووبارە گومانی تێدا نییە، دەڵێ هەمووی لە لەشی خۆمە، لە بیری خۆمە و لە خاکی خۆمە، گرینگ ئەوەیە خزمەتی ئەجێندای نیشتمانیی بکات. تائێرە لە بواری ئاخافتن و تەکبیردانانداندا لەگەڵتدایە، بەڵام کاتێ دێتە سەر ئەوەی بە کردەوە بڵێی فەرموو ئەوە یەکێ لەزارەکان، بەباشترین پێوەرە زانستیی ولینگویستییەکان بۆ ئەوەی ببێ بەبناغەی زمانی فەرمیی وستاندەردی کوردیی لەکوردستانی باشووردا هەڵبژێردراوە ، نەک هەر بەرپەرچی دەداتەوە، بەڵکو دەمارەکانی دەڤەرچییەتیی و خێڵچییەتیی و شارچییەتیی رەپ دەبن و بەهەزارو یەک بیانووەوە دەکەونە داتاشینی پاساو و بیانووی جۆراوجۆر بۆ ئەوەی هیچ پرۆژەیەکی نیشتمانیی، سەر نەگرێ.

لێرەدا گومان لە کوردبوونیش دروست دەبێ، ئایا نوکتەیە نەتەوەیەکی چل میلیۆنیی خاوەنی زمانێکی نووسینی هاوبەش نەبێ. لێرەدا دەردەکەوێ بنەماڵەی بەدرخانییەکان، سەرەڕای هەر کارێکی باشیان، چ زیانێکی ستراتیژییان لە یەکبوونی کورد دا، کاتێ سکریپتی تورکیی- لاتینییان پەژراند و سکریپتی ئارامییان رەتکردەوە. چونکە ئەم سکریپت جوداییە شێرپەنجەیەکە لە جەستەی کورددا، یان دەبێ دەربهێنرێ، یاخود سەری نەتەوەی کورد لەیەکزمانییدا دەخوات.

لێرەوەیە سەپاندنی زمانی کوردیی لەکوردستانی عێراقدا، دەقاودەق ساغکردنەوەی ئەو زمانە دەکات لەرێگەی حکومەتی هەرێم و پارلەمان و ئینستیتیوتە ئەکادیمییەکانەوە دێتە ئاراوە. ئەم سەپاندنی زمانە، هێرش نییە بۆ سەر هیچ گرووپ و جڤاکێکی کوردیی، بەڵکو پێوەندییە سیاسیی و کولتووریی و کۆمەڵایەتییەکان بەهێزتر دەکات و کۆدەنگییەکی نیشتمانییش دروست دەکات. ئەوە ناسیۆنالیزمی کوردییە دەبێت زمانێکی یەکانگیر و ستاندەردو فەرمیی ساغبکاتەوە(بسەپێنێ) تا رەوایی بە حوکمی سیاسیی خۆی بدات، کاتێک دەیەوێ نوێنەرایەتی گەلی کورد بکات، نەک ئەوەی نوێنەرایەتی کۆمەڵە خێڵێکی تەرتەو وەرتە(Baubock٢٠٠٠) بکات. لەم روانگەیەوە زۆر بە پرچەکییەوە دەتوانین بڵێین، ئەو تێڕوانینە جیاوازانەی لەمەڕ زمان سەپاندن و منگەمنگی ساغکردنەوەی زمانی کوردییدا خۆی دەردەخات، لەڕاستییدا جیاوازیی ئایدیۆلۆژیی، سیاسیی و ناوچەییە بە ستایلێکی زۆر خێڵەکییانە.

هەندێ لەو ئەکادیمست و ئینتێلەجێنسیایانەی لە ئەورووپاو رۆژئاوادا، چەندین ساڵە بزربوونە و لەتاراوگەدا یەقیان کردووەتەوە، کەچیی لەگەڵ باسوخواسی ستاندەردایزی زمانی کوردییدا، کەوتوونەتە نووسینی وتاری سیاسیی و دروشمدان و سەربەیەکەوەنان،

دژی هەموو ئەو دەنگانەن کە داوای کۆتایی هێنان بەگێرمەوکێشەی بێزمانیی دەکەن. ئەفسانەی ئەکادیمیی و فشەی لینگویستیکیی و بوختانی ئێنتێڵەجێنسیایی نەما نەیکەن، لەوانە ساغکردنەوەی زمانی کوردیی لەهەرێمی کوردستاندا، بە پرۆژەکانی بەعس و ئەتاتۆرک و پانئێرانییەکان دەچوێنن، بە دۆکترینی دروستکردنی دەوڵەتە نەتەوەییەکەی ستالین و ئەورووپای رۆژهەڵاتی دەچوێنن. کرمانجەکانی پێ دەترسێنن و تۆوی رق و کینەو دووبەرەکیی دەچێنن. ئەم بەلارێدابردنی ئاراستەی ئارگیومێنتانە، بەمەبەستی سیاسیی و ئایدیۆلۆژییەوە دەکرێن.

مافەکان و چەواشەکارییەکان

پرۆ-جووتستاندەردەکان مافی مرۆڤ، کوردایەتیی، کۆمۆنیزم ، دادی کۆمەڵایەتیی، پانکوردیزم، ناسیۆنالیزمی کوردیی و ئایدیۆلۆژیاکانیان وەک چێشتی مجێور تێکەڵ دەکەن. بەجۆرێک مەگەر بەس لە مێنیوی چێشتخانەی ئەم جۆرە سیاسییە لینگویستییکانەدا هەبێ، یاخود لەسەقەتترین بەراوردکردن و تێکەڵکردنی کارتەکانیاندا بوونی هەبێ. بۆ چەواشەکاریی، دۆخی چەند زمانیی و چەند ستاندەردیی لە هەریەکە لە وڵاتانی کانەدا و بەلجیکاو سویسرا بە کوردستانێک دەقەبڵێنن، جگە لەخاوەنی چەند دایەلێکتێک، هێشتا خاوەنی یەک دانە ستاندەردیش نییە! کۆمەڵێ زمانی جیاواز لە رەگوڕیشەوە، لەگەڵ کۆمەڵێ زاراوەو بنزاراوەی زمانی کوردییدا تێکەڵ دەکەن و سیاسییانەو ئایدیۆلۆژییانەو ستالینییانە خەڵکی پێ چەواشە دەکەن.

ئەم نووسینە، ئەو مافە بەخۆی نادات کە بوختان و قسەی هەڵبەستراو بۆ کەس دروست بکات. بەڵام گومان دروست دەکات و گومانێکی زۆر قووڵی لەوە هەیە، ئایا کەسانێک وەک ئاردی ناو دڕک لە رۆژئاوادا، چەندین ساڵە لەنووسین چوونەتەوە، چۆنە لەپڕێکدا زۆربەیان پێکەوە راستبوونەتەوە و کەوتوونەتە ساتیرنووسین و پەخشان و داڕشتن نووسین. ئایا ئەمانە لەگەندەڵییەکانی دەسەڵاتی کوردیی و حکومەتی هەرێم سوودمەند نیین؟ گەلۆ ئەمانە لۆبیی ئەو دەسەڵاتە خێڵەکییە کوردییە نیین لە رۆژئاوادا نوێنەرایەتی لۆبیی دایەلێکتی کوردیی و چەند ستاندەردیی بکەن؟ ئایا بۆ دەبێ نووسەرانێکی کوردستانی رۆژهەڵات کە لەشارێکی کوردستانی باشوور خوێندنی زانکۆیان تەواو کردبێ، ئێستا دەقاودەق ئایدیۆلۆژیا و بیرکردنەوە زماننasییەکەیان وەک دەسەڵاتەکەی ئەو شارە کوردییەی کوردستانی باشوور، جووت و فیت بێ کە باچلەر یان ماستەرنامەکەیان تێدا وەرگرتووە؟

ئایا هەموو ئەمانە رێکەوتە و گەزۆ بارینی وەرزییە! نا، گومانی ئەم نووسینە لەوەدایە کە هەموویان لە رێگەی حیزبێکەوە، دەسگایەکەوە، ئینستیتیوتێکەوە سەرەنجام هەر دەڕژێنەوە ناو کەللەسەری بەشێک لەدەسەڵاتی گەندەڵی کوردیی لەکوردستانی باشووردا، کە بەئاشکراو بە نهێنیی، لایەنگریی خوێندنە بە دوو زار ، بەدوو پەروەردە، بەدوو سیستم و بەدوو جۆر کوردایەتیی! . ئایا ئەوەی باپیری ، نەنکی بەجۆرێک

لەجۆرەکان لەقارەمانەکانی شۆڕشی کۆن و خێروبەرەکەتی شۆرش و دەسەڵاتی کوردییەوە نزیک بێ، هۆی چییە وا گڕیان گرتووەو لەمپەر دروست دەکەن، لەوەی گەلی کورد لەهەرێمی کوردستانی عێراقدا، نەتوانێ بەخاوەنی زمانێکی فەرمیی و ستاندەرد ببێ ؟

زمانی نیشتمانیی ئەو میکانیزمە پڕ لەبەهایەیە، کە هەموو سنوورێکی ناوچەگەریی، خێڵایەتیی، شارچییەتیی و ریزبەندیی لابەلا دەپەڕێنێت، یەکریزبەندیی سەرتاسەریی و نیشتمانیی دروست دەکات. سیمبۆڵیزمی نەتەوەیی و ئایدێنتیتیی نیشتمانیی و هاوپشتیی سەرتاسەریی و مێژووی هاوبەش تۆکمەتر دەکات. بەپێچەوانەوە دایەلێکتبازیی و گەمەی چەند ستاندەردیی، گیانی سیاسیی و مێژوویی کورد هەلاهەلا دەکات. جومگەکانی یەک نەتەوەیی و یەک نیشتمانییش لە دوورمەودادا شلوشاو دەکاتەوەو مەترسیی پەیدابوونی شەقڵی گەورەی بەدواوە دەبێ. ئەگەر لەرۆژگاری کۆندا ئەمانە روویان نەداوە، هەنووکە دنیا گۆڕاوەو زمانیش وەک دیاردەیەکی کۆمەڵایەتیی لەگۆڕاندایە، ئەگەر دایەلێکتەکان بەجودا بفراژێن و لەگۆڕاندا بن، ئەوە زۆر بەیەقینەوە، کورد هەرگیزاو هەرگیز نابێ بەخاوەنی یەک زمانی ستاندەردو فەرمیی و یەکگرتوو (لەرووە سیاسیی و یاسایی و ئینستیتیوتییەکەوە).

چاوەڕێکردن و رۆژگار بەڕیکردن و پشتگوێخستنی پرسی زمانی ستاندەردی کوردیی لەکوردستانی عێراقدا، زەنگێکی مەترسییدارە، بەپلەی یەکەمیش دەسەڵاتی کوردیی بەگشتیی و سەرۆکی هەرێمی کوردستان مەسعود بارزانیی، بەتایبەتیی لێی بەرپرسیارە. ئەوە زمانێکی یەکگرتووە، نەک جوکەجوکی دایەلێکتەکان کە تاکی کورد وەفاداریی loyalty و ئایدێنتیتیی خۆی پێوە گرێ دەدات. هەروەک میڵ Mill باسی وەفاداریی و ئایدێنتیتیی نیشتمانیی و متمانەی نێوان گرووپ و جڤاکەکان دەکات، پێیوایە "دێمۆکراسیی پێویستیی بە کۆدەنگییەکی لینگویستیکیی هەیە، ئەگەر ئەمە نەبێ، ئینستیتیوتیی ئازاد، بوونی ئەستەمە"(Mill, 1972,230). لەهەرشوێنێکیش ئینستیتیوتی ئازاد و سەربەخۆ نەبێ، هەموو بەهاکانی مافی مرۆڤ و دێمۆکراسیی دەکەونە ژێر پرسیارەوە.

ئەو ئایدیۆلۆژیستە کوردانەی، غەمی نازونوزی دایەلێکتە کوردییەکانیانە، لەژێر پەرچەمی زمانناسییدا، پێویستە غەمی پاراستنی زمانی کەمینە نەتەوەکانی تریان لە بیردا بووایە، لە سبەی رۆژی دەستنیشانکردنی زمانی فەرمیی کوردستاندا، چ لە هەنووکەدا بە بێ کەرکوک و ناوچە تەعریبکراوەکانی تر، چ لە سبەینێی هەرێمی کوردستاندا بەهەموو خاکەکەیەوە، پاراستنی زمانی عەرەبیی، تورکمانیی، کەلدانیی و ئاشوورییەکان، دەبێتە فەنکشنی سەرەکیی، نەک دایەلێکت و سەبدایەلێکتە کوردییەکان. مافی پاراستنی زمانەکان ئەرکی مرۆیی و دێمۆکراسیی و لیبرالیزمە، نەک گورنەتەڵەیی دایەلێکتە کوردییە جۆراوجۆرەکان. ئەم چەواشەکاریی و سەرلێشواندنانەی بە ناوی پاراستنی زمانەوە لە کاتەگۆریی دایەلێکتەکاندا دەکرێن، ئاژاوەنانەوەیەکی زۆر ئایدیۆلۆژیستانەو خێڵەکییانەیە.

کوردستانی باشوور و کوردستانی گەورە!

لە کاتی سەپاندنی زمانی کوردیی بەسەر تەواوی هەرێمی کوردستاندا، کوردێکی هەورامان، شاربازێر، پشدەر، بادینان، دەشتی قەراج و گەرمیان هیچ شتێکی پیرۆز لەدەست نادەن، بەپێچەوانەوە شانازییەکی نیشتمانیی و سیمبۆڵێکی سەرتاسەریی دەبێتە ئایکۆنی ئایدێنتیتییە نیشتمانییەکەیان لە بواری لینگویستیکییدا. ئەمە بەو واتایە نییە، تەواوی زاراوەو بنزاراوەکان بفەوتێنرین، ئەمە لەتوانای هیچ جەبەرووتێکدا نییە، هاوکات فەوتاندنیشیان بەقازانجی کەس نییە، چونکە بەرنامە و رێبازی (planning and policy) زمانناسیی بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ پێویستیی پێیان دەبێت. راستییەکی جیۆپۆلیتیکی هەیە، کە کوردستانەکان بەدابەشکراویی بۆ ماوەیەکی زۆر دەمێننەوە(ئەوە ئەگەر هەر یەکیش بگرنەوە) ، ئەم نووسینە لەوبڕوایەدایە، هەرگیزاوهەرگیز کوردستانی گەورە دروست نابێ، لەبەر هیچ نا ، لەبەر ئەوەی مێنتاڵیتیی تاکی کورد، خێڵی کورد، ئینتێلەجێنسیای کورد هەرگیز بەو ئاستە ناگات.

تەنانەت ئەگەر تەواوی هاوکێشە هەرێمیی و پێوەندییە نێودەوڵەتییەکان لەداهاتوودا ئەم هەلە بۆ یەکگگرتنەوەی کوردستانەکان! بڕەخسێنن، هێشتا ئەستەم دەبێ. بەڵام ئێمە لەهەنووکەداین و کوردستانی عێراق دیفاکتۆیەکەو دەبێ لەگەڵیدا مامەڵە بکەین، کەواتە لەدوورمەودادا، کاڵبوونەوەی دایەلێکتە کوردییەکان هیچ زیانێکی بۆ زمانی کوردیی نییە، بەڵکو بەپێچەوانەوە گوژمێکی کولتووریی گەورە بەزمانی ستاندەردو ئۆفیشەڵ و یەکگرتووی هەرێمی کوردستان دەدات. ئەوسا ئەم زمانە بەیەکگرتوویی لەگەڵ زمانی کوردیی کوردستانی تورکیا(کە گومانی تێدا نییە کرمانجیی سەروو دەبێت)، مامەڵە دەکات بۆ پێکەوەنانی زمانێکی یەکگرتووتر(بەدڵنیاییەوە بەتێکەڵکردن نا، بە رێژەی زۆروبۆریی کرمانجەکان نا، بەڵکو بەپێی پرێستیژبوون و قورسایی فەنکشن و مێژووی تێکست....تاد).

وەک جەختکردنەوە، لەورێنەش بەولاوە ترە، لەهەنووکەو داهاتوویەکی نزیکیشدا، بیر لە زمانێکی ستاندەردی یەکگرتوو بۆ سەرتاسەری پارچەکانی کوردستان بکرێتەوە. زمانی کوردیی لەکوردستانی عێراقەوە دروست بووە و دەبێ ئەم راستییە تاڵە بپەژرێنین. دەشبێ لە هەرێمی کوردستانەوە ساغبکرێتەوەو فۆرومی Forum سەرەکیی ئەو پلان و رێبازە زمانەوانییانە بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ خەڵکی کوردستانەکانی تردا دەستنیشان بکرێ. گومانێکی ئەوتۆ هەڵناگرێ، کوردستانی رۆژهەڵات، بەشێوەیەکی سروشتیی و ئۆتۆماتیکیی دەکەوێتە ژێر هێجەمۆنیی ئەم زمانەی هەرێمی کوردستانەوە، کوردستانی سوریاش کەم و زۆر دەکەوێتە ژێر کاریگەرییەکانی، لای کەم لەبەر ئەوەی سکریپتی نووسینەکەیان ئارامییە، یان دروستتر بگوترێ، پێی نامۆ نیین.

کاتێکیش زمانناسەکانی داهاتوو، نەوەی نوێ، لەدوور مەودادا دێنە سەرئەوەی کە زمانی کوردیی یەکبخەن لەئاستی کوردستانی گەورەدا!، ئەوسا بەکردەوە رووبەڕووی ئەوە دەبنەوە کە ئەو ئاوەی جەلادەتی بەدرخان رشتی بۆ پەژراندنی سکریپتی تورکیی-لاتینیی چ زیانێکی قەبارە گەورەی لەسەرتاسەری مێژووی کورد، کولتووری کوردیی ، زمان و ئەدەبی کوردیی داوە. تێگەیشتن لەم مەترسییە، حیکمەت و وردبینیی و کاتێکی

زۆری دەوێ. تەنیا تێپەڕبوونی کاتە، کە کورد بەئاگا دەهێنێتەوە. کورد بەشێوەیەکی گشتیی کاتێ تێدەگات، ڕۆژگارێک بەچاولێکەریی و نەزانیی و مێنتاڵی خێڵەکیی و کوێخایەتیی، چ کوتەکێک دراوە لەکەمەری کورد و بۆ هەتاهەتایە دابەشی کرد.

ئا لێرەوەیە، کە شتێکە لەئەستەم دەچێ، سکریپتی نووسینی نەتەوەیەک! یەک نەبێ، باسی ئەفسانەی زمانی یەکگرتووی کوردییش لەئاستی کوردستانی گەورەدا! بکرێ. زۆر گرینگە ، سەر لەخۆمان نەشێوێنین و راستییە سیاسیی و جیۆگرافییەکان هەرسبکەین و لەچوارچێوەی کوردستانی عێراقدا بیر لەزمانی یەکگرتوو بکەینەوە. بەپێی هەموو یاسا نێودەوڵەتییەکانیش، هیچ کۆسپێ نییە کە گەلی کورد لەکوردستانی عێراقدا، زمانی فەرمیی خۆی ساغبکاتەوە و چیتر چاوەڕێی خەون وخەیاڵی پانکوردیستەکان، سکۆلارە کۆمۆنیستەکان، ئێسنۆزماناناسەکان، ناسیۆنالیستە سەرسەختەکان و مێنتاڵی زۆرو بۆریی نەبین.

کورد لەهەرێمی کوردستانی عێراقدا، ئەزموونگەلێکی زۆر زیندوو، نزیک و پڕ زانیاریی لەبەردەستدایە، ئەزموونەکانی تەواوی ئەو کۆمارانەی لەیەکێتیی سۆڤێتەوە لەدایک بوون، ئەو وڵاتە نوێیانەی باڵکان لەدەیەی رابردوودا دروست بوون، گوژمێکی زۆر باشە کە بیر لەستاندەردایزی زمانی کوردیی هەرێمی کوردستان بکرێتەوەو یەکلایی بکرێتەوە. پرسیارێکی سیاسیی و سۆسیۆکولتووریی یەخەی هەمووومان دەگرێتەوە ئایا گەلی کورد لەکوردستانی عێراقدا، ئەجێندای بڵندی نیشتمانیی، یان ئەجێندای خێڵ و عەشیرەت و شارو دەڤەرەکەیان؟ بەلاوە گرینگترە؟ لە زمانناسییدا ئەوە والا بووەتەوە، هەر گەل و نەتەوەو ئێسنیکێک بیەوێ لە دەوری تەورەی زمان خۆی یەکبخات (integration) ، پێویستە خاوەنی ئایدێنتیی و بەهای بەرزی نیشتمانیی بێت.

بەپێچەوانە ئەگەر کەچە ئایدێنتیتی و بەهای نزمی نیشتمانیی هەبێ، حەز بە سەرخواردن و بەتواندنەوە (assimilation) ی خۆی ، لەناو نەتەوەو ئێسنیکی تردا دەکات. ئەم دیبەیتەی لەکوردستانی عێراقدا لەئارادایە، تا ڕادەیەکی زۆر ئەم مێنتاڵیتییەی لەخۆگرتووە. ئەو کەڵەگاییەی زمانی عەرەبیی بەسنگێکی فراوانەوە لەبادینان لەسەردەمی بەعسدا، بەسەر زمانی کوردییدا پەژرێنرا کە ئینتێلەجێنسیاکانی ئەوسا و هەنووکەش بە" سۆرانیی" ناوی دەبەن، نموونەیەکی گەشەو ئامادەنیین بۆ لقێک لە زمانەکەی خۆیان بیپەژرێنن. لەڕوانگەی ئەسرۆپۆلۆجیای زمانەوە هەمیشە دایەلێکتەکان بەیەکدا دەشاخێن. سنووردانان بۆ ئەم بەهەڵداشاخانە زۆر ئاسانە، تەنیا کاریزمایی و وردبینیی سیاسییەکان و لینگویستیکەکانی دەوێ.

گرفتی تێرمۆنۆلۆجییە زمانەوانییەکانی زمانی کوردیی

جگە لەگرفتی دایەلێکت جیاوازیی، کۆمەڵێ وردەکاریی و تێرمۆنۆلۆجی زمانناسیی تر هەن، هەر دەڵێی خشت بەبالای زمانی کوردیی بڕدراون. لەوانە ئایسەگلۆس isogloss ، ئێسنۆلێکت ethnolect ،....تاد. بەدەر لەوەی لە هەرێمی کوردستانی عێراقدا ئەو زمانە

کوردییەی رەگوڕیشەیەکی پتەوی هەیە، ستاتۆسێکی سۆسیۆلێکت sociolect ی وەرگرتووە. لەزمانناسییدا، سۆسیۆلیێکت بەو زمانە یان زمانانە دەگوترێ کە کارێکتەرەکانی لە باکگراوندێکی کۆمەڵایەتیی بەهێزەوە پەلوپۆیان هاویشتووە. هەر ئەم سۆسیۆلێکتبوونەی زمانی کوردیی هەرێمی کوردستانە، کە لەچەند دایەلێکتێکەوە (بەتایبەت کرمانجیی ناوەڕاست و خواروو) بووە بە زمانێکی باڵای ناوچەیەکی بەرفراوان و ئەدەب و تێکست و مێژوویەکی زۆری گەلی کورد. هەر ئەم تایبەتمەندییە پرێستیژبوونەیشە کە رۆڵی لینگوافرانکایەکی بناغە ئەستووری داوەتێ.

هاوکات لەنێو گرفت و وردەکارییەکانی تری زمانی کوردییدا، راستییەکی جیۆگرافیی و سنووردابڕانی زمانیی هەیە پێویستە لەبەرچاو بگیردرێ. لەزمانناسییدا بەم دابڕانە سنووریی و کەرتبوونە جیۆگرافییانە دەگوترێ ئایسەگڵۆس. ئەم هەلومەرجە ئایسەگڵۆسییە تەنانەت لە سەردەمی کۆڵۆنیالیزەکردنی کوردستان و دابەشکردنەوەی کوردستانیشدا لەلایەن هێزە دەرەکییەکانەوە لەبەرچاوگیردراوە. لە کوردستانی عێراقیشدا، جێپەنجەی دیارە، ئەم دەردی ئایسەگڵۆسییەیە شەڕی مەلایی و جەلالییشی زێتر گەشکردەوە، تێرمی "سۆرانیی" و "بادینیی"شی زێتر لەیەک سویوە. لە ئاست کێشەکانی زمانی کوردییشدا، ئایسەگڵۆسیی بەلایەکی مەترسییدارە بۆ سەر فۆرمێکی گشتگیر و یەکدەستی زمانی کوردیی لە کوردستانی عێراقدا. دیارە لەناو ئایسەگڵۆسیای زمانی کوردییدا، جیاوازیی رێزمان بەگشتیی و راناوەکان بەتایبەتیی سەرگەردانییەکی ترە.

سەبارەت بە ئێسنۆلێکتیی زمانی کوردیی، کە لەناو خودی ئێسنیکی کوردییەوە سەری هەڵداوە، هەنووکە کرمانجیی ناوەڕاست خۆبەخۆ لە دوو پارچەی کوردستاندا بووەتە لینگوا فرانکا، هەرچەندە لینگوافرانکایەک نییە بەشێوازیی یاسایی و دەستووریی و سیاسیی، بەڵام بە گەشەی سروشتیی لەڕووی کولتوورییە ئەم مافەی وەرگرتووە. هەروەک فیشمان Fishman لە سۆسیۆلینگویستیکدا باسیدەکات و دەڵێ" خودی مۆدێرنیزە رنەی لەزمان و ئێسنیکبوون داوە و بەئاستێکی گرینگ لەهۆشیاریی گەیاندوونە" (ل٣٣٠، ١٩٧٠ ، Fishman). ئەم رنەلێدانە لەزمانی کوردیی لەلایەن مۆدێرنیزمەوە راستییەکی تێدایە، گەیاندوویەتی بەو ئاستە پرێستیژەی کە تێیدایە، بەڵام سەبارەت بە ئێسنیکبوونی کورد، ئاستی هۆشیارییەکەی لەهەمبەر گرینگیی زماندا، لەئەوپەڕی خراپییدایە.

لە کوێوە دەستپێبکرێ؟

ستاندەردایزی زمانی کوردیی لەکوردستانی عێراقدا، دەکرێ بە بۆچوونەکانی هاوگن Haugen دەستی بۆ ببردێ، کە پێیوایە لەپێناو زمانێکی نیشتمانیی یان هەرێمییدا، لەباری سیاسیی و کۆمەڵایەتییەوە گرینگییەکەی لەبەرچاو بگیردرێ(١٩٧٣ ، Haugen) . لەدۆخێکی وەک کوردستانی عێراقدا کە هۆمۆجینییەسییەکی homogeneous زمانیی نییە، دەکرێ کۆددانان(کۆدیفیکەیشن) لەسەر نۆرمی ئۆرسۆگرافیی، رێزمان و فەرهەنگی زمانی کوردیی بکرێتە بناغەی ستاندەردبوونێکی هەمەلایەنە(ibid). زیندووترین

نموونەی زمانەکانی جیهانیش لەم بوارەدا، زمانی رۆمانییە، کەبەم قۆناغانەدا تێپەڕێندراوە.

سەبارەت بەدووستاندەردیی زمانی کوردیی لەئاستی کوردستانی عێراقدا، جگە لەوەی عەقڵییەتێکی عەشایەریی و خێڵەکییە، بەڵام لەبەرگێکی سکۆلاریی و ئەکادیمییدا خۆی رادەگەیەنێت. ئاخر ئەو شێتخانەیە چۆن دەبێ، لە ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق، ئەنجوومەنی هەرێمی کوردستان و حکومەتی هەرێمی کوردستان، لەسەر دراو و پاسپۆرتی عێراقیی، دەستووری عێراقیی، یاسا و دادگاکانی هەرێم و پایتەخت، بەهەردووکیان بنووسرێ. وەک رەفیق سابیر ئاماژەی پێدەکات، ئاخر هەر "خۆسووکردنیشە" لەلای نەتەوەی سەردەست و داگیرکارانی عێراق (ئەمێریکا وبریتانیا)، لەبەغداد، شەڕ لەسەر کام زمانی کوردیی بکەین(سابیر، ٢٠٠٨). خۆ گاڵتەجاڕیی ئەم دووستاندەردییە وەک بە چەوریی و گریسی ئایدیۆلۆژیا بە عەقڵی هەندێ ئەکادیمیست و لینگویستیکی کورددا چووە، بە عەقڵی نەتەوەکانی تری عێراق و زۆرینەی رەهای کوردی کوردستانی عێراقدا ناچێ، کە بەکام زمان لەو دووستاندەردە بێت! لەکاتێکدا کرمانجیی لەباری لینگویستیکییەوە هەر توانای بوون بەزمانی ستاندەردی نییە، لای کەم لەم قۆناغەدا. ئەم هەموو درۆ و فڕوفێڵ و نموونە هێنانەوەی زمانەکانی دنیا و بەراورد کردنیان بە دایەلێکتە لۆکاڵییەکانی زمانی کوردیی، سەرسەختییەکی ئایدیۆلۆژیی و نەسەلماندنی دیفاکتۆیەکی زمانەوانیی هەرێمی کوردستان و درۆیەکی زمانەوانیی نەبێ، ئەی چییترە؟

بەدبەختیی کورد، هەر لەسیاسەتدا نییە ،کە سیاسەتوانانی یان مێنتاڵی خێڵەکیی و حیزبیی و ئایدیۆلۆژییان هەیە، یاخود پسپۆری بازرگانیی و پارەکەڵەکەکردنن و پرسە نیشتمانییە چارەنووسسازەکانیش هەر ئەمڕۆ و سبەینێیان پێکردووە، بەڵکو لە زۆربەی بوارەکانی ژیانی کۆمەڵایەتییدا، کورد هەمان گرفتی هەیە. لە کێشەی زمانی کوردییدا، ساغکردنەوەی ئەم زمانە لە کوردستانی عێراقدا، لایەنگرانی جووتستاندەردیی زۆر بەوریایی و ئاگایانەوە، مەسەلەی زمانی کوردیی لەکوردستانی عێراقدا، تێکەڵ بە زۆروبۆریی ژمارەی کرمانجەکان و پارچەکانی تری کوردستان دەکەن. دواتر هیچ جیاکارییەک بۆ هەلومەرجی سیاسیی و جیۆگرافیی و مێژوویی کوردستانی عێراق ناکەن، هەموو چارەسەرییەکان لە پاکیجێکدا (جووتستاندەردیی) بۆ ئاستی گشت پارچەکانی کوردستان باس دەکەن.

چونکە بەشێوەیەکی گشتیی لە ئایدیۆلۆژیای سیاسیی و تێڕوانینی سیاسیی جووتستاندەردەکانی کوردەوە، هەمیشە لەگرفتە چینایەتییەکانەوە دەچنە ژوورەوە، چونکە ئایدیۆلۆژیای کۆمۆنیزم سەرۆکی ئەم گرووپەی کوێر کردووە و مەسەلەی زمانیشیان بەم مەودا سیاسیی و ئایدیۆلۆژییانە تێکەڵ کردووە. بەدەر لەوەی خاوەنی ئەو دووستاندەردییە، لینگویستیکییە یان نا، زمانناسییەکەی لەسەر زمانی کوردیی، ئەجێندای سیاسیی و ئایدیۆلۆژیی لەپشتەوەیە یان نا، بەڵام ئەو دداننەنانەی بە دیفاکتۆی زمانی کوردیی لەکوردستانی عێراق و شێوازی میتۆدۆلۆجیی زمانناسییەکەی، بۆ خۆی بەهەندوەرنەگرتنی ئاگایی کۆمەڵایەتیی و لاوازیی هەستکردن و

بەرپرسیارییەتییە لە رووناکبیربوونی و لە زمانناسییبوونیدا. وێڕای کەمیی مەعریفەی کولتووریی و خەستیی ئایدیۆلۆژیا ئەوەندەی تر بەرچاویانی رەشکردووە. ئەمانەش کاتێ لەلایەن سکۆلارەکانەوە دەکرێن، ئاگایی و بەلارێدابردنێکی زۆر زیرەکانەی تێدا بەکاردەهێنرێ و لە چەمکە بنەڕەتییەکانی زمانناسیی دووردەکەونەوەو حەماسی ئایدیۆلۆژیی، مێشک و هزر و قەڵەمیان کۆنترۆڵ دەکات(١٩٨٢، Hutton).

ئەنجامگیریی

حکومەتی هەرێمی کوردستان، پێویستە بە ئەجێندایەکی نیشتمانیی کورتمەودا بۆ هەنووکە و دوورمەودا بۆ داهاتووی نزیک و دوور، لە پرسی زمان وردبێتەوە. زمانناسان و هەموو ئەو دڵسۆزانەی غەمی زمانی فەرمیی، ستاندەردو یەکگرتووی کوردییان لە ئەستۆ گرتووە، یان بەغەمی خۆیانی دەزانن، پێویستە زێتر لەسەر کێشەکانی زمانی کوردیی بنووسن و ئەم دیبەیتە بەرفراوانتر بکەنەوە. زمانی کوردیی لەکوردستانی باشووردا، پێویستییەکی وردی بە بەرنامەڕێژیی زمان (language plan) و رێبازی زمان language policy و یاسای زمان language law هەیە. هەموو ئەم میکانیزمانەش پێویستیی بە تێکەڵکردنی هەموو هەوڵەکان هەیە، تەواوی پرۆ ئارگیومێنت و ئەنتی ئارگیومێنتەکان دەبێ لەبەرچاو بگیردرێن. لەهەمووی گرینگتر ئەوەیە، زمانی کوردیی پێویستە توێژینەوەی لەسەر بکرێ، لە دروشمی سیاسیی و ئایدیۆلۆژیی دووربخرێتەوە.

پوختەی ئەم نووسینە لەو بڕوایەدایە، نابێ بەهیچ بیانوویەک، زمانی (ستاندەرد و فەرمیی و یەکگرتوو) ی هەرێمی کوردستانی عێراق دیزەبەدەرخۆنە بکرێ و بە رێککەوتنی حیزبیی و سیاسیی دەڵەمە بکرێ. جووتساندەردیی، هیچستاندەردیی و چەند ستاندەردیی زمانی کوردیی، خۆرەیەکە فۆرم و نۆرمی زمانی کوردیی (هەرێمی کوردستان) دەخواتەوە. سەرەڕای دیفاکتۆی چەند دایەلێکتیی زمانی کوردیی لەئاستی پارچەکانی کوردستاندا، بەڵام لەکوردستانی باشوورەوە کورد بەرەو دابەشبوونێکی جێوگرافیی و سیاسیی قووڵ دەبات.

دەسەڵاتی سیاسیی کورد و حکومەتی هەرێم و ئەو حیزب و کەسایەتییانەی لەپشت ئەم بۆچوونانەوەن، هەمان مێنتاڵیتیی شەڕی " سۆرانیی" و "بارزانیی – بادینانییەکان" ی شەستەکان و حەفتاکانی سەتەی رابردوویان هەیە و ناوی سکۆلارو ئەکادیمیست و ئینستیتیوتیان لەخۆیان ناوە. دوو پەروەردەیی و دوو جۆر خوێندن و دوو جۆر ستایڵی زمان لەهەرێمی کوردستاندا، درێژەدانە بە باکگراوندی حیزب و خێڵ و بنەماڵە، درێژەدانە بە ئایدیۆلۆژیای میلیشیا جەلالیی و مەلاییەکان، دەستگرتنە بەهەمان کۆنسێپتی پەنجا بەپەنجای دەسەڵاتی دوو حیزبەکەوە. بەردەوامییەکە لەو جووت میرنیشینییەی کە لە نەوەتەکانەوە لە ئاکامی شەڕی نێوان ئەو دووزلحیزبە و پاشکۆکانیانەوە سازاندیان و بەمەش رۆح و مێشکی کۆی هاووڵاتییان و نووسەرانی دەڤەری سۆران و بادینانیان بە نەخۆشیی دووبەرەکیی گۆشکرد. درێژەدانیش بە دیبەیتەکان لەسەر ستاندەردکردنی زمانی کوردیی تاکە زامنی هەڵبژاردنی رێگەیەکی

زانستییە بۆ ساغکردنەوە و ئەنسرۆپۆمۆفیزەکردنی زمانی کوردیی لە هەرێمی کوردستانی عێراقدا.

لە کۆتاییشدا پێویستە جەخت لەوە بکرێتەوە، بۆچوونی جووتستانەردیی نەک هەر زیانبەخشە بەئاسۆی سیاسیی و زمانەوانیی زمانی ستانەردی کوردیی، بەڵکو لەڕووی لینگویستیکیی و زانستیشەوە زۆر پێچەوانەی بۆچوونە سەرەکییەکانی بێنەدیکت ئەندەرسن و ئەنتۆنی سمیسە، لە پێوەند بە نەتەوە، زمان، زمانی نەتەوەیی و زمانی نیشتمانییەوە و بەتەواویی بەیەکدا هەڵدەشاخێن.. ئەگەر کۆمۆنیستێك ، نووسراوەکانی مارکس و ئەنگڵسی نەخوێندبێتەوە ناتوانێ لە دۆکترینی کۆمۆنیزم و مارکسیزم بگات، مەرج نییە بڕوای پێی هەبێ، بەڵام مەرجە کەسێک کۆمۆنیست بێت، لای کەم بڕوای بە مانیفێستۆی کۆمۆنیستیی هەبێ. بۆیە مەرج نییە هەرچیی کۆمۆنیست بوو ئیتر گرامشی بێت. بەهەمان میتۆدیش دەکرێ کەڵک لە بیروبۆچوونەکانی سکۆلارو فەیلەسووفەکانی بواری ناسیونالیزم، لیبراڵیزم و مۆدێرنیزم وەربگرین، نەک دوای بۆچوونی هەندێ چەپی کلاسیکیی و پانکوردیستیی شۆڤینیست بکەوین، کە وڕینەی ئایدیۆلۆژیی لە زمانی کوردیی ستانەرددا ساغبکەنەوە. بۆیە زۆر پڕ مەترسییە، ڕێگە بدرێ کۆکتێلی ئایدیۆژیا و زماننـاسیی دەرخواردی گەلی کورد بدرێ.

دواجاریش ڕاستییەکی زۆر تاڵ هەیە، ناتوانین خۆمانی لێ دەرباز بکەین، زمانی کوردیی بۆ نەتەوەی کورد لەسەرتاسەری کوردستاندا، لەهەنووکەو داهاتوویەکی نزیکدا شتێکی ئەستەمە. ناکرێ هەلومەرجی دیفاکتۆی سیاسیی و کولتووریی لەکوردستانی عێراقدا هەیە لەدەستی بدەین. بناغەی زمانی ستانەردی کوردیی، لەدایگلۆسیای زمانی کوردییدا، لەکوردستانی عێراقەوە ڕۆدەنرێ. پاش کەڵکوەرگرتن لەتەواوی دایەلێکت و سەبدایەلێکتە کوردییەکانی کوردستان، ئەم زمانە پانوپۆڕترو ستانەردتر دەکرێتەوە. بەشێوازێکی ئۆتۆماتیکیی بەهۆی ئەوەی سکریپتی ئەم زمانە ئارامییە، قورسایی کولتووریی و زمانەوانیی و سیاسییشی بۆسەر هەردوو کوردستانی ڕۆژهەڵات و کوردستانی سوریا دەبێ. تێکهەڵکێشە زمانەوانیی و کولتوورییەکان گەشە دەکەن و هەموو دایەلێکتەکان بەگشتیی و هەردوو دایەلێکتی هەورامانیی و کرمانجیی ژووروو بەتایبەتیی، قورسایی خۆیان لە رووی کولتووریی و لێکسیۆگرافییەوە زێتر تێیدا تۆکمەتر دەکەن.

ئەگەر بڕیارە وەک نەتەوەی کورد لە تێکستی یەکتر بگەین، ئەگەر بڕیارە زمان کۆکەرەوەی ئەو سێمبۆلیزمە نیشتمانیی و جڤاکییە بێت، دەبێت هەموو تاکی کورد بیر لە یەک ستایلی زمانی نووسینی ستانەرد بکەنەوە. ئەگەر ئەمە نەکرێ، هەرگیزاو هەرگیز کورد بەیەکپارچەیی بە نەتەوە نابێ. ئەو بۆچوونە باوە زۆر دووبارە دەکرێتەوە کە هەموو کەس حەزدەکات ، نووسینەکانی چۆن لە هەولێر و بانە دەخوێنرێنەوە ، بەهەمان شێوەش لە حەسەکە و ئامەدیش بخوێنرێنەوە. بەڵام ئایا بەربەستی سەرەکیی لێرەدا چییە؟

کورد بە کردەوە دوو سکریپتی (ئارامیی-عەرەبیی و لاتینیی-تورکیی) هەیە. کردنی ئەم دوو سکریپتە بەیەک ستایڵ، زۆر سەخت و دژوارە. بەڵام ئەگەر ئیرادەی سیاسیی و کولتووریی و زمانەوانیی لە تاکی کورد و دەسەڵاتی سیاسیی کورد و ئینستیتیوتە کوردییەکاندا هەبێ، دەکرێ لە پرۆسێسێکی دوورودرێژدا کاری بۆبکرێ. بۆ نموونە کوردەکانی کوردستانی باشوورو رۆژهەڵات و کوردستانی سوریا، بە حوکمی ئەوەی سکریپتی ئارامیی- عەرەبیی بەکار دەهێنن، هاوکاتیش سکریپتی زمانی ئینگلیزیی کەم تازۆر بۆیان نامۆ نییە، دەکرێ بەپلانی زمانیی و رێبازی زمانیی و پەروەردە، گەشە بەهەردوو ستایڵی نووسینەکە بدەن. هاوکاتیش زمانناسەکان و رووناکبیرانی کوردستانی باکوور، دەبێ هەوڵی جدیی بدەن بۆ دوو کاتەگۆریی پێوەنددار لە رەوشی زمانی کوردییدا.

1. هەوڵبدەن کەڵک لەو زمانە ستاندەردەی کوردستانی باشوور وەربگرن و شانازیی پێوە بکەن و بەموڵکی هەموو نەتەوەی کوردی بزانن. ئەوان دەتوانن ئەم زمانەی هەرێمی کوردستان بەشێوەیەکی ئەوەندە خێرا بە لێکسیکاڵی کرمانجیی ژووروو بەهێز بکەن، بەتایبەت لەمیدیاکانی خۆیاندا، لەماوەی چەند ساڵێکدا بەتەواویی بۆن و بەرامەی بەلای کرمانجیی ژووروودا بگۆڕێ. بەواتایەکی سادەتر، وشەو دەستەواژەو دەربڕینەکانی دایەلێکتەکەی ئەوان بەشی زۆری زمانی ستاندەردی کوردیی پێک بهێنێ.
2. هاوکات، خۆیان فێری نووسین بە سکریپتی ئارامیی- عەرەبیی بکەن. لەبەر هیچ نا، لەبەر ئەوەی رۆحی تێکستی کوردیی، ئەدەب و کولتووری کوردیی بەم سکریپتە نووسراوە. ئەحمەدی خانیی و مەلای جزیریی و ....تاد بەم سکریپتە شاکارەکانیان نووسیوە. ناکرێ لەسیستمی تۆتالیتاریی دەوڵەتی تورکیادا، ئەم سکریپتە فێر ببن، بەڵام چینی رووناکبیر و خەڵکانی دایاسپۆرا بەئاسانیی دەتوانن ئەمە بکەن.

بە جێبەجێکردنی لای کەمی ئەو دوو خاڵە ، نزیکایەتییەکی زۆر دروست دەبێت لەنێوان ئەم دوو بەرەییەدا. راستە زۆری پێدەچێ بەڵام ئاسۆیەکی گەشە بۆئەوەی لەداهاتوودا، فۆرمی زمانێکی ستاندەردی سەرتاسەریی جێکەوت بکرێ. بەڵام بەهیچ جۆرێک ئەمە سەرناگرێ ئەگەر ئەلفبێی نووسینەکان یەکنەخرێن. بۆ چارەسەری ئەم ئارێشە گەورەیە، دەکرێ پێڕۆی ئەم خاڵانە بکرێ.

- حکومەتی هەرێمی کوردستان، زانکۆ و ئینستیتیوتە کوردییەکان، بەپلان و بەرنامە گەشە بە سکریپتی لاتینیی بدەن ، بەڵام زۆر گرینگە دوای ئەو نەزانیی و لاساییکردنەوەیەی زمانی تورکیی نەکەوین، واتە ئەو سکریپتە لاتینییە تورکییەی هەنووکە، بەدەردی زمانی کوردیی ناخوات. چەندین تیپی وەک (ع، ح، ق، غ.....تاد) بۆ هەتاهەتایە لەکیس دەچن و دەفەوتێن. واتە ئەوەی پێی دەڵێن بیرازکردن، یان دەبێ بیرازبکرێ، یاخود سەرلەنوێ سکریپتی لاتینیی لەسەر شێوازی زمانی ئینگلیزیی دابڕێژرێتەوە.
- رووناکبیرانی کوردستانی باکووریش، بەتایبەت ئەوانەی تاراوگە، دەکرێ بەتەواویی خۆیان فێری سکریپتی ئارامیی بکەن و لەم رێگەیەشەوە دەکرێ

لەزمانی ستاندەردی هەرێمی کوردستان نزیکتر ببنەوە. دووستاندەردیی لەسکریپتدا دەکرێ درێژە بکێشێ و هەر بشمێنێتەوە، بەڵام بەهۆی شارەزاییبوون و تێکەڵبوونی دایەلێکتەکانەوە، واتە بەهۆی جێکەوتکردنی یەک فۆرمی ستاندەردی نووسینەوە، دوو سکریپتیی ئەو زیانەی نییە کە هەنووکە دوو زمانیی و چەند زمانیی هەیەتی.

هەموو ئەوانەی سەرەوە ئیرادەی سیاسیی زۆر بەهێز و کاریزماییەکی وردی دەوێ. بەڵام ئەم نووسینە بەتەواویی بڕوای وایە، کە سکریپتی ئارامیی-عەرەبیی ئەگەر کەمێک کەموکوڕیی بۆ زمانی هەنووکەی کوردیی هەبێ ، ئەوە سکرپیتی چەوتوچێڵی تورکیی-لاتینیی ئەوەندە دەردەدارە، کە رۆحی زمانی کوردیی (کرمانجیی ژووروو) تەواو جەڕاندووە و لەقاڵبی داوە. لەڕاستییدا گەڕانەوەی کوردستانی تورکیا بۆ سەر سکریپتی ئارامیی گەڕانەوەیەکی لۆژیکیی ترە، تا ئەوەی سێ پارچەی کوردستان دوای جەهل و نەزانیی ئەوانە بکەون، کە دوای لیبراڵیزمەکەی کەمال ئەتاتۆرک کەوتن و بەلاساییکردنەوەیەکی کۆڵۆنیالییانە سکریپتی کوردییان لەو بەشەدا گۆڕی. لە هەموو بارودۆخێکدا، ستاندەردایزی زمانی کوردیی بە رووە یاسایی و دەستووریی و سیاسییەکەی لەکوردستانی باشووردا، دەستکەوتێکی نەتەوەیی، سیاسیی و کولتووریی مەزنە، دەبێ ببێتە جێگەی شانازیی هەموو تاکێکی کورد لەهەر کوێیەکی ئەم جیهانەدا بێت. ئەم پرۆسێسی ستاندەردایزە، سەرەتایەکی باشە بۆ ئەوەی خزمەت بە ستاندەردایزی زمانی کوردیی لەئاستی گشت پارچەکانی دیدا بکرێ. لە یەک رستەدا، ستاندەردبوونی زمانی کوردیی لەکوردستانی باشووردا، ئەجێندایەکی بەرزی نیشتمانییەو لە هەموو شتێک پێویستترە.

References:

1. Anderson, B. 1983, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso
2. Baubock, Rainer 2000 “Why Stay Together? A Pluralist Approach to Secession and Federation”. In Will Kymlicka and Wayne Norman (eds.) *Citizenship in Diverse Societies.* Oxford: Oxford University Press, pp.366–394.
3. Boas Franz, Race, language and Culture, University of Chicago press, 1982, USA.
4. CALWT, L.J. 1974. Lmguistique et colonialisme: Petit traite de glottophagie (translation)
5. FERGUSON, C.A. 1959. Diglossia. Word 15:325-340
6. Fishman, Joshua,1970. *Sociolinguistics: a brief introduction.* Rowley, Mass.: Newbury House.

7. Garvin, Paul L.; and Madeleine Mathiot. (1955), reprinted 1968. The urbanization of the Guarani language: a problem in language and culture. In Joshua A. Fishman (ed.), Readings in the sociology of language, 365-74. The Hague and Paris: Mouton
8. Gellner, Ernest. 1983. *Nations and Nationalism*. Ithaca: Cornell University Press
9. Haugen, Einar 1973 “Language Planning: Commentary”. Session on Language Planning at the Eighth World Congress of Sociology, Toronto, 1974.
10. Haugen, Einar; J.D. McClure; and D. Thomson، 1981. *Minority languages today* , eds. Edinburgh: Edinburgh University Press
11. Hutton, Christopher M. 1998. *Linguistics and the Third Reich: Mother-tongue fascism, race and the science of language*. London: Routledge
12. Kolstø Pål 1998, 'Anticipating Demographic Superiority. Kazak Thinking On Integration And Nation Building,' *Europe-Asia Studies*, vol. 50, pp. 51-68.
13. Kosiv Mykola,1994 ‘Bez movy, nemae narodu, bez narodu, nemae derzhavy’, *Holos Ukrainy*, 16 September (translation)
14. Mill, John Stuart 1972 , *Utilitarianism, Liberty, Representative Government,* edited by H. B. Acton. London: J.M. Dent.
15. Rawls, John 1971, *A Theory of Justice*. London: Oxford University Pres
16. Reaume, Denise G. 2000 “Official-Language Rights: Intrinsic Value and the Protection of Difference”. In Will Kymlicka and Wayne Norman (eds.) *Citizenship in Diverse Societies*. Oxford: Oxford University Press, pp.245–27
17. Turville-Petre, Thorlac 1996, England the Nation: Language, Literature, and National Identity, Oxford, Clarendon Press
18. Wardhaugh, Ronald 2002, *An Introduction to Sociolinguistics*. Fourth Edition. Oxford: Blackwell.

19. **حەسەن، حەمە فەریق ٢٠٠٨، گۆڤاری نێوەند، ژمارە ٥٣**
20. **سابیر، رەفیق ٢٠٠٨ ، رەخنەی چاودێر(پاشکۆ)، ژمارە ١٢٧ ، سلێمانی**

(٦)

((فاشیزمی نیۆ-عەشیرەتچییەتیی، بۆ کوێ کورد دەڕەتێنی؟))

بابەتی زمانی کوردیی و ستاندەردکردنی ئەم زمانە لە هەرێمی کوردستانی عێراقدا، زۆرکەس یان لەسەریان نووسی، یاخود بەجۆرێک لەجۆرەکان بۆچوونیان ئاشکرا کردووە. بەشێک لەوانەی کە لەگەڵ ئەو بابەتەدا ناکۆک بوون هەر بەوە نەوەستان کە راستەوخۆ لایەنگرانی ستاندەردکردنی زمانی کوردیی و نووسەری ئەم نووسینە بە "فاشیست"، "سەدامیی" و ئەو قسە فرێدراوانە تۆمەتبار بکەن، بەڵکو هەوڵیاندا فایلی ساختەش بۆ واژۆکارانی ئەو داخوازینامەی ٥٣ کەسە دروست بکەن و بە" نەوشیروان"ییەکان بیانناسێنن. ئەو نیۆ-عەشیرەتچییانە، ئەو ئینتێلێکچوەلایزە مێنتاڵ خێڵەکییانە دەخوازن بە هێنانە گۆڕێی حیکایەتی نەوشێروان مستەفا، کە گوایە ئەو "دنە"ی هەموو ئەوانە دەدات کە غەمی ستاندەردبوونی زمانی کوردیی دەخۆن. لەمەشدا مەبەستیان ئەوەیە کە بە ورووژاندنی ئەو هەستە خێڵەکییەی کە هۆشی حیزبەکان و بەشێکی زۆر لە نەیارانی زمانی ستاندەرد ئاراستە دەکا، پیلانی گەلەکۆمەکێی عەشایەریی و حیزبیی و دەڤەرگەراییی بە دژی لایەنگرانی زمانی ستاندەرد خۆشبکەن.

ئەو نووسەرە کۆنە (چەپی ئێرانیی و شیوعیی، توودە و چریکی ئێرانیی) و نیۆ-عەشیرەتچییانە چونکە لە ئارگیومێنت و گفتوگۆیەکی کراوەدا بێن تەنگن، بۆیە دەیانەوێ بە قسەگەلی وەک مافی مرۆڤ و زاراوەکان و فرە زمانییەوە، سامێکی دەروونیی بۆ لایەنگرانی زمانی ستاندەرد نیشانبەدەن. دیارە نووسین بەهەرشێوەیەک بێت، لەباری مۆراڵیی و مرۆییەوە، پێویستە رێز لە نووسەرەکەی بگیردرێ، لەبەر هیچ نا، لەبەرئەوەی ئازادیی سنوورێکی نییە و کەسیش ناتوانێ رێ لەکەس بگرێ، تا ئەو ئاستەی ئازادیی کەسی تر پێشێل نەکرێ. لەنێو لێکدانەوەکاندا لەسەر ئازادیی، جۆرەها بیرکردنەوەی جیاواز دروست دەبێ. لێرەدا ئەوە بڵێم جوانترین شتێک لەئازادییدا ئەوەیە، بەقەڵەم وەڵام بدەیتەوە، بەڵام بوختان و جوێن و بەلارێدابردن و چەواشەکاریی بەدواوە نەبێ.

بابەتێکی هەستیارو زۆر قووڵی وەک "زمان" و وردەکارییە کولتوورییەکانی، مرۆڤی وای هێنایە جۆش و خرۆشی نووسین، لەدوورو نزیکەوە پێوەندییەکی بەم باسەوە نەبووەو نییە. وەک ئازادیی، هەموو کەس مافی هەیە هەرچییەک بنووسێ و هەرچییەک بڵێ، بەڵام منیش وەک ئازادیی مافی خۆمە ئەو وردەکارییانە تەتەڵە بکەم، کە هەندێ

پینەدۆزی زمان و وەعزدەری کوردایەتیی و ئینتێڵەجێنسیای عەشیرەتیی لێرەو لەوێ رایدەگەیەنن.

بەچاوێکی وردو بێلایەنانەوە، ئەگەر سەیری زۆرینەی رەهای رۆژنامەنووسیی و ئەدەبی کوردیی بکەین، بەتایبەتیی لەدوای راپەرینی جەماوەریی ساڵی ١٩٩١ ەوە ، هەست دەکەین ئەوانەی بوونە بەنووسەر و رۆژنامەنووس و وتارنووس و ....تاد ، لە باکگراوندی ئەو سیاسییانەی ناو حیزبە جۆراوجۆرەکانی کوردستانەوە هاتوون. واتە لەسیاسەتدا کارێکی ئەوتۆی پێنەکراوەو بە رێکەوت کاری نووسەری بەدەستهێناوە. کەواتە زۆرینەی ئەمانە کە هەنووکە بوونە بە رۆژنامەنووس و وتارنووسی زۆر پرۆفیشناڵ، فاشیلی سیاسیین. بەشێکی دی لەوانەی لەسەر زمان وەگاڵە هاتوون، لەو کوردانەی پارچەکانی تر، کۆنە چەپی ئێرانیی و هەلپەرستی تازەن. دەیانەوێ لە پاڵ حیزبە دەسەڵاتدارەکانی کوردستانی باشووردا بە هەمان ئایدیۆلۆژیی چەپی وابەستەی ئێران و تورکیا و سوریاوە، بەڵام بە بەرگی کوردایەتییەکی خێڵەکییەوە، بەدروشمی سەر لافیتەو مافی مرۆڤەوە، خۆیان بە دەمڕاستی زمانی کوردیی و غەمخۆری زاراوەکان بناسێنن.

ئەوەی جێگەی داخە ئەوەیە، ئێمەی کورد ، دەبێ لەهەموو بوارێکدا بنووسین. کابرا زمانی ئاخافتنی رەوانە، ئیدی پێیوایە زمانناسێکی زۆر بلیمەت و شارەزایە، زاراوەی شارەکەی خۆیشی لەهەموو ئاقارێکدا پێ ماستەرزمانە. کابرا کۆنە کۆمۆنیست، توودەی ئێران، کۆنە کۆمەڵە، لایەنگری کۆنی حشع بووە، هەنووکە هاتووە ماستەرپلانی زمانناسیی دادەڕێژێ. من تێناگەم دۆکترینی کۆمۆنیزم، دۆکترینێکی زۆر تۆتالیتارییانەیە، بڕوای بەدیکتاتۆریی چینی کرێکار هەیە بۆ پاراستنی دەسەڵاتی سیاسیی، کەچیی هەندێ لەلایەنگرانی ئەم دۆکترینە، بەناوی پاراستنی دایەلێکتە کوردییەکانەوە هاتوونە دژایەتی ئەو بۆچوونە دەکەن کە پێیانوایە، لە کوردستانی عێراقدا ، زمانی (ستاندەردی نووسین) ساغبکرێتەوە.

هەندێ لە کۆمۆنیستە خوێنگەرمە نوێخوازەکان، رەنگە بڵێن، ئەو دیکتاتۆریی و زەبروزەنگە، دۆکترینی ستالینزمەو هیچ پێوەندییەکی بەمارکسیزم و کۆمۆنیزمەوە نییە. بەهەموو جۆرێکیش لەو هەموو مەرگەساتەی بەسەر گەلانی سۆڤێتی کۆن و نەتەوەکانی تردا هات، لێنینی لێ دەردەکەن. دیارە ئیسلامییە میانڕەوەکانیش، یاخود ئەو ئیسلامییانەی چوارمشقیی دانیشتوون، هەمیشە دەڵێن، ئەلقاعیدە، ئیخوانلموسلمین، جەماعەی ئیسلامیی، حەماس، ویلایەتی فەقیهی ئێران، شێخەکانی خەلیج، تاڵیبان و جوندوئیسسلامەکەی کورد لە چوارچێوەی دەق وباسەکانی قورئان و ئیسلام دەرچوونە.

یەک دیفاکتۆیەکی زۆر بەرچاو هەیە، دۆکترینی کۆمۆنیستیی و دۆکترینی ئیسلامی سیاسیی بەشێوەیەکی گشتیی دۆکترینێکی شمولیین و هەرچیی ئازادیی بێت تێیاندا نییە. بەم دۆخەشەوە هەندێ لەو کۆنە کۆمۆنیستانە هاتوونە بوونە بە زمانزان و زمانناسی کورد، بۆ زاراوە کوردییەکان لەخۆیان دەدەن و خۆیان دەڕننەوە. بەهەمەحاڵ، ئایا ئەمانە (قودرەتی قادر) بۆ گەلی کورد (نازڵ) ی کردوون. کۆنە شیوعیی و

کۆمۆنیستی دێرین و چەپی کلاسیکیی و لاکەوتەی رۆژگار ، راست دەبنەوەو لەپڕێکدا خۆیان بەزمانناس دەناسێنن؟

لەنێو ئەو بوختانانەی دەرهەق بەمن کراوە، لەمەڕ پێداگریی لەزمانی ستاندەردی کوردیی، گوایە من بە خەڵکی ناوچەیەکم گوتووە " گاڕان" ،"گایەل"،"مێگەل" و .....تاد. لەڕاستییدا، ئەمانە جگە لە چەواشەکاریی و بەلاڕیدابردنی ئارگیومێنتەکان، هیچ مەبەستێکی زمانەوانیی لەپشتەوە نییە. هەرگیز رێگە بەخۆم نادەم بێمە ئەو ئاستە نزمە بەهاوڵاتییەک، بەهاونەتەوەکەی خۆم ، بەهیچ مرۆڤێ ئەو قسانە بڵێم. لەکاتێکدا رووی نووسینەکانی من لەو مێنتاڵیتییە خێڵەکییەیە کە دەیەوێ گەلی کورد بەسەر تیرەو هۆزو ناوچەکاندا دابەش بکات. بەڵام ئەوانەی ئەو بوختانانە دەچنن، دەیانەوێ بە وروژاندنی هەستی خێڵەکیی، سیاسەتی نێو-عەشیرەتچییەکەیان برەو پێبدەن.

من گوتوومە و دەیشیڵێمەوە، ئەو مێنتاڵیتییە حیزبیی و ئایدۆلۆژییەی کە ئارگیومێنتەکان چەواشە دەکەن و تۆوی دووبەرەکیی و ئاژاوە دەچێنن و بەمەبەستی سیاسیی رووت و قووت ، بەبەرنامەوە چەواشەکارییەکان دەکەن، ئەوانە مێنتاڵی " گایەل" و "گاڕان" یان هەیە، خاوەنی خۆیان نیین و بەمەبەستی سیاسییەوە دەیکەن. ئەوانە نەدانی ئەدەبی کوردیین و خۆیشیان بە زمانناس و زمانزانی پرۆفیشناڵ دەناسێنن. بەڕاستیی زۆر داوەشینە، مرۆڤ کاتێ نەتوانێ دژایەتی بۆچوونێک، ئایدیایەک، ئارگیومێنتێک بکات، پەنا بەرێ بۆ ئەو جۆرە بوختان و بەلاڕێدابردنانە. چونکە دەزانێ هیچ جۆرە داتایەکی زمانناسیی پێ نییە، تا خوێنەر بە بۆچوونەکانی قایل بکات. بۆیە هەوڵدەدا، پەنا بەرێت بۆ سووککردن و لێکەمکردنەوەی هەستیارترین پرس لەهەنووکەی کوردستانی عێراقدا ، کە پرسی زمانی کوردیی و ساغکردنەوەو ستاندەردکردنییەتی.

ئەو هەموو بوختان و جوێنە جوانانە بە زۆربەی ئەوانە درا، کە داکۆکیی لە ساغکردنەوەی زمانی کوردیی لەهەرێمی کوردستاندا دەکەن. بە " بەعسیی، شۆڤینیستی تورک، سەدامیی، کەمالیست و ....تاد " ناسێنران، کەسێک نەبوو بڵێ ئەوانە جوێن دەدەن و سووکایەتیی دەکەن! بەڵام بە من و چەندین کەسی دی، دەیان ناو و ناتۆرەی ناشیرین، بەچەندین ناوی نهێنیی و ئاشکراوە گوترا. هەرچیی بەمنەوە پێوەندە، لای خۆمەوە گەردنیان ئازاد بێ، بەڵام ئەوە ئیفلاسییە کاتێ هیچ ئارگیومێنتێکت بۆ دژایەتی زمانی ستاندەرد پێ نەمێنێ ، زیاتر هانی ئەو بەرەلایی و هەرکەس بۆخۆیەی دایەلێکتە کوردییەکان بدەیت.

بەڕاستیی "مەسخەرەیە"، شۆڤینزمی (ناوچەیی، عەشیرەتیی، لەهجەیی ....تاد) قوڵپ دەدات، گەورەترین هەڕەشەیان بۆسەر یەکدەستی نەتەوەی کورد دروستکردووە، کەچیی سەڵاح ئەحمەد بە وتارێکی پڕ لەدروشمی سیاسیی و لافیتە نووسینەوە، لە "هاوڵاتی" ژمارە ٤٤٣ دا لە هەڵوێستی پێشووتری خۆی پەشیمان دەبێتەوە، رێزو کەرامەتی قەڵەمەکەی خۆیشی ناگرێ، دەکەوێتە سەرکوتانەوەی " فاشیزمی سۆرانیی"!!، بەڵام بەرامبەر بە بە فاشیزمی (لەهجەیی و دەڤەرچییەتیی)، بەرامبەر بە شۆڤینیزمی عەشیرەتچییەتی و مێنتاڵیتیی ئینتێڵەجێنسیا عەشایەرەکانی کورد، قرتەی لێوە نایات.

راستییەکەی، خەتای من بوو ئەو کاک سەلاحەم هێنایە ناو باسەکەوە، چونکە لەبنەڕەتدا بەهەڵەو بەرێکەوت کەوتە ناو باسەکەوە. بەڵام سەیرە، مرۆڤێک لەسەروو ١٨ ساڵەوە بێت، نووسراوێک بخوێنێتەوە، بەوپەڕی خۆشحاڵییەوە ڕەزامەندی دەربڕێ، یەک دێڕ چییە لە نووسراوەکە نەگۆڕدرێ، چوار مانگ لەدوای ئەو باسانەوە، ١٨٠ پلە بادەداتەوە. باشە ئەی ڕێزی قەڵەم و خوێنەر، ئەی ئەو کرێدتەی کە خوێنەر دەیدا بەنووسەر چیی بەسەرد دێ؟ وەک عەلی سەعید بۆی چووە، ڕاستییەکەی کاک سەلاح، جگە لەکۆپییکردنەوەی وتە و دەربڕینی لایەنگرانی جووتساندەردیی، یەک دانە دەربڕینیش چییە هیی خۆی نییە. تەنانەت دەتوانم بڵێم، هەر دەڵێی بۆیان نووسیوەو ناوی خۆی لێداوە. خۆشییەکەی لەوەدایە، بەناوی ئینتێڵەجێنسیای کوردەوە، خەریکە خاپەڕۆی مێنتاڵیتیی عەشیرەتە کوردییەکانی ٢٠٠-٣٠٠ ساڵ لەمەوبەر بەسەرماندا ساغدەکاتەوە.

ئەگەر هەر ڕای خۆیشم دەگۆڕم، ئیتر پێویستم بەو هەموو سەفسەتە سیاسییە چییە، بۆچوونی خەڵکانی تر بە تێڕوانینی خۆم بەخوێنەر بگەیەنم. ئاخر بۆ دەبێ چاوم کوێر بێ، کەڕولاڵ بم، لەئاست شۆڤینیزمی ناوچەیی و لەهجەییدا، کەچیی بێم بەخەڵکیی بڵێم " فاشیزمی سۆرانی ڕاوەستە". ئەوە چ ڕۆشنبیرییەکە، جیاوازی مافی زمان و مافی دایەلێکت لەیەکدی جودا نەکەیتەوە. ئەو فەلسەفە سەقەت و بازاڕیی و عەشیرەتییەم لەگیرفانی کێدا دۆزیتەوە، کە لەهەرێمی کوردستاندا، ٥-٦ میلیۆن کوردی تێدا دەژی، بە (هەورامیی، سۆرانیی، بادینانیی، لوڕیی....تاد) بەهەموویان بخوێنن. بەهەمەحاڵ لە دۆخێکی وادا لەسواربوون و دابەزیندا، تەنها سەلماندم کامڵ نیم و خاوەنی ڕای خۆم نیم، کە پەشیمانیشم دەکەنەوە و "تەسلیم" دەبمەوە، دەکەومە سەفسەتەی سیاسیی و ئەفسانە تاشین، بۆ ئەوەی شێخەکەی گرووپی دووستاندەردەکان لێم ڕازی بێت.

ئەو مێنتاڵیتییەی بەناوی ئەکادیمیستبوون و نووسەربوون و تێکۆشەربوونەوە، داکۆکیی لە ڕەشبەڵەکی زاراوە کوردییەکان دەکات و پێیوایە کە زاراوە کوردییەکان بەیەکەوە جوانن و کۆلکەزێڕینەی زمانی کوردیین، یاخود ئەوانەی لەگەڵ زمانی ستاندەرددان، بەڵام دەڵێن نابێ هیچ زاراوەیەک وەک بناغە دابنرێ، مێنتاڵیتییەکی ئاژەوەچیی، بەلاڕێدابەر و سەرلێشێوێنە. مێنتاڵیتییەکە بەناوی زلزلی مۆدێرنیزمەوە، هەمان مێنتاڵیتی شێخ و دەرەبەگە کوردییەکانیان هەیە کە سەتان ساڵ لەمەوبەر ژیاون. ئەوانیش جەبەرووت و شانازیی قەڵەمڕەوییەکەی خۆیان بۆ هیچ میرنشین و دەرەبەگ و شێخێکی تر لار نەکردووەتەوە، بەڵام هەموویشیان بۆ ئاغا سەفەویی (لەفارس و عەرەب) و ئەربابە عوسمانییەکان (لەتورک و عەرەب) ملیان لە موو باریکتر بووە.

هەنووکە هەمان مێنتاڵیتی سەتان ساڵ لەمەوبەری عەشیرەتچییەتیی، هەندێ کەس لەژێر پەرچەمی کۆمۆنیستبوون، لیبراڵیزم ، پانکوردیستیی و کوردایەتییەکی بێبەرنامەدا ، لەژێر ناوی سکۆلاربوون و خوێندکاری ماستەر و پینەدۆزی زماندا، بە ناوی پاراستن و دەستپێوەگرتنی زاراوەکانەوە بەگەلێکی بێ ئایدێنتیتی وەک کورد دەیفرۆشنەوە. بیانووی ئەوە دەهێننەوە، تا هەنووکە کورد زمانی ستاندەردی نەبووە و هەر ماویشەو نەفەوتاوە! پرۆژەی زمان و نەتەوە هیی سەتەی ڕابردووە! کوردستان و ئەفریکا بەیەک دەچوێنن.

بەڵام ئەوە لێک نادەنەوە، دنیا گۆڕاوە، لە هەموو بوارێکدا، سەردەم سەردەمی لێکتێگەیشتن و ستانداردبوونە. کورد بەمشێوەیەی ئێستا بچێتە پێشەوە، هیچ گومانێکم نییە ئەدەبی کوردیی دەبێت بەچەندین ئەدەبەوەو لە دوور مەوداشدا، قەوارەی کولتووریی کورد ئاڵوگۆڕی ریشەیی بەسەردا دێت، لەدۆخێکی وادا، لای کەم نەتەوەی کورد بەسەر [هەورامیی، کرمانجیی، زازایی، کرمانجیی ناوەڕاست] و چەندین نەتەوەو تیرە و هۆزی تردا دابەش دەبێ.

ئەم وتارە بەتەواویی بڕوای بەوەیە، کە ئەگەر نەتەوەیەک یەک سکریپتی نووسینی (ئەلفبێی) نەبێ، زۆر ئەستەمە زمانی نووسینی، زمانێکی ستانداردی یەکپارچە بێ. بەتەواوییش بڕوای وایە، سکریپتی تورکیی-لاتینیی سکریپتێکی چەوت و سەقەتە و بەنەزانیی و تاکڕۆیی و چاولێکەریی کەمالیزم بەسەرکورددا سەپێنراوە. سەپاندنەکەش کولتووری نەتەوەی باڵادەست (تورک) سەپاندوویەتی، ئەگینا خۆ وەک زۆر نووسەر و زماناسی کورد پێشتر ئاماژەیان پێکردووە، لە سەرجەم کوردستانی تورکیادا، بیست کەس نییە لە زمانی شیعرەکانی ئەحمەدی خانیی و جەزیریی ....تاد تێبگەن. لەو ١٠-١٥ میلیۆن کوردە ، ١٥ کەس لەسکریپتی کوردیی ئارامیی تێنەگات، چاوەڕێی چیی بکەین؟ چۆن بە خاوەنی زمانێکی ستانداردی یەکگرتوو لەئاستی کوردستانی گەورەدا ببین.

بەکورتیی و بەپوختیی، زمانی ستانداردی کوردیی، دەبێ لەکوردستانی عێراقەوە هێجەمۆنی خۆی ساغبکاتەوە. بەشەکانی تری کوردستان، دەتوانن سوودێکی باش لە زمانی ستانداردی هەرێمی کوردستان وەربگرن. وشە و چەمکە ئەدەبییەکانی خۆیان دەتوانن لەناو ئەم زمانە ستانداردەدا جێگیر بکەن. ئەو بیرکردنەوانەی پێیانوایە، جووتستاندەرد و سێ ستاندەرد و چوار ستاندەرد.....تاد بۆ زمانی کوردیی پێویستە، هەمان ئاغا و دەرەبەگ و شێخەکانی زوون، لە زەمانێکی دیدا دەژین. بۆیە ئەوەندەی بۆم بکرێ، لەمەودوا هەوڵدەدەم بەقەڵەم و توێژینەوە، نەک بەبوختان و موهاتەرات ، نەک بە قسەی بازاڕیی و جوێندان، نە بە شیعاری سیاسیی و لافیتەی سیاسییەوە ستانداردبوونی زمانی کوردیی لەکوردستانی عێراقدا شرۆڤە بکەم، زۆر گرینگە بۆ بنیاتنانی نەتەوەیەک، لە قەڵەمی یەکتر بگەین، لە نووسینی یەکتر بگەین، ئەمەش تەنێ بەستاندەربوونی زمانەکەمانەوە بەستراوە.

چ میر جەلادەتی بەدرخان و چ تۆفیق وەهبی بەگ، جەختیان لەسەر یەکگرتوویی یەک سکریپتیی بۆ نەتەوەی کورد کردووەتەوە. بەبڕوای من سکریپتە لاتینییەکەی تۆفیق وەهبیی زۆر وردتر بووە. سکریپتە پێشنیارکراوەکەی وەهبیی، نزیکایەتیی لەگەڵ تیپە ئینگلیزییەکاندا هەبوو، بەڵام ئەوەی بەدرخان، دەقاودەق هەمان سکریپتی کەمالیستەکانە، بە بۆن و بەرامەیەکی فڕانسییەوە. ئەو دوو کەسایەتییە، هەردووکیان بەئاشکرا و بەنووسین بۆچوونیان ئەوە بووە کە نەتەوەی کورد لەڕێی زمانێکی یەکگرتووەوە دەخەملێ و زمانی یەکگرتووش لەڕێی سکریپتێکی یەکگرتووەوە بەرهەم دێت.

ڕۆژگار هات و چوو، بۆچوونەکان و هەڵوێستە تاکرۆییەکانی بەدرخان، گەورەترین زیانی سیاسیی لە بونیادی نەتەوەی کورد دا. ئەگەر پێویستی کرد ڕۆژێ لەڕۆژان کوردی کوردستانی عێراق و ئێران و سوریا سکریپتی نووسینەکانیان لەئارامییەوە بۆ ڕۆمانیی بگۆڕن، لەهەموو کات پێویستترە بە جدیی بیر لەو سکریپتە بکرێتەوە کە تۆفیق وەهبی پێشنیاری کردبوو. سکریپتێك کە تیپە کوردییەکان لەگەڵ شێوازی زمانی ئینگلیزییدا زیاتر دەگونجێنێ. بەتایبەت کە زمانی ئینگلیزیی بووەتە ماستەرزمان لەهەموو بوارێکدا.

لەڕاستییدا ئەم کارە (گۆڕینی سکریپتی ئارامیی بۆ ڕۆمانیی) ئەگەر بشکرێ، بۆ قەرەبووکردنەوەی ئەو هەڵە سیاسیی، مێژوویی، زمانەوانیی و کولتوورییە دەگەڕێتەوە کە بەدرخان کردیە جەستەی زمانی کوردییەوە. ئەگینا زمانی کوردیی بەم سکریپتە ئارامییەی هەنووکەوە کێماسییەکی زۆر کەمی هەیە و چاککردنیشیان نەکردە نییە. بەپێچەوانەوە ئەگەر سنوورێکی زمانەوانیی و زانستیی بۆ ئەم سەرکێشیی لەهجەییە دانەنرێ، سەری نەتەوەی کورد دەخوات. کەللەسەری ئەم گەلی کوردە بەشێوەیەک دەپژێ، هەر پارچەی لەشوێنێک دەگیرسێتەوە.

بەم پێودانگانە بێت، پرۆ دووستاندەردەکانی زمانی کوردیی، گەورەترین ماڵوێرانیی بەسەر داهاتووی سیاسیی کورددا دەهێنن. هەموو ئەوانەی پێشتر کەسانی تر گوتویانە لەسەر زمانی ستاندەردی کوردیی و منیش بەپێی توانای خۆم پاڵێکم بە ئارگیومێنتەکانیانەوە ناوە، جەخت لە گرینگیی ئەم ستاندەربوونە دەکەینەوە. بەڵام پێ لەئاسمان نا، بەڵکو لەسەر زەویی، لەسەر هەلومەرجێکی سیاسیی و جیۆگرافیی تەواو دیفاکتۆ(هەرێمی کوردستان) کە لەهەموو شتێ گرینگترە زمانێکی فەرمیی و ستاندەردو یەکگرتووی هەبێ.

چەق و قورسایی ئارگیومێنتەکان زۆر ئاشکران، ئایا کورد نەتەوەیە، یان خێڵێکی گەورەیە و کۆمەڵێ سەرهۆزی ناوچەگەر و لەهجەپەرست، کۆمەڵێ ئینتێڵەجێنسیای عەشایەر سەرکردایەتی هۆزەکانی ناو ئەم خێڵە گەورەیە دەکەن؟ ئایا لەپێناوی ئارمانجە دوورو بڵندەکاندا، لەپێناوی دروستکردنی نەتەوەیەکدا، تا چەند پێویستییمان بەزمانێکی ستاندەرد و یەکگرتوو هەیە؟ ئایا لەکوێوە دەست پێبکەین و کۆددانانی ئەم زمانەو پلانی زمانییمان بۆ زمانی ستاندەر چیین؟ ئەم پرسیارانەو دەیانی تر، یەخەیان بە نیۆعەشیرەتچییەتیی Neo-Tribalism ، نیۆلیبرالیزمی کوردایەتیی و مێنتاڵیتی پانکوردیزم و پانکۆمۆنیستیی گرتووە. لەڕاستییشدا ئەم شەڕە(شەڕی ستاندەردکرنی زمان کوردیی) ، شەڕێکی مەودا فراوانە، دەیان لقوپۆپی لێدەبێتەوە، بەڵام مێنتاڵیتیی خێڵ و نیۆعەشیرەتچییەتیی، بەرژەوەندیی سیاسیی و ئایدیۆلۆژیی، مەترسییترین ئەو بەرەنگارییانەن کە دێنە پێشەوە.

دواجار، بەس بەناوی خۆمەوە دەئاخفم، داوای لێبووردن لەهەر کەسێک دەکەم، کە لەڕێی ئایدیۆلۆژیست و پیاوەکانی حیزبی کوردییەوە وا تێگەیەنراون، کە سووکایەتییم بە زاراوەیەکی کوردیی و ئاخێوەرانی کردبێ. ئەو زمانەم دەبرم کە ئەگەر بەهەڵەش دەربڕینێکی وام لەدەم بێتە دەر. بەڵام زۆر بە بینێکی درێژەوە، دژایەتی ئەو مێنتاڵە

عەشیرەتییە دەکەم، کە خۆیان بەسکۆلارو ئەکادیمیست و نووسەر و پینەدۆزی زمانی کوردیی دەزانن. دژایەتییان بە ئارگیومێنت دەکەم، نەک لەباری مرۆیی و مۆراڵییەوە سووکایەتییان پێ بکەم، ناچم فایلی ساختەیان بۆ دروست بکەم، ناچم بوختانیان بۆ چێبکەم، دەچم قەڵەم لەمێنتاڵیتی " مێگەل" ئاسایان هەڵدەدەم. پێیان دەسەلمێنم کە ئێوەی ئینتێڵەجێنسیای عەشیرەتیی، نەدانن و چەمکی زمان و نەتەوە زۆر لەوە قووڵترە، کە ئێوە بە وەعزی کوردایەتیی و ئیفلاسی سیاسیی دێرینتانەوە، پینەدۆزیی زمان بکەن و گرینگیی زمانی ستاندەردی کوردیی پەی پێ بەرن. پێیان دەسەلمێنم کە ئەوان گەلی کورد بۆ سەردەمی عەشیرەتە خۆخۆرەکان و میرە ناکۆکەکانی کورد دەڕەتێننەوە.

(٨)

((دایەلێکتە ناوچەییەکان: شێرپەنجەی زمانی ستاندەردی کوردیین))

ئەم وتووێژە لەگەڵ ژۆرناڵی "کوردناسی" دا ئەنجام دراوە، یەکەمین ژمارەی ئەو ژۆرناڵە بەهەردوو زمانی فارسیی و کوردیی لەکۆتایی ٢٠٠٨ دا بڵاوبووەوە.

کوردناسی: لەسەر زمانی کوردیی، کۆمەڵێ بۆچوونی جیاواز هەیە، تەنانەت پێناسەیەکی ئەکادیمیی و ورد بۆ زمان لە ئەدەبی کوردییدا کەمتر دەبینرێ. ئایا خوێندنەوەی ئێوە بۆ زمان چییە؟

کامیار سابیر: سەرەتا با لەوێوە دەست پێبکەم، من حەز بە بواری زمان زێتر دەکەم، ئەویش لە بواری ئەنسرۆپۆلۆجیای زماندا وەک لقوپۆپێکی زانستی زمان ، نەک لەو دیدە ئەبستراکت و رووتوقووتەی زۆر کەس زمان لەچەند چەمکێکی لۆکاڵییدا قەتیس دەکەن، راستە لەهەردوو بوارەکەدا(زمان و وەرگێڕان) بەپێی توانای خۆم کارمکردووە و بەردەوامیشم، بەڵام زێتر حەزم بە بواری زمانە، ئەویش نەک وەک ئەو خاڵییکردنەوەیەی زمان لە هەموو مەعریفە کولتووریی و سیاسییەکانی، کە هەندێ کەس دەستیان داوەتێ، ئەم وشەیە وا نانووسرێ ،ئەو دەربڕینە نادروستەو ئەو کۆمایە لەوێ نابێ ، ئەم خاڵە لەوێ دەبێ و ئەم بکەرو فرمانە دەبێ پاشوپێش بخرێن ....تاد. ئەوانەی لەم بوارەدا کاردەکەن، گەڕ بەزمانی کوردیی و زمانەوانیی دەکەن. روانینی من بۆ زمان لە بەهای زمان وەک ئایدێنتیتی، رەگەزێکی کولتووریی و رەنگدانەوەی هزرو ئەندێشەی مرۆڤەوە سەرچاوە دەگرێ، نەک لایەنی رێزمانیی بەتەنێ، نەک وشکەکەڵەکی

ئەو گاڕانە لەو زمانزانانەی خەریکی ڕاستکردنەوەو چەوتکردنەوەی ئەم دەربڕین و ئەو پارەگرافی فڵان و فیسار نووسەرن.

کوردناسی: زمان چییە؟

کامیار سابیر: لە ڕواڵەتدا پرسیارێکی ئاسانە، بەڵام هیچ تێرمێک لەم دنیایەدا ئەوەندەی زمان مشتومڕی لێ نەکەوتووەتەوە. زۆربەی فیلۆسیفەرەکانی (فەیلەسووفەکانی) بواری تیۆریی و کولتووریی، کەم و زۆر لەسەر زمان ڕاماون و ڕاڤەی جۆراوجۆریان لەسەر کردووە. بەسەتان هەزار کتێب لەسەر زمان نووسراوە، بە میلیۆن وتاری ژۆرناڵ و شیکاریی لەسەر زمان و وردەکاریی و لقوپۆپەکانی نووسراوە. ئێمەی کورد تازە بەتازە گغوگاڵ لە سەر زانستی زمان دەکەین. بەکورتییەکەی کورد کەمترین تێکستی لەسەر زانستی زمان هەیە و زۆربەی ئەوانەی خۆیان بە زماناناس و زمانەوان دەزانن لە وتاری 1-2 لاپەڕەیی زێتر تشتێکی (شتێکی) تریان نییە. بەڵام بەو واتایەش نا، کە هەر هیچمان نەبێ. بەبڕوای من گرینگیی زمان لە ڕووی فەلسەفیی و کولتوورییەوە زۆر بایەخدارە ئەگەر شرۆڤە بکرێ. لە بواری کولتوورییشدا، بەشی ئایدێنتیتیی(ناسنامە) لەزماندا، یاخود زمان وەک ئایدێنتیتیی و بەشێک لەئایدێنتیتیی نیشتمانیی زۆر گرینگە سەیر بکرێ و شیکردنەوەی لەسەر ئەنجام بدرێ .

لای من پێناسەی زمان، ئەو پێناسە گشتییە ئەبستراکتە نییە کە وەک سیستمێکی پێوەندیی تاک و کۆمیونیتییەکان بەکار دەهێنرێ، بەڵکو زمان بوونی منە، وەک کورد بوونی ئایدێنتیتییەکەمە ، دیارە بۆ هەموو مرۆڤەکانی دنیا وانییە. بەڵام زمان بۆ کورد، وەک کارێکتەرێکی ئایدێنتیتیی، سیستمی نووسین و کارێکتەرێکی سیمبۆڵیی، گرینگیی زێتری هەیە، چونکە ئێمە هێشتا خۆمان لەڕووی سیاسییەوە زمانی ستاندەردمان نەپەژراندووە. گرینگترین دەربڕین لای من تایتڵی ئەو کتێبەی John Honey یە کە دەڵێ " زمان هێزە" ، یان ئەو نووسینەی بێرنارد شۆو Bernard Show کە دەڵێ " ئینگلاند و ئەمێریکا دوو وڵاتن، زمانێکی هاوبەش جودای کردوونەتەوە". هەروەها ئەوەی

Spolsky که دەڵی" زمان سێنترالّی ئەدگاری ئایدێنتیتیی مرۆڤە" یاخود دەڵێ " زمان سیمبۆڵێکی بەهێزی نیشتمانیی و ئایدێنتیتیی ئێسنیکییە".

زمان لەبواری خوێندندا زۆر گرینگە، سەتانی وەک Carolyn Temple Adger ، MARY BUCHOLTZ، ئەنسرۆپۆلۆجیست Signithia Fordham و پرۆفیسەری بواری سوسیۆسیاسیی و سۆسیۆکولتووریی Kelleen Toohey، فیلۆسیفەر (فەیلەسووف) و سۆسیۆلۆجیست و زماناسی فرانسیی Pierre Bourdieu لەسەر گرینگیی زمان، ئایدێنتیتیی، سیمبۆڵیزمی زمان و ڕۆڵی خوێندن و پەروەردە توێژینەوەی زۆریان کردووە. وەک کورد تا لە گرینگیی بواری پەروەردەو بەهای ئایدێنتیتیی زمان و سیمبۆڵی نیشتمانیی و نەتەوەیی زمان تێنەگەین، ناتوانین تەنانەت پێناسەیەکی ئەکادیمییانەی زمانیش بکەین. بۆیە لەیەک رستەدا دەکرێ بگوترێ، بەبێ زمان، کورد بوونێکی سیاسیی و کولتووریی نییە. بەبێ زمان، نە ئایدێنتیتیی ئێسنیکیی و نە ئایدێنتیتیی نیشتمانیی بەتەواویی هەیە.

کوردناسی: ماوەیەکە نووسین و چاوپێکەوتن و توێژینەوە و مێزگرد لەسەر زمان بەگشتیی و زمانی ستاندەردی کوردیی پەرەی سەندووە. هۆکاری ئەمانە چییەو بۆچیی لەرابردوودا کەمتر ئەمانە هەبووە؟

کامیار سابیر:ئەم پرسیارە بۆ نەتەوەکانی تر کەمتر وایە، بەڵکو کاکڵەی ئەم پرسیارە زێتر پێوەندیی بەدۆخی سیاسیی و کولتووریی کوردەوە هەیە. ڕاستە بابەتی زمان لە سەتەی بیستەوە تا ئەمڕۆ زۆر ڕوانگەی تیۆریی و دیدی فەلسەفەیی و جڤاکیی ... لێ بەرهەمهاتووە. بەلاّم لای کورد لەم ساڵانەی دواییدا قسەی رۆژنامەوانیی نەک توێژینەوەی تیۆریی، لەسەر دەکرێ . ئەوە کوردە لەزمانناسییدا لەدواوەیە، ئەوە کوردە عەقڵی بەوە نەشکاوە لە ئاستێکی گشتییدا کە دەنگێکی پڕ لەگوشار دروست بکات و دەستی دەسەلاّتی سیاسیی بگرێ و چاوساغیی بۆ بکات و قەڵەمێکی بداتێ و واژۆی ئەو هەزاران داوایە بکات کە خەڵکانی دڵسۆزی زمانی کوردیی، داوای ستاندەردبوونی زمانی

کوردییان کردووە. خوێندنەوەو لێکۆڵینەوە لەسەر زمانە جیهانییەکان هەر هەبووەو بەردەوامیشە. راستە چەند ئایکۆنێکی جیهانیی لەم چەند دەیەیەی دواییدا لەسەر زانستی زمان، دەیان و سەتان توێژینەوەی بایەخداریان کردووەو لەئاستی زانکۆکانیشدا، رشتەی زمانەوانیی گەشەیکردووە. بەڵام لەئاستی کورددا، ئەوە ئێمەین لەدواوەین و شتەکان بە دووربینێکی ژەنگاویی و کۆن دەبینین.

بەڵاکە لەوەدایە، زۆر لە ئەوانەی بەخۆیان دەڵێن زماناس و زمانەوان، جارێ زۆربەیان لەکوردیی بترازێ، زمانێکی تر نازانن، یان لەباشترین دۆخدا، زمانی عەرەبیی و فارسیی دەزانن. بە واتایەکی بەرینتر، چوار کتێب و ژۆرناڵی زمانەوانییان بەزمانە رۆژئاواییەکان نەخوێندووەتەوە، یان تەنانەت وەرگێڕانەکانیشیان نەدیوە، لە دۆخێکی بەمشێوەیەدا، دادەبڕێیت و ئاوەکیی دەکەویت. وەک ئەو شاعیرە کوردەت لێدێت ، سەری لووتی خۆت رەش بکەیت و بکەویتە کەژ و بەسروشتدا بشیعرێنی و بڵێی باشترین شاعیری سەر ئەم هەسارەیەم. سوێندت لەسەرم نییە، زۆرینەی رەهای ئەوانەی لەبن دووگی دەسەڵاتی کوردییدا دەلەوەڕێن و دەخەون، بەخۆیان دەڵێن زمانزان و زماناس و زمانەوان و.......تاد، هەموو زانیارییەکانیان لەسەر زمان، لە چەند ستوونێکی رۆژنامە و وتاری ئاگراویی لەچەشنی (کورد و زمانەکەی، زیندووە و نامرێ) ی سایتە کوردییە بێکەڵکەکانی ئینتەرنێت زێتر، شتێکی تریان پێ نییە. تراژیدیا ئەوەیە، ئەمانە کۆڕو سێمینارو دیبەیت و چاوپێکەوتنیش لەسەر زمانی کوردیی و ستاندەردایزی زمانی کوردییش دەکەن.

لەرۆژئاوادا، گرینگییدان بەزمان، لە قوتابخانەکانەوە دەست پێدەکات تا دەگات بە نێوەندەکانی لێکۆڵینەوە. واتە خوێندکارێک بۆ بناغەو ستراکتۆری سەرجەم زانیارییەکانی پڕچەک دەکرێ بە زمان و لە بەرزترین ئاستی ئەکادیمییشدا توێژینەوەی لەسەر دەکرێ. کەچیی بەداخێکی کەمەرشکێنەوە، کورد لەسەروبەندی چێکردنی نەتەوەیەکی یەکانگیردایە، کەچیی نەک زمانێکی ستاندەردی بەفۆرمە سیاسییەکە نییە، بەڵکو ئەو زمانە ستاندەردەی بەهۆی مێژووی تێکستەوە لەبەردەستماندایە، خەریکە

دەیان دوژمنی لەزاراوەکان بۆ قیت دەکەینەوە. کە دەڵێم دوژمن، بەڕاستییش وایە، زمانی ستاندەردو زاراوەی لۆکاڵیی ناتوانن پێکەوە هەڵبکەن، ناکرێ هەردووکیان زمانی خوێندن بن. لەکوردستانی عێراقدا دەبێ سەرجەم زاراوەکان بە کرمانجیی ناوەڕاستیشەوە (ئەکادیمیستەکانی شۆڤینیزمی لەهجەیی پێی دەڵێن، سۆرانیی)، ملکەچیی بۆ زمانی ستاندەردی کوردیی بکەن. تەواوی زاراوەو بنزاراوەکان، هەوای شۆڤینیزم لە کەللەی داون و بەئاشکرا دژایەتی زمانی ستاندەردی کوردیی دەکەن.

کوردناسی: لە تایبەتمەندییەکانی جیهانی مۆدێرن، لەرشتەی زمانەوانییدا، لەناو کورددا کورتکردنەوەی وشەکان و بەکارهێنانی وشەگەلی ئینگلیزیی بەخۆیەوە دیوە. چ جیاوازییەک دەبینین لەنێوان گفتوگۆ گشتییەکانی ڕۆژانەی نێوان لاوان و بەسالاچووواندا.

کامیار سابیر: کورتکردنەوەی وشە و دەربڕینەکان، پێداویستییەکانی زانست و تەکنەلۆژیای مۆدێرنە. هەرچەندە ئەم کورتکردنەوانە زۆرجار بەزیانی زمانەوانیی دەشکێنەوە. هەر ئێستا نەوەی لاو، نەوەی نوێ لە ڕۆژئاوا ، بەهۆی گۆرانیی و مۆبایل و ئیمەیڵەوە زمانێکی ئەوەندە سەروگوێلاک شکاو و تێکست لاواز بەکار دەهێنن، ترسێکی گەورەی لە بواری پەروەردەدا دروستکردووە. سەبارەت بەکورد و بەکارهێنانی وشەی ئینگلیزیی لە زمانی نووسیندا، ئەمە دیاردەیەکە، لە دوو دەیەی رابردوودا بەتەواوی هێجەمۆنیی پەیداکردووە. من بۆخۆم لەگەڵ ئەوەدام کە وشەگەلێکی نوێ دەهێنرێنە نێو زمانی کوردییەوە، ڕێنووسی نووسینەکەیان وەک زمانە سەرەکییەکە بنووسرێتەوە. بۆ نموونە ئەگەر ئۆڵتێرنەتیڤ alternative دەهێنینە ناو زمانی کوردییەوە، نەچین ب بنووسین ئەڵتەرناتیڤ (یان ئەڵتەرناتیف)، چونکە خوێندنەوەکە سەقەت بێ، ڕێنووسەکەیش سەقەت دەردەچێ.

بۆیە پێویست ناکات بگەڕێینەوە بۆ فڕانسییەکەی alternatif ، بەڵکو هەوڵ بدرێ لەمەوداو تەنێ جەخت لەیەکزمان بکەینەوە کە وشەو تێرمۆنۆڵۆجییەکانی لێوە وەرگرین ، ئەویش زمانی ئینگلیزییە. نموونە زۆرن لەم بوارەدا، ریفەرێندەم   Referendum

دەچین بەهەڵە بە ریفراندۆم دەینووسین، تەنێ لەیەک دۆخدا دەکرێ بگەڕێینەوە بۆ زمانە ڕەچەڵەکەی لێوەی وەرگیراوە، بەتایبەت ناوەکان، کاتێ ناوی زانا، سکۆلار، بیریارێکی فڕانسیی، ئاڵمانیی وەردەگرین، هەوڵ بدەین رێنووسەکەی لە فۆنەتیکی ئەو زمانەوە نزیک بێ. بۆ نموونە ناکرێ بە فورات ، بەکوردیی و عەرەبیی و فارسیی بڵێین یوفرەیتز Euphrates، چونکە ئینگلیز لە گریک و عەرەبەوە وەریگرتووە، پێویست ناکات ئێمە بچین لەئینگلیزەوە بەسەقەتیی وەریبگرینەوە. ئەو وشانەی بەهۆی باڵادەستیی زمانی فڕانسیی ، لە کولتوور و دیپلۆماسییدا بەسەر تەواوی زمانە بیانییەکاندا رەنگی داوەتەوە، پێویست ناکات بچین بیکەینەوە بە ئینگلیزیی، بۆ نموونە ناسیۆنالیزم، پێویست ناکات بیکەینەوە بە ناشناڵیزم، کولتوور (لە لاتینی و فڕانسییەکەوە) بکەینەوە بە کەڵچەر، یاخوود ئایدیۆلۆژیی (لەفڕانسییەوە) بکەینەوە بە ئایدیۆلۆجیی (ئینگلیزیی).

جیاوازیی لەنێوان گفتوگۆی گەنجان و پیرەکاندا، لەهەموو نەتەوەکاندا هەیەو ئەو گرینگیی و بایەخەی نییە، ئەوە زمانە گەشە دەکات و نەوە بەنەوەش شێوازی دەربڕینەکان دەگۆڕێن، ئەگەر سەیری فیلمە ئینگلیزییەکانی ساڵانی چلەکان و پەنجاکان و شەستاکانی سەتەی رابردوو بکەین ، لەگەڵ ئەو زمانەی ئینگلیزییەی هەنووکەدا بە ئاشکرا جیاوازییەکان هەست پێدەکەین. ئەمە ئەوە ناگەیەنێت ئەمیان دروستەو ئەویان نادروستە، بەڵکو ئەوە دەگەیەنێ، زمان لەگەشەی بەردەوامدایە. بۆ کوردییش هەروایە. زمانی نووسینی چل پەنجا ساڵ لەمەوبەر، لەگەڵ ستایڵی نووسینی هەنووکەدا، ئاسمان و رێسمانی جودایە.

کوردناسی: زمانی کوردیی دەرگیری کۆمەڵێ گرفتی ناوخۆیی و لاوەکیی بووە، ئایا چارەسەر چییە بۆ دەربازکردنی زمانی کوردیی لەم نێوەندەدا.

کامیار سابیر:ئەم پرسیارە، دەکرێ بە دەیان جۆری جیاواز وەڵام بدرێتەوە، بەڵام لە راستییدا، ئەوە دەسەڵاتی سیاسیی کورد و عەقڵییەتی عەشیرەتگەریی و هۆزگەرایی و دەڤەرچییەتیی دەسەڵاتی سیاسیی و حیزبە کوردییە خێڵەکییەکان و هەندێ نووسەری

ناوچەپەرستە کە گرفتی دەرەکیی و ناوەکیی بۆ زمانی کوردیی چێدەکەن. ئەو حیزب و لایەن و دەسەڵات و نووسەرانەن، کە عەقڵییەتی سیاسیی و کولتوورییان، ناتوانێ سنوورەکانی خێڵ، دەوار ،میرنشین، حیزب، زاراوە و ناوچە ببەزێنێ و بۆ ئەجێندا نیشتمانیی و کۆلێکتیڤەکان بپەڕێتەوە. ئەو ئەجێندا نیشتمانییانەی کە نەباوک و دایکی تۆیە، نە هیی منە، نە هیی ئەوانیشە، بەڵکو موڵکی سەرجەم نەتەوەی کوردە و دەربڕی ئایدێنتیتییەکی نیشتمانیی کۆلێکتیڤە. بۆ نموونە هەندێ لە دۆستانی بادینان، بەهەڵە باس لەمافی زاراوەکەی خۆیان دەکەن و بەهەڵەو سەقەتیی بیرۆکەکەیان وەرگرتووە. لە هیچ شوێنێکی ئەم دنیایەدا شتی وانییە، باسی مافی زاراوەیەک بکرێ! باسی کەمینە دەکرێ، باسی زمان دەکرێ، بەس باسی دایەلێکتی زمانێک ناکرێ کە ستەمی لێ بکرێ. دیارە میدیای کوردییش خۆی ساغنەکردووەتەوە لەئاستێکی گشتییدا، کە بۆچیی بەگرینگییەوە بەزمانی ستاندەردی کوردیی نانووسن. بۆ کوردستانی باشوور و کوردستانی رۆژهەڵات ئەمە یەکلاییبووەتەوە. ئێستا ئەرکی دۆستانی کوردستانی باکوورە، کەڵک لەو زمانە ستاندەردەی کوردیی وەربگرن و دایەلێکتەکەی خۆیان لە زمانە ستاندەردەکە نزیک بکەنەوە. ئەگەر ئەم کارە نەکەن، سەرەنجام کورد بەرەو دابڕانێکی کولتووریی و زمانەوانەیی دەڕوات کە ئەوسەری دیار نەبێ.

کوردناسی: زمانناس و زمانزانەکانی کورد روانگەیان لەسەر ستاندەردایزی زمانی کوردیی جیاوازە. ئایا کورد توانیویەتی لە داتای زمان وەک چەمکێکی کولتووریی گرینگ تێبگات.

کامیار سابیر: من پێموایە، کورد زمانناس و زمانەوانی کەمە، ئەوەی پێی دەڵێن کوردییزان، بەڵی کوردییزانی زۆر باشی هەیە، هەڵەبڕی زۆرباشی هەیە، بەسەتان کەسمان هەیە کەوکوژیی دانیشتوە بە تفەنگی زمانەوە تەقە لەم و لەو دەکات و بنکۆڵی وشەو رستەو پارەگرافەکانی نووسەران دەکات. بەڵام ناتوانن یەک دێڕ لەڕووی

زمانەوانییەوە بنووسن. ناتوانن یەک پارەگراف لەسەر تێڕوانینی فەلسەفیی بۆ زمان بنووسن.

پێموایە، مەسعود محەمەد، یەکەمین کەسە لەکورددا، لەرووی فەلسەفییەوە سەیری زمانی کوردیی کردووە، هەر لەوێشەوە ئەو پیاوە مەزنە، مەزن بەفشە نا، مەزن بەتێکستە مەزنەکانی، مەزن بە بیردۆزە مەزنەکانی، مەزن بەبۆچوونە مەزنەکانی، زمانی کوردیی و گرینگیی زمانی ستاندەردی کوردیی شرۆڤە کردووەو دەسەڵاتی سیاسیی خستووەتە ژێر پرسیارگەلێکی قورسەوە. ئەو پیاوە لەرووی فەلسەفییەوە وردەکارییەکانی ستاندەردایزی زمانی کوردیی داوەتە بەر لێکۆڵینەوە. پیاوێک لەسەردەمێکی کۆندا ژیاوە بەڵام بەبیرێکی زۆر مۆدێرنانەوە ، زۆر پێشکەوتووانەو زانستییانەوە لە زمانی ڕوانیوە. خوێنەر دەتوانێ کتێب و وتارگەلێکی مەسعود (زاراوەسازی پێوانە)، (دەستەودامانی نالی) لە دووتوێی کتێبەکەی "حاجی قادری کۆیی" و دەیان وتاری زمانەوانیی و دیدی فەلسەفیی و کولتووریی ئەو لە گۆڤاری "کۆڕی زانیاری کورد، کاروان و ڕۆشنبیری" دا بەروونیی ببینێ و بزانێ ئەو سەربازە ونەی زمانی کوردیی کێیە؟

بۆ من یەک شتێ زۆر زۆر گرینگە، زمان لە رووی فەلسەفییەوە شیبکرێتەوە، زمانی کوردیی کە ئەوەندە بێکەس و بێنازە، بەشێکی بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە بەپێی پێویست لێکۆڵینەوەی ئەکادیمیی و مەیدانیی لەسەر نەکراوە. بەشێک لەسکۆلارە زماناسەکانی کورد، زمانەوانەکانی کورد، هەر خەریکی فاڵ گرتنەوەن، بۆ ئەوەی دەسەڵاتی سیاسیی بەزەیی بەهەوڵەکانیاندا بێتەوەو زمانی ستاندەردی کوردیی لە بواری پەروەردەو فێرکردندا، لە دامودەسگا دەوڵەتییەکاندا بسەلێمینێ و بیسەپێنێت. خەریکی ئەوەن بچنە خزمەتی سەرۆک حیزبەکان و بەسەر پێڵاوەکانیاندا بنوشتێنەوە بۆ ئەوەی زمانی ستاندەرد بپەژرێنن. لەکاتێکدا دەبووایە، ئەمانە گوشاریان بخستایەتە سەر دەسەڵاتی کوردیی بۆ ئەوەی زمانی نووسینی کوردیی جێکەوت بکرێ.

زمان لەرووی فیلۆسۆفییەوە، چوار گرفتی سێنترالّیی هەیە، ئەو گرفتانەش { سروشتی داتاکانی زمان، بەکارهێنانەکانی زمان ، دەرککردن cognition بەزمان و پێوەندیی نێوان زمان و راستیی} ن . ئەم چوار کاتەگۆرییە لە نێو زمانەوانە کوردەکاندا زۆر بەکەمیی دەستی بۆ بردراوەو شییکراونەتەوە. لەهەموویشیان گرینگتر دەرککردن بەزمانە کە بناغەی ئایدێنتیتیی نیشتمانیی و بوونی نەتەوەی کوردە. شەڕی بەشێک لەوانەی خۆیان بەزماننناسی کورد دەزانن، خەریکی سمپارەلێدان لەم وشەو ئەو وشەن. بەشێکیان، ئەوەندە سەیر وشەی بیانیی دەهێننە زمانی کوردییەوە و بەهەڵە چەمک و داتای ئەو وشانە بەکار دەهێنن، خوێنەر یەقی دەبێتەوە. بەشێکی تریان هەوای ئایدیۆلۆژیی سەرمەستی کردوون و بۆچوونە سیاسیی و ئایدیۆلۆژییەکانیان لە کێڵگەی زماندا ساغدەکەنەوە.

کوردناسی: هێزە سیاسیی و ئایدیۆلۆژییەکانی کوردستان(ئیسلامیی،مارکسیی،ناسیۆنالیستیی و لیبرالەکان) هەر لایەنەو بەپێی توانای خۆی رۆڵیان بەسەر زمانی کوردییەوە هەبووە. ئایا رۆڵی ئەم دیدە جیاوازانە لەسەر زمانی کوردیی چۆنە؟

کامیار سابیر: ئیسلامییەکان و مارکسیستەکان، یاخود حیزبە فەناتیکە مەزهەبییەکان و کۆمۆنیستەکان وەک یەک، هیچ سوودێکیان بۆ زمانی کوردیی نەبووە. ئەوەی گرفتی ئەوان نەبێ، زمانە. بۆ ئیسلامییەکان، زمانی عەرەبیی هەموو شتێکەو هیچ شتێکی تر رێزو بەهایەکی نییە، جگە لەو خودایەی بەزمانی عەرەبیی تێکستی بۆ پێغەمبەر ناردووە، هیچ تشتێکی تر جگە لەو قورئانەی کە بەزمانی عەرەبیی نووسراوەتەوە قودسییەتی نییە . بەهەمان شێوەش بۆ مارکسیست و کۆمۆنیستەکان، ئەوەی گرینگ نەبێ زمانە، بۆیشە زمانی نووسینەکانیان زۆر لاوازە. مرۆڤ بێزی لە خوێندنەوەی تێکستەکانیشیان دەبێتەوە.

کۆمۆنیستەکان دوای ئەو ئەفسانەیە کەوتوون، کە زمان تەنێ هۆکاری تێگەیشتنە، ئەوان بەشوێن خەباتی چینایەتیی و ئینتەرناسیۆنالییەوەن، بۆیە پێیانوایە، باشترە لەبری زمانی کوردیی، زمانی نەتەوەی سەردەست، زمانە رۆژئاواییەکان بەکاربهێنن. هەندێکیان ئەوەندە دواکەوتوو، نەزان و نەخوێندەوارن، دەڵێن زمانی کوردیی هیچ پیرۆزییەکی نییە، چونکە زمانی ئاغاو شێخ و دەرەبەگەکانە. هەندێک لەم چەپە کلاسییکییانە بڕوانامەی بەرزبەرزیشیان هەیە، لەرۆژئاواش دەژین، بەڵام توانایان بەسەر زمانی زگماکی خۆیاندا ناشکێ، ئیتر دەبێ ئینگلیزییەکەیان چۆن بێت، کەچیی سەرسەختانە دوای مەرجەعێک کەوتوون، کە ئایدیۆلۆژییانە نەک زماننناسییانە، داوای فرە ستاندەردیی بۆ زمانی کوردیی دەکات. هۆکاری سەرەکییش ئەوەیە، هەردوولایان واتە ئیسلامییەکان و کۆمۆنیستەکان، ئایدیۆلۆژیا رەشمەیانی کردووەو ئاوەزی خۆیان بەدەست ئایدیۆلۆژیای ئاسمانیی و بیرێکی دۆگماوە گرێدراوە. ئەگەر قسەیەک بۆ دزیش بکەین، تێکستی ئیسلامییەکان لەڕووی زانستی زمان و گراماتیکەوە لە تێکستی کۆمۆنیستەکان باشترە.

پانکوردیستەکانیش بەنۆرەی خۆیان، ئەوەندەی خزمەتیان بەزمانی کوردیی کردووە، ئەوەندەش زیانیان لێداوە. وشەگەلێک بەکار دەهێنن، ئەگەر بۆ ئینگلیزیی وەریانبگێڕیت ، شتگەلێکی زۆر نائاوەز و سەقەت دەردەچن. لە زمان و تێرمۆنۆڵۆجییەکانیاندا لاسایی هەمان کولتووری پانعەرەبیزمی سەرەتاو ناوەڕاستی سەتەی رابردوو دەکەنەوە. هەموو ئەم جۆرە ئایدیۆلۆژیایانە، زیانیان بۆ زمانی کوردیی، لە قازانج زۆر زێتر بووە. زمان دەبێ لەدەست ئایدیۆلۆژیا دەربهێنرێ و بکرێتەوە بەکاری کۆمەڵێ سکۆلارو توێژەرو زماننناس و زمانەوانی دانسقە، کۆمەڵی کەسانی تایبەت بەم بوارە. هەموو ئەو وشانەی ئەو جۆرە ئایدیۆلۆژیایانە هێناویانەتە نێو زمانی کوردییەوە، خەریکە قڕیان تێدەکەوێ، ئەو هەلومەرجە ئازاد وکراوەیەی بەڕووی زمانەکانی تردا هەیە، خەریکە ریتمی خۆی وەردەگرێ و ئایدیۆلۆژیا بەتەواویی کەنار دەخات.

کوردناسی: زمانی ستاندەردی کوردیی چیی دەگەیەنێ؟ ئایا کورد زمانی ستاندەردی هەیە. بۆچیی جەخت لەوە دەکەنەوە کە کورد زمانی ستاندەردی هەیە، لەکاتێکدا بەفەرمیی ددانی پێدانەنراوە.

کامیار سابیر: ئەم پرسیارەم پێشتر لەو نووسینانەدا وەڵام داوەتەوە کە لەسەر زمان نووسیومن، بەڵام زمانی ستاندەرد و تایبەتمەندییەکانی بەشێوەیەکی گشتیی دەکرێ لەم خاڵانەدا کورت بکرێنەوە:

1. زمانێکی دەوڵەمەند بێ لە نووسیندا، واتا تێکستی زۆری پێ نووسرابێ
2. خاوەنی فەرهەنگی پانوپۆڕ و هەمەجۆر بێ
3. زمانی ئیلێتی نووسەران ، شاکارنووسان، ئەدەبدۆستان و شاعیران و بیریارانی ئەو نەتەوەو گەلە بێ.
4. زمانی خوێندن و میدیا بێ
5. زمانی یاسایی و ئەکادیمیی و سیاسیی و کولتووریی بێ
6. زمانی پایتەختی سیاسیی و ئابووریی و رۆشنبیریی بێ
7. خاوەن رێساگەلێکی تۆکمەی رێزمانیی بێ
8. رێزمان و دارشتنەکانی لەسەر رێساو سروشتی زمانی کوردیی بێ، نەک لاساییکردنەوەو بیرازکردن.

ئەم لیستە دەکرێ درێژتر بکرێتەوە، بەڵام بەکورتیی ، ئەوانەی ئاماژەم پێکردن، کرایتێریا سەرەکییەکانی زمانی ستاندەردن. ئەوانە قسەی گیرفانی من نیین، توێژینەوەی سەتان زماننناسی زمانە جیهانییەکانە. بەشی دووەمی ئەو پرسیارە، پێموایە زمانی کوردیی تایبەتمەندییەکانی زمانێکی ستاندەردی تێدا هەیە، ئەگەر هەیە بۆچیی؟ دەکرێ بەمشێوەیە وەڵام بدرێتەوە.

بەڵێ زمانی ستاندەردی کوردیی پێشوەخت هەیە، دەیان ساڵە بەباشیی فەنکشن دەکات و خاوەنی خەزێنەیەکی گەورەیە لەتێکستی کوردیی. کورد ئەگەر تێکستی هەبێ، ئەوا بەم زمانە ستاندەردە نووسراوە کە هەنووکە من و تۆ قسەی پێدەکەین و پێی دەنووسین. بەڵام ئەوەمان لەبیر نەچێ، زمانی ستاندەرد هەرگیزاو هەرگیز وەک نیڵ سمیس پێیوایە،

زمانی ئاخافتن نابێ، بەڵکو زمانی نووسین دەبێ. بۆ نموونە تۆ خەڵکی کوردستانی ڕۆژهەڵاتی، من خەڵکی کوردستانی باشوورم، دوو زاراوەی جیاوازمان هەیە لەئاخافتندا، بەڵام هەردووکمان بەم زمانە ستاندەردە دەنووسین کە لەهەردوو کوردستانی باشوور و کوردستانی ڕۆژهەڵاتدا (نەک باشووری کوردستان و ڕۆژهەڵاتی کوردستان)، زمانێکی گشتگیرو باڵادەستەو لە هەندەرانیش هەر ئەم زمانە قورسایی خۆی سەپاندووە.

ئەو زمانەی پێی دەنووسین هەموو تایبەتمەندییەکانی زمانی ستاندەردی کوردیی بەتەواویی تێدایە، دەستکاریی ناوێ، تەنێ مشتومالّکردن و دەستپێداهێنانی لەسەرەوە دەوێ. بەهۆی دایەلێکتەکانی ترەوە بەهێز بکرێ، دەکرێ دایەلێکتی کرمانجیی و هەورامیی ڕۆڵی سەرەکییان لەم بەهێزکردنەدا هەبێ، چونکە دوو زاراوەن، لە وشەدا زۆر دەوڵەمەندن. بۆچیی؟ چونکە ناکرێ کورد دوای ئەو بەدبەختییە بکەوێ و جارێکی تر بیر لە بناغەی زمانێکی تر بکاتەوە. ئەگەر بیر لەشتێکی وا بکرێتەوە، ئەوە کورد دەیسەلمێنی کەبەخۆڕایی نییە گەورەترین گەلی سەر ئەم هەسارەیەین ، تا هەنووکە نەسەربەخۆییمان بەدەست هێناوەو نە عەقڵیشمان (سیاسییەکانمان) بە بەهاو گرینگیی زمانی ستاندەردی نیشتمانیی دەشکێ. هاوکات ناکرێ لەپاڵ زمانی ستاندەردی کوردییدا کە تەنێ بناغەکەی سۆرانییە، زاراوەیەکی تر قوت بکرێتەوە. ئەوە جگە لەوەی سۆرانیی لەبناغەدا، تێرمێکە شۆڤینزمی ناوچەیی کردوویەتی بە تێرمۆنۆلۆجییەک بەسەر زمان و کولتووریی کوردییەوە، ئەگینا، پانتایی جیۆگرافیی شار و ناوچەکانی سابلاغ و سنە و مەریوان و سلێمانیی و کەرکوک و هەولێر گەرمیان کەی پێوەندییان بە سۆرانییەوە هەیە؟ تازە ئەم زمانە کوردییە لەوە دەرچووە پێی بگوترێ سۆرانیی! زمانی ستاندەردی کوردیی تەنێ بناغەکەی (تێکەڵەیەکە لە کرمانجیی ناوەڕاست و خواروو، کە بەمەغزای شۆڤینییەوە، سۆرانیی پێ دەگوترێ) کرمانجیی ناوەڕاستە. سەرەڕای ئەمانەش، زمانی ستاندەردو زاراوە پێکەوە هەڵناکەن و تەواوی بیردۆزە زمانەوانییەکان جەخت لەوە دەکەنەوە زاراوەو زمانی ستاندەرد، پێچەوانەی یەکترن و زاراوەکان دەبێ لەپێناو بەرژەوەندی گشتیی و ئایدێنتیتیی نیشتمانییدا خۆیان بخەنە خزمەتی زمانی ستاندەردی کوردییەوە.

کوردناسی: لە ئەگەری گۆڕینی سکریپتی زمانی کوردیی لە ئارامییەوە بۆ لاتینیی، ئایا بۆ فێربوونی زمانە رۆژئاواییەکان باشتر نییە؟ ئایا پلانی گۆڕینی سکریپتی تێکستی کوردیی بۆ سکریپتی لاتینیی، سەردەگرێ.

کامیار سابیر: ئەم پرسیارەم لە نووسیندا، بەشێوازی جۆراوجۆر وەڵام داوەتەوە. بەڵام بەکورتیی، سکریپتی لاتینیی، لەبەڵایەک زێتر بۆ زمانی کوردیی هیچ دیارییەکی تری نەهێناوە. ئێمەی کورد، ناکرێ نکۆڵیی لەرابردوو ، لەمێژووی خۆمان بکەین، ئێمە گەلێکی رەگ ئێرانیین، مەبەستم لە ئێرانی کۆنە. گەلی فارس و کورد، ئەوەندە لێک نزیکن لە کولتوور و زماندا، مەگەر فرانسیی و ئینگلیزیی ئەوەندەیان بەسەریەکەوە هەبێ. ئەوەی بچین خەریکی سکریپتی لاتینیی بین، کە خودی لاتین زمانێکی مردووە، شێتخانەیەکە ئەوسەری دیار نەبێ. سکریپت نیشانەی پێشکەوتن نییە، ئەگەر وابووایە، دەبوو، ژاپۆنییەکان و چینییەکان و هیندییەکان و رووسەکان لەدوای هەموو گەلانی دنیاوە بوونایە، چونکە وەک لەکوردییدا دەگوترێ، سکریپتی ژاپۆنیی و ئاسیاییەکان لە دەرگا و پەنجەرە و خەتخەتۆکێ دەچێ. کەچیی ئەوەتا ژاپۆن، دووەم وڵاتی دنیایە لەڕووی ئابوورییەوە، چاپینە بەپێی پێشبینیی ئیکۆنۆمیستەکان و لێکۆڵیارە تایبەتەکانی بواری پێوەندییە نێودەوڵەتییەکان، لە دە ساڵی داهاتوودا ئەگەر گەشەی ئابوورییەکەی بەمشێوەیە روو لەهەڵکشان بێ، بۆی هەیە ببێ بەگەورەترین هێزی ئابووریی و سیاسیی و سەربازیی لە جیهاندا.

بەهیچ شێوەیەک، سکریپتی لاتینی یارمەتییدەر نییە بۆ فێربوونی زمانی ئینگلیزیی، ئەمە لۆژیکێکی زۆر قۆڕە. ئەمە پێچەوانەی ئەو کۆنسێپتە فەلسەفیی و کولتوورییانەیە کە پێیانوایە زمان رەنگدانەوەی بیروهۆشی مرۆییە. باشە ئەگەر وایە بۆچیی کوردانی باکوور لە ئەورووپاش فێری ئینگلیزیی و فەرەنسیی و ... .تاد نەبوونە؟ ئەگەر وایە کوا رۆڵیان؟ با گۆترەکارییەکی کوردیی بکەین، بۆیە وا دەڵێم چونکە هیچ ئامارێکی وردو زانستیی و ئەکادیمییمان لەبەردەستدا نییە، بەڵام بە ئەزموونی رۆژگار قسە دەکەم . من

پێموایە، کوردی کوردستانی باشوور و رۆژهەڵات، کەهەردوولایان سکریپتی ئەو زمانە ستاندەردەمان هەیە کە پێی دەگوترێ زمانی ستاندەردی کوردیی، لە فێربوونی زمانە رۆژئاواییەکاندا لە پێش خەڵکی تورکیا و کوردەکانی ئەو وڵاتەوە دێین.

لە چاو نەتەوەکانی تریشدا، کاتێ فێری زمانی ئینگلیزیی دەبین، فۆنەتیکی کورد بەگشتیی لە فۆنەتیکی عەرەبیی و تورکیی و فارسیی باشترە. کەواتە پێوەنانێکی بێڕادەیەو حەشوەبەستنێکی زۆر گەورەیە، ئەوانەی دەڵێن سکریپتی لاتینیی یارمەتییدەرە بۆ فێربوونی زمانی ئینگلیزیی، بەهەڵەداچوون. ئەگەر یارمەتییدەریش بێ، تەنێ بۆ ئەوانە یارمەتییدەرە کە لەرۆژئاوا گەورە دەبن، بەڵام زۆر زۆر سنووردارە. با ئەو دۆستانە خۆیان فێری کوردییە کرمانجییەکە بکەن، کە لەبنەڕەتدا نایزانن، ئەوکات نۆرەی ئەوە دێت، بەهۆی ئەو سکریپتەوە فێری زمانی بیانیی ببن.

زمانی کوردیی بەسکریپتی لاتینیی، لە هەنووکەدا لەخەونی شێت دەچێ. خەونێکی ئەوەندە نائاوەزییە، کە گوناهە مرۆڤ مێشکی خۆی پێوە خەریک بکات. ئەمە وڕێنەی پانلاتینیی و کولتوور-کەمالیستەکانە. زمانی کوردیی یەک ڕێگەی لەبەردەمە، لە پێش هەموو شتێکدا، ئەو زمانە ستاندەردەی هەمانە بەفەرمیی لە رووی سیاسییەوە بیسەپێنین، ئەمەش چاوکراوەیی دەسەڵاتی کوردیی دەوێ، ئیرادەی سیاسیی دەوێ، لە قۆناغی دواتردا، کاتێ زمانی ستاندەردی کوردیی تەواو گەشەی کردو سەرجەم زاراوەکانی لەژێر چەتری خۆیدا کۆکردەوە(لەئاستی کوردستانی گەورەدا ئەمە نایاتە دی، لای کەم لەهەنووکەو داهاتوویەکی نزیکدا – قسەمان لەسەر کوردستانی باشوورە، کە حکومەت و دەسەڵاتێکی دیفاکتۆی هەیە) ، ستایڵی نووسینمان کرد بەیەک، ئەوسا دەکرێ لە ئاستێیک بەربەبڵاوتردا ئەم بابەتە یەکلاییبکرێتەوە.

بەڵام ئەوە لەیاد نەکەین ئەو سکریپتەی جەلادەت بەدرخان بناغەکەی رۆناوە، بەچاولێکەریی کەمالیزم و تۆرانیزم بووە، هیچ پێویست ناکات کاتێ بنووسین چوار، بەلاتینییە کەمالیزمییەکە دەبێ çwar بنووسین ، بەڵام ئەگەر بە سکریپتی مۆدێرنی

رۆژئاوایی بینووسین، دەبێ chwar بنووسین. یاخود هەشت، ئەگەر بە لاتینییەکی سەقەت و کەمالیستانە بینووسین، دەبێ heşt بنووسین، بەڵام بەسکریپتی مۆدێرن ، باشترە hesht بنووسین. بەسکریپتە لاتینییەکەی بەدرخان، خراپ دەبێ بە Xrap بنووسین، بەڵام بە سکریپتی رۆژئاوایی نوێ ، باشترە khrap بنووسین. بەکورتییەکەی ئەم چوکڵەو سەروبۆرانە لە سکریپتەکەی بەدرخان دەبێ دەربکرێن، راستییشت دەوێ، سکریپتەکەی جەلادەت بەدرخان، ئەگەر تاموچێژە تورکیی و کەمالیزمەکەی لێدەرکەیت، هیچی نامێنێتەوە. گەورەترین بەدبەختیی و نەزانیی کورد لەوەدایە، عەقڵی خۆی بداتە دەست ئەوانەی دوای جەلادەت بەدرخان کەوتوونە، لەکاتێکدا خودی جەلادەت، چاولێکەری کەمالیزم بووە، ئەو خۆی ئازاد نەبوو، بیروبۆچوونی کۆیلەی بیری کەمالیزم بووە، ئاوەزی کۆیلەی ئاوەزی نەتەوەی سەردەستی تورک و پانتۆرانیزم بووە، شێتییە من بچم دوای بۆچوونێکی لەو چەشنە بکەوم.

ئەوە جگە لەوەی ئەو سکریپتە، بۆ زمانی ستاندەردی کوردیی دەست نادات. چونکە فۆنەتیکی زمانی کوردیی لەگەڵ دایەلێکتی کرمانجییدا جودان. بەگشتیی ، کورد ناتوانێ رەگە هیندۆئەورووپاییەکەی، رەگەزە ئێرانییەکەی لەبیر بکات و بە نەزانیی و چاولێکەریی خۆی بکاتە رۆژئاوایی (لەسەر ستایڵی کەمالیزم و پانتۆرانیستەکانی تورکیا، هەروەک هۆزی جەلادەتی بەدرخان کردیان). پلانی گۆڕینی سکریپتی کوردیی (فارسیی –ئارامیی- عەرەبیی چێکراو) بۆ سکریپتی لاتینیی- تورکیی (نەک لاتینیی – کوردیی) نەزانییەکی زۆر کوێرانەیە، زۆر کەسی پاننەتەوەیی و پانکوردیستی سەرگەردان، هەوڵیان دا، هەموویان شکستیان هێناو هەرچییەکی تریش بدرێ، هەر شکست دێنێ.

بەپێچەوانەوە ئەوە کوردەکانی کوردستانی باکوورە، کارێکی باشیان دەکرد، ئەگەر بگەڕێنەوە بۆ رۆحی سکریپتی کوردیی، بگەڕێنەوە بۆ یەکێک لەتێکستە گەورەکانی کورد، ئەو سکریپتەی" مەم و زین" ی پێ نووسراوە. سەرەنجام ئەگەر رۆژگارێ هاتە پێشەوە بۆ گۆڕینی سکریپتی کوردیی بۆ سکریپتی لاتینیی، دەبێ پێشوەخت، کورد زمانەکەی

ستانده‌rدایز بووبێت لەڕووە سیاسییەکەیەوە (چونکە لەڕووی کولتووریی و ئەدەبیی و زانستییەوە، تەواو کامڵ بووەو سەرلەبەر زمانێکی ستاندەردە) ، ئەوسا لەڕێگەی ڕێفەرێندەمێکەوە (لەکوردستانی باشووردا) ئەمە یەکلایی بکرێتەوە، من ئەوەش بەکارێکی ڕاشناڵیی (عەقلانیی) نازانم، بەپێچەوانەوە باشترە بۆ کورد گەشە بەم سکریپتە ڕەسەنەی خۆی بدات.

کوردناسی: چ وەڵامێکتان هەیە بۆ ئەو دەستە لە ڕۆشنبیر و زمانناسانەی وڵاتانی دەسەڵاتدار کە زمانی کوردیی بە زاراوە یان بەبەشێک لە زمانەکانی عەرەبیی،فارسیی و تورکیی دەزانن؟

کامیار سابیر:

با هەموو شتێک هەر نەخەینە سەر دوژمن، بەردێ لەو ئاسمانەوە بێتە خوارێ و بڵێین دەستی نەتەوەی سەردەستی عەرەب و تورک و فارسی تێدایە. من دەڵێم خەتای ئەوان نییە، خەتای خۆمانە، ئێمە خۆمان تاوانبارین لەوەی زمانی ستاندەردی کوردییمان بەشێوە سیاسییەکەی نییە. دەسەڵاتی گەندەڵی کوردیی تاوانبارە، کابرایەکی تورکی کەمالیست بۆ تاوانبارە، کاتێک دەسەڵاتی سیاسیی کورد، تازە بەتازە دێت حەنەحەپەشێی زاراوەکان برەو پێدەدات و لە کوردستانی باشووردا دەیخاتە پرۆگرامی خوێندنەوە؟ فەرموو لەکوردستانی باشووردا، لە کۆی ٦-٧ زانکۆی کوردستانی باشوور، زانکۆی دهۆك ناوەکەی خۆی بە زاراوەیەکی کوردیی نووسیوە، کە دەبووایە بە زمانی کوردیی، نەک بە زاراوە بنووسرێ.

کەواتە لۆمەی کابرای تورک و عەرەب مەکە، کاتێ دەڵێن کورد زمانی نییە، تەنێ هەندێ زاراوەی گەڕوگولی هەیە. ئەم بۆچوونەیان دیوێکی ڕاستە، بەڵام ئەوان بەچاویلکەیەکی شۆڤینییانە تێی دەڕوانن. من وەک کوردێک شەرم لەخۆم دەکەم ، کە دەسەڵاتە سیاسیەکەی کورد، عەقڵی بەوە ناشکێ کە کورد وەک ئایدێنتیتیی پێویستە زمانی ستاندەردی کوردیی هەر ئێستا نەک سبەینێ بپەژرێنێ. شەرم لەخۆم دەکەم، کەکوردم و

ئەم دەسەڵاتە گەندەڵەی کوردیی، وەک میرە کوردەکانی سەدەکانی رابردوو خەریکی ناوچەچییەتیی و دایەلێکتبازییە.

بەڵی خەتای تورک و عەرەب و فارس نییە، کە ئێمە زمانی ستاندەردی فەرمییمان لەرووی سیاسییەوە نییە. خەتای خۆمانە، خەتای دەسەڵاتی کوردییە. خەتای ئەو زمانناس و زمانەوانە ترسنۆکانەن کە دنیا بەسەر ئەو دەسەڵاتەدا قلْپ ناکەنەوە. کاتێ زاراوەیەک لەبەرامبەر لینگوا فرانکای ستاندەردی کوردییدا قیت دەکاتەوەو شەڕ دەخاتە نێو ماڵی زمانەوە. ئەم سەرکردایەتیی و دەسەڵاتە سیاسییە، وەک ئەو پیاوە چەند ژنە دێتە بەرچاو کە بچووکترین کوڕی دەلالی ژنە بچووکەکەی، بۆ گیان هەموو منداڵەکانی تری راست دەکاتەوەو دەست لەپشتی دەدات و دنەی دەدات، بۆچیی؟ بۆ ئاژاوە نانەوەو خۆخۆریی، چونکە ژنە بچووکەکەی خزمی خۆیەتی، لە خوێنی خۆیەتی، لە عەشیرەتەکەی خۆیەتی، خەڵکی هەمان ناوچەو سەر بەهەمان هۆزو خێڵە، ژنە بچووکەکەی بۆ سەر هەمان تەریقەت و هەمان بەرەباب و هەمان کولتوور و هەمان زاراوە دەگەڕێتەوە.

کوردناسی: وەرگێڕانی دەقە زانستیی و ئەکادیمییەکان لە زمانەکانی ترەوە بۆ سەر زمانی کوردیی، بە ڕای ئێوە دەتوانێ چ یارمەتییەک ببەخشێتە زمانی کوردیی؟ چالاکیی لەم چەشنە لە ناو وەرگێڕە کوردەکاندا لە چ ئاستێکدا دەبینن؟

کامیار سابیر:

ئەم پرسیارە بۆیە بەگرینگ دەزانم و وەڵامی دەدەمەوە، چونکە بەسەر خۆمدا هاتووە. لەگەڵ دۆستێکی تردا لە بریتانیا (کاک دڵشاد حەمە) ، خەریکی وەرگێڕانی کتێبێک بووین بەناوی ئاییندەی عێراق- دیکتاتۆریی، دیمۆکراسیی یان دابەشبوون، کتێبەکە دوو سکۆلاری بریتانیایی نووسیویانە (Liam Anderson and Gareth Stansfield)، بەڕاستیی گیانمان دەرچوو تا تەواومان کرد، دڵنیام هاوکارەکەشم هەمان دەردەسەریی بەسەردا هاتووە. زمانی کوردیی لەڕووی سینتاکس و میتافۆری زمانەوانییەوە، ئەوەندە

بەهێز نییە، کە دەقێکی تێروپڕی ئینگلیزیی پێ وەربگێڕدرێ. ئەی چارەسەر چییە؟ بەڕای من چارە ئەوەیە، هەوڵبدرێ کورداندن زۆر لەدەقەکەدا نەکرێ، رۆحی نووسینەکە نەگوشرێ و لەبەرامبەریشدا، خوێناوی کوردیی نەکرێ بەبەریدا و وەرگێڕ ئیدیەمەکانی ناو کۆنتێکستەکە لە ئامانج و پێکانی مەبەست دوور نەخاتەوە. ئەگەر وشەیەکمان نییە، لەبری ئەوەی لەفارسیی و عەرەبییەکەوە وەریبگرین، باشترە بچین لە ئینگلیزییەکەوە وەریبگرین.

بەڵام دەبێ وەستایانەو وردەکارییانە ئەم کارە بکرێ. هەندێ کەس هەیە، وشەی collapse ی ئینگلیزیی ، بە کۆلاپس دەنووسنەوە. من چاوم دەچێتە پشتی سەرم، کەتشتێکی قۆڕی لەم چەشنە دەبینم، فەرموو لەکوردییدا هەموو ئەم وشانەمان هەیە (رووخان، رمان، داڕمان، داڕووخان، تەپین، داتەپین، نوشتانەوە، هەرەس، شکست، تلیسانەوە، کەوتنە خوارەوە، ....تاد) دیارە بەپێی رستەکە واتای وشەکە دەگۆڕێ، دەکرێ وشەیەکی کوردیی گونجاو بەکاربهێنی، کەچیی هەندێ نووسەری کوردی هیچ نەدیتەی وڵاتانی ئەورووپا، دەچن کۆلاپس دەنووسن. لەو بێ عەقڵترم ئەگەر بەردەوام بم لە خوێندنەوەی نووسینەکەی، کاتێ دەمدا بەتاسەیەکدا لەچەشنی "کۆلاپس" و حەزی خوێندنەوەم دەکوژێ. بەڵام زۆر وشەی تر لەچەشنی "ریکۆرد، تیۆریی، گڵۆباڵیزەییشن، ئایدێنتیتیی، سیڤیل، فەنکشن، ....تاد" هەروەها ئەو وشە کوردییانەی هەن، پڕبەپێستی وشە ئینگلیزییەکە نیین، بەبڕوای من ئەگەر وەک خۆیان بنووسرێنەوە، گرفتێکی ئەوتۆ نییە.

کوردناسی: وەک پێداویستییەکی ژیانی مۆدێرن، پێویستە کوردەکانی ئەورووپا و وڵاتانی ئینگلیز زمان، فێری زمانی ئەو وڵاتانە ببن کە لێی دەژین، بەڵام زۆرینەی کوردەکان لەم بوارەدا کۆڵەوارن . هۆکارەکان چیین؟

کامیار سابیر:

بەکورتیی و بەکوردیی، هۆکارو بەربەستی سەرەکیی بۆ کورد لە فێرنەبوونی زمانە ئەوروپاییەکاندا، بۆ کولتوورێکیَ خراپ، مێنتاڵێکی وێران، ڕوانینی چەوت لەژیان، بێسەرەوبەرەیی ئەو کۆڕەوەی بۆ ئەورووپا دەستیپێکرد دەگەڕێتەوە. با ئەوەمان لەبیرنەچیَ، زۆرینەی کۆمیونیتی کوردیی لەئەورووپاو وڵاتانی تری ڕۆژئاوا، دوای ژیانێکی باشترو خۆشتر کەوتووینە. ئەمە مافی هەموو تاکێکە. بەڵام کاتیَ ئەم تێکەولێکەیە، توخمە سەرەکییەکانی ئەم کۆمیونیتییە بیَ، دەبیَ چاوەڕوانییەکانیشمان سنووردار بن. بەهۆی سیاسەتی سەرکوتکەرانەی کۆماریی ئیسلامیی ، بەعسی رووخاو، رژێمی سووریاو تورکیاوە سەدان هەزار کورد پەرپوەی هەندەران بوون. بەڵام ئەوەشمان لەبیر نەچیَ بەسەتان هەزارکەسیش لەکوردستانی باشوور بەهۆی دۆزەخی شەڕی نێوخۆ و گەندەڵیی دەسەڵاتی کوردییەوە، کوردستانیان جێهێشت. کەواتە کۆچ بۆ ڕۆژئاوا، هەڕەمەکیی بووە، لەناو ئەم ئاپۆڕایەدا زۆرترین خەڵکی نەخوێندەواری تێدایە. گۆچانی گاوانیی و شوانییەکەی فڕێداوەو بۆ هەندەران چوونە، چەکی جاشییەتییەکەی فڕێداوە هەڵهاتووە بۆ دەرەوەو بە تێکۆشەری دێرینیش خۆی دەناسێنیَ.

بەشێکی زۆر لەمانە نەدیی و بدیین، پارەیان نەدیوە، چاوچنۆکن، لەئەورووپاو ڕۆژئاوا دەژین، خاوەنی پارەیەکی زۆریشن، کەچیی هێشتا دەڵێی لە ئەفگانستان و کوێرەدێیەکی کوردستاندا دەژین، هەر بەدوای پارەدا ڕاکەڕاکیانە ، شەووڕۆژیان خستووەتە سەریەک و تێرناخۆن، لەرووی دەروونییەوە هەر هەڵپەیانە، وەک سادەترین مرۆڤی ڕۆژئاوایی ناتوانن چێژ و خۆشیی لەژیان ببینن. لە دەمی خۆیان و ماڵ و منداڵیان دەگرنەوە و لەکوردستان بەڕیز خانوو دەکڕن. بەهەزاران خانووی کڕدراو لەلایەن کوردانی دایەسپۆراوە لە شارەکانی کوردستاندا هەن، یان چۆڵن یان نیمچە چۆڵ، لەکاتێکدا ئەو هەموو بیَ جێگەو بیَ خانەیە لەکوردستاندا هەن. ئیتر تۆ چاوەڕوانی چیی لەم بابایەنە دەکەی فێری زمانی وڵاتەکەی خۆیان ببن و خێرێکیان بۆ خۆیان و نەتەوەو وڵاتەکەیان هەبیَ. ڕاستە بازرگانییکردن و پارە هێنانە ناو وڵاتەوە، گەشەی ئابووریی بۆ کوردستان زێتر دەکات. بەڵام ئەو ڕەهەندە نامۆڕاڵییە، بەرهەمی گەندەڵی تاکی کورد و دەسەڵاتی کوردییە، کە کوردستانیان بەم ئاستە سامناکە لەگەندەڵیی گەیاندووە.

ئەوانە هەر خەریکی پارەکۆکردنەوەن ، نە خێریان بۆ خۆیان ، نە بۆ منداڵەکانیان و نە بۆ نەتەوەکەشیان هەیە ، زۆریان بە مانگیش پەڕەیەک ناخوێننەوە، بەتاک قسە بکەین، ناوی دوو ڕۆژنامەی شارو وڵاتەکەی نازانێ. ئاخر بەڕاستیی ئەمانە بوون و نەبوونیان چییە؟ ئەمانە تەنێ مرۆڤن و بەدواکەوتووترین شێوەی ژیان دەژین، زیانیان بۆ خۆیان و منداڵ و خێزان و کۆمیونیتییەکەیان لە قازانجەکانیان زۆرترە. کەواتە فێری هیچ زمانێ نابن. بەکورتییەکەی کورد لە دایەسپۆرادا، کۆمیونیتییەکە هێشتا سیمای پەناهەندەیی بە سەر ئەدگارو ئاکارو بیروهۆشییدا زاڵە و تازە لەسەرەتای تێکەڵبوونییدایە بە کۆمەڵگەی ڕۆژئاوا.

ئەوەی پێشتر گوتم سەبارەت بە زمانە بیانییەکان، ئێ سەبارەت بە زمانی کوردییش، هەمان خەڕەکە، چونکە پێوەندیی بە نەبوونی تێگەیشتن و فرچکگرتن بەزمانی ستاندەردی کوردییەوە هەیە. زۆربەی خوێنەران و نووسەرانی ئێمە، دەرکی بەگرینگوەرگرتنی زمانمان نییە. زۆربەمان بە شێواز و زاراوەی گوندەکەی خۆمان، شارەکەی خۆمان، ناوچەکەی خۆمان بیر دەکەینەوە. لەکاتێکدا زمان دەبێ هەموو سنوورە نێوخۆییەکان ببڕێ و لە تانوپۆی نیشتمانیی و نەتەوەییدا خۆی ببینێتەوە.

کوردناسی: هەنووکە دەنگێک پەیدابووە، داوای ئەوە دەکەن، زمانی ئینگلیزیی بکرێ بەزمانی فەرمیی کوردستان، ئیتر گرفتی ستاندەردایزی زمانی کوردییش لەکۆڵ دەبێتەوە، ئایا ئەگەر ئینگلیزیی ئەم ڕۆڵە ببینێ، زمانی کوردیی چیی بەسەر دێ؟

کامیار سابیر: ئەوانەی داوای ئەوە دەکەن، کە ئەو لینگوا فرانکا کوردییەی هەیە کە ناوزەد بووە بە سۆرانیی، لەراستیشدا تەنێ بناغەی زمانەکە سۆرانییە(بە کینەو بوغز و شۆڤینیزمی ناوچەییەوە پێی دەڵێن سۆرانیی) بەزمانی ستاندەرد نەکرێ، مەبەستیان روونە. دەیانەوێ زمانی کوردیی هەنووکە بچووک بکەنەوەو زاراوەی ناوچەکەو دەڤەرەکەی خۆیان بە دیفاکتۆ بکەن. تێکستی کوردیی زۆرینەی ڕەهای بەم زمانە نووسراوە، زۆرینەی سکۆلارو زاناو شاعیرو ئەدیبی کورد لەکۆن و نوێدا بەم زمانە

ستاندەردە دەنووسن. بە تێرمە ئاڵمانییەکە لەسەر زمانی ئاڵمانیی وەک " زمانی باڵا"، زمانی ستاندەردی کوردییش، لینگوا فرانکای کوردیی، خۆبەخۆ بووەتە زمانی باڵای کورد. بەدەربڕینێکی تر، ئەگەر هەر لەسەر چەمکە هەڵە باوەکە بڕۆین و بەسۆرانیی ناوزەدی بکەین، هەنووکە سۆرانیی لەوەدا نەمانەوە پێی بگوترێ زاراوە، بەڵکو بەکردەوە، بەڕەنجی شانی خۆی بووە بە زمانی باڵای کوردیی و خۆی جێکەوت کردووە.

کەس داوای گۆڕینی زمانی نەکردووە، بەڵکو داوای سەپاندنی ئەم زمانە ستاندەردە دەکرێ کەبوونی هەیە. چۆن زمانی پاریس (Parisian Language) ، دوای شۆڕشی فڕانسە بەهۆی سەپاندنی سیاسییەوە بوو بەبناغەی زمانی ستاندەردی فڕانسیی، لەکاتێکدا زمانی بۆرژواکانی فڕانسەی پێ دەگوترا، تەنێ زمانی نووسەران و سیاسییەکان و فیلۆسیفەکان(فەیلەسووفەکان) بوو، نەک زمانی گشتیی ناوچە جیاوازەکانی فڕانس، هەنووکەش لەجیهاندا زمانی فەرمیی و ئۆفیشەڵی 31 دەوڵەتە. چۆن زمانی پایتەختی چایینە بەسەر سەدان و هەزاران زاراوەی تەتکەوپەتکەی چایینییدا سەپێنرا، چۆن زمانی ستاندەردی ئیتاڵیی لە زمانی فلۆرێنس Florence و دەوروبەرەکەیەوە دەقی گرت و سەپێنرا، چۆن زمانی ئاڵمانیی بەمێژوویەکی دووروودرێژی زمانی فیلۆسۆفی و تێکستی قورسدا هاتووەو سەرەنجام زمانی باڵای ئاڵمانیی بووەتە بناغەی زمانی ستاندەردی ئاڵمانیی و دایەلێکتی نزمی ئاڵمانیی Low German بەرکەنار خرا، بەهەمان شێوەش با دەسەڵاتی سیاسیی کورد غەمێکی جدیی لە زمانی ستاندەردی کوردیی بخوات.

با زمانی نووسینی شاری هەولێر، زمانی شاری کەرکوک ، سابڵاغ و سنە هەڵبژێرن و بڵێن ئەمە زمانی ستاندەردی کوردە. ئەم چاوەڕێکردن، چاوبەستیی و دڵدارییکردنە لەگەڵ زاراوەکان و دەستیی دەستییەی دەسەڵاتی کوردیی بۆ بەفەرمییناساندنی زمانی ستاندەردی کوردیی لەرووی سیاسییەوە بەزیانێکی زۆر گەورە دەشکێتەوە. من زۆر بە وریاییەوە دەیڵێم ئەو زمانە ستاندەردەی هەنووکە لە کوردستانی رۆژهەڵات و باشووردا هەمانە، کە نزیک بەتەواوی تێکستی کوردیی پێ نووسراوەو پێی دەنووسرێ، لە گەڵ

دایەلێکتی کرمانجییدا، دەقاودەق وەک دوو سەت ساڵ لەمەوبەری زمانی ئاڵمانیی دەچوێنم. لە ساڵانی 1800 ەکاندا دوو زمان لە ئاڵمانیا فەنکشنیان دەکرد، زمانی جێرمانی باڵاو زمانی جێرمانی نزم (German High, German Low). بەڵام سەرەنجام جێرمانی نزم سەری بەرزی بۆ هێجەمۆنیی زمانی ستاندەردی ئاڵمانیی نەویی کرد. سەرەنجام زمانی ستاندەردی ئاڵمانیی سەرجەم ئاڵمانیای تەنییەوەو ئەو شارەی کە ئێستا پێی دەگوترێ هانۆڤەر لەگەڵ دەوروبەرەکەیدا، بەتەواویی زاراوە لۆکاڵیی و رەچەڵەکەکەی خۆی لەدەست دا.

ئاخر دنیا دەڕووخێ، ئەگەر دهۆك زمانی ستاندەردی کوردیی بپەژرێنێ و زاراوە لۆکاڵییەکەی خۆیشی نەفەوتێنێ. کوردستان وێران دەبێ ئەگەر ئامێدیی، زمانی کوردیی کوردستانی باشوور بکاتە زمانی پەروەردەو خوێندن و دامودەسگایی، ئەمە کە ناکرێ، هۆکارەکەی بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، دەسەڵاتی سیاسیی و حیزبی زاڵی ئەو دەڤەرە، ئەوەندەی خۆیان بەکرمانجیی دەزانن ،ئەوەندە خۆیان بەکورد نازانن. بەواتایەکی تر ئەجێنداکانیان نیشتمانیی نیین، زێتر ئەجێندای دەڤەرگەرایی و دایەلێکتبازییە. دەسەڵاتی کوردیی و حکومەتی هەرێمیش بەئاشکرا و بەدزییەوە دڵداریی لەگەڵ ئەم دڕدۆنگیی و شۆڤینیزمی دەڤەرپەرستییەدا دەکەن.

کوردناسی: ئێوە تێرمی لینگوا فرانکاتان لە نووسینێکدا" لینگوا فرانکای کوردیی: زمانی ستاندەردو فەرمیی" بەکارهێنا بوو، بەڕای ئێوە جیاوازییەکانی نێوان لینگوا فرانکا و زمانی ستاندەرد چییە، هۆی چییە هەموو تاکێکی کورد ئاشنایەتیی بە تێرمی زمانی ستاندەرد هەیە، بەڵام بەپێچەوانە کەم کەس هەن ئاشنایەتییان بە لینگوا فرانکا هەبێ؟

کامیار سابیر: جیاوازییەکان تەکنیکیی و زمانەوانیی و کولتوورییە. لەڕووی چەمکیشەوە کەم تا زۆر فەنکشنەکانیان جیاوازە، بەڵام لەزۆر جێگەشدا لەبری یەکتر دەتوانن فەنکشن بکەن. بەواتایەکی تر سەرەڕای جیاوازییەکانیان لەزۆر رووودا، کەچیی زۆر

تێکهەڵکێشییان بەسەر یەکەوە هەیە. تێرمی لینگوا فرانکا، بەپێی ئەدەبی ئیتالیی بەواتای زمانی فرانکیی Frankish دێت. لە بنەڕەتدا لینگوا فرانکا بە تێرمی"سابیر= Sabir " ناسراوە، بەنەتەوەکانی دەوروبەری دەریای ناوەڕاست، واتە خەڵکی ناوچەکانی Mediterranean دەگوترێ ، زێتریش مەبەست لە ئیتاڵییەکان دەکات و وشەگەلێکی زۆری گریکیی، فارسیی ، فڕانسیی و عەرەبیی تێکەڵ بووە. وەک زمانێکی دیپلۆماسیی کۆن بەکارهاتووە. دواتر بووەتە زمانی بازرگانیی ،ئەدەب ، هونەر و سیاسەت، فەلسەفە............تاد.

لەسەردەمی کۆندا، بەتایبەت ئیمپراتۆریای ڕۆمانییدا، لینگوا فرانکای بەشی خۆرهەڵات و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست زمانی گریک بووە، بەڵام لەبەشەکانی تری ئەورووپادا، لاتین لینگوا فرانکا بووە. لینگوا فرانکا ئەو زمانەیە دەربڕی ئەو هەست و هۆشیارییەیە کە لەپشت گەل و نەتەوەیەکەوە فەنکشن دەکات، بەواتایەکی تر سنووری لۆکاڵیی دەبەزێنێ و بۆ ئەجێندای نیشتمانیی و سەرتاسەریی هەوڵدەدات. لە هەنووکەدا، کورد دەکرێ بڵێی یەک لینگوا فرانکای هەیە، ئەویش ئەو زمانە ستاندەردەی نووسینە کە تەواو دەقی گرتووەو فەنکشن دەکات. تەواوی زاراوەکانی تر نەک هەر خۆماڵیین Vernacular بەڵکو زاراوەگەلێکن توانای ئەوەیان نییە ئەو ئەرکە قورسە لە ئەستۆ بگرن و ببنە زمانی نووسینی نەتەوەی کورد. بەڕاستی غەمێکی قورسە و ئەرکێکی سەختە هیچ زاراوەیەک تازە بەتازە شان بداتە بەر ئەو ئەرکانەی کە لینگوا فرانکای کوردیی یاخود زمانی ستاندەردی کوردیی هەنووکە پێی هەڵدەستێ.

بەسەتان نووسەریشمان هەیە، سەری زمان و بنی زمانیان ، وشەی ستاندەرد و زمانی ستاندەردە، کەچیی ئەو دنیایە بڕوخێ بەسەر زمانی ستاندەردی کوردییدا، توانای ئەوەیان نییە ستوونێکی کاراو باش لەسەر بەهاو گرینگیی زمانی ستاندەرد بە شێوەیەکی زانستیی و ئەکادیمیی بنووسن. لەم دیدەوە ئەگەر ئێمە ئەمە ئاستی تێگەیشتنمان بێ لە زمانی ستاندەرد، ئەی دەبێ ئاستی تێگەیشتنمان لە تێرمی لینگوا

فرانکا، کە کەمتر لەئاستی جیهانیی و لێکۆڵینەوە زمانەوانییەکانیشدا بەکارهێنراوە، لە چ شوێنێکدا دەبێ؟ گومانی تێدا نییە، کەمشارەزایی و کەمبەڵەدییمان گەورەترین دوژمنە کە ناهێڵێت نەخۆمان و نەزمانەکەمان و نە نەتەوەکەمان هەنگاوی گەورە بچینە پێشەوە.

کوردناسی: دوا وتەت لەسەر گرینگیی لینگوا فرانکای ستانەردی کوردیی چییە؟

کامیار سابیر: تشتێک نییە لەسەر زمان پێی بگوترێ دوا وتە، چونکە باسێکە هەرگیز تەواو نابێ و هەمیشەش زمان لەگەشەدایە. بەڵام بەرێزتان مەبەستتان لەم چاوپێکەوتنەیە، تەنێ ئەوەندە دەڵێم، کورد تا گەیشتووە بەم جێگەیە، قوربانییەکی زۆری گیانیی و ماددیی داوە. کوردستانی باشوور لەهەموو بەشەکانی تر زەبری ئەم قوربانییانەی پێگەیشتووە. لە ئێستادا، هەلومەرجی سیاسیی و نێودەوڵەتیی تەنێ بۆ کوردستانی باشوور رەخساوە بۆ ئەوەی لەرووی سیاسییەوە زمانی ستانەردی کوردیی جێکەوت بکرێ و بسەپێنرێ. بۆیە دەڵێم بسەپێنرێ، ئەمە مێژووی زانستی زمان سەلماندوویەتی، زمانی فرانسیی، ئاڵمانیی، ئیتاڵیی، چاینیی، ئینگلیزیی، تورکیی، عەرەبیی..........تاد ، یان سەپێنراون لەلایەن دەسەڵات و نێوەندێکی سیاسییەوە، یاخود خۆیان بەتواناو هێزی خۆیان سەپاندنی خۆیان مسۆگەر کردووەو دەسەڵاتیش ئۆفیشەڵی کردووەتەوە،

ئەم سەپاندنە بە واتای مافخواردنی دایەلێکتە کوردییەکان نایات، ئەوەندەی دوور سەیرکردنی ئەجێندا نیشتمانییەکان دەگەیەنێت. ئەوانەی پێیانوایە، زمانی کوردیی، زمانێکە جووتساندەردە یان چەند ستاندەردە، مۆتیڤی ئایدیۆلۆژیی زێتر لەپشت بۆچوونەکانیانەوەیە. ئەوانەی پێیانوایە لەپاڵ زمانی ستاندەردی کوردییدا، گیاکەڵەی زاراوەکانیش بچێندرێن و بخوێندرێن، پێچەوانەی ئەو فۆرمە گشتگیر و کۆلێکتیڤەیە، کە زمان بناغەی ئایدێنتیتی نیشتمانییە. دەکرێ زاراوەی کرمانجیی و هەورامیی (هەورامانیی) و ئەوانەی تر رەنگورِوویەکی گەش بە زمانی ستاندەردی کوردیی بدەن، دەکرێ سەرجەم زاراوە جیاوازەکانی شوێنە جیاوازەکانی کوردستان بخرێنە خزمەتی

لینگوا فرانکای ستاندەردی کوردییەوە. بەڵام درێژەدان بە دوو جۆر پرۆگرامی خوێندن، کورد بەرەو لەتبوون و دابەشبوونی زێتر دەبات. زمانی کوردیی هەرگیز ناکرێ جووتستاندەرد بێ، جارێ کرمانجیی ، لەباشترین دۆخدا، دەکرێ بڵێین دایەلێکتێکی ستاندەردە، نەک زمانی ستاندەرد، بەهەمەحاڵ ، ئەم دوو فلیقانەییە لەزمانی کوردییدا درێژە بکێشێ، کورد بەتەواویی دابەش دەبێ و لێکتێگەیشتن لەیەکدی کەمدەبێتەوەو کرمانجیی وردە وردە بەرەو زمانێکی سەربەخۆ هەنگاو دەنێ و بەتەواویی لەزمانی ستاندەردی کوردیی دوور دەکەوێتەوە.

کورد گەلێکە جینۆساید کراوە، گەلێکە تەنێ لەپێناوی ئازادیی بەدەستخستندا بە چەکی کیمیایی ژاربااران کراوە، ناسیۆنالیزمی عەرەبیی و تورکیی و تا رادەیەکیش پانئێرانیزم هەمیشە کوردیان بەهۆکاری نائارامیی لەناوچەکەدا چوواندوە. بەڵام ئەگەر پانعەرەبیزم و پانتۆرانیزم تراژیدیایان بەسەر کورددا هێنابێ، پانکوردیزم پەیامێکی باشتری پێ نییە. پانکوردیستەکان، بەبیانووی دڵڕاگرتنی هەموو تاکێکی کورد لەبەرچاوگرتنی هەموو پارچەکانی کوردستان بەیەک ئاست، دیواری چایینە لە رشتەی زمانەوانییدا دروست دەکات و زمانی کوردیی دابەش دەکات.

ستاندەردایزی زمانی کوردیی پێویستیی بەبەرنامەی زمانیی هەیە، نەک تێکەڵکردنی ئایدیۆلۆژیا و نیۆعەشتیرەچییەتیی بەناوی سکۆلاریزم و زمانناسییەوە. دنیا گۆڕاوە، هەرکەسێ لەقورسایی و کاریگەریی پێوەندییە نێودەوڵەتییەکان تێنەگات، لە مێژووی کورد و خەباتی کورد تێناگات، لە بەهای زمانی نیشتمانیی و فەرمیی و ستاندەرد تێناگات. مەرج نییە دەوڵەتی سەربەخۆی کوردیی تاکە زامنی پاراستنی ئایدێنتیتی نیشتمانیی و کەرامەتی مرۆیی تاکی کورد بێ. بەڵام لە ئێستادا هەلێکی زێڕین بۆ کورد هەڵکەوتووە، کورد لە کوردستانی باشووردا (کوردستانی عێراق)، نیمچە دەوڵەتێکە، دەوڵەتێکی بچووکەو لە ناو دەوڵەتێکی گەورەتردا (عێراق)، پانکوردیزم ، لەمەڕ هەڵسوکەوتکردن لەگەڵ هەلومەرجی سیاسیی عێراق و ناوچەکە، زیانی لە قازانج زۆرترە.

ناکرێ کێشەی کوردی کوردستانی باشوور، 100% گرێ بدەینەوە بە کوردەکانی باکوورەوە. ئەوانەی بیر لەکوردستانی گەورە دەکەنەوە و بە میتۆدی پانکوردیزم بیردەکەنەوە، بەئەندازەی دوژمنانی کورد زیان بەکێشەی سیاسیی کورد دەگەیەنن. بمانەوێ و نەمانەوێ کورد لەیەکتر جیاکراوەتەوە، وەک خۆم پێموایە، زۆر ئەستەمە کوردستانی گەورە لای کەم لە داهاتوویەکی نزیکدا بێتە دی، چەند دەوڵەتانی عەرەب یەکدەگرن و یەک وڵاتی عەرەبیی دروست دەکەن، هەر ئەوەندەش چوار پارچەی کوردستان یەکدەگرێتەوە! کەواتە ئەو لینک دروستکردنە لەنێوان زمانی ستاندەردو زاراوەی کرمانجییدا، وەک ئەجێندایەکی پانکوردیستیی زیان بەزمانی کوردیی و داهاتووی سیاسیی و ئایدێنتیتیی نیشتمانیی کورد دەگەیەنێت. دەسەڵاتی سیاسیی کورد، ئەوەندە کاریزمایی تێدا نەبێ لە کوردستانی باشووردا، زمانی ستاندەردی کوردیی ساغ بکاتەوە، ئەوە سەرکردە خۆخۆرەکانی کورد، چۆن ئیرادە دەکەن، کورد ببێ بەیەک نەتەوەو یەک وڵات. بەڕاستیی گێلییەکی خۆشە، مرۆڤ خەونی لەم چەشنە ببینێ.

پارچەکانی کوردستان لە دوور مەودادا بۆی هەیە بەجیا سەربەخۆیی بەدەست بهێنن، بەڵام ئەستەمە یەکبگرنەوە. بەدڵنیاییشەوە، زمانی ستاندەردی کوردیی هەنووکە دەکرێ بەیارمەتیی زاراوەکانی تر بەهێزبکرێ و بگتشتێندرێ. بەڵام هەرگیز زمانی ستاندەردو هیچ زاراوەیەک ناکرێ پێکەوە لەیەک هەرێمدا کاروباری کولتووریی و کۆمەڵایەتیی و سیاسیی بەڕێوە بەرن. هەرگیزاوهەرگیزیش ناکرێ ئەم دووانە تاسەر بەم گەڕەلاوژەیە درێژە بدەن. لەدوور مەودادا، ئەگەر ئەم خەڕەکە هەر بەردەوام بێ، دوو زمانی جیاواز دروست دەبێ، ئەمەش سەرەتای شەقبوونی یەکجاریی نەتەوەی کوردە، کورد ئەگەر دوو زمانی نووسینی هەبێ، هەرگیزاو هەرگیز وەک یەک نەتەوە سەیر ناکرێ، ئەوسا دەبین بە کورد و کرمانجیی. خاوەنی دوو زمانیش دەبین، زمانی ستاندەردی کوردیی و زمانی ستاندەردی کرمانجیی (ئەگەر کرمانجیی بشتوانێ ببێ بەزمانی تێکستی کرمانجییەکان، کە دیارە لە دوور مەودادا ئەمە ساغ دەبێتەوە) .

کوردستانی باشوور یان باشووری کوردستان: هەڵەیەکی سیاسیی کوێرانە

کامیار سابیر

گرینگیی نووسین زۆرتر لەوەدایە، مرۆڤ هەموو ئاوەزو هۆش و ئاگایی بەکاردەهێنێت بۆ ئەوەی بیروبۆچوونی بخاتە سەر کاغەز و بە نووسین دەریانبڕێت. لەم بوارەشدا نووسەر هەوڵدەدات، وشەکان ، رستەکان، پارەگرافەکان و تەواوی کۆنتێکستەکەی بە باشترین فۆرم و ستایڵ بنووسێ. یەکێ لەو تێرمانەی زۆر بەبەردەوامیی دووبارە دەبێتەوە، چۆنییەتی میکانیزمی دابەشبوونە سیاسیی وجیۆگرافییەکانی پارچەکانی کوردستانە. ئەوەی جێگەی سەرنجە، هەندێجار باشترین و ناسراوترین نووسەرانی کورد، باشترین میدیای کوردیی و بەربلاوترین رۆژنامە، هەفتەنامە و گۆڤارەکانی کوردستانیش ئەم هەڵە زەقانەیان بەسەردا تێدەپەڕێ.

کوردستانی باشوور(South Kurdistan)، دەچن بە باشووری کوردستان Southern Kurdistan دەینووسن. ئەمە نەک هەر هەڵەیەکی زمانەوانییە، بەڵکو هەڵەیەکی سیاسیی، جیۆگرافیی و جیۆسیاسییشە. کاتێ باشووری کوردستان دروستە، ئەگەر تەواوی خاکی کوردستان وەک یەک قەوارەی سیاسیی و جیۆگرافیی فەنکشن بکات. لەوەش گرینگتر، ئەوەیە تێرمی کوردستانی باشوور تێرمێکی سیاسییە، بەلام باشووری کوردستان تێرمێکی جیۆگرافییە. باشووری کوردستان، دەکرێ بەشێکی کوردستانی رۆژهەلات و کوردستانی باکوور و کوردستانی سوریاش بگرێتەوە. چونکە ئەم تێرمۆنۆڵۆجییە بۆ ناوچەی جیۆگرافیی بەکاردەهێنرێت، نەک بۆ مەبەستی سیاسیی و سنووری قەوارە سیاسییەکان. بەلام کاتێ بەکردەوە، لەڕووی سیاسیی و جیۆگرافیی و پێوەندییە نێودەوڵەتییەکان و بڕیارەکانی نەتەوە یەکگرتووەکانەوە، کوردستانەکان دابەشکراون بەسەر چوار ولاتدا، ئەوکاتە نەدانیی و نەزانییەکی کوشندەیە، بە فانتەسیی(فەنتازیا) بڵێین، باشووری کوردستان، یان رۆژهەلاتی کوردستان و باکووری کوردستان.

لەباری سیاسیی و نێودەوڵەتییەوە، راستییەکەی کوردستانی عێراق، کوردستانی ئێران، کوردستانی تورکیا و کوردستانی سوریا دروستترن. بەلام چەمکی کوردستانی باشوور ، کوردستانی رۆژهەلات و کوردستانی باکوور خەریکە وردە وردە جێکەوت دەبێت، ئەوە جگە لەوەی لەسەرەتای کۆلۆنیالیزمی ئینگلیزیی و پێشتریش لەسەردەمی دەوڵەتی عوسمانییدا، سکۆلارو رۆژهەلاتناس و کوردناسەکانی رۆژئاوا، کەم تازۆر ئەم

چەمکانەیان(بەتایبەت کوردستانی باشوور)بەکارهێناوە. تا هەنووکەش لە بەرزترین ئاستی ئەکادیمییدا بەکاردەهێنرێن. بەڵام کاتێ باشووری کوردستان بەکاردەهێنرێت، ئاماژە بە رۆژگارێکی سیاسیی و هەرێمێکی جیۆگرافیی دەکرێ ، کە بەشی هەرە زۆری لەژێر قەڵەمڕەویی عوسمانییەکاندا بووە.

بۆ نموونە لە نوێترین توێژینەوەی Michael Eppel دا لەسەر فەوتانی میرنشینە کوردییەکانی سەدەی نۆزدەیەم لە ژۆرناڵی Middle Eastern Studies دا (خولی 44 ، ژمارە 2 ی مارسی 2008) دا، دەربڕینی Southern Kurdistan بەکاردەهێنێت. بەڵام خوێنەر هەست دەکات بۆ رابردوویەک بەکاری دەهێنێت لە "باشووری کوردستان" ناوچەیەکی بەرفراوانتری مەبەست بووە وەک لەو سنوورە سیاسییەی لە کوردستانی باشووردا هەیە. بەدیدێکی سیاسییەوە، کوردستانی باشوور، ئەو قەوارە سیاسییە دیفاکتۆیەیە کە لەحکومەتی هەرێمی کوردستاندا خۆی دەبینێتەوە، بەداخەوە کەرکوک و ناوچە تەعریبکراوەکانی تریش هێشتا لەرووی سیاسییەوە بەشێک نین لە کوردستانی باشوور، خۆشییمان بوێ یان ترشیی ئەمە راستییەکی سیاسییە.

لەڕووی سیاسییەوە، نەک جیۆگرافییەوە، چەند نموونەیەکی جیهانیی وەربگرین، بابەتەکە رۆشنتر دەبێتەوە. ناگوترێ و نانووسرێ باشووری کۆریا، یان باکووری کۆریا، لەکاتێکدا ئەم وڵاتە(کۆریا) لەپەنجاکانی سەدەی رابردوودا لەنێوان بەرژەوەندییەکانی ئۆردووی سۆڤێت و ئەمێریکادا دابەشبووە، بەڵکو دەگوترێ کۆریای باشوور و کوریای باکوور (South Korea and North Korea)، جاران نەدەگوترا، رۆژهەڵاتی ئاڵمانیاو رۆژئاوای ئاڵمانیا، بەڵکو دەگوترا و دەنووسرا ئاڵمانیای رۆژهەڵات و ئاڵمانیای رۆژئاوا (East Germany and West Germany). بە وڵاتی ئافریکای باشوور (South Africa) ناگوترێ باشووری ئافریکا، چونکە کاتێ دەنووسرێ باشووری ئافریکا، واتای، بەشی باشووری سەرجەم کیشوەری (Continent) ئافریکا دەگەیەنێت، ئەمەش دەیکات بەدەستەواژەیەکی جیۆگرافیی و تایبەتمەندییە سیاسییەکەی دەدۆڕێنێت.

ئەم کۆنسێپتی باشوور و باکوورە ، زێتر ئاڵوز دەبێ، کاتێ نموونەی بەشێک لە خودی وڵاتەکە وەردەگیردرێ، بۆ نموونە، لە ئوسترالیا، یەکێک لەستەیتەکانی ناسراوە بە South Australia ، لێرەدا دەکرێ کاتێ بۆ زمانی کوردیی وەریبگێڕین، بڵێین باشووری ئوسترالیا(تەنێ لەڕووی جیۆگرافییەوە)، چونکە بەشێکە لەوڵاتێکی گەورەتر، کەناوی ئوسترالیایە. بەڵام، بەبەڵامێکی زۆر وریایانەوە، لەڕووی سیاسییەوە دەبێ بگوترێ ئوسترالیای باشوور، چونکە پارلەمان وحکومەت و یاساو سنووری دیارییکراوی خۆی هەیە. یاخود کاتێ دەنووسرێ South America، مەبەست لە کیشوەری ئەمێریکای باشوورە، کەواتە باشووری ئەمێریکا، زۆر ناقۆڵایە. تەنانەت ئاماژەیە بۆ پارچە جیۆگرافیایەکی تر کە دەکەوێتە بەشی باشووری خودی وڵاتی ئەمێریکاوە نەک کیشوەری ئەمێریکای باکوورەوە کە بڕیارە بە ئەمێریکای باشوور کاتۆگەرایز بکرێ.

پانکوردسیتەکانی کورد، خەریکە ماڵی کورد لەناو زمانەکەیەوە وێران دەکەن. ئەم کۆنسێپتە ناسیۆنالیستییە منداڵانەو هەرزەکارانەیە(باشووری کوردستان)، کۆنسێپتی ئەوانە، بەڵام بەداخەوە زۆر نووسەری دانسقەو توێژەری کوردیش بەسەریاندا تێدەپەڕێت. ئەم پانکوردیستانە، دروست وەک ئاوەزی پانعەرەبیستەکان، ناسرییەکان و بەعسییەکانی پەنجاکان و شەستەکانی سەدەی رابردوو لەسەر مەسەلەی نەتەوەییبوون بیر دەکەنەوە. بەعسیزم و ناسریزم و پانعەرەبیزم چەند خزمەتیان بە ئەجێندای سیاسیی نەتەوەی عەرەب کرد ئەمانیش هەر ئەوەندەی بۆ کورد لێ هەڵدەکرێنن. بەواتایەکی تر، ئەو ماڵوێرانییەی بەعسیزم و ناسریزم و پانعەرەبیزم بەسەر نەتەوەی عەرەبدا هێنایان، هەمان چارەنووسیش بەسەر کورددا دێت، ئەگەر جڵەو بکەوێتە دەست پانکوردیستە نەدانەکانی کورد.

ئێستا بەهۆی ئاوەزو بیرکردنەوەی هەندێ پانکوردیست و عاشق بە سکریپتی لاتینیی تۆرانیزم، خەریکە کۆمەڵێ تیپی (پیت) کوردیی بکەونە مەترسییەوە، قۆناغ دەکەن بە قۆناخ ، قەدەغە بە قەدەخە ، بەغداد بە بەخداد، سابڵاغ بەسابڵاخ ، عوسمانییەکانیش دەکەن بە ئۆسمانییەکان، یان هەندێجار بەبۆن و بەرامەی پانتۆرانیزمەوە دەیکەن بە ئۆسمانلییەکان، گەلۆ ئەم ماڵوێرانانە ئەردۆغان (ئەردۆگان) یش دەکەن بە ئەردۆخان، چونکە لە سکریپتە سەقەتەکەی جەلادەت بەدرخاندا، دەنگەکانی غ و ع و ح ...تاد نییە. لەکاتێکدا زمانی کوردیی، رەگێکی هیندۆئەورووپایی و ئێرانیی هەیەو هەرگیزاو هەرگیز ناکرێ بەسکریپتی لاتینیی-کەمالیزم بەتەواویی و پڕبەپێستی دەنگەکانی بنووسرێتەوە (ئەگەر بکرێ لەداهاتوودا بەدرێژیی لەسەر خۆرەی ئەو سکریپتە لاتیینییە تورکییە دەنووسم). ئەم سکریپتە چێکراوە کوردیی-فارسیی-عەرەبیە(سکریپتی ئارامیی) ی هەنووکە زمانی کوردیی پێ دەنووسرێتەوە هەزار جار گونجاوترو دروستترە تا بە سکریپتە بێماناکەی لاتینیی –کەمالیزم دەگات.

سەرئەنجام، کوردستانی باشوور ، کوردستانی رۆژهەڵات، کوردستانی باکوور، دەستەواژەگەلێکی دروستترن لەڕووی سیاسیی، جیۆسیاسیی و زانستی پێوەندییە نێودەڵەتییەکانەوە، نەک بەپێچەوانەوە. کوردستان بەهەموو پێوەرە سیاسییەکان کەوتووەتە، نێو جیۆگرافیای چوار دەوڵەتی داگیرکارەوە، یان لای کەم چوار دەوڵەتی چێکراوەوە، تەنها ئێرانی لێ دەرچێ، لەسەر لاشەی سەفەوییەکان وەک میراتگر ماوەتەوە، ئەگینا تورکیاو سوریاو عێراق، بەرهەمی راستەوخۆی پۆست جەنگی جیهانیی یەکەم و داغانبوونی عوسمانییەکانن.

بەڵام لە ئاستی جیهانییدا تا ئەم ساتەش بەپێی پێوەرە نێودەوڵەتییەکان، هەر پارچەیەکی کوردستان بەشێکە لەو وڵاتانە. کەواتە تێرمی کوردستانی باشوور ، یان لەخراپترین دۆخدا، کوردستانی عێراق بەهەموو لۆژیکێک لە ئاوەزی پانکوردیستەکان و باشووری کوردستان دروستتر و ساغڵەمترە. بەدەیان ئارگیومێنتی سیاسیی تر دەسەلمێنرێ، کوردستانی باشوور ١٠٠% چەمکێکی سیاسیی، کاتەگۆرییەکی سیاسیی و جیۆسیاسیی خشتەو بۆ هەلومەرجی کوردستانی عێراق، پڕ بەپێستی خۆیەتی، لەکاتێکدا باشووری کوردستان، تێنەگەیشتنە لە چەمکە سیاسیی و هەلومەرجە نێودەوڵەتییەکان، نغرۆبوونە لە نەزانیی و نەدانییدا، کورد گوتەنی"گاڕانێکە لەو گۆڕەی".

ئێستێتیکی زمانی کوردیی: فیاسکۆی بەکارهێنانەکانی.

کامیار سابیر

" تا ئێستا کەس لە گرامشی(Gramsci) باشتر نەگوتووە............... لەسەرێکەوە تووشی رەشبینی دەبیت لە بەتواناییی و زیرەکیی ئەو، لە سەرێکی تریشەوە تووشی گەشبینی دەبیت لە هەوڵەکانی"

[1] (Chomsky, 1992b,p.354)

ئەم نووسینە، توێژینەوەیەکی کورتە لەمەڕ بەکارهێنانی زمانی کوردیی و کۆنسێپتە جێگیر و ناجێگیر و داتا(Data) کانیدا، سەرکۆنەکردن و رەخنەگرتنە لە کۆنسێپتی مینیمەلیزمی (Minimalism)[2] کوردەواریی و ئاڵ و وێڵی زمانەوانیی لەسەردەمی گلۆبالیزەیشندا. لە روانگەی چۆمسکییەوە هەمیشە "دیزایینی (design) زمان خوازیاری رێسایەکە کە وردەکاریی و چارەسەرییەکەی بێ - هاوتا(unique) بێت"[3]. جوانناسیی (ئێستێتیک یان ئێستەتیک– Aesthetic - Esthetic) زمان بەبێ چارەسەرییەکی ریشەیی و رێسایەکی کۆنکریت لەبەکارهێنانییدا، دەبێتە یاریی منداڵانەو هەموو کەس گێچەڵی پێدەکات. بەپشت بەستن بە تێڕوانینی چۆمسکی، ئەم بابەتە پێیوایە زۆربەی نووسین و دەستڕەنگینی نووسەرانی کورد دەچێتە خانەی گومانێکی قووڵ و کاری دانسقەییش دەکەوێتە ژێر پرسیارگەلێکی بێبەزەییەوە.

نووسین لە راستییدا، ئەندازیارییەکی ورد و پێوانەگەلێکی زۆر دانسقەی دەوێت. بەپێچەوانەی ئەوەی لە نێو نووسەرانی کورددا باوە، هەرچی هەڵدەستێ، دەبێ بەنووسەر. ئەستەمە ئەگەر خوێنەرێک وریا و نوێخواز و ئاشنا بێت بە ئەدەبی گەلانی

---

[1] چۆمسکی لەسەناکردنی زمانی گرامشیدا

Chomsky, N (1992b) Explaining Language Use, Philosophical topics

لە دوو توێی کتێبی (Chomsky , ideas and Ideals) لە نووسینی پرۆفیسەر (Neil Smith)، سەرپەرشتیاری بەشی زمانەوانیی لە زانکۆی (College London).

[2] پەرگیریی و کۆنپارێزیی لە ئەدەب و کاری هونەرییدا

[3] Chomsky,1995,p.132

تر و گەلانی رۆژئاوا بەتایبەتیی، بتوانێ و پشوودرێژیی ئەوەی هەبێ نووسینی هەندێ لە نووسەرانی ئێستای کورد بخوێنێتەوە. دیارە ئێمە وەک کورد ژمارەیەکی کەم بیریار (بیرمەند) مان هەیە ، بەڵام ژمارەیەکی زۆر رۆشنبیرمان هەیە. جیاوازیی سەرەکیی بیریار و رۆشنبیریش لەوەدا خۆی دەبینێتەوە، رۆشنبیر حەزدەکات لەهەموو مەنجەڵێکدا ئەسکوێ بێت و لەسەر هەموو شتێ بنووسێ و بەرهەمی زۆری هەبێ و بەردەوام ناوی بهێنن و پێیدا هەڵبدەن. هەرچی بیریارە، گۆشەگیرو دابڕاو و کڕە، حەز بەتێکەڵیی ناکات و زۆرتر خەریکی خوێندنەوەیەو کەمتر دەنووسێت. ئەوەی کورد هەیەتی تا ئێستا دەکرێ بڵێین دەریایەک رۆشنبیرو نووسەری هەمەجۆری هەیە، بەڵام بەژمارەی پەنجەکانی یەک دەست، بیریارمان نییە.

وێڕای ئەم دوو کاتەگۆرییە جیاوازە، لە کێڵگەو پراکتیکی نووسیندا، ئەگەر نووسینێک بەزمانێکی جوان و بەرز و ئەدەبیی نەنووسرابێ ، چوون بەلایدا لەسەریەشە بەولاوە شتێکیتر بەخوێنەری باش و وریا ناگەیەنێ. دەکرێ لەم تێڕوانینە گشتییەدا هەندێ نووسەری خاوەن بەهرەو بەرچاوڕۆشن و رۆشنبیری خاوەن خەزێنەیەکی باش لە زانین (knowledge) و شارەزا بە ژانری نوێ جودابکرێنەوەو نەکەونە بەر ئەم کاتەگۆرییانەوە. بەواتایەکی تر ئەگەر خوێنەر ئازارێکیشی پێبگات لە ئەنجامی خراپیی زمانی نووسینەکانیانەوە، ئەوا خۆشیی ئەوەی پێ دەگات کە کۆمەڵێ شتی نوێ فێر دەبێت . هەر هیچ نەبێ خوێنەر هەست بەوە دەکات نووسەر لەگیرفان و "عیرفان" ی خۆیەوە شتی هەڵنەهێنجاوە، بەڵکو لە ئەنجامی ماندووبوون و گەڕان و خوێندنەوەی فراواندا شتێکی نووسیوە.

لەدوای راپەرین و بەتایبەت لە دوای رووخانی رژێمی بەعسەوە ، شەپۆلێکی گەورەو بەرفراوان لە وشەی بیانیی روویان کردووەتە زمانی کوردیی، بە ئارەزووش هەرکەسەو بەپێی ویست و خولیاو حەزی خۆی سپێڵی وشەکان و ناوەکان دەکات. زمانی کوردیی، لاوازیی زۆری پێوەدیارە، بەتایبەت کاتێ دەقێکی کوردیی ، بۆ زمانێکی بیانیی وەردەگێڕدرێ، یان بەپێچەوانەوە. کەموکوڕییەکانیش لە دوو بەشی سەرەکییدا پۆلێن دەکرێن. یەکەمیان، دەستکورتییمان لە چەندییەتیی و چۆنییەتیی وشەدا (Vocabulary) ، دووەمیشیان، دەستکورتییمان لە دەربڕینی دەستەواژەی تێروپڕ لە شوێن و کاتی جیاوازدا. ئەم نووسینە پێیوایە،کارێکی باشە هێنانی وشەی بیانیی (نەک عەرەبیی و فارسیی و تورکیی)، بەڵام بە شێواز و ستاندەردێک کە نە زمانی کوردیی تێکبدات و نە گیانی ئەو تێکەڵکردنەش بکوژێ. مەبەستیش لە زمانی بیانیی بە پلەی یەکەم، زمانی ئینگلیزییە.

ژۆسێ مەدینا (José Medina) دەڵێ: " زمان هێزێکی دوو جەمسەریی هەیە، دەتوانێ یەکمان بخات و دەشتوانێ پەرتمان بکات"[4]. یەکبوون لە بەکارهێنانی کۆمەڵێ چەمک و پرەنسیپی زمان و داتاکانی زماندا، پەرتبوونیش لە خوێندنی هەرکەس لە ئاوازێک و پاشاگەردانیی و بێسەرەوبەرەیی لەبەکارهێنانی زماندا. ئەم کورتە باسە لێرەدا لەسەر

---

4 - (Medina, 2005,p.115)

بۆچوونی ئایدیۆلۆژیی و فەلسەفیی، کۆنسێپتە فەلسەفییە جیاوازەکان راناوەستێت، ئەوەندەی لەسەر داتا و کۆنسێپتە بنچینەییەکانی خودی ئێستێتیکی زمان و فیاسکۆی(Fiasco)[5] بەکارهێنانەکانی دەوەستێت.

وشەی ئەتککراوی بیانیی لە فیاسکۆی زمانی کوردییدا، خەریکە ببێتە مۆدێلێک، زۆر نووسەر بۆ دەربڕینی ناخی خۆی پەنای بۆ دەبات و هەندێ جاریش ئەوەندە خراپ رێنووسەکەی دەنووسێتەوە، وەک مەتەڵی لێ دێت . زۆر ئەستەم دەبێت ئەم جۆرە وشەو ناوە هەڵشەپێنراوانە، بدۆزرێنەوە و خوێنەر بچێتەوە سەر رەچەڵەکی ئەو زمانەی کە لێوەیان وەرگیراوە. زۆر گرنگە کاتێ ناوێکی بیانیی ، بەتایبەت ناوی نووسەری بیانیی کە دەخرێتە دەقی کوردییەوە، پێویستە وێرای ئەوەی بە کوردیی بنووسرێت، بە ئینگلیزیی یان بە شێوەیەکی گشتیی بە لاتینیی بنووسرێ.

بەختیار عەلی لە یەکێک لە وتارەکانیدا بە سەردێڕی "لەستایشی ئازادییدا"[6] ، ناوی سێ کەسی بیانیی دەهێنێ و کۆتەیشنی (دەستەواژە وەرگرتن _ Quotation) لێوەرگرتوون. مردم و سووتاوم یەکێکیانم نەدۆزییەوە، کریشنامۆرتی(Uppaluri Gopala Krishnamurti) و رۆبێرت موزیل (Robert Musil) نەبێت. ئەمەی دوایین لەرێی سەردێڕی رۆمانەکەیەوە(Man without Qualities) زانیتم کێیە. هاوکات بەختیار نازناوی کریشنامۆرتی بە دوو ناوی دابڕاو نووسیوەو دەبووایە بەیەک ناو بینووسێت. لەلایەکی ترەوە خوێنەر سەری لێ تێک دەچێ ئاخۆ ئەم کریشنامۆرتییە کام(کریشنامۆرتی) ە. چونکە Krishnamurti, T. N. (Tiruvalam Natarajan) هەیە و Krishnamurthy, Goteti Bala. یش هەیە. جودا لە دەیان کریشنامۆرتی تر،

ئەم ناونووسینە لە نێو کەوانەیەکدا یارمەتی خوێنەر دەدات سەرنجی بچێتەوە سەر نووسینەکانی نووسەری کۆتەیشن لێوەرگیراو، ئەگەر ئاشنایەتییەکی پێی هەبێ، یان ئەگەریش نەیبێ ، بۆ گەڕان بەدوایدا کارئاسانیی بۆ دەکات. لە نێو نووسەرانی کورددا، فاروق رەفیق لە کەنەدا و د. محەمەد کەمال لە ئوسترالیا، پێڕۆی ئەم ستاندەردە دەکەن و زۆربەی کات ناوی کەسە بیانییەکان یان زاراوەکان لە کتێب و نووسینەکانیاندا بە ئینگلیزیی دەنووسنەوە، کە گومانی تێدا نییە کارێکی زۆرباشە. لەلایەک چێژ دەدات بەخوێنەر و گومانی لە هەڵپێچان و سەرچاوە و دروستیی ناوەکە نامێنێ و لەلایەکی تریشەوە سەری خوێنەر نایەشێنێ و کاتێکی زۆر بۆ خوێنەر دەگێڕێتەوە.

دە ساڵێ لەمەوبەر ویستم لە رێی نێتەوە هەندێ زانیاریی لەسەر بێرنارد شۆو (Bernard Show) بەدەست بهێنم، لەراستییدا نەمدەزانی سپێڵی ناوی ئەم کابرایە بەئینگلیزیی چۆن دەکرێ؟ ئاخر لۆمەی کوێی خۆمان بکەین؟ کولتوورو رۆشنبیریی

---

[5]- فیاسکۆ بە واتای هەرەسی تەواو، دۆڕانی تەواو دێت.

[6]- بەختیار ئەم وتارەی لە "هاوڵاتی" دا نووسیوە، بەڵام بەداخەوە لەبەر ئەوەی وێبسایتی هاوڵاتی ، ئارکایفەکەی تەواو ریکۆرد نەکراوە، نەمدۆزییەوە لە چ ژمارەیەکدا، بەڵام هەمان وتار لە دەنگەکاندا بڵاوبووەتەوە، کە ئەوانیش لەهاوڵاتییەوە وەریانگرتووە.
http://www.dengekan.com/doc/2007/5/bakhtyarAli3.pdf

عەرەب، سەری لەهەموومان تێکداوە. عەرەب دەنووسێ "برنادشو" ، لە باشترین دۆخدا دەمانکردە بەرنادشۆ، مەگەر هەر جنۆکە بزانێ ئەگەر لێکچوونێک لەنێوان بەرنادشۆ و (بێرنارد شۆو - Bernard Show) دا پەیدا بکات. ئەمە زۆر ئازاریدام، هەستام لەچەندین کەسی تریشم پرسی هەر نەیانزانی.

ئەم دەردی نەزانییە، پێوەندیی راستەوخۆی بەو پردە ئەفسووناوییەوە هەیە کە رۆشنبیریی کوردیی بەستووەتەوە بە رۆشنبیریی عەرەبییەوە. سەیری ئەو گاڵتەجارِییە! نووسەرێکی دەسترِەنگینی وەک رەئوف (رەووف) بێگەرد رۆمانێکی بیانیی (زۆربا — ZORBA)[7] لە وەرگێردراوە فارسییەکەوە دەکاتە کوردیی، کەچیی کاکی نووسەری کورد دێت رەخنەی لێدەگرێت و دەڵێت، (الاستـــــــــــــــــــــاذ الكبيـــــــــــــــــــــــــــر والمؤرخ العـــظـــــــــــــيـــــــــــــــــــــــــم جورج طرابيشي) بەشێوەیەکی تر وەریگێراوەتە سەر زمانی عەرەبیی. واتە دەقە عەرەبییەکە لە فارسییەکە، رەسەنیی زۆرتری پێوە دیارە . بۆ نا، مەگەر عەرەبیی، زمانی قورئان نییە! زمانی خواوەند و زمانی سورەتی ئەنفال نییە! ئاخرا باکگراوندی رۆشنبیرییەکەمان چەند فشۆڵە، ئەم بابەتە پێبوایە، ئەستەمە پەنجا عەرەب لە وڵاتانی عەرەبییدا پەیدا ببن و بتوانن سادەترین وشە، لەچەشنی (For) فۆ، وەک خۆی بخوێننەوەو نەڵێن فۆرررررررررررررررر!، چ جای ئەوەی نووسەرانی عەرەب شاکار وەربگێرِن بۆ عەرەبیی و ئێمەش بە سەرچاوەی باوەرِپێکراو ئەژماردی بکەین.

ئێستا ئەوەندە بیریارو سکۆلار(Scholar) و رووناکبیرو رۆماننووس و شاکارنووس پەیدابوونە، کە هیچ کەس ناتوانێ فریای خوێندنەوەی یەک لە سەتی ئەو هەموو ئەدەبیاتە جۆراوجۆرانە بکەوێ. کەم کەسیش ئەو توانایەی هەیە لە زۆر رشتەی جیاوازدا بتوانی گێرمە بکات و بواری جیاواز جیاواز ئەمدیوەودیو بکات. ئەم کارە دانسقانە بۆ کەسێکی وەک چۆمسکی دەشێ، لەیەک کاتدا ئایکۆنێکی دیار بێت لەنێو سکۆلارەکاندا و هاوکات بیریار و فیگەیەکی(فیگەر) گەورەی مۆدێرن بێت و لەولاشەوە زۆر لێهاتووانە ئەسپی خۆی لەهەریەک لەبوارەکانی فەلسەفە، ئەنسرۆپۆلۆجی، ماتماتیک، پەروەردە، رەخنەی ئەدەبیی و زمانەوانیی و سایکۆلۆژییدا تاو بدات و بەرجەستەی بکاتەوە.

بەڵام کاتێک نووسەرێکی ئێمە کە دیارە باکگراوندی تیۆریی و رۆشنبیرییمان چەند سنووردارە، بە حونجەی کوردیی، ناوێکی بیانیی دەنووسێ، زۆر ئەستەمە بتوانرێ فۆنەتیکی ئەو ناوە وەک خۆی دەربکرێتەوە و بکرێت بە سکریپتی عەرەبیی. ئەگەر ئەم کارە بە لاتینیی یان دروستتر بە ئینگلیزیی بنووسرێ، هەموو کەس دەتوانێ بگەرِێتەوە بۆ سەر پرۆفایلی (profile) ئەو کەسەو بەدوای سەرچاوەو تێکست و دەستەواژەکەیدا بگەرِێت.

---

[7] هاوڵاتی ژمارە ٣٢٩، لا١٤، ٦-٦-٢٠٠٧

سەبارەت بە کۆوتەیشن وەرگرتن، هەندێ کەس بەبێ هیچ بۆنەیەک بۆ بەبەهێزکردنی بابەتەکانیان، تێکستی کەسانی بیانیی دەئاخننە نێو دەقی نووسینەکەیانەوەو هیچ ئاماژەش بەسەرچاوەی لێوەرگرتنەکە ناکەن. ئەوە لەبەرچاو دەگیردرێ لە دووتوێی وتاری رۆژنامەیەکدا ناکرێ ئاماژە بەسەرچاوەکان بدرێ. جا ئەگەر لەبەر ئەوە بێت رۆژنامەکە ئەمە بە زێدەڕۆیی بزانێ ، یان ئەوەی جێگەی زۆرتر دەگرێ و پێویستیی نییە بخرێتە دوای بابەتەکەوە. بەڵام گرفتەکە هەر رۆژنامە نییە، لە ژۆرناڵەکانیشماندا، کتێبەکانیشماندا ئەم بێدەربەستییە هەیە. خۆ هەر هیچ نەبێ دەکرێ لەچوارچێوەی ئەو وتارانەدا بنووسرێ کە لە سایتەکاندا بڵاو دەکرێنەوە. بەڕاستیی نەک هەر شەرمە، کۆوتەیشن لە خەڵک وەرگری و خوێنەر نەبەیتەوە سەر سەرچاوە سەرەکییەکە، بەڵکو ئەمە گەندەڵییەکی دنیای نووسینە و نووسەری کورد، کەم هەست بەزیانەکانی دەکات.

هەر لەپێوەند بە کۆوتەیشن وەرگرتنەوە، هەندێ کەس شارەزاییان لە گەڕانی(سێرچ - Search) ئیلیکترۆنیی وەرگرتووەو کۆوتەیشنی کەسە ناودارەکان وەردەگرن و بەزۆرداریی دەیخزێننە نێو پارەگرافەکانیانەوە، بێئاگا لەوەی کە خوێنەری وریا دەزانێ ئێستا لە ئینتەرنێتدا هەزاران سایتی پرۆفیشناڵ هەیەو وتە بەنرخ و پڕبەهاکانی هەندێ زانا و نووسەر و بیریاریان داناوە. کاک یان خاتوونی نووسەری کوردیش دەچێ خۆی پێدا دەکات و یەک دووانێکی هەڵدەبژێرێ و دەیکاتە پەیین بۆ نووسینەکەی. ئاخر ئەمە فرۆفێڵ و کڵاو لەسەرکردنێکی رووتوقووتە! لەکاتێکدا ئەو کۆوتەیشنسازییە هیچ پێوەندیی بە ناوەڕۆکی بابەتەکەوە نەبێ.

پێش هەموو شتێ، لاوازترین سەرچاوە، سەرچاوەی نێتە، هیچ وتار و لێکۆڵینەوەو کتێبێک لەسەر تۆڕی نێت ئەو بایەخەی نییە، ئەگەر لەلایەن دەسگایەکی چاپ و پەخشەوە بڵاونەکرابێتەوە. گریمانی ئەوەش وەربگرین و بڵێین لەسایتێکی پرۆفیشناڵدا بوونی هەیە، هێشتا لە ستاندەردی سکۆلاریی و ئەکادیمییدا ئەو کرێدتەی نییە. کەواتە کۆوتەیشنکردنەکە ئەگەر دزیی نییە دەبێ ئاماژە بە سەرچاوە سەرەکییەکە بدرێ. ژمارەی لاپەڕەکەو ناوی دەسگای پەخشەکەو ناوی تەواوی نووسەرو ساڵی بڵابوونەوەی و تایتڵی بابەتەکەو.... تاد وەک خۆی بنووسرێتەوە، ئەوسا چوار کەسیش ئامێن (Amen)ی پێ دەڵێت. بێدەرەتانییەکی تر ئەوەیە، لەهەندێ نووسینی باشیشدا، نووسەر بەوەندە دەوەستێ و دڵی ئاو دەخواتەوە کە لینکی سەرچاوەکە تەنها بە شێوەی (URL) دەنووسێ، نایات کەمێک خۆی ماندوو بکات و بەشێوازێکی هاوچەرخ، وردەکاریی لینکەکە شیبکاتەوە لەپەراوێزی نووسینەکەیدا.

زۆرجار هەندێ کەس رەخنەی ئەوە دەگرن و دەڵێن ئەمە زۆرو بۆرییە کە ناوە بیانییەکان بە زمانە ئەورووپاییەکان دەنووسرێن و هەندێک زۆرتریش دەڕۆن و دەڵێن ئەمە پیشەسازیی فشەو فشەکارییە. بەڵام لە راستییدا، زۆر زۆرگرینگە سکریپتی ناوەکان ، بەتایبەت ئەو ناوانەی کەمبیستراون، یان ئەو وشانەی کە تازە دێنە نێو زمانی کوردییەوە بە سکریپتەکەی خۆیان بنووسرێن. پیشەسازیی راستەقینەی فشەبازییش ئەوەیە، کە شتێک لەتوانای خۆمان بەدەر بێت و شەڕیش بفرۆشین و فشەش بەنەزانییەوە بکەین.

سەیری وشەی" رۆشنبیر" بکە، کێ هەیە لە نێو کورددا، ئەگەر خوێندنی شەشی سەرەتایی تەواو کردبێ و بەخۆی نەڵێ رۆشنبیر، جا ئەوەی ئامادەیی و رشتەی خوێندنەکانی تری لەچەشنی پەیمانگا و زانکۆکان تەواو کردبێ، خۆ زمانت بەبڕین دەچێ ئەگەر پێی نەڵێی رۆشنبیرە! تەنانەت ئەگەر بەکابرایەکی نەخوێندەوار کە هارەی لەبرەی نەکاتەوە، بڵێی تۆ پیاوێکی تێگەیشتوو ، رۆشنبیر و دنیادیدەی، ناڵێ ناماقووڵییت فەرموو! بەڵکو بسکەی سمێڵی دێت. وەلێ ئەگەر بڵێی تۆ پێویستە باشتر گوێ بگری و کەمێک وردبەو بیربکەرەوە ، ئەوسا بڕیار بدە، بێئەملاو ئەولا دەیکێشێ بە دەمتا. ئەمە هەستێکی خۆهەڵنان و لەخۆباییبوونێکی بێ بناغەیە کە هەموو تاکێکی ئێمەی گرتووەتەوە، ئەمەش پێوەندیی بە کولتوورێکی دوورودرێژی داگیرکاریی و ژێرچەپۆکیی و نەزانیی و ئیفلیجیی بیروبۆچوون و کەمیی مەعریفەمانەوە هەیە.

نموونەیەکی زۆر بەرچاو بهێنینەوە سەبارەت بە وشەی "شەرەف" بەشێوە کۆمەڵایەتیی و ریچوەڵە(ریتواڵ- Ritual) ئایینییەکەی، نەک بە شێوە مۆراڵییەکەی لە نێو گەلی کورددا. شەرەفی زۆربەی هەرە زۆری کورد لەژێر کەڵەگایی رژێمی بەعسدا بوو، بەڵام ئەگەر کچێک پێی خوار دابنایە، ئەوە شەرەفکوژ دەکرا لەلایەن کەسوکارییەوە. بە پانتاییەکی بەرینتر، بێشەرەفییمان لەژێر سایەی بەعس و کولتووری بەعسیزمدا قبووڵ بوو بەهەموو وردەکارییەکانییەوە، کەچیی بۆ شۆردنەوەی شەرەفی کوردایەتیی و ئیسلامیی و عەرەبیی و خێڵەکییمان، هەزاران کچ وخوشک و ژنی خۆمان، شەرەفکوژ و ئەنفال کردووەو بەناوی شەرەفەوە(Honour Killing) بەردەوامیشین لەسەر ئەم شەرەفبەرزیی و کوشتارکارییە .

کەللەرەقیی کورد هەر لەسیاسییەکان و پیاوە دەستڕۆیشتووەکان و پلەوپایەدارەکانماندا نییە، لە توێژی رووناکبیران و نووسەرانیشماندا هەیە. نووسەری کورد، ئەگەر سەت لەسەت شتێک بەهەڵە بزانێ لە رێنووسێکدا، لە تێکستێکدا، لە دەستەواژەیەکدا، ئامادەنییە راستی بکاتەوە. گرفتەکە هەر لە تاک تاکی وشەدا نییە، بەڵکو ئەم دەردە گەیشتووەتە سەر تیپەکانیش (پیتەکانیش Letters) ، لەوە گەڕێ کاکی نووسەر باش دەزانێ کە "عارەب" هەڵەیە و دروستەکەی "عەرەب"ە، کەچیی هەر بەردەوامە لەسەر نووسینی عارەب و مارەب. 350 ملیۆن عەرەب هەیە، بەئەندازەی ژمارەی تووکی هەرچی گیانلەبەر هەیە وشەی عەرەب نووسراوە لەمێژوودا، بە عەرەبییش دەنووسرێ " العرب" ، ئیتر ئەم عارەبە! کە لۆکاڵییەو ستاندەرد نییە، لەچییەوە هات؟. جا ئەمە مشتێ لەخەروارێکە، ئەگینا بە سەتان گرفتی لەم چەشنەمان هەیە.

سەبارەت بە گرفتی تیپەکان، ماوەیەک لە ناوچەکانی کوردستان، بە تایبەتیی ئەو ناوچانەی کە قەڵەمڕەویی" پدک"ی کەمتر تێدا بوو، هەندێک کەس بە خۆشیی بارزانیی

و کرمانجی سەرووەوە، منداڵەکانیان بەو ناوانە ناو دەنا کە "ڤ"ی تێدا بووایە. وای لێهاتبوو هەر بە گڤەگڤی ناوەکانتا بۆت دەردەکەوت ئەم خووی ناو لێنانە لەچییەوە هاتووە.

.

ئێستا کێشەی تیپەکانی "خ" و "غ" ش هەمان بالۆرەی گڤەگڤەکەی پیتی "ڤ"ی بۆ لێدەدرێ. هەموو بیانووەکەش ئەوەیە کە زمانی کوردیی لەرەچەڵەکدا پیتی "غ" تێدا نییە. ئەم ئەفەندییانە، ئەم خاتوون و پیاوانەی دەسەڵات، نایەن لەوە بگەن کە لەسەردەمی گلۆباڵیزەییشندا، ریسواییە ئەمجۆرە بیروبۆچوونانە. دووره لە راشناڵیزم (العقلانیە - Rationalism) و بنەما سەرەکییەکانی دنیای هاوچەرخی زمان. ئینگلیز بەو زمانە بەهێزەیانەوە، هەمیشەو بەردەوام وشە لەزمانەکانی ترەوە وەردەگرن و رۆژانە چەندین وشەی نوێ دەچێتە ئینسۆکلۆپیدیاکانیانەوە.

بۆ نموونە وشەی "ئەلقاعیدە" لەسەرەتادا ویستیان ئەلبەیز " Al-base " بەکاربهێنن، بەڵام هەر زوو ئەلکایدە" Al-Qaeda " جێکەوت بوو، تازە ناشچن دەری بکەن و بڵێن لە عەرەبەوە وەرمانگرتووە. لەم ئاقارەوە، زۆر نووسەری عەرەبی ناسیۆنالیست، زۆر بەمەبەستەوە هەندێ زاراوە لەنووسینەکانیاندا بە زمانی ئینگلیزیی، هەروەک خۆی بە فۆنەتیکی عەرەبیی دەنووسن. بۆ نموونە لەو وشە عەرەبییانەی لە ئینگلیزییدا جێکەوت بوونە، (Fatwa, Arsenal ,Caliph, Fakir, Sahara, Tariff, Emir, Coffee, Algebra, Mafia.... Giraffe,) تاد.

ئاخر "ئاغا" و "مەغاویر" و چەندین وشەی تری تورکیی و عەرەبیی و فارسیی هەیە هاتوونەتە نێو زمانی کوردییەوە، ئایا دەکرێ بنووسین ئاخا، یان مەخاویر. ئاخۆ چۆن دەکرێ " غاردان" بکرێ بە خاردان، بناغە بکرێ بە بناخە. بەڕاستیی کەللەپووتیی هەندێ وشکە ناسیۆنالیست و کوردپەروەری نەدان و نەزان و هەندێ نووسەری بێ بەهرەی سەر بەدەسەڵات، زۆر بێتامیان کردووە. تووشی نەخۆشیی تورکیی- لاتینیی بوونەو دەڵێن لالۆ ، کوردەکانی باکوور و کرمانجیی سەروو "غ"یان نییە. خۆشییەکەی لەوەدایە، بەشێک لەم خرە پیاوە زۆرزانانەی بواری زمانەوانیی، خەریکی سازدانی کۆنفرانسن بۆ زمانی کوردیی! (هەش بەسەر کورد). دوای ئەوە، خۆ رێنووسی لاتینیی، هێزێکی ئەوەندە ماجیکیی نییە کە بتوانێ هەموو چەوتیی و چێڵییەکی زمانی کوردیی ساغبکاتەوە. یەکێک لە گرفتە سەرەکییەکانی لاتینیی، نەگونجاندنییەتی لەگەڵ فۆنەتیکدا. بۆ نموونە کاتێ دەڵێین "بەرژەوەندیی" لاتینیی گرفتی ئەم دوو "ی"ە چارەسەر ناکات، بەو شێوە کلاسیکییەی کە ئێستا هەیە.

وشەی پڕ بەپێست و داتاکانی.

ئێمە هەریەکە لە "ئەرشیف" و دۆسییە" بەکاردەهێنین بۆ "Archive " و "Dossier " . باشە! گرینگتر و جوانتر نییە کاتێ وشەی ئارکایف(Archive) بەکاردەهێنین وەک خۆی

نزیک لە فۆنەتیکە ئینگلیزییەکەوە بەکاری بهێنین. یان چ پێویست دەکات بگەڕیینەوە بۆ وشەی عەرەبیی لە چەشنی مەلەف، بەڵام دۆسییە، مەبەست لە (اضبارة) ی عەرەبییەو، کەمتر بەلای واتای ئارکایفدا دەچێت. گرفتەکە لەوەدایە زۆرکەس پێیانوایە خوێندنەوەی دروستی ئارکایفی ئینگلیزیی ئەرشیفە، سەتجار ئەرشیف بڵێی کەسێکی ئینگلیز تێناگات ئەگەر لە ئەکسێنتی زمانێکی ئەورووپاییدا نەیبستبێ. جا ئەوە فشەیە کە ئارکایف بەکاربهێنرێ، یان ئەوەی واتای ئارکایف نەزانین و هەمیشەش ئەرشیفمان لەسەر زمان بێت و ئینگلیزیش بەهەزار شەڕەشەق لەکاتی ئاخافتندا لێمان تێ بگات.

لەکاتی بەکارهێنانی وشەی بیانیی لەزمانی کوردییدا، زۆر زۆر پێویستە فۆنەتیکی وشەکە ئەوەندەی دەکرێ وەک خۆی بنووسرێتەوە. هەر وشەیەک بەفۆنەتیکێکی سەقەت بپەسترێتە نێو زمانی کوردییەوە، زیانەکانی لە سوودەکانی زۆرتر دەبێ. ئەگەر هەندێ نموونە وەربگرین. ئۆڵتێرنەتیڤ (ئۆڵتێنەتیڤ Alternative) بە هەڵە بە ئاڵتەرناتیڤ دەینووسین. ئەمە وەک ئەوە وایە بە ئۆڵسۆ(Also) بڵێی ئاڵسۆ. سێکیولەریزم(Secularism) بەهەڵەیەکی شاخدار بە سکۆلاریزم دەینووسین ، هیچ شتێک نییە ناوی سکۆلاریزم بیت، بەڵکو سکۆلاریتیی هەیە. دوای ئەوە وشەی سکۆڵار (Scholar) لە کوێ و سێکیولەر یان سێکیولار(Secular) لەکوێ.

پێشتر لەشوێنی تردا نووسیومە، هەندێ وشە جێکەوت بوونە لەزمانی کوردییداو رەگی ئەو جێکەوتبوونەش دەگەڕێتەوە بۆ پێوەندیی نێوان زمانی فارسیی و فرانسیی. لەو وشانەی بەم کەناڵەدا هاتوونەتە نێو زمانی کوردییەوە، ئۆپۆزیسیۆن و ناسیۆنالیزم و کولتوور(لە بنەچەی لاتینییەوە- Cultura) .... تاد. ئەستەمە تازە بەتازە بنووسرێ ئۆپۆزیشن و ناشناڵیزم، یان کەڵچەر . بەڵام تێناگەم، وشەی ترادیسیۆنی فرانسیی (tradicion) یان (tradizione) ئیتالیی بۆچیی لەبری ترادیشن (Tradition) بەکاردەبرێ؟. یان بۆ لەبری سەتایەر یان ساتایەر، وشەی ساتیری لاتینیی بەکاربهێنرێ؟.

گرووپی رەهەند و ئەو نووسەرانەی سەر بەو رەوتە تیۆرییە بوون، یان لەڕابردوودا وا ناسراون، کۆمەڵێ وشەی بیانییان لەرێی ئەدەبیاتی فارسییەوە هێنایە نێو زمانی کوردییەوە کە خەریکە تەواو جێگیر دەبن. بەڵام زۆرم پێ سەیرە، کاتێ وشەی ستراکتۆریان هێناوە، بۆچیی هاوتاکەی کە فەنکشنە (Function) ە بە عەرەبیی دایانناوە. یان دروستتر بڵێین لە فارسییەکی تەعریبکراوەوە "وەزیفە"یان داناوە . لەڕاستییدا، هەردوو وشەی ستراکتۆرو فەنکشن دووانەیەکن و لە زمان و داتاکاندا پێکەوە بەکاردەهێنرێن. باشە حیکمەت لەمەدا چییە ؟ یەکێکیان بەفرانسیی بهێنرێتە ناو کوردییەوەو، ئەویتریشیان بەفارسییەکی تەعریبکراوەوە!

لەنێو وردەکاریی ستراکتۆری زماندا، هەمیشە نووسەر دەرگیری تێکهەڵکێشانی وشەو رستە بە جوانترین فۆرم، دەبێت. بەخشینی واتایەکی وردو سەرنجراکێش کە خوێنەری ورد و دانسقە ئارەزووی درێژەدان بە تێگەیشتن و خوێندنەوەی لێ هەڵبکرێنێ. (واتاکانی رستەو وشە لەزماندا ئەو پارچە کۆودانەیە " Code " کە رستەکان لەگەڵ خۆیاندا

هەڵیدەگرن و خوێنەر لە خوێندنەوەدا هەڵیاندێنێت)[8]. ناشێت کۆنتێکست و زاراوەکان جۆرێک بن لە سەر زار ، بەڵام بە تۆبزیی جۆرێکیتر چەوتنووس بکرێن. بەواتایەکی تر، ئەرکی نووسەرە، هارمۆنییەکی تەواو گشتگیر بدات بەنووسینەکەی تا ئارەزووی خوێنەری وریا نەکوژێ.

ئەم نووسینە لەو بڕوایەدایە جگە لەو وشانەی جێگیر بوونەو قورسایی خۆیان سەپاندووە، هەر وشەیەکی تری بیانیی، کاتێ دەهێنرێتە نێو زمانی کوردییەوە، هەوڵبدرێت راستەوخۆ لە فۆنەتیکە ئینگلیزییەکەوە نزیک بێت و تەواوی زمانەکانی تر فەرامۆش بکرێن و زمانەکەمان بەدەردی چێشتی مجێور نەچێت. لەم رێگەیەوە هەرچیی زۆرترە لە هێجەمۆنی زمانی عەرەبیی بەسەر زمانی کوردییدا دووردەکەوینەوەو لە داهاتووشدا، زمانەکەمان لە زمانە ئەوروپاییەکانەوە نزیکتر دەبێتەوەو راستەوخۆ دەکەوینە ژێر کولتوور و ئەدەبیاتی ئەوانەوە. هاوکات ئەگەر نووسینی سکریپتی کوردیی هەرکاتێک بۆ لاتینی گۆڕدرا ، ئەوە بەڕاستیی بۆ زمانی کوردیی و نەوەی داهاتوو، هەروەها بۆ فێربوونی زمانە رۆژئاواییەکان بەکەمترین کات و بە سانایی، قازانجێکی زۆری دەبێت.

گۆڕینی سکریپتی کوردیی لە ئارامییەوە بۆ تورکیی-لاتینیی، لەهەنووکەدا زیانی زۆرتر دەبێ، تا زمانی ستاندەردی کوردیی لەکوردستانی باشوورەوە ساغنەکرێتەوە، ناکرێ سکریپت گۆڕین لەئارادا بێ. لەهەموویشی گرنگتر، ئەم سکریپتە ئارامییە- عەرەبییەی هەمانە، زۆر جوانتر و گونجاوترە بۆ زمانی کوردیی تا بە سکریپتی لاتینیی-تورکیی دەگات. سکریپت گۆڕین دەبێ کاری پسپۆرانی پەروەردە و کولتووریی بێ، هەڵەیەکی کوشندەیە، لاسایی ئەوانە بکرێتەوە کە گیان و ئاوەزی زمانی کوردییان دەرهێنا، کاتێک بەلاساییکردنەوە، سکریپتی تورکیی- لاتینییان بەسەر بەشێکی نەتەوەی کورددا ساغکردەوە.

هاوکات کولتوور و رۆشنبیریی عەرەب زۆر زیانی پێگەیاندووین، زۆر بەدڵنیاییەوە دەڵێم ئەو نووسەرو رۆشنبیرە کوردانەی لە رۆشنبیریی فارسییەوە دەرگای خوێندنەوەیان لەسەر خۆیان کردووەتەوە، لەرووی چەندایەتیی و چۆنییەتییەوە زۆر شارەزاترن لەو نووسەرو رۆشنبیرانەی کە لەرێی زمانی عەرەبییەوە دەخوێننەوە. ئەمەش ئەو راستییەمان بۆ دەردەخات، رۆشنبیریی فارسیی و ئەدەبی ئێرانیی زۆر زۆر لە ئەدەب و رۆشنبیریی عەرەبیی گەشەکردووترن . ئەم تێکهەڵکێشە کولتوورییەی کوردستانی باشوور لەگەڵ دنیای عەرەبیی و کولتووری عەرەبییدا زۆر تراژیدیای بەدیاریی بۆهێناوین. ئەنفال یەکێکە لەو تراژیدیایانەی کە سەتان ساڵە کولتووری عەرەب و فەندەمێنتالیزمی ئیسلامیی لەئاست کورددا پێوەی ئاوسە.

فەرموون ئەو هەموو فەندەمێنتالیستە ئایینیی و رۆشنبیرە فەناتیک (Fanatic) و پیاوە خێڵەکییانەی کوردستانی باشوور ببینن. کۆکتێلی کولتووری عەرەبیی و ئایینیی

[8] (Downes, 1998, p. 323)

وای لە عەلمانیی و کۆمۆنیست و بێباوەڕ (ئەیسیەست – atheist)ەکانیش کردووە کە دەیان ساڵە لەرۆژئاوا دەژین، کەم و زۆر لەژێر کارتێکردنی کولتووری ئایینییدا بن. نموونەیەکی سادەی ژیانی رۆژانە، هێشتا بەشێک لەم پیرە، نەخۆیان گۆشتی بەراز دەخۆن، نە منداڵەکانیشیان، بە بیانووی ئەوەی بۆنی دێت. بۆچیی نا؟ بە زمانی منداڵان یەعە، قخەیە!!. لەکاتێکدا گۆشتی بەراز یەکێکە لەنایابترین و بەچێژترین گۆشتی ئاژەڵەکان. تەنانەت لە کۆمۆنیستی زۆر رادیکاڵ و توندڕۆیان بیستووە بەمنداڵەکەی گوتووە حەرامە!!! گۆشتی بەراز نابێ بخۆی!، ئەمە جگە لە دەبڵستاندەردی رۆژهەڵاتییەک ، تێکەڵە لیقاوێکی کولتووری خێڵەکیی عەرەب و ئایینییە لەنێو خوێن و گۆشت و هەست و بیرماندا چەکەرەی کردووە.

ئەوە نییە کە چەپ و عەلمانییەکانمان وەردەگەڕێن، دەبنە دێو و درنج و سەرۆکی کەتیبەکانی ئەلقاعیدە لەکوردستاندا!. تەنانەت ئەم دابڕان و تێکهەڵکێشییە لەگەڵ نەتەوەو کولتوورە جیاوازەکاندا بەئاشکراییی لەپارچەکانی کوردستاندا دەردەکەوێ. سەرەڕای هەموو دواکەوتوویيەک لە کوردستانی رۆژهەڵات، بەڵام لەرووی کولتووری تۆڵە ئەستاندنەوەو بەخشین و گیانی یارمەتیی و ئازادیی ژن و یەکترقبووڵکردن و هاوسەرگیریی و ..... تاد زۆر زۆر لە کوردستانی باشوور پێشکەوتووترن. بۆچیی، چونکە لە رووی مێژوویيەوە کەمتر لەئێمە وابەستەی کولتووری عەرەبیی و خێڵەکیی و توندڕۆیی مەزهەبیی بوونە.

سەرگەردانیی و پاشاگەردانیی لە رێنووسی کوردییدا.

وشەی کولتوور، بە زۆر شێوەی سەیروسەمەرە لە نووسینی نووسەرانی کورددا دەنووسرێ. بۆ نموونە بە (کەلتوور، کەلتور،کولتور،کلتور، کلتوور.....تاد) دەنووسرێ. ئەمە پاشاگاردانیی و سەرەڕۆییە. کەرکوک (Kirkuk) زۆرکەس بە (کەرکووک) واتە بەدوو "و" دەینووسن. کەمێک ورد بەرەوە! ئەوانەی بە دوو "و" کەرکوک دەنووسن، زۆربەیان ئەوانەن کە بە چەپە دێرینەکان ناسراون و ئێستا دەستیان داوەتە پیشەسازیی نووسینی کوردیی لە عەرشی دەسەڵاتدا. دیارە لەم نێوەندەدا زۆر نووسەری تریش کەوتوونەتە داوی ئەم تاکتیک و فێڵەی پیاوانی دەسەڵاتەوە. نووسینی کەرکوک بە کەرکووک، وەک ئەوە وایە کوردستان بە کووردستان بنووسرێ. لەکاتێکدا تا نێوەڕاستی سەدەی بیستەمیش کوردستان لە زمانی ئینگلیزییدا لەبری (کێردستان یان کێدستان Kurdistan) بە کووردستان (Koordistan) دەنووسرا. بەڵام دواتر، وردە وردە وشەی (Kurdistan) بەیەکجاریی جێگەی (Koordistan) ی گرتەوە، هۆیە سەرەکییەکەیشی بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، رێنووسوەرگرتن لەزمانێکەوە بۆ زمانێکی تر دەبێت پێڕۆی فۆنەتیکی زمانە لێوەرگیراوەکە بکات. یەکێ لەو کتێبە گرنگانەی لەسەر بەشێک لە مێژووی کوردستان نووسراوە کتێبەکەی (Claudius James Rich)[9] کە لە سەردێڕەکەیەوە کوردستانی (Koordistan) بەکارهێناوە. نووسینی کەرکوک بە دوو "و" بۆچیی!

[9]- Narrative of a Residence in Koordistan, and on the Site of Ancient Nineveh: With journal of a voyage down the Tigris to Bagdad and an account of a visit ... Persepolis. Edited by his widow. Volume 1

لەکاتێکدا فۆنەتیکی دوو "و"ی ناکەوێتە سەر زمان و دەنگەژێی قورگ، مەگەر بە ئارەزوو ئەم دەنگە درێژ بکرێتەوە.

کەرکوکی بێناز، لە نووسینیشدا بازرگانیی سیاسیی پێوە دەکرێ. سەیری میدیای پدک و هەموو میدیاکانی ژێر قەڵەمڕەوییەکەی بکەن، بە چەپە دێرینە کارێکتەر[10] (کاراکتەر) شکاوەکانی پەنای دەسەڵاتیشەوە، هەموویان کەرکووک دەنووسن. بەپێچەوانەشەوە لە عەرشی دەسەڵاتی هەرێمی سەوزو لانکەی بەناو سۆشیال دیموکراتییدا! ، کەرکوک دەنووسن. خوێنەر ئەگەر کەمێک وردەوە بێت، هەر لە بەکارهێنانی هەندێ وشەدا بۆی دەردەکەوێ ، کابرای نووسەر، یان خاتوونی نووسەر سەر بە پارتیی و لەژێر کارتێکردنی فەلسەفەی بارزانییدایە یان سەربەخۆیە یاخود موریدی هەرێمی سەوزە. ئیتر ئەم دەبڵ کوردایەتییە هەر لە ناوی کەرکوکدا نییە ، ئەوە نییە حکومەت کە وشەیەکی عەرەبییە، دەیکەن بە حکوومەت، سەدام بە سەددام ، مەسعود بە مەسعوود ("مسعود"ی عەرەبیی دەکەن بە مەسعوودی کوردیی) ،تەبەریی بەتتەبەریی و هەروەها..... دیارە ئەمانە پێیانوایە ئەگەر کەرکوک بە گێڕوگەوارییی بە کەرکووک بنووسرێ، بڕگەی ١٤٠ی دەستوری عێراق لەکاتی خۆیدا جێبەجێ دەکرێ؟

زۆر خۆشە مرۆڤ هەڵە بکات و ددان بەهەڵەکەی خۆیدا بنێ، نووسەرێ، رۆشنبیرێ ئامادە نەبێت رێنووسێکی چەوتی خۆی راست بکاتەوە و چاوقایمیی بکات و سەری بەکەرتە شاخدا بدات و سووربێت لەسەر هەڵەکانی، ئومێدی ئەوەی چۆن لێدەکرێ کە گفتوگۆیەکی لەشساغت لەگەڵدا بکات. لای خۆمەوە هەر کەزانیتم ریفراندۆم هەڵەیە، گوتم لەمەودوا وەک خۆی رێفەرێندەم (Referendum) بنووسم باشترە. لەراستییدا ، جنیۆسایدیش هەڵەیە، دەبێ بنووسرێ جەنەساید، یان جێنەساید. بەڵام لەبەر ئەوەی کولتوورێکی دوورودرێژی لای کەم هەژدەساڵەمان لەگەڵیدا هەیەو ئەوەندەشمان بەکارهێناوە، دەکرێ بڵێین ، جینۆساید وەک سیمبۆڵێک بۆ ئەنفال، دەستکاریی نەکرێ، بەتایبەت لە سکریپتی ئینگلیزییەکەوە (Genocide) نزیکە. ئێمە ناوی هەڵەی ئەمریکامان لە عەرەبییەوە وەرگرتووە، نەک لە ئینگلیزییەکەوە. ئایا رەوایە، میسرییەک، عەرەبێکی نیمچە دوورگەی عەرەب باشتر فۆنەتیکی ئەمێریکا (یان ئەمەریکا) دەربکات لە ئەمێریکییەک؟ . ئەوەتا ئێستا هەندێ نووسەری عەرەب خۆیان (امیریکا) دەنووسن لە بری (امریکا)، کەچیی نووسەری کورد هەر بەکۆپییە هەڵەکە، لەجیاتی ئەمێریکا بنووسێ ، ئەمریکا دەنووسێ .

هەرگیز تێناگەم، پاش حەڤدە ساڵ دوورکەوتنەوە لە ئەدەبیاتی عەرەبیی، بۆچیی هیچ نووسەرێ هەوڵنادات هەندێ وشەی چەوتی وەرگیراو لەزمانی عەرەبییەوە راست بکاتەوە. ڤایتەمن یان "ڤایتەمین" (Vitamin) لە گەڵ ڤیتامیندا کەی نزیکایەتییان هەیە؟ بەڵام چونکە ئێمە لەعەرەب و زانستی عەرەبەوە وەرمانگرتووە، ئیتر ئاسمان دەڕوخێت ئەگەر راستی بکەینەوە.

[10] کارێکتەر (Character)

ئۆنری (Henry) هێرشبەری یانەی ئارسنەڵی ئینگلیزیی و هەڵبژاردەی نیشتمانیی فرانس ، هەموو دنیا بە "ئۆنری" ناوەکەی دەخوێنێتەوەو بانگ دەکرێ. بەڵام تا ئێستاش میدیای کوردیی، بە هێنری دەینووسێت و دەیخوێنێتەوە. بەداخەوە رۆشنبیر و نووسەری کوردی موتوربەکراو بە کولتوور و رۆشنبیریی عەرەب، لەژێر ئەم کارتێکە نێگەتیڤانەدا نەهاتووەتە دەر. بەراوردێکی سەرپێی لەنێوان دوو ئایکۆنی جیاوازو دوو کێڵگەی جیاوازدا (وەرزشی فووتبۆڵ و سیاسەت). ئەگەر هەر خوێندەوارێکی ئەورووپایی ئەم دوو ناوەی بدەیتێ بەسەریەکەوە، بەم شێوەیە دەیان خوێنێتەوە:

1. هێنری کیسینجەر (Henry Kissinger)، بە فۆنەتیکی ئیگلیزیی دەیخوێنێتەوە
2. تییێری ئۆنری (Thierry Henry)، بە فۆنەتیکی فرانسیی دەیخوێنێتەوە(بەتایبەت" ئۆنری"یەکە).

لەکاتێکدا هەردوو (Henry) بە یەکجۆر رێنووس دەنووسرێن.

سەرەڕای ئەوەی زۆر وشەی عەرەبیی جێگەی خۆیان بەتەواوەتیی کردووەتەوە لە زمانەکانی جیهاندا ، بەتایبەتییش لەزمانە دراوسێکانی نەتەوەی عەرەبدا. بەڵام هەرئێستا نەوەیەکی تەواومان هەیە، بەهەموو پێوەرێک لە رۆشنبیریی و کولتوورو ئەدەبیاتی عەرەبیی دوورکەوتووەتەوە، چ پێویست دەکات لەئێستادا و لەمەودوا وشەی عەرەبیی بەکاربهێنرێ، بەراستیی زۆر سەیرە! هەندێ نووسەر ئێستاش بە پێوەر و هەوای حەفتاکانی سەتەی رابردوو دەنووسن. لەکاتێکدا وێڕای ئەوەی زۆربەی ئەو وشانە لەکوردییدا هەن، ئەگەر هەر بۆ بەهێزکردنی رووبەری تێگەیشتن و شییکردنەوەی باشتری مەبەستە! بۆ وشەی ئینگلیزیی بەکار ناهێنرێ؟.

ئێستا ئیتر زمانی ئینگلیزیی بووەتە سەرچاوەی زۆربەی زانیارییەکان و لەسەر تاکی کوردیش پێویستە ئەم زمانە فێربێت وەک پێداویستییەکی سەرەکیی و ژیاریی بۆ گونجاندن و هەڵکردن لەگەڵ سەردەمدا. گرینگ نییە لە دەربەندیخان ، بۆکان ، ماردین و زاخۆ دەژیت، یان لە وڵاتێکی رۆژئاوایی دەژیت،گرینگە و پێویستە زمانی ئینگلیزیی فێربیت. بەکارهێنانی وشەی ئینگلیزیی لە زمانی کوردییدا لەبری عەرەبیی و فارسیی و تورکیی، هەنگاوێکی زۆر پێویستەو لە داهاتوویەکی نزیکیشدا کاردەکاتە سەر ئاسانکاریی فێربوونی زمانە ئەورووپاییەکان بەگشتیی و ئینگلیزیی بەتایبەتیی بۆ هەر تاکێک خولیای فێربوونی زمانە بیانییەکانی هەبێت.

ئەنجامگیریی :

یەکێک لەو بیریارە پڕ بەهرانەی مێژوو شانازیی بەشاکارەکانییەوە دەکات، ئەنتۆنیۆ گرامشی(Antonio Gramsci) یە. ئەم نووسەرە، سەرەڕای بیری سیاسیی و ئایدیۆلۆژیی تایبەت بەخۆی لەروانگەی مارکسیزمەوە، دەکرێ بەیەکێک لەو کەسە دەگمەنانە دابنرێ

که زمانی نووسینەکانی تایبەتمەندییەکی زۆر بڵندو جوانی پێوەدیارە لە نێوان سیاسەت و کولتووردا، دەسگایەکی گەورەی تیۆرییش (International Gramsci Society) بەناوییە نراوە. گرامشی کە بیردۆزی گۆڕینی ژیانی کۆمەڵایەتی دارشتەوە، نەهات دووبارە، چینەی نووسینی مارکسیستەکانی پێش خۆی بکات، بەڵکو بە تێڕوانێکی وردەوە هێجەمۆنی فاشیزمی ئیتاڵیی شیتاڵ شیتاڵ دەکرد لەلایەک و لەلایەکی تریشەوە، هەر لەناو زیندانە دوورو درێژەکەیدا، گرنگی بە زمانی پرسیار (Language question)[11] دەدا و لەرێی زمانەوە شەڕی هێجەمۆنی دەسەڵات و کولتووری زاڵی چینە باڵادەستەکانی دەکرد. کارەکانی ئەو و زمانی نووسینەکانی بەئەندازەیەک لە روانگەی فەلسەفییەوە قووڵ و پڕ لە ڕامان بوو، چۆمسکی تا رادەیەکی زۆر پێی سەرسامەو پێیوایە کەس بەئەندازەی گرامشی ئێستێتیکانە زمانی لەنووسینی سیاسەت و کولتووردا بەکار نەهێناوە. جوانووسییەکی بەکارهێنا کە ئێستا لەکێڵگەی نووسیندا، بە <u>زانستە بنچینەییەکانی وانە وتنەوەو پەروەردە</u> (پێدەگۆجی - Pedagogy) ئەژمارد دەرکرێ. بەکورتیی، ئەگەر لەسەر سەرەکییترین کۆنسێپتی گرامشی کە هێجەمۆنییە هەڵوێستە بکرێ، بەبێ زانیاریی و تێگەیشتن لە زمانی کەڵەگەتی نووسینەکانی گرامشی، ستەمێکی گەورەی بەرامبەر دەکرێ.

زمان کۆمەڵێ کەرەستەی جۆراوجۆرە و بۆ مەبەستی هەمەجۆرو تایپۆڵەجی"Typology " جیاواز بەکاردێت. کاتێ نووسەرێک دەیەوێ دەقێکی نەمەییو لە بیر و بۆچوونییەوە بکاتە نووسین، یەکەمین کەرەسەیەک پێویستی بێت لەم پیشەسازییەداو بەکاری بهێنێ، پیشەسازیی رستەو وشە و دروستکردنی کۆمەڵێ مەعریفە و واتای جیاواز جیاوازە. نووسین ئەندازیارییە، ئەگەر هەر نووسەرێک نەتوانێ ستایل و دیزایینی نووسینەکەی جوانپۆش بکات و بەقشتیی و رێکوپێکیی بەرهەمی نەهێنێ، گومانی تێدا نییە هەرچەند بنووسێ لەخۆماندووکردن و کات بەفیرۆدانی خۆی بەولاوە، شتێک نە بەخۆی نەبەخوێنەریش دەگەیەنێ. نووسەری باش دەبێ بزانێ کەرەسەکانی زمان بە چ وردەکارییەکەوە بەکاردەهێنێ؟ هاوکات بشزانێ ستراکتۆر و فەنکشنەکان و داتاکانی زمانی نووسینەکەی لە چ کێڵگەیەکدا هەڵدەسوڕێنێ و رووی لەکوێیە؟

وەک گردکردنەوەی (Gathering) کۆمەڵێ چەمکی بنەڕەتیی لەم کورتە باسەدا، دەکرێ هەندێ شێوازی فۆنەتیک بە قوورسیی وەرنەگیردرێ. بۆ نموونە، کورد لەنووسیندا هەریەکە لە پارلەمان و پەرلەمان ، ئاکادیمسیت و ئەکادیمست، ساتایەر و سەتایەر (دروستتر سەتایە...چونکە "ر"ەکە زمان نایگرێ) .... تاد بەکار دەبات. ئەمە بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە جیاوازییەکی زۆر لەنێوان ئەم دوو دەنگەدا "ا" و "ە" لەزمانی کوردییدا، نییە. بەڵام ئەم ریسە بۆ عارەبەکە نابێ. دەربڕین و نووسینی عارەب باکگراوندێکی شۆڤینیستیانەی لەپشتەوەیە. کە بەدڵنیاییەوە بۆ ئازادیی بەگشتیی و دۆکترینی سەربەخۆیی گەلی کورد زیانی لە سوود زۆرترە. ئەمە بۆچۆنی پانعەرەبیی میدیاکانی بەعس دەهێنێتەوە یاد کە بە فارسەکانیان دەگوت "الفرس المجوس" ، یان کولتووری

11 Gramsci, 1985, pp. 164-95

کۆنی نیمچە دوورگەی عەرەبە کە گەلانی "ناعەرەب"ی بە عەجەم ناوزەد دەکرد. وێڕای ئەمانە، زۆر بناغەیەکی تۆکمەیە، کاتێ وشەی ئینگلیزیی دەهێنرێتە نێو کوردییەوە، هەوڵبدرێت، لای کەم لە فۆنەتیک و نووسیندا وەک خۆی دەربهێندرێتەوە. ئەمە قازانجی بۆ زمانەکەشمان و بۆ نەوەکانی داهاتووش دەبێ.

لە پێوەند بە ئالوودەبوونی لاتینییەوە، ئەو سەردەمە تێپەڕی کرد تازە بەتازە بچین بگەڕێینەوە بۆ تێرمۆنۆلۆجییە کۆنەکانی گریک و ڕۆمانی کۆن. جارێ پێش هەر شتێ زمانی لاتینیی کاری پێناکرێ ، ڕاستە زۆربەی زۆری زمانەکان لە لاتینییەوە بناغەیان ڕۆنراوە، بەڵام کات و سات بۆ دانانی ئەم بناغەیە بەسەرچووە. بە شێوەیەکی ڕۆشنتر، دەکرێ ئێمە لەیەک زمانی مۆدێرن و هاوچەرخەوە کە ئەویش زمانی ئینگلیزییە هەوڵی ئاوێتەکردنی تێرمۆنۆلۆجییەکان (Terminologies) بدەین.

بۆ نموونە هیچ پێویست ناکات تازە بەتازە بچین بگەڕێینەوە بۆ لاتینییبوونی (ئێستێتیک یان ئێستەتیک – Aesthetic - Esthetic)[12] و بچینەوە سەر بنجوبناوانی لاتینیی نوێ (aesthēticus) یان بنجوبناوانی گریکییەکەی (aisthētikos). ئەم زۆر ئاوڕ لەخۆدانەوەیەو زۆر لقوپۆپ دروستکردنە، وامان لێدەکات تووشی هەڵەی زۆرتر ببین، هەروەک هەندێ نووسەری کورد بەئارەزووی خۆیان " ستاتیکا" و ستاتیک " و "ئیستاتیکا" .....تاد دەنووسن. بەدەر لەوەی ستاتیک لەزمانی ئینگلیزییدا بەواتای ئامار دێت. بەدڵنیاییەوە زۆرکەس بە لاساییکردنەوەی هەندێ نووسەرەوە دەینووسن و ئەوەندەی تر سەقەتی دەکەن. هەرچەند ئێمە دەنگی (th)مان نییە و "س" دانراوە لەبری، کە ئەمەش بۆخۆی لە گیانی فۆنەتیکەکەی دەکوژێ. کەواتە زمانی ئینگلیزیی ، وەک پانوپۆڕترین و پڕخەزێنەترین زمانی دنیا، بکەین بە سەرچاوەی سەرەکیی وشە بیانییەکان و سەریەشەی زمانەکانی تر لەکۆڵ خۆمان بکەینەوە.

سەبارەت بە فۆنەتیکی وشەو ناوە ئینگلیزییەکان لەم نووسینەدا، هەوڵدراوە پشتئەستوور بە دوو فەرهەنگی ناودار لەئاستی نێودەوڵەتییدا، فۆنتەکان دابڕێژرێنەوەو بە کوردیی بنووسرێنەوە. ئەو دوو فەرهەنگەش ئۆکسفد (ئۆکسفۆرد) و ماکوارییە " Oxford and Macquarie dictionaries ". ئەوەش لەبەرچاو بگیردرێ کە ئێستا هێجەمۆنیی ئەکسێنت و ئینگلیزیی ئەمێریکایی بەسەر هەموو دنیادا زاڵەو تەنانەت گرفتی بۆ نێوەندە ئەکادیمییەکانیش دروستکردووە.

بۆ نموونە هەندی وشە وەربگیردرێن، (advertisement) بە بریتانیی و ئینگلیزیی وڵاتانی کۆمۆنوێڵس (commonwealth) ، بە " ئەدڤێتسمێنت - ئەدڤێسمێنت " دەخوێنرێتەوە. کەچیی بە ئەمێریکایی بە" ئەدڤەتایزمێنت" دەخوێنرێتەوە. وشەی (issue) ، بەئەمێریکایی زۆرتر بە "ئیشیو" دەخوێنردێتەوە، کەچیی لە بریتانیا و وڵاتانی کۆمۆنوێڵسدا، "ئیسیو" و "ئیشیو" هەردووکیان بەکاردەهێنرێن. ئەوە جگە لە ڕێنووس

---

[12] دەکرێ بشنووسرێ ئیستەتیک، یان ئێستەتیک ، تەنانەت(ئێسێتیک)یش هەر دروستە

جیاوازبوونی دەیان وشەی وەک " -globalization centre -center ,favour -favor , gloablisation "، کار گەیشتووە بەشوێنێک خەریکە لەژێر گوشاری باڵادەستیی ئەکسێنتی ئەمێریکاییدا ئەکسێنتەکانی تر کاڵ ببنەوەو رێنووسی ئینگلیزیی ئەمێریکایی تەواو زاڵ ببێت .

لەکۆتاییدا، پێویستە ئەوە بگوترێ، ئەم باسەش لەهەڵەی زمانەوانیی بەدەر نییە. هۆکاری سەرەکییش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی سەرەڕای ئەوەی زمانی کوردیی ، ئەکسێنتی زاڵ تێیدا کرمانجیی ناوەڕاست و خواروەە، بەڵام ستاندەردێکی باوەڕپێکراوی سەت لەسەتی نییە. ئینستیتیوتێکی زمانەوانیی سەربەخۆ و خاوەن کرێدتمان نییە، کە رێساکانی زمانەوانییمان بۆ دەستنیشان بکات. بەڵام لەگەڵ ئەوانەشدا، دەتوانرێ بگوترێ بەپێی پێویست هەوڵدراوە کەمترین هەڵەو دارشتنی تێدا بمێنێ.

References:

1. Chomsky, N (1995) *The Minimalist Program*. Cambridge: MIT Press.

2. DOWNES, W. (1998) *Language and Society,* Cambridge, Cambridge University Press.

3. Gramsci, A (1985) Selections from Cultural Writings, eds D Forgacs and G Nowell-Smith. London: Lawrence and Wishart

4. MEDINA, J. (2005) *Language KEY CONCEPTS IN PHILOSOPHY* LONDON, NEW YORK, Continuum.

5. SMITH, N. (2004) *Chomsky Ideas and Ideals,* United Kingdom, Cambridge University Press.